

ARAD
TÖRTÉNETE.

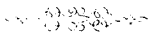
ÍRTA:

LAKATOS OTTÓ,

minorita házfinök és lelkész.

II. KÖTET.

EGY TERVRAJZZAL ÉS EGY SZÍNEZETT TÉRKÉPPEL.

ARAD, 1881.

GYULAI ISTVÁN NYOMÁSA.

I.

ARAD FÖLDRAJZI LEÍRÁSA.

I.

Arad földrajzi leírása.

1.

Arad sz. kir. város fekvése.

(Virágh Lajos főmérnök után.)

Arad sz. kir. város Magyarország Tiszán-túli részében fekszik a Maros karjai közt, annak jobb partján.

Határai: Északkeletről: Szt. Pál és az ötvenesi puszta; Keletről: Zimánd községe; Délkeletről: természetes határa Maros folyó; Délről: a kir. kincstár tulajdonát képező csallai erdő; Délnyugotról: Szt. Tamás és Nyugotról: Varjas községe.

Kiterjedése: Arad város belterülete ideértve a külvárosok területeit is a) 2,560 kataszteri hold és 1,254 □ öl, b) külterülete 18,000 hold.

Alakja: Észak-Nyugat és Kelet felől egyenes vonalokkal határolva, Dél felől szabálytalan vonal környezi; az egész egy Keletről Nyugat felé fenálló 3 alakot képez.

Magasságmérés: A cs. táborkar és az orsz. háromszögmérési hivatal városunk területén magasságméréseket nem eszközölt, hanem a város utcái; és tércinek magassága egy a tenger színével összehasonlított síkra viszonyítva megmérték s ezen állandó vízszintes sík vastáblákkal több helyen jelöltetett meg állandó, vagyis fix-pontok által.

A Maros hosszúsága, esése, mélysége és iránya. Arad város mentén a Maros hosszúsága 9956 m. Mélysége a partoktól számítva a fenéig közép mélység 6. m. délkeleti nagy kanyarulattal, melylyel Arad városát övezi. A Maros esése 1 méter 0.000544 m.

A Marosvíz állása, áradása és jégviszonya: A Marosvíz állásának változása + 4.56 m. legmagasabb és — 1.30 m. legkisebb állás. Rendes áradása az erdélyi havasok hó és jég-retegeinek olvadásakor szokott beállani tavaszkor vagy pedig hosszú tartós esőzés alkalmával ősszel is. A város déli részén szigorú tél után néha nagy jégtorlódások fordulnak elő.

Holt-Maros. A Holt-Maros hosszúsága a város határa mentén 24,929 m., felső vége a vágóhid mögött *Dreccin*, néven ismeretes.

Arad csatornázása és nedvesség levezetése. Arad város belvizeinek levezetésére következő csatornák szolgálnak.

a) Az úgynevezett **Tököly árok**, melynek egy része be van fedve, nagyobb részt azonban mint nyílt árok szerepel a levezeti a Belváros vizeinek egy részét és Sarkad belvizait a Maros folyóba.

Ezen kívül a **Tököly csatornába** ömlenek: a *Deák-Ferenc-útcái*, *Fábián-útcái*, *Fürdő-útcái*, *Tököly-téri*, *Lujza-útcái*, *Szt. István-útcái*, *Forray-útcái*, *Hunyady-útcái*, *Főtéri*, *Vörösmarty-útcái* és *Atzél Péter-útcái* földönt alagos csatornák.¹

b) A Belváros belvizeinek másik része a **Határ-útcái** zsilipen keresztül vezetnek nyílt kövezett folyóként a Marosba.

c) Harmadik vízlevezetés a Belvárosból az első marosparti földrakó helyeken történik a Marosba, részint nyílt kövezett folyóként, részint földönt csatornákon.

d) A negyedik csatorna, mely a Marosba vezetetik, Sarkad külváros egy részének és Pernyáva belvizeinek levezetésére szolgál és a *Kosár-útcái* zsilipnél ömlik a Marosba; ezek mind nyílt kövezetlen árkokon viszik le a vizet.

e) A Belváros és Pernyáva egy részéből a belvizek a *Kórház-útcái* és *Demeter-útcái* zsilipeknél a Holt-Marosba vezetnek részint nyílt kövezetlen árkokon, részint kövezett folyóként. Ugyancsak a Holt-Marosba ömlik a *Kossuth-útcái* földönt csatorna is.

f) Gáj-külváros egy részének belvizei nyílt árkokon a Száraz-érbe vezetnek.

Terményei. Arad városának minő gazdag szántóföldjei s mily téres mezei legyenek, láttuk az I. kötetben, s valóban elmondhatjuk, hogy városunk és vidéke a szomszéd Torontállal legtöbb gabonát termeszt az Alföldön.

Minőségre nézve terem itt sok és szép tiszta buza, úgy nevezett járó buza, mely egyszer tavasszal, egyszer ősszel vetették s melyből készül nagyobb részt a híres aradi lángliszt.

Konkuriát leginkább a románok természetnek.

A repce egy időtől fogva nagyon kezd divatba jönni.

Főzelék közül paszuly, bab s nagy édes paprika van legtöbb, ezeket az évenkint ide vándorló s már megtelepedett szerb kertészek termesztik.

Zöldségben sincs hiány; Új-Arad gazdagon látja el Arad városát zöldséggel, valamint a szomszéd glogováci sváb is itt termesztik káposztáját és finom dinnyéjét.

Gyümölcsben nincs bősége; a város területén izletes gyümölcsöt ritkán lehet kapni, mert a mit Erdélyből és a megyéből kocsin hoznak, az útban nagyon összetörődik. Van azonban a külvárosokban sok gyümölcsös kert s ezekben sok és jó neves gyümölcs, csakhogy ezeket nem árúsítják el, kivéve a jó ízű sárga dinnyét.

Kereskedelmi növények közül kender csupán házi szükségre termeltetik; dohány hajdan mintegy 25,000 mázsa, ma a termelés felsőbb helyről meg van szorítva.

Kerti szőlőiben sok, de nem kitünő bor terem. Finom bort csak a közeli Arad-Hegyaljában bírt szőlőkben termelnek.

Az Arad-Hegyaljai szőlők már III. Béla alatt műveltek; mit azon időbeli oklevelek bizonyítanak. Azonban később a török háborúk alatt nagyon leszűllott a bortermelés, s csupán a piros boraikról híres mokrai és boros-jenői promontoriumok tartották fenn magukat szakadatlanul, mely utóbbi szőlőhegyen Rákoczy szőlője maig is fentartja az erdélyi fejedelmek itteni szőlőbirtokának s egyszersmind pártolásának emlékezetét.

Kedvezőbb időszak volt a szőlőművelésre a múlt század második fele. Már 1741-ben tett vármegyei becslés alkalmával a ménesi, paulisi, gyoroki borok többre becsültettek mint a többi szőlőhegyeken termeltek.

A múlt század II. felében Edelspacher György, Gyoroknak akkori birtokosa, nagyban kezdte az aszúbor szűrését s nem

sokára több követőre talált a szomszéd birtokosokban, anynyira, hogy már a 18-ik század végén, a ménesi nektár kereskedésbe jövén, nemcsak Magyar-, hanem Lengyel-, Orosz-, Németországban is elhíresedett s az ős tokaji bor testvérének ismeretett el.

*

Műünk 2-ik kötetének tartottuk fenn Arad városának, a mesével határos, 165 év előtti múltját a jelennel párhuzamba állítani.

1715-ben történt a kamara részéről az első őszeírás,¹⁾ mely magán jelleggel látszik bírni.

A Németvárosban volt 102 házbirtokos és 10 vagyontalan zsellér; összesen 112 család-fő.

Ezek névszerint és foglalkozásukra nézve e kötet 201-ik lapján lesznek közzétéve; itt csakis az őszeíráshoz csatolt érdekes észrevételeket adjuk.

Észrevételek az 1715-iki őszeíráshoz.

Arad mezőváros területe miután az eddig még nem volt felmérve, nagyságát most sem tudni.

A Maroson inneni rész egy negyed mértföldre terjed, mely használható lehetne (?)²⁾

Túl a Maroson lévő rész a török hatalom alatt áll.³⁾

Arad város lakossága a város területén lévő földeket nem műveli, minthogy többnyire csakis iparral és kereskedéssel foglalkozik; hanem bírja és műveli azokat a helyben lakozó szerb katonaság, mely azonban az ez évi őszeírásba nem lett fölvéve.

Termésre nézve a föld oly jó, hogy egy szántás után egy pozsonyi köből őszi vetés közönségesen 4—5 köből gabonát terem, a tavaszi is ugyanannyit ad.

Az említett kaszálókön kívül a városnak többje nincs, de elég terjedelmes legelője van használatra.

A területen túl számtalan tanya van, hol mindenkinek szabad szántás, vetés, kaszálás van engedélyezve.

¹⁾ L. Budai kir. kincstári okirat-tárból, 1715-ből.

²⁾ Alkalmassint posványosság gátolta a terület használatát.

³⁾ Ebből világos, hogy a város területe a Maroson túl a bánáti részre is kiterjedt.

Legelő ha lehetne (?) és képesek volnának művelni, szabad használatra, van elég.

Tüzelésre és építkezésre fát az erdő szolgáltat.

A síkságon szőlők is vannak, ezeket azonban a rác katonák bírják.

A Maroson egy malom jövedelmez 150 forintot, mészárszék- és fogadóból 100 forint évi haszonbér foly be.

A lakosok vagyonaikat szabadon adhatják el.

Az 1715-ben történt magánjellegű, kamarai összeírást követte öt év múlva egy általános országos népszámlálás 1720-ban, melyben már nem csak Arad Németváros része, hanem a Rácvárosban lakó végvidéki nemzeti rác katonaság is szám alá esett.

Ezen országos számlálás eszközlésére ki voltak küldve Csongrád-, Csanád- és Arad vármegye összeíró bizottsága: Edelspacher Zsigmond kir. kamarai tisztartó, Sztojka János kamarai ellenőr, Pávics Mihály Baranya megyei szolgabíró, Egyed János Baranya megyei esküdt, Tisch város-hadnagy, és Schor J. zászlótartó.

Ez összeírás alkalmával az tűnt ki mindenek előtt, hogy a Rácvárosban a katonák között a Németvárosból 36 lappangó iparos rejtőzött, a kik nem szolgáltak fegyverrel, és így az 1715. évben megejtett népszámlálás hiányos.

Ezekkel együtt a Németváros lakossága 1720-ban 166 családból állott, a nemzeti katonaság száma pedig 412 egyénre ment.

Az ezen évről szóló összeíráshoz az örvidékiekre vonatkozólag érdekes jegyzések fekszenek előttünk, azok néhányát itt fel-
említjük.¹⁾

A jelen népszámlálásban felvett aradi polgárok Arad város területén, mely a Maros folyam innenső részén fekszik, alig képesek valami csekélyet szántani és aratni, a vár katonaság miatt, mely nagyobb számmal tartózkodik a városban, e végett kénytelen a polgár távolabbi tanyákon keresni mezei munkát.

Igy történt ez az idén is, az összeírás alkalmával lehetett észrevenni.

A mely földeket az előbbi összeírásnál a polgárok a Maroson túl sajátjuknak állítottak lenni, azokból hasznot nem

¹⁾ L. Conscriptio Civitatis Aradiensis de Anno 1720. I. 7—9.

húztak, minthogy török birtok alatt állottak; most pedig azért nem lehet élvezni, mert új aquisitum.

A város szántóföldjei a katonák közt nincsenek kiosztva, egyébiránt nemis ismerik a város hajdan területét, állítván, hogy atyáik ember emlékezet óta, más név alatt voltak annak folytonos birtokában.

Ötvenes, Iratos, Orovill, Pill, szt-Pál, Sofronya is a katonák szállásai lettek volna.

Ezen kívül is szántanak és aratnak még a hol és a menyinyi nekik tetszik, a többi részt legelőnek használják, s e terület szélességben egy, hosszúságban pedig több mint egy mértföldre terjed.

A mióta a város lakosai csaknem kivételesen iparral, kereskedéssel és üzérkedéssel foglalkoznak és csak csekély mezei munkát végeznek, az élelmi álláson kívül, évi haszonkeresetükről nem képesek beszámolni.

Néhány nyilatkozatból azonban lehet következtetni, hogy az iparosoknak munkájuk után, átlag évi 30 forint hasznuk van.

A kereskedők is, de a fegyverviselő határőrök is ily jövedelmi arányban állanak egymáshoz.

Van ugyan öt nagy kereskedő a városban, kik marhatenyésztéssel foglalkoznak; ezek évi nyeresménye 150 forint. Két nemesi család van Aradon, Popovics János rác főkapitány és öcsese Osztója Popovics; ezek Orovill és Iratoson 288 köblös szántóföldet és 70 kaszálós rétet bírnak és Világoson Zaránd megyében 6 hold szőlőjük van.

Ezek a kamara engedélyével a Vizes pusztát bírják használatban, vagy — 200 szarvasmarha tenyésztésre, darabja után 12¹/₂ denárt fizetnek.

2.

Arad város éghajlati viszonyai.

(Dr. Posgay Lajos főorvostól.)

Fekvése: az északi szélesség $38^{\circ}50'$.

Keleti hosszúság $46^{\circ}15'$ alatt.

Tenger fölötti magassága 108·0 mtr.

Barometer állás (közép) 753·4 mm.

Hőmérsék (évi közép) $+ 11\cdot5^{\circ}$ C°.

Eső-hó „ „ 628 mm.

A lég hőmérséklete évenként C° $+ 36$ -37 maximum és C° $- 17$ -21 minimum közt ingadozik. Az előbbi magasságot rendszeren július hó második, vagy augusztus hó első felében, az utóbbi hidegségi fokot többnyire január vagy decemberben, ritkán februárban érinti.

Havi közép hőmérsék C° szerint: január $- 1\cdot0$; február $+ 2\cdot0$; március $+ 4\cdot5$; április $+ 13\cdot5$; május $+ 16\cdot0$; június $+ 20\cdot8$; július $+ 22\cdot0$; augusztus $+ 22\cdot4$; szept. $+ 18\cdot0$; október $+ 12\cdot0$; November $+ 6\cdot0$; December $- 0\cdot5$.

Állandólag legmelegebb tehát augusztus és júliushó, leghidegebb január és december, s ámbár az éghajlat mérsékelt jellegű, a hőmérsékleti átmenet, az évszakok szerint elég élesen határolt, különösen a 3 nyári hónap június, július és augusztus, sokszor tartós, csaknem tropicus hőség által tűnik ki s ezek és a többi hónapok közti átlagos hőfok jelentékenyen különbözik.

A közép hőfok átlagosan a nap külön részeiben következő ;

Tavaszi évad: reggeli 7^h C^o + 3.0; déli 2^h C + 8.0; esti 10^h C^o + 4.3;
Nyári   "
Öszi   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "
Téli   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "
Téli   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "
Téli   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "
Téli   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "   "

A hőmérsékletre fő befolyást gyakorol a szelek uralkodó iránya, mely itt, a több évi megfigyelés szerint túlnyomólag keleti, gyakran délkeleti elhajlással. Ezen szélirány mellett az esőzés is — különösen nyáron — leggyakoribb. Az északi és északkeleti szél praevalens a téli és a kora tavaszi hónapokban s ettől függ a hőmérséklet sokszor rohamos hanyatlása is. A másik fő szélirány a nyugoti, inkább a nyári és őszi hónapok sajátja s ennek délnyugoti elhajlása mellett többször tartós esőzés következik, míg északnyugoti elhajlásánál inkább a szárazság uralgó.

A szél ereje általában enyhe; tavaszkor s őszkor többször erős. Heves vagy viharos szelek ritkán — leginkább nyáron, amazok évenként átlagosan 24-szer, utóbbiak 5-ször vannak feljegyezve. Orkánszerű szél az utóbbi 8 év alatt egyszer fordult elő.

Az időjárás általában inkább száraz; a nyolc évi utolsó cyclusban ugyanis 5-ször fordul elő ezen jelzés, míg nedvesnek 3 év van jelzve. Egyébkint a légköri csapadékok mennyiségében évenként csekély eltérés van s közönségesen 630 mm. körül forog; inkább ezen mennyiségnek elozslása mutat nagy egyenetlenségeket s míg némely hónap esőben szükölködő, a másik, nevezetesen ápril, május, június, július, szeptember, október és december többször túlbővelkedő szokott lenni s esős hónapoknak is nevezhetők. Átlagosan havonként 51 mm. esőt számíthatunk. A csapadékos napok száma évenként átlagosan 106; ebből havas 14 nap; az őszes csapadékból átlagban hó csapadék 58 mm.; természetesen némely évben ettől több-kevesebb eltérés jelentkezik. Azon napok száma továbbá, melyeken esepégés — hó pelyhek — dara jelentkeznek évenként átlagban 60-ra tehető. Viharos nagy esők, égi háborúk (évenként 21) a nyári hónapok sajátja s néha, a lég nagyobb villamosságánál erős villámzórással következik.

A barometer állásának naponkinti változásai 0.3-7.0 mm. magasságban mozognak. Meleg és száraz hónapokban a higany-oszlop alacsonyabb mint télen. Maximuma a reggeli, minimuma a délutáni órákban észlelhető. Az egész éven át ész-

lett változások (a barometer közvetlen leolvasása szerint) 768,0 mm. maximum és 732,0 mm. minimum között ingadoznak.

A barometer állása, azaz a lég ritkasága és könnyebbsége szerint változik természetesen annak élely és ozon tartalma is. A lég ozon tartalma havonkint a színskála szerint átlagban 4-7 fok között ingadozik, míg a napi ingadozás 0-10 fokig terjedhet.

A lég nedvessége a légköri csapadékok s a hőmérséklet ingadozásai szerint van befolyásolva s a hygrometer az esős-hűvös időszakban többnyire 80° fölött áll, míg a verőfényes — száraz s meleg időjárás mellett 11 fokra is alászáll. — Köd kiválsólag február, november és decemberben (évenkint átlag 24 nap); erősebb harmat ápril, május, szeptember és októberben jelentkezik.

3.

1752-ik térkép magyarázata.¹⁾

Arad mezőváros fekvésének hálózatát térképezte a cs. kir. katonai mérnöki kar 1752-ben. Másolta és színezte Ruttkay Imre 1755-ben. Található Budán a m. kir. országos Levéltár kincstári osztályában. Mapparum Archivalium Tom. I. No 18.

Arad környékét 1752-ben sűrű erdő borította.

A város tere az Ó-várral együtt négy részre volt osztva; ú. m.: az Ó-vár Menedékhely (Retirade), a Rácváros és Németváros.

A) Ó-Vár. Az Ó-vár, három kapuval ellátott vertfal bástyából állott, a kapuk megvédésére sáncok valának alkalmazva.

Belterületén látszanak **a.** betű alatt a Ferencesek temploma, **b.** az őrház, **c.** a várparancsnok lakása, **d.** a raktár, **e.** két épület, élő sövénynyel van körül kertelve. E nyilvános épületeken kívül van még 27 laképület.

B) Menedékhely. (Retirade). Az egész Menhely a Maros vizére támaszkodik.

Ennek bástyái is vert falból készültek: belső tere tágasabb a vár terénél.

Ebben látható **a.** (görög **a**) alatt a katonai laktanya, **b.** (görög **b**) alatt a tisztalak és börtön (Stockhaus) ezeken kívül van a Retiradéban szórányosan 14 laképület.

E vertfallal kerített vár oly erőd volt, hogy az Bombardi állítása szerint a kuruc ostromnak is ellenállott 1707 július nap-

¹⁾ L. II. kötet végén.

jaiban s Károlyi Sándor is alatta nem diadalt nyert, hanem vereséget szenvedett.

C) Rácváros. A Rácvárost a Németvárostól a Kis-Maros választotta el, mely a Nagy-Marosból kiválván nyugati irányban a Szép-utcát és a Városház-utcát keresztbe szelte s a Kigyó-útca mentén, a Tököly-kert felső részén vissza kanyarult a Lujza-útca és Kosár-útca közt a Nagy-Marosba. A Rácváros tehát az Ó-várral egész szigetet képezett.

A Retirade vonalban keletre a Maros szigeten kies erdő-ség terült el, itt áll ma az 1763-ban épülni kezdett Újvár.

E félszigetet övező Maros északi fordulójánál, keletről és nyugatról kétfelé ágazó Második-Maros, nyomott sipka alakú szigetet képez, mely a mai korcsolya egyesület tavánál egyesült, s onnan kigyózó alakban a sörház — ma honvéd-laktanya — gazdaság földeit mosva, a P o v a - t a v á b a folytatta útját.

Az imént leírt sziget két ágából ma csak a keleti létezik, **Holt-Maros** név alatt.

A Rácvárost, a múlt század közepéig a végvidéki rác katonák lakták.

E városrész alapját három tér és 11 útca képezte 157 házzal.

A házakat dús kertek övezék, mit a térképen a sűrű zöld szín mutat.

Az épületek mind vörösek.

A 11 útca és három tér e következők:

a.) a mai Határ-útca 35 házzal; b.) a mai Alsó-Molnár-útca 15 házzal; c.) a mai Szentér Bocskay-tér) 16 házzal; d.) a mai Szent-Pál-útca 7 házzal; e.) a mai Hid-útca (Boczkó-útca) 13 házzal; f.) a mai Fűrj-útca 10 házzal; g.) a mai Fácán-útca 6 házzal; h.) a mai Szent-Péter-tér 4 házzal; i.) a mai Lujza-útca 10 házzal; k.) a mai Gödör-útca 2 házzal; l.) a mai Mocsár-útca; m.) a mai Ákác-útca 21 házzal; n.) a mai Angyal-útca 17 házzal és o.) a mai Tököly-tér.

D) Németváros. E város felső részét rózsaszínű szivárvány alakú félkör diszíti, ez a 600 öl lőtávolságot jelzi, ezen belől, a cs. katonai hatóság részéről tiltva volt emeletes házat építeni.

E tilalom 1819-ben 300 ölre lett leszállítva; 1848 után pedig végleg be lett szüntetve; ma mindenki kényére építhet.

A Németváros számozott nevezetesebb épületei 1752-ben e következők voltak:

1. Két útéára a minorita konvent és templom. 2. Flórián-kápolna. 3. Városház udvar végén épült csontház a temetőben. 4. Román kápolna, később püspöki templom. 5. Harmincad épület. 6. Vármegyeház. 7. Sóraktár. 8. Szent-Háromság-szobor. 9. Szent-Rozália-kápolna. 10. Bohus-család háza. 11. Edelspacher-család háza. 12. Gáspárdi épület. 13. Katona szállító laktanya. 14. Szerb kápolna, később Tököly-templom.

E városrész alapját képezte 21 utca és három tér.

Ez utcák és terek a következők: **aa)** a mai Főtér. **b)** a mai Szabadság-tér. **c)** a mai Templom-útca. **d)** a Városház-útca (ma Hunyady). **e)** a Szép-útca (ma Asztalos Sándor). **f)** a mai Eötvös-útca. **g)** a Bárány-útca (ma Petőfi). **h)** a mai Megye-útca. **i)** a mai Új-városház-tér. **k)** a mai Széchenyi-útca. **ll)** a Kereszt-útca (Battyányi). **m)** a Reggeli-útca (ma Perényi). **n)** Magyar-útca. **o)** a 3-fekete-ló-útca (Fábián). **p)** a mai Kovács-útca. **q)** a mai Teleky-útca. **rr)** a mai Kápolna-útca. **s)** az Uri-útca (ma Deák-Ferenc). **t)** a Sziget-útca (Zrinyi) **uu)** a Kigyó-útca (Rákóczy) **v)** a mai Kis-karika útca. **x)** a mai Kosár-útca. **y)** a mai Fő-útca. **z)** a mai Korcsolyázó-egylet tava.

Volt még a Csalla erdő felé 84 nem betűzött tanya is az aradi lakosok birtokában.

II.

MIZERIÁK.

II.

M i z e r i á k.

Kevés hely van az országban, hol a lakosok anynyi katonai boszantásnak lettek volna kitéve, mint az aradi polgárok.

Noha 1725-ben VI. Károly császár, e néven III. Károly magyar király tekintetbe véve az aradiak hűségét és a vész között szilárd kitartásukat, jutalmazásúl az előző években kiállott szenvedéseikért megígérte, hogy Arad mezővárosát a szab. kir. városok sorába emeli és vissza adja mindazon jogokat, melyeket a város Árpádházi királyaink alatt élvezett; és hogy jóakarátának tettel is jelét adja, megígéré, hogy a várat jobb karba fogja hozatni. ¹⁾

A felségnek e szent biztosítéka által bátorítva Arad polgársága 1745—1746-ban a város felszabadítását — hivatkozva érdekeire és szolgálataira — erélyesen szorgalmazta.

De az idők változtak. Kiűtött a 7 éves porosz háború és a Maroson túl az úgynevezett „Orod sziget“-en építendő új-vár munkálata is hosszú időre meggátlá a város szabadddá tételét.

Noha dicső emlékű Mária Terézia királynőnk, felséges atyjának, III-ik Károlynak, Arad városának kiadott biztosító levelét 1747. január 21-én örök időkre megújította ²⁾; dacára a biztosító levél megújításának, sem Arad város, sem annak pol-

¹⁾ L. Perotsenyi 52. l.

²⁾ L. az idevonatkozó okmányt az I. kötet 247. l.

gárai, egy darab földet sem kaptak vissza a katonaságtól. Arad szép számú pusztái is örökre elvesztek.

Hogy a polgárok mit veszthettek el, az azon panaszokból és folyamodásokból ítélhető meg, melyeket vagyonuk visszanyerhetése végett oly eredménytelenül ismételve felterjesztettek.

A vár építésével szoros kapcsolatban állott a városnak Zimándra áttétele s ez okból 1747-ben Arad határának felmérését Zimánd és Szt. Pál felé bevégezték, a kamara részéről pedig Seeg — Séga — és Buzsák birtoklását megvizsgálták.)

1748-ban újra megkezdődtek az elégedetlenségek és panaszok.

A múlt évben leküldött királyi biztosító levél, a sérelmes állapotokat nem hogy megszüntette volna, sőt inkább elmérgesíté.

Ezen keserves körülmény között újra 12 évet kellett aggodalmas bizonytalanságban átélni.

1750—1751-ben ismételve lejött a bécsi hadi kormánytól ama rendelet, mely a vár területén mindennemű építkezést betiltott.

1758. április 13-án, Balassa Pál gróf, Baranyai László és Győri Ferenc aláírásokkal erősített oly értelmű legfelsőbb leirat érkezett a minorita házfönökhöz, hogy az építkezés befejezése csakis oly feltételek alatt engedélyeztetik, ha nevezettek a cs. várbeli parancsnokságnak oly értelmű térítvényt állítanak ki, melyben kötelezik magokat, hogy szükség esetén épületeiket saját költségükön fogják lebontani.)²⁾

1763-ban „Orod“ dús, erdős szigetet, — mely a középkorban „Maruskez“ néven volt ismeretes — a város tanácsa egy építendő vár részére a császári parancsnokságnak átengedvén, azok azt felmérették;³⁾ és miután a Péro-féle lázadásból merített meggyőződés után a városok hűségében kevésbé bízhattak; a kormány 1765-ben a megyét Arad városának Zimándra áthelyezése ügyében vélemény adásra szólította fel.)⁴⁾

Tudjuk, hogy a hadi kormány a még akkor egészen szigetet képző mai vár helyén építeni akart, de nem volt hozzá kellő anyaga; hogy arra szert tegyen, titkos megbízottakat küldött ki a kőbányákba.

¹⁾ L. M. K. Országos Lovéltár, kincstári osztály Fasc. 1820. N. 1—7.

²⁾ L. Minorita I. T. k. 31. l.

³⁾ L. Peretsenyi 53. l. és Parecz 11. l.

⁴⁾ L. U. Ott.

Egy ily bizottság Paulisra is kiment, de pórúl járt, mert a megye szolgabírája és esküdte elfogta a bizottsági urakat és vizsgálat alá helyezé.

Az elfogottak kivallák, hogy ők az építendő Új-várhoz követ keresnek.

Ebből per támadt, azonban a kiállott kellemetlenségen kívül, komolyabb baj nem történt. ¹⁾

*

Három év előtt látogatta meg először II. József császár városunkat. Ma május 14-én délután 2 óraker érkezett meg és az új várba szállott.

Nemsokára ebédhez ült. Az asztal körül a felszolgálat aradi polgárok végzék, mit Lovászy Mihály kamarai igazgató komolyan készült gátolni.

Miután a férfiaknak meg volt tiltva a császár elé menni, a város részéről a város felszabadítása ügyében benyújtandó kérvényt egy közel várandós nő adta át.

A felség elfogadta és elolvasta a kérvényt és annak bővebb tárgyalása végett Jenovai és Krautwaschel Nándor polgárokat idézte maga elé.

Másnap reggeli 6 óraker misét hallgatott, elfogadta a rongyba burkolt kérelmező pórnök kérvényeit, melyekben kegyelemért és kenyérért esedeztek övéik számára.

A császár kegyesen biztosítva őket kérelmeik meghallgatása felől, a tábor megtekintésére indult. ²⁾

1773. Újra látogatást tett II. József császár. A város lerombolásának elhárításáért könyörgő küldöttséget azon kellemes válaszzal bocsátá el, hogy majd csere útján kiegyezkedik a várossal.

1774-ben. Az aradi polgárok érdemei legfelsőbb helyen figyelembe vételén, a város felszabadulása elhatározottat, mely ügyről hiteles biztosítékot nyert.

1775. május 22. A roskadoásnak indult minorita konventnek és iskolának kijavítása újra betiltatott. ³⁾

¹⁾ L. M. K. Orsz. Levéltár Fasc. 1431. N. 12.

²⁾ L. Min. N. 26. 27. l.

³⁾ L. U. ott III. Törzsk. 55. l.

Ugyanezen hó 31-én, tehát 8 napra a várbeli cs. parancsnok közli a minoriták házfőnökével a hadi tanáctól leérkezett nyílt rendeletet, melynek értelmében Arad város területén új épületet emelni senki se merészeljen; hanem a ki építeni szándékozik, azt a városon kívül a már, a cs. parancsnok által kijelölt helyen eszközölheti. ¹⁾

E szigorú rendelet által érzékenyen lett sújtva a szerzetes család, s nehogy a valósággal roskadozó iskola és kolostor épülete a tanulók és tanárok nyakába szakadjon, a házfőnök június hó 9-én mind a bécsi cs. udvari haditanácshoz, mind pedig a m. kir. udvari kancelláriához, erélyes felterjesztést küldött.

E komoly fellépésnek sikeres eredménye lett; még azon év augusztus 25-én a királynő Ő felsége kegyes engedélye leérkezett, hogy a minoriták a földszinti iskolát és társházat „Térítvény” mellett felépíthetik. ²⁾

*

Az új vár építése nézetéből 1776-ban egy királyi határozat a városnak a zimándi pusztára áthelyezését végleg kimondta.

A kir. kamara és a Bohus család, mint földes úr közt a kiegészés megkezdődött.

Ez áthelyezési terv heresztülvitelével, a költözési boszantáson kívül az épületeknek kártalanítlan lerombolásával a polgárok százazreket veszítenek.

Az 1778. év legnagyobb része Arad-Zimándra való áttelepítésével telt el. Rendeletre rendelet érkezett, egyik ülés a másikat váltotta fel.

Ma április 13-án, egy cs. százados Hensenbeck társaságában dobszó mellett tiltotta meg csak egy téglának is alkalmazását az épületek kijavítására.

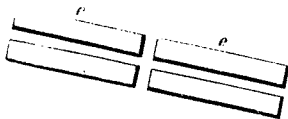
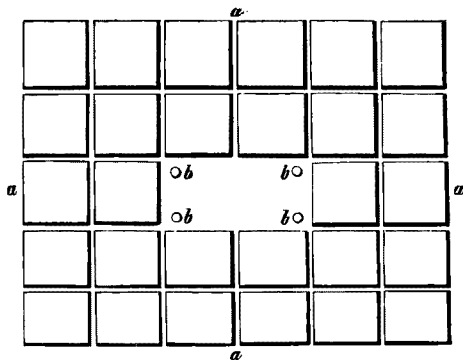
A cs. mérnöki kar legfelsőbb parancsra fel is mérte Zimándon, az oda áthelyezendő Arad város területét, s a tervet el is készíté, melyet az országos levéltárban Budán fellelni szerencsénk lévén, tállapra rajzoljuk magyarízatával.

---

¹⁾ L. Minorita Törzsk. III. 55. 1.

²⁾ L. U. Ott. 5. 1. A. Okmány.

Arad mezőváros Zimándon.

A négy *a* betű közötti tér a város területe, mely 4 hosszú és 6 rövid keresztbe metsző egyenközű utcák közé szorított 28 hosszúdad quarret képez.

Azok kellő közepén áll a piac, melynek négy szögletén *b* betű alatt négy kút volt tervezve.

A városhoz közel nyugatról délre hajló *c* alatt hosszú keskeny beosztással keresztbe szegő közép-útcával látszanak Arad város majorjai.

A minorita templom, kolostor és iskola épületek a piaci vonalba voltak tervezve.

Az 1755-ben Arad város katonai térképét másoló Ruttkay Imrének a várost a zimándi pusztára áttételére nézve ez a jegyzete: Ha a várost a mai helyéről át kellene tenni, a mezőváros területére más alkalmasabb hely nem mutatkozik, mint a zimándi és buzásági puszta közötti tér, közel az akasztófához.

De a hely szűke itt is akadályt gördít.

Más hová áthelyezni épp lehetetlenség.

*

1778. június 11-én. A várparancsnok négy százados kíséretében kilenc fegyveres katonát küldött Aradra, Gál megyei táblabírónak engedély nélkül fölépült háza lerombolására.

Az árkászok és utászok csakhamar földig lerombolták azt.¹⁾

E hó 18-án pedig a bécsi haditanácstól rendelet érkezett a minorita házfőnökhöz, hogy a megkezdett építkezést azonnal szüntesse be. Azonban szeptember 12-én Ő felsége nevében meg lett engedve, hogy a minoriták a Főtérre nyíló házukat alacsony emeletre felépíthessék és abban az iskolákat és a tanárok szobáit helyezték el.

December 12-én. A Bohus család az átengedett Zimándért Világost és Galsát kapja cserébe. Az ezen cserét helyben hagyó kir. rendelet, egy másik rendelet kíséretében érkezett le, mely biztosítja a polgárokat, hogy amint Arad városa a zimándi pusztán fölépül, azonnal a szab. kir. városok közé fog iktattatni.

Gróf Zichy Ferenc királyi biztos, Arad áthelyezése érdekében, az év utolsó hetében folytonos tanácskozásokat tartott és előnyösebbnél előnyösebb kedvezményekkel kecségteté a polgárokat.

Az 1779-ik év folytonos izgatottságba és a legkényelmetlenebb helyzetbe szorítja Arad polgárait. Zichy Ferenc gróf, királyi biztos, május 23-tól augusztus 17-ig városunk áthelyezése ügyében 15 ülést tartott.

Az ülések eredményét a közönséggel nem tudatták.

Még ma sem tudjuk, hogy a királyi biztos elnöklete alatti bizottság, mily véleményt terjesztett fel Ő felségéhez, a város áthelyezése ügyében.²⁾

*

¹⁾ L. Min. Törzsk. 5. l.

²⁾ L. B. Okmányt a II. kötetben.

Az 1783-ik év városunkra nézve nagy válságot hozott.

A nagy királynő, Mária Terézia, 1780. november 29-én történt elhalálozása után a trónra fia, II. József lépett.

A fejedelem meggyőződésén személyesen városunk polgárainak eddigi aggodalmas helyzetéről s megaléglván azt, az 1781-ben ülésező vegyes bizottság véleményére sajátkezűleg ezt írta: Von Übersetzung dieser Stadt solle von jetzo nicht gedacht werden. ¹⁾

Ere ő felsége január 14-én kelt leiratával a város tudomására hozta, hogy az áthelyezés nem fog megtörténni s minden aradi polgár kénye-kedve szerint építhet.

A város közönsége hálás szívvvel köszönte meg az uralkodó eme kegyes elhatározását. A polgárság szívéből pedig egy nehéz kő esett le. Most legalább már tudták, hogy az „Ösi lakot” lerombolni, s a szülő várost elhagyni nem kénytelenek.

Ugyanazon 1783-ik évben II. József császár a m. k. helytartó tanács által közzététeti, hogy a polgárok, kik az új várban épületet emelni akarnak, 50 évre adómentességi kedvezményben részesülnek. ²⁾

A tanács elhatározá egy emeletes fogadót építeni. ³⁾

Mind e kedvezmény még nem elégítette ki Arad lakosságának vágyát, szab. kir. városra való emelés után sovárgott.

A kamarai uralom és a megyei urak önkényes hatalmaskodása alól kívánt szabadúlni.

Nem is ok nélkül.

Ennek illusztrálására pár tényt említiünk csak fel.

1766. augusztus 24-én. A tanuló ifjúság és a megyei pandúrok között csúnya verekedés volt.

A pandúr viszszaélt jogával.

Ugyanis: egy — egy ingre vetkezett — tanulót, ki esti 9 órakor békésen állott a kapuban, minden ok nélkül a megyeházára kísérte.

Ezt meghallván a tanuló-ifjúság elfogott társuk kiszabadtására sietett.

---

¹⁾ L. Országos Levéltár m. k. udv. kancelláriai osztályban levő eredeti fogalmazványok 1783-ból. B. Okmánya.

²⁾ L. U. Ott. C. Okmánya.

³⁾ Ez épület 1848-ban még állott.

Azok egyike le akarta löni a pandúrt, mire nagy zavar keletkezett, minthogy több pandúr vegyült a dologba.

Mindennek a vége az lett, hogy a pandúrok közül kettő a küzdtéren maradt. 1)

Azon év augusztus 31-én, J e n o v a y Egyed polgármester, minthogy K á s z o n y i szolgabíró parancsára rögtön meg nem jelent, két órai börtön büntetést ült ki. 2)

Ugyancsak 1766. november 27-én. A megye kihirdette, hogy a tivornyázás esti 9 óra után a korcsnákban tilos; a tilalom ellen vétők, személy válogatás nélkül 50 bottal fenyítettnek.

1766. december 9-én pedig újabban kihirdettetett, hogy miután Arad városa le fog romboltatni, a házak építése betiltatik.

1769. július 21-én a város polgárságára nézve igen szomorító és bántó esemény történt.

K r a u t v a s c h e l Ferdinánd bábsütő és a város választott bírája, mert a kir. kincstári igazgató — Lovász Mihály — ellenébe a város jogainak védelmére szót emelt, felpofoztatott s minthogy említett nége sérelmes bánásmód után sem szűnt meg a város jogait érelylyel védeni, a kincstári igazgató őt leházatta és 17 botot veretett reá. 3)

Századunk elejéről is tudnánk ily méltatlanságokat felhozni. Lássunk meg csak pár adatot:

1770. január 2-án L o v á s z Mihály kincstári igazgató — Praefectus — Arad polgáraival hivatalosan közli, hogy jövőre, a város területén bort, sört és pálinkát kimérni nem szabad.

E tilalmat a várbeli katonaság közbejöttével tette közzé.

Három napra azonban a bor, sör és pálinka kimérései jog oda lett módosítva, hogy az örmény bérlők, bár mely épületben is szeszes italokat mérhetnek ki.

Mily következettség! A polgárság e kirívó önkény ellen óvást nyújtott be; hogy az örményeknek Szt. Mihály napjától Szt. György napig a szeszes italok kimérése megengedetett. 4)

1772. június 1-ső. Valóban boszantóan botránys esemény adta magát elé városunkban.

1) L. Minorita Napló I. 42. l.

2) L. U. Ott. 12. l.

3) L. U. Ott. 92½ l.

4) L. Minorita Napló II. könyv 3. l. Országos Loveltár udv. Canc. osztályból 7778. ex 783. szám alatt D. O k m á n y.

Erdélyi nevű megyei esküdt, városi és megyei pandúrok által támogatva mintegy 30 szerb és román szücsmestert fogdosott össze, kiket éjre letartóztatott a megye házánál, mert az úrnapi körmenetben „rész” venni, a fűlség rendeletére, vonakodtak.

Másnap az ünnep napján karhatalom közbejöttével kénytelenítették a körmeneten megjelenni. ¹⁾

*

Az aralkodó ház többször elismerte és méltányolta is a város polgárainak erényét, ezek ez elismerésre számolva, nem szüntek meg sürgetően kérelmezni Aradnak a szab. kir. városok közé sorozását.

E törekedéseknek azonban gátot vetett a francia nagy forradalom és az ebből kinőtt, hosszú háború.

Századunk első tizede tájt Kornia Ilia de Barbu táblabíró ékes latinsággal „Synoptica deductio” cím alatt szerkesztett egy felterjesztvényt, a város ügyében, hangsúlyozván az aradi polgárság érdemeit és erényeit. ²⁾

Hihető, ennek lehetett köszönni az 1813. február 6-án Rhédeynek Biharmegye főispánjának, mint Arad mezővárosának szab. kir. várossá emeltetése ügyében kiküldött királyi biztosnak megjelenését.

Nagy ünnepélylvel fogadtatott a biztos és nyolc napon át tanácskozott a polgárokkal.

1816. október 8. Ferdinánd főherceg, Magyarország főhadparancsnoka látogatta meg városunkat.

A polgári lovas had fogadta ünnepélyesen. A várba szállott. Másnap megsejmelte a várost és oda nyilatkozott, hogy a vár védelmének biztosítására, a Maros jobb partján elterülő városrészről 600 ölnyt kell lebontani.

1817. januárius 15-én, gróf Rhédey Lajos bihari adminisztrátor, városunkba jött tanácskozás tartásra, hogy a Ferdinánd főherceg által követelt 600 ölnyi bontás tartassék-e fenn, vagy hogy 300-ra szállíttassék le.

¹⁾ L. Min. Napló 55. l.

²⁾ L. Synoptica deductio Originis, Status et meritorum Civitatis Aradensis. Év és névírás nélkül.

1818. januárban. Rhédey gróf városunk felszabadítása ügyében több nap óta köztünk mulat. A zárt ajtók mögött meg-ejtett tanácskozás eredménye ismeretlen.

*

Jobbjaink ezerei, kik már a múlt században, anynyi szorgalmazással, esdekléssel, anynyi áldozattal buzgólkodtak polgár-társaik szabadságát, jobblétét biztosítani; ma e szép napok örömeit nem élvezik velünk.

Szilárd kitarításuk, az uralkodó ház iránt odaadó lelkes ragaszkodásuk, a haza iránt törhetetlen hűségök végre megérlelék nemes törekvéseik gyümölcsét. Arad kamarai mezőváros királyi szabad várossá kihirdetése küszöbén állunk. Legyen áldott boldog emlékük.

Apostoli királyunk Ő felsége Arad kamarai mezővárosát a szab. kir. városok sorába emelte 1826-ban s e legfelsőbb elhatározását a pozsonyi országgyűléssel tudatta.

E fejedelmi tényt Markóvics József kir. kamarai igazgató március 6-án közlé a városház termében az egybegyűlt tanácssal.

Arad közönsége e magas elhatározást lelkes örömmel és benső hálaérzettel fogadta.

1834-év augusztus 5-én vevé báró Orczy Lőrinc az uralkodó királytól, mint királyi biztos a megbízást és felhatalmazást, Arad kamarai városát, az ország királyi városai sorába iktatni.

A főispán ez ünnepélyes ténykedését augusztus 17-ik napjára tűzte ki.

A polgárság a főispán díszes bevonulására és az ünnepélyek fényes megtartására nagymérvű előkészületeket rendez.

Az ünnepélyek rendsora.

Vasárnap, augusztus 17-én. ¹⁾

Bevonulás.

Már kora reggel a közletről és távolból nagy sokaságú népgyűlt ózsze Aradon s a főpiacot ellepte.

¹⁾ L. „V. Minorita Napló“ és „Arads Feierlichkeit“ vom 17. bis 28. August 1834. J. W.

Az ablakok ünnepies női közönséggel vannak telve.

Orczy Lőrinc báró a bánáti részről érkezett a városba.

Délután egy órakor fogadta Mjhalovics Lázár városbírája Bodrognál, Aradmegye déli szélén a királyi biztost.

Ez alkalomra 33 főből álló egyenruhás polgári banderium szervezkedett.

Az Arad város és Új-Arad közti határon fényes küldöttség várta a biztost Boros András városi népszónok vezetése alatt.

A bevonulás ily rendben történt. Három lovas csapat előtt Graf József póstamester, a zászlóik alatt felállott céhek sorfala között két sípos póstással nyitá meg a menetet.

Orczy báró vejével Szapáry gróffal ült a hat fejrő által vont nyitott díshintóban,

Minden egyes lovat, a város színével díszített kantárnál fogva egy-egy esikős vezetett, s a tőzes lovakon gazdag ezüst öltönyű csatlósok ültek.

Polgári tüzér csapat, magyar, német és rác polgári hadak környezék a biztos kocsiját.

A zsinagóga előtt csoportba állott izraelita hitfelekezet jeles főrabijja Chorin Áron üdvözlé a királyi biztost, s ujjongó néptömegektől kísérve, a Szép-úteán át a városház tágas terére érkezvén, a sorban állott tanuló ifjúság tanáraikkal s fejérbő öltözött hatvan leányka koszorúkkal és virágescsokrokkal várta.

A királyi biztos kiszállván kocsijából az ezen ünnepélyre emelt sátor bejáratánál a tanács hódoló tisztelettel fogadta s Heim Domokos polgármester rövid, de velős szavakkal üdvözlé magyaryelven.

A biztos drága keleti szőnyegeken haladt végig a templommű alakított s ez ünnepélyre gazdagon díszített sátorban, hol a trónusra lépvcn, megszólalt a zene s eldördültek a mozsarak.

Az uralkodó által ráruházott küldetést röviden kifejtvcn az Arad városát felszabadító királyi okmány felolvasását e hó 21-re tűzte ki.

Ekkor a két év előtt megnyílt helyi zenede tanulói elénekélék a néphymnust s a királyi biztos kocsiira ülvcn, a polgári hadak és céhek kíséretében a megye házába szállott.

A hadak három díszlövccsel tisztelegtek.

Este a város fényesen ki lett világítva.

Minden oldalról örömrivalgás hallatszott.

Szerdán augusztus 20-án az ünnepély előestéje.

Már tegnap több királyi városi küldöttség érkezett Aradra az ünnepély emelésére.

Szent István első magyar király napja lévén, mind a vármegyei urak, mind a városi tisztek megjelentek a főispánnal az Isten tiszteletre, s a polgári hadak a mise fő részein díszützet adtak.

Este nyolc órakor az összes tornyokban megszólalt a nagy harang a következő nagy nap jelzésére, a színházban pedig zene-előadás tartatott a conservatoriumi tanárok közreműködésével s Miller Ágoston színi igazgató beszédet mondott, a zenedei tanulók a néphymnust éneklék.

A színház zsuffolásig telve volt, derült kedélyben volt mindenki.

Csütörtökön, augusztus 21-én.

Beiktatás.

Hajnalba a tornyok összes harangjai megszólaltak s egy-órán keresztül zúgtak. A polgári zenekarok riadót fújtak felváltva a város utcáin, a mi a nép örömmámorát és izgatottságát csak fokozta. A lelkesítő zene közé ezerszeres „Éljen” és „Vivat!” kiáltások vegyültek. A beláthatatlan sokaságú nép a Főtérrre özönlött.

Kilenc órakor újra megszólaltak a harangok, a mozsarak ropogtak; a városok és megyék küldöttségei az ezer meg ezer emberrel sorfalat képezve várták a királyi biztost.

Orczy báró fényes fogatával rohogott végig az örömrivalgó nép során, s a feldíszített templomnál leszállott. A templom küszöbén a helybeli lelkész egyházi díszöltönyben fogadta s a szentelt víz vétele után, a királyi biztos kezében tartva a gazdag tokba zárt királyi felszabadító levelet, dob és trombita szó, majd riadó zene mellett vitte azt végig a templomban és a főoltár előtt ékesen hímzett terítővel takart könyvtámlára tevő.

A fényes segédlettel tartott Isten tisztelet véget ért. Az „Ite Missa est” után az összes papság fényes egyházi öltönyben kereszt alatt nyitá meg a nagy-hatású menetet, a városház előtt emelkedő sátor felé.

Fegyveres polgári hadak kíséretében lépdelt a kir. biztos az utcán végig a sátor felé, kezében tartva a király ajándékát.

A sátorban egy gazdagon díszített menyezet alatt fellépett a trón számolyára és I. Ferenc király koszorúzott mellképével szemben leült a karszékekben s kalpag föltéve elmondá küldetése célját és az uralkodónak Arad kamarai város iránt mindenkor hön táplált legmagasabb kegyét, kibontván burokjából a szabaddalmi oklevelet, azt Buda szab. kir. város küldöttsége vezérének nyújtá felolvasás végett.

Mély csend lett ekkor a sátorban és azon kívül is.

A királyi okmány felolvasása eredeti latin nyelven történt s magyarul is tolmácsolva lett. ¹⁾

Ekkor felemelkedett a királyi személynök és csengő hangon mondá: „Felséges I. Ferenc Magyarország koronás királya nevében, kinek személyét viseljük” — itt elősorolta Arad város polgárainak a haza és uralkodó ház iránti érdemeit és tántoríthatatlan hűségét — „a bentirt föltételek mellett Arad mezővárosát e nap szabad királyi várossá nyilvánítjuk és ez okmányban legkegyelmesebben foglaltak értelmében a szab. kir. városi jogokkal örök időkre felruházzuk.“

Eget verdeső örömrivalgás követte ez ünnepélyes kikiáltást, a polgári hadak üdvövésekkel tisztelegtek, a város összes harangjai megszólaltak, mik közé a tarackok dörgése vegyült. A sátor körül a négyszöget képezett polgári hadak, lovas banderiumok és céhek hűséget esküdtek az uralkodó ház és haza iránt.

A királyi biztost mint jött, úgy kísérek ünnepélyességgel lakására.

A nevezetes nap illő megünneplésére több helyt sátrak emelkedtek a polgárok megvendéglésére. Nevezetesen a városház, a „Három király“ termeiben és a „Kiserdő“ lombos fái alatt ültek asztalokhoz a vendégek s jelesnél-jeles, hálás toasztok hangzottak fel az uralkodó ház jólétére.

A hajdani óvár romjai között és a Maros parton lobogó máglyák mellett, két hizott ökör — a mészáros céh ajándéka — sült a köznép kimondhatatlan örömére s hogy a közmulatság ne legyen száraz, — a minorita napló szavai szerint — mind a

---

¹⁾ L. E. Okmány. Arad város Privilegiuma.

két helyt magas emelvényen, tíz-tíz akós csapavert hordóból foly a hegyaljai nektár egész délután.

A városház terén is fel volt állítva két boros hordó.

A nép kaucsóval kezében ujjongva vándorolt egyik helyről a másikra.

Végre leszállott az éj és az utcák ragyogó kivilágítás fényárjában úsztak. A nevezetesebb épületek ablakain érdekes felírások és jelvények ragyogtak. A templom ablakán e verseket lehet olvasni:

Jobb oldal:

„A ki Arad népét ily ritka örömré fakasztá,
Honunk jó Atyját Nagy Egek tartásatok örökre.“

Bal oldal:

„A közöröm tiúze ez, melylyet sok fúradozásod
Gyújta meg Orozsynk örök hál' és tisztelet érte.“

Hétfőn, augusztus 25-én.

Tisztújítás a királyi biztos elnöklete alatt.

Megelőzőleg Szalbek Jakab, Edelspacher Zsigmond és Tököly Sabbas tiszteleti polgárokká avattattak fel.

Ezután a királyi biztos egy 30 tagból álló bizottságot nevezett ki, melynek feladata volt a 60-ból álló kultanácsot kebeléből megválasztani.

Az újonnan választott kultanács vagyis 60-osok.

Ajudán Demeter,	Herman Ferenc,
Andrényi József,	Hideg Sándor,
Auer József,	Hoffer József,
Baumann József,	Illits György,
Barkó Ali,	Janity Mihály,
Bartsch Ferenc,	Kimmelmann Miklós,
Dratsay György,	Kirovits Tódor,
Edelspacher Zsigmond,	Klein József,
Fischer Vencel,	Klingenspöck Péter,
Fruscha György,	Légrády Ferenc,
Gregor József,	Lindner Henrik,
Gruber Jakab,	Lovasi Ferenc,
Gruics János,	Lukátsy Péter,
Gruics Péter,	Markó Demeter,
Gyorgyovics Mark,	Maisztorovics Ferenc,
Haas Mátyás,	Markovics András,

Markovics István,
Markovics Péter,
Mihalovics Sebő,
Mijátovics György,
Mischits Anasztáz,
Mischütz Jakab,
Neumann Ferenc,
Nkolits Ábrahám,
Nkolits János,
Pachner József,
Pleyer Ferenc,
Popovics Sándor,
Priegl György,
Probszt Mátvás,

Radivojovits Sándor,
Rech József,
Rimszky György,
Salbeck Jakab,
Scherfeneder Antal,
Schveiniczer Ferenc,
Stotz József,
Szetsánszky Lázár,
Szim Miklós,
Tenecky Demeter,
Thoma Gottfried,
Tomics Mihály,
Tököly Sebő,
Urbány András.

Kedden, augusztus 26-án.

Tanácsosokká választottak: Scherfeneder Ferenc, Petrovits Arzén, Franczely Albert és Boros Endre. Kapitány lett: Lukácsy János; népszószóló: Stocz József; jegyzők: Szerb Tivadar és Imrei; ügyészek: Czutz János és Serguel nep. János.

Szerdán, augusztus 27-én.

Görög keleti ünnep közbe jötte megakadályozá a további választást.

Csütörtökön, augusztus 28-án.

„Közbe jegyzem“ — mondja Naplóíró — „a kir. biztos a városi hatóság két főtisztviselő állomására megyebelit kívánt alkalmazni, de a polgárok közfelkiáltással polgármesterré: Heim Domokost; főbíróvá pedig: Mihajlovicsot választották.

E két jeles polgár lankadatlanul fáradozott a városi polgár kar ügye enyhítésén.

Erre az összes választott tanács, a királyi biztos vezetése alatt a minoriták templomába indult, hol fényes „Te Deum“ tartatott. Annak végeztével a városház termében a tisztviselői kar kiegészítését befejezték.

Alügyész: Vlaskovics Demeter.
Kamarás: Fritsch Antal.
Ellenőr: Alexits Demeter.

Pénztárnok: Mihalovics Szilárd.
Ellenőr: Sallay Bonaventura.
Árvagyám: Tengg János.
Ellenőr: Orlovits József.
Alkamarás és gazda: Lisztor Antal.
Városi-orvos: Kresztits János.
Városi-sebész: Vranovits-Varjassy János.
Telekkönyv-vezető: Domián Antal.
Mérnök: Herr János.
Vásár és úti biztos: Popovics Pál.
Jegyzőkönyv-vezető és kiadó: Kuhn Lajos.
Levéltárnok: Sirb Péter.
Irnokok: Adameschek Antal és Gáspár Lajos.
Díjnokok: Neubauer Ferenc és Gligoreszku N.
Tiszt. aljegyzők: Blaskovics Demeter, Sarlott János,
Bullay Koszta, Brassován Demeter.
Tiszt. alügyészek: Klein József, Sztankovics Endre,
Szailer Jakab, és Alexandrovits Szilárd.
Tiszt. orvos: Landshut Samu — most Aradi István. —
Sebész: Szebb János.
Hadnagy: Pittner Imre.
Örmester: Schwób János.

Ekként végződött Arad szab. kir. város tisztújítása.

Ezen, az Arad városa évkönyveiben örökké nevezetes ünnepeken, ezerszeres hálaáldás nyilvánult uralkodó apostoli királyunk boldog jólétéért.

Az őszes polgári hadak, melyek a „Te Deum“ és a választások tartama alatt a városháza előtt fegyverben állottak, a tisztújítás végeztével hármás dísztüzet adtak, melyre a tarackok is megszólaltak s a mint a királyi biztos a városház terméből távozott, ezerszeres „Éljen“ és „Vivat!“ riadás közt kíséré a tanács, a polgári hadak és néptömeg a megye házára.

Ily fényes tüntetések közt végződött az aradi polgárok mizériája.

*

Alig múltak el a felszabadulási ünnepek, már is a megye mintegy 3 hét múlva azaz 1834. szept. 15. és következő napjain tartott közgyűlésen óvást emelt Arad városának a sz. kir. városok közé való felvétele ellen; óvását egyenesen a Felső elé terjesztette. A latinul szövegeztet óvás nevezetesebb pontjai ezek;

1. Óvását fejezi ki a megyei közgyűlés az ellen, hogy ő

Felsége az 1687. XVII. törv. c. értelmében a szabad kir. városokat szaporítja. 2. Csak az országgyűlés beleegyezésével lehet Arad városát a sz. kir. városok sorába emelni. Arad város felszabadításánál az országgyűlés meg se lett kérdezve. 3. A megye maga is zokon veszi, hogy az ő meghallgatása és beleegyezése nélkül emeltetett Arad a sz. kir. városok közé, sőt mi több neheztelését fejezi ki a fölött, hogy épp a megye főispánja vitte kir. biztosként a város felszabadításában a legfőbb szerepet. A főispán ilyetén szereplése folytán a megye idegenkedését fejezi ki a dolgok fölött.

Magától értetődik, hogy a megyének eme fellépése tudomásul sem vétetett. Az eredetét alól. ¹⁾

Azon aradi polgárok névjegyzéke, kik a város felszabadítási ünnepélyeknél fegyverben szolgáltak:

A) Egyenruhás Iovas banderium.

Vezénylő: *Lukácsy János.*

Banderialisták:

Antonovics János,	Pittner Péter,
Babits Miklós,	Pleyer Ferenc,
Barts János,	Popovics Miklós,
Bullie Koszta,	Popovics Pál,
Csobán György,	Prodanovits János,
Gligoreszku Miklós,	Radovanovits Jakab,
Haas Mátyás,	Rehák Antal,
Herman Ferenc,	Ritter János,
Kigyóssy Mihály,	Schmidt Zsiga,
Kontrolór János,	Stankovics András,
Lázár György,	Stankovics Demeter,
Mészáros János,	Stankovics Koszta,
Michsits Tamás,	Svób Nándor,
Nagy János,	Szetsánszky Lázár,
Nikolits János,	Tomits János,
Perrán Mihály,	Kürtös: Künzel József.
Petrovits János,	

Összesen 33.

E polgári banderiumot Arsehitz Eusztákia úrnő, arannyal gazdagon hímzett zászlóval ajándékozta meg.

¹⁾ L. F. Okmány.

B) Polgári tüzérség.

Alakült 1809-ben.

Vezénylő-főhadnagy: *Lippert József.*

Száműrtiszt: Daurer József.

Tüzmosterek: Braumüller József, Pfligler Károly.

Tizedesek: Albrecht József, Kauptort Lőrinc, Lippert Ferenc
Pfliogl János, Schmidt József.

Köztűzések:

Beer Jakab,	Nicolits Péter,
Bencez János,	Osz Antal,
Braumüller Ferenc,	Pälzel Jakab,
Braumüller György,	Pfligler Alajos,
Burda Mátyás,	Pongrátz Mátyás,
Edlmüller Ferenc,	Kitt Pál,
Folgenhauer János,	Rosenfeld Sándor,
Fialovics Ernő,	Ruticska János,
Gober Ferenc,	Siebig Frigyes,
Illmann János,	Schlögl József,
Jachini Antal,	Schorfeneder Ferenc,
Katalini Mátyás,	Walenda Lipót,
Katona Mátyás,	Wittich András,
Lang György,	Zilbauer Vilmos és két névtelen dobos. Összesen 41.
Mihalovics János,	
Millisch István,	

C) Polgári vadász csapat.

Alakült 1832-ben.

Vezénylő-kapitány: *Tengg János.*

Főhadnagy: Andrényi József.

Alhadnagyok: Lindner Henrik, Probszt Antal.

Fővadászok: Finster József, Titl Mátyás.

Alvadászok:

Bartl Vencel,	Pichler Ferenc,
Dergán József,	Scheer Károly,
Fok Ferenc,	Schmidt József,
Klein Jakab,	Walkó Samu,
Kollerits József,	Wischler János.
Lukácsy Imre,	

Közvadászok:

Ábend András,	Lechner Miklós,
Abián Ferenc,	Lillin József,
Abfall József,	Markovics Ignác,
Baader István,	Matovics József,
Blaskovics Ferenc,	Nagy János,
Borokly György,	Noiszer József,
Edelmüller János,	Petrik Péter,
Edelmüller József,	Plessel György,
Eichner János,	Probst Károly,
Elsner János,	Reck Alajos,
Feld Mihály,	Ritz János,
Felgenhauer Vencel,	Schaefer József,
Fillinger Tamás,	Schall András,
Frank Mátyás,	Schór János,
Gelz József,	Schór Lajos,
Glück Antal,	Schneider Ulrich,
Gregonovics György,	Stagl Mátyás,
Grünwald Ádám,	Stenger Konrád,
Grünwald János,	Szailer György,
Haberegér János,	Tonesz Ferenc,
Haidvogel Antal,	Wagner Antal,
Hassenfratz József,	Wallinger Lőrinc,
Heilman Sebostény,	Weil György,
Hess József,	Zabity József,
Hoffmann Antal,	Zandy Ulrik,
Horváth János,	10 zenész és 2 ácslegény.
Kresz Károly,	Öszszeszen 82.
Kitka Ferenc,	

D) Polgári sisakos német kar.

Alakült 1796-ban.

Ideiglenes kapitány: **Kimmelmann Miklós.**

Vezénylő-főhadnagy: Auer József.

Örmesterek: Pfeifer György, Pékár János.

Tizedesek:

Helf Mátyás,	Reck József,
Maixner Károly,	Wagner József,
Marschal Lőrinc,	Wurmser József.

Közsisakosok:

Alles Konrád,	Benesch Márton,
Amtmann Lipót,	Caesar János,

Comitsek András,
Csázy Ignác,
Csernák Ferencz,
Faber Antal,
Girland Henrik,
Grosz János,
Gruber Alajos,
Hartl Antal,
Hess Fülöp,
Humler Antal,
Kloe Nándor,
Loszer Pál,
Luiger József,
Mosnay János,
Neugebauer Károly,
Pichler Lőrinc,

Premér Ignác,
Pitner János,
Schuller János,
Schuly János,
Soomann Pál,
Schwarz Sebestény,
Tetesky Fülöp,
Várady Ferenc,
Vékony Gábor,
Vonka Ferenc,
Wadelsteiner Ferenc,
Wilde János,
Wurmbrand Lőrinc,
Zagorátz Imre,
2 dobos. Összesen 46.

E) Polgári magyar had.

Alakult 1796-ban.

Vezénylő-kapitány: *Légrády Ferenc.*
Főhadnagy: Szecsey Mátyás.
Alhadnagy: Bodnár János.

Örmesterek:

Ajerő Ferenc,
Barkó Sándor,

Minich József,
Szabó József,

Tizedesek:

Dorgovics Antal,
Gruber Pál,

Karádi Ignác,
Mallár László,

Közvitézkek:

Babics Imre,
Balog István,
Botka István,
Bot Mátyás,
Bója József,
Dobra Jakab,
Dongó István,
Dovoreczky Pál,
Glumpkó István,
Fülöp Mihály,

Gönczű Lukács,
Gruber Jakab,
Gruber János,
Henzel György,
Horváth György,
Horváth Imre,
Huszár Antal,
Jisler György,
Kalinki József,
Káltai Pál,

Komlósi János,
Mallár Károly,
Matjók István,
Mohár Miklós,
Muzslai János,
Nagy János,
Német József,
Német Miklós,
Orosz András,
Papp József,
Popják Péter,
Rózsa József,

Rózsa János,
Sáros András,
Stanicsek István,
Szabó János,
Szabó József,
Szabó Mihály,
Szászpap Pál,
Vig István,
Vojnits György,
6 bandista és 1 trombitás.
Összesen 60.

F) Polgári szerb csapat.

Alakult 1796-ban.

Vezénylő-kapitány: *Illits György.*

Másod-kapitány: Georgovits Márk.

Főhadnagyok: Deskalovits Lázár, Radivojevits Sándor.

Hadnagyok:

Gruits György,
Marinkovits Péter,

Nikolits János,
Stojkovits Trant.

Örmesterek:

Antonovits Pál,

Gyermek János.

Tizedesek:

Czéfay János,
Dehelján Péter,
Joanovits Miksa,
Mundrutz Péter,

Száva Nesztor,
) Telesan György,
Vasilie Iván,
Vidulov Péter.

Közemberek:

Antonovics Demeter,
Argyelán Péter,
Csiván Péter,
Dragits Miksa,
Felnakan Péter,
Ferkó György,
Furcaak Alexi,
Gligoreszku Péter,

Goron Gerain,
Gübelő János,
Jovanovics Péter,
Juhotz János,
Kovasevits Pál,
Kretz Miklós,
Kuzmann Demeter,
Kuzmann György,

Lapadat Mihály,
Magyaros András,
Maris Illés,
Maris Tódor,
Martolay János,
Moldován György,
Molnár György,
Petrovits János,

Stanulovits János,
Szavits Ágoston,
Thomits Simon,
Vekenti József,
Zsifkovits Mihály,
Zsákán Tódor,
6 bandista és 1 trombitás.
Őszszesen 55.

G) Mezei gazdák lovas banderiuma.

Vezénylő-parancsnok: *Mihalovics Koszta* városi pénztárnok.

Boros Ágoston,
Constantin Lázár,
Duma György,
Fogel János,
Jeorján József,
Keresztesy Keresztély,
Kuzmann Sebő,

Michelbauer Ferenc,
Muntyán Tódor,
Pittner Ignác,
Pittner Antal,
Szücs Miklós,
Wasdián Mátyás és névtelen
70 lovas. Őszszesen 84.

E banderiumnak Lovasi Ferenc ajándékozott egy díszes lobogót.

III.

EGYHÁZAK.

I.

O-aradi róm. kath. egyház.

Aradon a róm. kath. lelkészi állomás alapítása 1702-re vezet vissza.

Ugyanis 1688-ban Arad vára a törököktől végleg visszafoglaltatván, a városban vegyes népség telepedett le; legnagyobb számmal a keleti hitűek: rácok és oláhok, vagy mint ma nevezzük szerbek és románok.

A letelepedett csekély számú róm. kath. hívek lelkész nélkül lévén, hogy lelki nyugalmat szerezzenek maguknak, először is a minorita rendi, ekkor Lichtenstein lovasezrednél tábori lelkészi minőségben működő Höfflich Kamill atyát kérték fel a vallási teendők végzésére, ki látva a vallási ügyekben az égető szükségét, melyet a háborús időszak következtében, a papok üldözése támasztott, örömmel engedett a megkeresésnek s lemondott előbbi állásáról. Lemondását úgy az egyházi, mint a katonai hatóság elfogadta s mivel még eddig magyar állampolgár nem volt, a kölni minoriták tartományából kikebelezetve, a Magyar- és erdélyországi Minoritarend szt. Erzsébetről címzett tartományába lépett át és így minden el lévén intézve, Aradon telepedett le s a legnagyobb buzgósággal fogott szent munkájához.

Először is, úgy a saját meggazdálkodott, mint később a kormánytól szolgálat-díj fejében nyert és a jámbor hívek adakozásaiból begyűlt pénzeszszeget helyiséget és telket vásárolt az építendő szerzetes ház és egyház számára s a megkezdett csekély állapot napról-napra, évről-évre mindinkább igyekezett gyarapítani.

A lakhely építése s a székhely állandósítása körül kifejtett

munkássága közepette azonban nem kevésbé buzgólkodott a hívek lelki vigasztalásában, s buzgalmát látván a hívő nép, mindinkább és inkább megkedvelé lelki pásztorát s minden ellenvetés nélkül, sőt a városi tanács és a polgárok buzdítására, a megyés püspöki hatóság helyeslésével megkezdé apostoli hivatását. 1)

Ez lön alapja a minorita atyák végleges letelepedésének Ó-Aradon és kezdete az aradi hívek gyarapodásának s jelenleg is itt virágzó kath. hitközségnek.

Kamill atya letelepedésének helye, mintegy 800 lépésnyi távolban volt a törökök által a Rácvárosban épült vártól, a kis Maros ága innenső részén, a Németváros közepén, 2) hol kápolnát emelt, melyben az isteni szolgálatot végzé, s melléje lakásul egyszerű lakot is épített, mely épületek azonban a Rákóczy betörés elkövetésével, 1707. július 16-án, a kurucok ostroma alatt hamuvá égtek. 3)

Az aradi lakosok lelkészükkel egyetemben menekültek a városból.

1710-ben biztosabb anyagból, habár alacsony, mégis a kiválmaknak megfelelő új templomot épített Kamill atya, melyhez 1725-ben a Főtér díszítésére, a szerzet egy nyolc öl magas tornyot emelt a maga költségén.

A templom mellett a rend tagjai számára apró lakások is emelkedtek, melyek még 1752-ben fennállottak ugyan, de már egészen roskadozó állapotra jutottak.

A plebánia ellátásáért járó, a városi hatóság által meghatározott stolaris jövedelem tekintetében érdekességénél fogva közöljük az 1733. június 10-éről keltezett specifikációt eredeti németben. 4) A németről lévén szó érdekességénél fogva fel emlíjük, hogy a plebánia ügyek vezetése 1740. március 17-éig latin-német nyelven történt. Ezen évben állott be Aradon a magyarokra az örvendetes mozzanat, hogy Késmárky Győző magyar hitszónok első hirdette anyanyelvén az Isten ígését.

1) L. Aradi minorita „Törzskönyv“ I. 1. és „Történelmi Adattár“ I. évfolyam 157. l.

2) A Maros ezen ága választá el a Németvárost a Rácvárostól; a Kis Maros ugyanis a Szépl-útcából a Tüköly kort felé folyt. L. Arad története II. kötetében az 1752-ik évből való térképet.

3) L. Aradi minorita „Törzsk. I. 1. l.

4) L. G. Okmány.

1751-ben, április 3-án, Engl Antal wagreini gróf, csanádi püspök, limburgi Limburg Jenő kanonok, Vatkai és Brankó Pál temesvári szerb plebános segédlete mellett tette le a páduai szt. Antal tiszteletére emelt és most is fennálló harmadik templom alapkövét.

A munka oly gyorsan folyt, hogy 1752. év október elején a templom szentélye és az ahhoz mellekelt sekrestye kőboltozat alatt állott.

Ámde november 8-án, az építkezés ügyében Lobkovitz herceg tábornaggyhoz oly értelmű rendelet érkezett a várba, hogy mintán, a minorita atyák, a bécsi udvari haditanács mellőzésével a szentély falait szilárd anyagokból kezdék építeni kőboltozattal, a templom további építése — *ex ratione Defensionis* — megszorítottatik akképen, hogy felügyeljen arra, miszerint a templom hajójának falai, csakis két láb vastagok legyenek kőboltozat nélkül, a kolostor épület falai pedig egy és fél láb vastag, maga pedig az épület földszinti legyen.

A templom építése be lett szüntetve. ¹⁾

Végre 1758. április 13-án legfelsőbb helyről engedély érkezett az építés foganatosítására ama feltétel alatt, hogy a Minorita szerzet állítson ki oly értelmű térítvényt, melynek erejénél fogva — ha majd a szükség igényli — a templomot és kolostort saját költségén le fogja bontani.

A szerzetes ház, a kívánt térítvényt kézbesítette a cs. vári parancsnokságnak. ²⁾

Sz molnik házfőnök még azon évben szerződést kötött Jenovai Egyed építőmesterrel, a ki egy év alatt a templomhajó falait tető alá vette, a menynyezetet pedig bedeszkaláta, miután a cs. katonaság azt téglá boltozattal ellátni határozottan megtiltotta.

Ha a templom tervszerinti építését nem gátolja a katonai önkény, úgy templomunk mint külső, mint belső alakja ma más volna.

A rend költségén épített új templom hosszúsága 19° 3', szélessége 7° 1', így tehát belterje 133□ öl. Ha egy □ öltre kilenc

¹⁾ L. Minorita „Törzsk.“ I. 31. l.

²⁾ L. Minorita „Törzsk.“ I. 31. l. és „Arad története“ II. kötet. 2 sz. Mizeria. A. Okmány.

embert számítunk, akkor a templomban 1197 ember fér el. Ugyan e számnál már sokszor sokkal többen is voltak benne.

1761-ben a templom alja négyszög márvánnyal rakatott ki.

Ugyanazon évben készült a képcs és az orgonát Janicssek Károly pozsonyi művész állította össze.

Az asztalos munkák Pigler János helybeli mester, a remek oltárt, képeket Schiszler Nándor festé; a szobrokat Eberhardt Ferenc készíté.

Minthogy az 1725-ben emelt nyolc öles torony, a templom emelkedése által eltörpült és az épület és torony közarány nem volt; e század elején 1806-ban a szerzet a torony kiépítésére gondolt.

A várbeli parancsnokság azonban oly szigorú tilalommal lépett fel, hogy a már emelt új részt is le kelle bontani.¹⁾

1812-ben új kísérletet tett a házfőnök a torony emelésére, de a munka ép oly szigorral gátoltatott meg, mint ezelőtt hat évvel.²⁾

1819-ik évben legfelsőbb engedély érkezett, mely meghatározá, miszerint a várból 300 öl lőtávlatot számítva, azon kívül, mindent építhet a városban bár mily magasságban.³⁾

A minorita szerzet tehát 1821-ben „Hófer kőműves mesterrel szerződván, a torony kiépítését megkezdé, mely munkát 1823. májns 12-én ért véget.“

A födelet Felt Nándor ácsmester rakta a falakra s július 20-án a városi tanács, a céhek és roppant nép jelenletében, az aranyozott gomb és a vaskereszten áttört műmunkával díszített Magyarország címere ünnepélyesen tétetett fel.

Ez ünnepélyt fényes „Te Deum“ fejezte be.

*

A minoriták tornyában öt harang van; azok elhelyezése három napi nehéz munkát igényelt.

1823. június 27-én, déli 12 órakor Rác Jeromos házfőnök és plébános három verset húzott déli imára a nagy haranggal, s mozsarak eldördülése közt fél óráig zúgtak az összes harangok a hitközség nagy örömére.

¹⁾ L. Min. Törzsk. III. 14. l.

²⁾ L. U. Ott. 10. l.

³⁾ L. U. Ott. III. 18.

A nagy harangot, szt. Erzsébet tiszteletére 1773-ban Jus-
tel József öntötte Egerben. Keresztanya: Kotsnek Erzsébet.

A kisebb nagy harang készült 1724-ben, 86 év múlva meg-
repedt. Újjá öntötte Egartner József Temesvárt 1811-ben.

A harmadikat Pinterer János öntő mester készíté Bu-
dán, hogy mely évben, azt nem tudni. Átöntötte Brunner János
Budán 1770-ben.

A negyedik kisebb harangot öntötte Jungbauer Jakab
Temesvárt, 1822-ben, a sz.-Háromság tiszteletére, keresztanya:
Noffkin Anna. — A haldoklók harangját, Jézus Mária József
tiszteletére, Bibics Jakab öntette Temesvárt 1808-ban ugyan-
csak Egartner József által.¹⁾

*

Az Aradon telepedett minoriták és a várbeli ferencrendiek
közt a Rácváros területén gyakorolt plébánia hatáskör ügyében
nagy mérvű villongás fejlődött ki, mely anynyira elmérgesedett.
Miszert 1752-ben vegyes bizottságnak kelle közbelépnie.

Engl Antal gróf, megyés püspök előlülése alatt Bohus
Imre, a modenai herceg javadalmainak kormányzója, Horváth
Ferenc uradalmi ügyész, Hrabovszky László kir. kamarai
igazgató ültek össze Új-Aradon, hogy a plébánia joghatóság
köre megalapításáról döntő határozatot hozzanak. Mindenekelőtt
Hrabovszky kamarai igazgató a kir. udvari kamarának, mint
főkegyúrnak a Rácvárosban, valamint minden kamerális terü-
leten való jogainak megvédésére, ünnepélyes óvását jelentette ki
a ferenciek igazatása ellen; mire abban történt a megállapodás,
hogy e perügy ő felsége elé terjesztessék, a két fél pedig a leg-
felsőbb határozatot köteles leendő elfogadni.

Az ügy letárgyalása nem soká késétt. Még ugyanazon évi
augusztus 18-án Hrabovszky László kamarai praefectus bete-
jesztésére, melyben azon érveléssel élt, miszerint a határör-
vidéki katonaság megszűntével, — mely a Rácvárosban tartózkodott, — a várbeli cs. kir. hadi
lelkész joghatósága is a Rácvárosra nézve meg-
szűntnek tekintendő; a pozsonyi cs. kir. kamara kegyúri

¹⁾ L. Min. Torzsk. III. 41. 42. l.

jogánál fogva, a Minorita-rendet praesentálta és ajánlotta a megyés püspöknek.¹⁾

Eme határozatra és ajánlatra, gróf Engl Antal csanádi püspök, 1752-ik év szeptember 11-én kelt leiratával, az aradi konventuális minoritákat a Rácváros területén, a plébániai jogok gyakorlatára, nem csak felhatalmazta, hanem ezen gyakorlat jogában meg is erősítette.²⁾

A „Történelmi adattár“ 160-ik lapon a következő téves állítást hozza:

„Nem sokára, t. i. a kihirdetett határozat után, mely szerint a városi plébániát a minoriták vezetik, ezután a régi vár lerontatván s a mostani építtetvén, a ferencesek is ide helyeztettek; tehát a város területéről eltávolítottván, minden összeütközés önmagától megszűnt s a minoriták háborítlanul kezelték az aradi plébániát.“

Igaz ugyan, a várbeli ferenciek az új-várban épült kolostorban telepedtek meg; de azaz imént jelzett nem sokára 30 évet vett igénybe.

Ugyanis: 1781. május hó 21-én ezernyi hívőtől kísérvé, egyházi zászlók és a megváltás jelének elővitele és zsolosmák éneklése mellett vonultak át a Maros hídján a ferencesek az új-vár bástya falai közé, új lakásukat a templom oldali szárny-épületekben elfoglalni.

Még azon nap, Kristovics Imre csanádi püspök a szent József tiszteletére emelt templomot beszentelte s Istentisztelet után a cs. kir. tisztkar közreműködésével, a szerzetes atyákat lakosztályaikba bevezetve, a várbeli cs. kir. katonákra kiterjedő plébánia joggyakorlatában megerősíté.

*

Hogy az ó-aradi minorita atyák plébánia jogköre már 1715-től 1746-ig a cs. kir. katonai egyénekre is kiterjedt, nem csak Arad város tanácsának 1748-ik év szeptember 14-én kiállított elismervényéből tűnik ki,³⁾ hanem az 1702-től vezetett

1) L. H. Okmány minorita levéltár 7. fasc. 10. sz.

2) L. J. Okmány U. Ott. 7. fasc. szám nélkül.

3) L. K. Okmány. U. Ott. fasc. 9. sz.

anyakönyvek hivatalos átvizsgálása után B a i s s o n Ferenc János új-aradi kerületi esperes is 1752. július 21-én hitelesen és hivatalosan igazolja, hogy az ó-aradi minoriták 1716-tól mindaddig a cs. katonáknál is voltak a lelkészi jogok gyakorlatában, míg G r a d i s k a György ferencendi vári lelkész 1748. körül közbe nem jött.¹⁾

Állításunk igazolására ide csatoljuk.

1716-ban, a temesvári vár ostrománál sebesült és elhalt cs. tiszteket a minoriták temették el. Érdekességnél fogva felsoroljuk őket.

H o h e n f e l s gróf, Plischer ezred ezredese, felső-ausztriai, fél fejét ágyúgolyó horzsolta. — Báró P a y g n i, Paygni ezred századosát puskagolyó találta fültövön. — Báró H a c k e l b e r g, Trautschen ezred kapitánya, ausztriai, puskagolyó járta át fejét hátúlról. — H o c h b e r g tábornaszernagy, csehországi, fejét ágyúgolyó vitte el. — S t a h r e m b e r g i gróf G u n d a g e r János, Stahremberg ezred kapitánya, bécsi, ágyúgolyó találta combon.²⁾

---

¹⁾ L. Aradi halotti anyakönyv I. 2. 1. és Törzs. II. 38¹/₂ l.

²⁾ L. L. Okmány.

III.

K á p o l n á k.

A minoriták templomán kívül Arad városában más róm. kath. templom nincs, kápolnai is mind magán alapítványból emelkedtek.

1.

Szf. Flórián kápolna.

Jung Tamás serfőző engedélyért folyamodott a csanádi püspökhöz, hogy a Boldogságos Szűz, szent Sebestyén, Rókus, Rozália s Flórián tiszteletére nyilvános kápolnát építhessen.

Az engedélyt ama feltétel alatt nyerte meg, hogy a család, annak épen tartására magát örök időkre írásban kötelezze. Az Úri-utcából balra kiágazó utcában az építés megkezdetett 1751-ben ápril 4-én és 1753. május 4-én szent Flórián tiszteletére felszenteltetett. ✱

E Jung-féle kápolna idő folytával házasság alapján a Szabó, Potytyondy és Laczkovics családok birtokában volt. Később anynyira elhanyagolt állapotba jutott, hogy 1810-ben, a kápolna szomszédságában lakó Plathi Elek, a modenai herceg jóság kormányzója, — kinek idejében ment át a kápolna a fundussal együtt a kamara birtokába — teljesen megújította.

Ma az aradi első önkéntes polgári tűzoltó kar, miut véd-szentje egyházát tartja fenn.

* A kápolnát 1978-ban új ajtóval lesoványították, kálvária képekkel, szögeltetve nyoma sem volt. —

1798-ban sokszor tűzvész pusztítá a polgárok vagyonát. A városi tanács, nevezetesen: Schvob Bonaventura polgárnagy, Milits bíró, Mick Ferenc és Pivoda városi tanácsosok és Boschard főjegyző megkeresésére ment az első ünnepélyes körmenet a Flórián kápolnához, mely újratosság azóta évenként megújítatik.

Május 4-én, szent Flórián napján és keresztjáró hétfőn szintén fényes körmenet vonul e kápolnába.

2.

Megyeházban levő kápolna.

E kápolna alapítását zsadányi és török-szent-miklósi Almássy Pál v. b. t. t., aradmegyei főispán nagyúri bőkezűségének köszöni városunk. E kápolnát a rabok lelki épülésére és vizsgasztalására 1820-ban, advent negyedik vasárnapján nagy ünnepélyvel szentelték fel a fogságravetett keresztelő szt. János tiszteletére.

A szűk folyosón berendezett oltárnál, vásár- és ünnepnapokon egy minorita atya mond szt. misét és egyházi beszédet. ¹⁾

A görög keleti lelkész is tart benne a gör. keleti foglyok részére lithurgiát.

3.

Kórház kápolna.

Aradmegye karai és rendei a folyó század negyedik tizedében, a szenvedő emberiség javára díszes kórházat alapítottak, s abban a lelki vigasz nyerhetésére nyilvános kápolnát is emeltek, melynek keresztjét 1835. augusztus 20-án Schuller Ferenc csanádi kanonok áldotta meg ünnepélyesen és ugyanazon év szeptember 14-én pedig magát a kápolnát Lonovits József csanádi püspök szentelte fel személyesen.

1835. december 26. óta, vásár- és ünnepnapokon minorita áldozár végzi az Istentiszteletet.

A kápolna védszentje: szt. István első apostoli királyunk.

---

¹⁾ Történelmi adattár. I. évf., áprilisi füzet. 161. l.

4.

Temető kápolna.

A kath. temetőben, 1833-ban özvegy Sch weller József emelt kápolnát a fájdalmas Szűz tiszteletére. A kápolna mai fenntartója a buzgó vallásosságú Stampflné született Auer Borbála úrnő.

A keresztjáró hét harmadik napján körmenet vonul ide.

A temetőben létező kálváriát és keresztútát Bánfy bárónő özvegy Szalbeck Jakabné készítette 1835-ben, ki a kálvária és keresztút építésében tartására 105 forintnyi alapítványt tett le a csanádi káptalannál. A kápolnát és kálváriát Gabriel József új-aradi esperes-plébános szentelte föl 1836 május 31-én. Az egyházi beszédet Rózsa István házfőnök és helyi plébános tartotta.

5.

Gáji kápolna.

Kosztka Libór aradi minorita házfőnök és plébános helyettes 1854. március havában a püspöki hatósághoz folyamodott, engedtetnék meg Arad-Gáj külvárosában s a határos Séga, Poltura, Nagy-Buzsák, a majorok és tanyákon elszórt, a szomszéd Kis-szt. Pál és Sofronya pusztákon csoportosult hívek előnyére ideiglenesen imaházat bérelni, hogy a felavatott helyiségben vasár- és ünnepnapokon szt. misét, beszédet és vallásoktatást tarthasson, azon biztos reményt táplálván, hogy rövid idő múlva sikerülni fog Isten dicsőségére egy kis templomot is építhetni.

És reményében nem is csalatkozott.

A legnagyobb örömmel kapta a kért engedélyt.

A gáji róm. kath. hívek, két év múltával kérelmet terjesztettek be főpásztorunkhoz nagyobb templom építése engedélyére.

A benyújtott folyamodvány az egyházmegye főpásztorát arra bírta, hogy Arad városa hatóságának mint kegyúrúnak ez egyházi célra hathatós közreműködését kikérje.

A városi tanács 1856. július 29-én, tárgyalás alá véve a püspök felszólítását s az építés szükségét belátván, felhasználta

az alkalmat egy más örvendetes eseménynel összekapcsolni; t. i. Ő cs. kir. Felsége szeretett királynéknak leányának, Gizella főhercegnőnek születése emlékére, Gáj-külvárosban, jótékony adakozások útján szent Gizella tiszteletére templomot építeni. Az adakozások gyűjtésére s a templom felépítésére egy bizottság lett kiküldve.

A már eddig gyűjtött adományt a tanács maga 1500 forinttal szaporította s azon fölül még 182 forintot több évi hátralékos kamattal kapcsolt ez összeghez.

Az adakozásokból az építendő imaházra 1856. január utóljáiig 1339 forint 19 krajcár jött be. ¹⁾

¹⁾ Az Arad-Gáj külvárosban építendő templomra tett ajánlatok:

Gájiaik közül: Kovács Ferenc egy feszületet adott; Kakuska Mihály két harangot, melyeket bold. Csajághy Sándor csanádi megyés püspök szentelt be 1854-ben; Bilács József adott egy zászlót; Pavleti András szintén egy zászlót; Hoberle Jakab két képet ereklyékkel.

Aradi polgárok közül: Hermann Ferenc adott tízezer égetett téglát és az imaház befűdésére tízezer égetett cserpepet; Klein Ferenc adott tízenötezer téglát; Szabó József adta a Bold. Szűz szép képét; Markhot Eduard várbeli lelkész egy ócska tabernaculumot adott, melyet Zabiti asztalos mester ingyen kijavított és Gölcz József megaranyozott; Wimer Alajos a Canon táblákhoz három aranyozott ráját adott; Kocsis János az építendő templom nagy oltárához a Védszent képet költségén készítette; Tóth Mihály egy oltárterítőt adott; Hassinger József az építendő imaház ablakaiba az üvegeket ingyen adta és be is vágta; Heinz Henrik lakatos mester egy ablaknak vasalását vállalta magára. Őt fogja követni a többi lakatos mester is a többi ablakra nézve. Kallinger János az építendő torony tetejére a keresztet ajánlotta; Stampfl Károly tizenkét köböl oltatlan meszet ajánlott; Gölz festő neje két oltár párnát és egy oltárterítőt ajánlott; Vásárhelyi Albert özvegye született Brüneck Judith a gájai imaházat egy csinos ciboriummal és tulajdon kezével készített vörös selyem s ezüsttel ékített takaróval ajándékozta meg; Purgliné született Friboisz Emília adott egy csinos thuribulumot, hozzá való tűménytartóval s kanállal; Czieger Antal építő mester az adott anyagból minden haszon keresés nélkül az imaház felépítését vállalta magára; Klengenpöck Péter szintén az adott anyagból az építendő imaháznak ácsmunkáját ingyen teljesítette.

Az összeírt gájai lakosok gyermekeikkel ígérték, hogy az imaház építéséhez kivántató kézimunkát, téglát, homokot, építési fa összehordásához kivántató fuvart örömmel teljesítik. Az aradi N. t. Minorita atyák ajándékozták a pacifikálét, mely jeruzsálemi olajfából készült mesteri műselymet Kampus Sándor minorita és római magyar gyóntató Rómából küldött. E pacifikálét 1846-ban XVI-ik Gergely pápa szentelte meg. A pacifikálén kívül ellátták a minoriták a gájai templomot kehelyvel, miseruhával, mise- és evangéliumos könyvvel, rituáléval és két gyertyatartóval. Jegyzette Pászthory János a gájai imaház gordnoka.

A terv hamar elkészülvén, az építkezés minden fennakadás nélkül indult meg.

1858. május 9-én Horváth Ádám polgárnagy s az építési-bizottság elnöke meghívására Csanádmegye püspöke, Csajághy Sándor a beszterelést személyesen teljesítette.

Ott áll Gáj külvárosban a két év alatt elkészült csinos templom, melyet akkor Szathmáry István városi orvos, 8 éven át gondozott. Ma Menessághy János gáji kapitány, mint templomgondnok, vallásos buzgósággal vezeti a templom ügyeit.

Ünnep- és vasárnapokon lelkes hiányában egy minorita áldozár végzi az egyházi teendőket.

*

Az aradi plébániának fiók községei az említett Gájon kívül Kis-szent-Pál, hol püspöki engedély mellett szt. Péter-Pál napján a szt. mise sátor alatt tartatik. Ötvönes, hol a Lovász

Évszám	Kereszteltek		Meghaltak		Esküdtek
	fiom	nőnem	fiom	nőnem	
1702	5	6	—	—	—
1708*)	5	4	—	—	—
1720	14	8	23	9	11
1730	24	19	28	14	29
1740	34	33	23	35	21
1750	32	30	35	27	20
1760	47	51	26	19	35
1770	66	56	72	71	31
1780	58	58	48	49	30
1790	92	70	93	84	60
1800	87	75	76	59	44
1810	123	103	132	110	69
1820	175	168	112	110	74
1830	151	180	257	229	89
1840	226	235	159	147	99
1850	281	263	191	175	157
1860	332	307	390	339	131
1770	391	415	420	348	199
1880	317	354	396	331	179

*) 1708-tól egész 1715-ig tetemes hézag.

esalád a B. Szűz tiszteletére építtetett kápolnát. Sofronya, hol szintén van egy kis kápolna, melyet ugyancsak a B. Szűz tiszteletére a Vörös család emelt.

A kegyurak kívánságára e helyekre is kirándul egy a minorita atyák közül az Istentisztelet végzésére.

Mindezekből kitűnik, hogy az aradi plébániának a lelkiekben ellátása igen terhes és a rend érdemeit elvitázhatalanul biztosítja, kivált ha még fontolóra vesszük, magának az anyaegyháznak 179 év alatt történt óriási gyarapodását s a kath. hívek szaporodását. E szaporodás kitüntetésére ide iktatjuk az illető anyakönyvekből a megkereszteltek, — halottak — és házasságra lépetteknek évtizedenkint való kimutatását.

Tájékozás és összehasonlítás végett ide kapcsoljuk a túlsó lapokon az 1777. és 1782. évekből a táblázatos kimutatásokat.

Arad összes lakossága, az 1880. évi népszámlálás szerint meghaladja a 35 ezeret; róm. kath. népessége 17,400 körül van.

E nagy kiterjedésű plébániának a lelkiekben ellátása, a plébános helyettesre, egy irodavezetőre, — ki senior káplán is — és négy segédlelkészre van bízva.

Míg Arad kamarai város volt, a plébánia hivatal kezeléséért a plébános a vallásalpból évi 50 forintot húzott.

Ugyanez összeget fizette Arad sz. kir. városa is mint kegyúr 1869-ig, ekkor emelte 500 forintra. Jár még a várostól 12 öl tűzifa is.

A segédlelkészek az iskolai hitoktatásért — 32 polgári és elemi iskolai osztályban — azonkívül a vasárnapi iskolások katekizálása után kapnak 600 forintot.

Mint káplánok semmi fizetésben részesülnek.

Helyén látjuk itt közölni, 1702-től, a minorita plébános helyettesek névsorát.

Aradvárosi plébános helyettesek névsora.

1702—1713. Höfflich Kamill.	1726—1727. Spurger Antal.
1713— Pott Ferenc.	1727— Mathói Perfekt.
1715—1717. Gaál Gábor	1729— Fey Ambrus.
1717— Horacssek József	1730— Schwartz Boldizsár.
1719— Paradisi Péter	1731—1742. Bellaváry Viktorin.
1720—1721. Pott Ferenc.	1742— Szabaticsony Ignác.
1721—1723. Gaál Gábor.	1744— Roviczky Simon.
1723— Mathei Perfekt.	1746—1746. Subni Vondné.

1725—	Preczler Ferenc.	1746—1749.	Reviczky Simon.
1749—1751.	Urbanovics Gergely.	1790—1799.	Knaisz Mihály.
1751—1754.	Szmolnik Angyal.	1799—1801.	Kiffovics József.
1754—	Takács Marcell.	1801—1808.	Grünwald Lőrinc.
1756—1758.	Reviczky Simon.	1808—1821.	Knollmayer Henrik.
1758—1761.	Reiter Jácint.	1821—1825.	Rácz Jeromos.
1761—1763.	Braun Bernát.	1825—1828.	Koch Alajos.
1763—1766.	Millej Ágoston.	1828—1846.	Rózsa István.
1766—	Horváth Fortunát.	1846—1854.	Kosztka Libor.
1768—1769.	Hajduk Mózes.	1854—1858.	Gaal Damaszcén.
1769—1771.	Szmolnik Angyal.	1858—	Mayer Mihály.
1771—1775.	Szedlmayer Károly.	1860—	Gaal Damaszcén.
1775—1780.	Stöffner Menyhért.	1861—1868.	Sujánszky Eustak.
1780—1782.	Knaisz Mihály.	1868—1871.	Gaal Damaszcén.
1782—1790.	Sartory Bernát.	1871—	Lakatos Ottó.

A megyés püspöki hatóság által, 1777. december 23-án elrendelt Ó-aradi róm. kath. hívek összeírása.)

Személyek				Gyermekek				Cselédség			Megtelt				
Nőtlen vagy hajadon		Özvegy		fi		nő		Férfi	Nő	Hívek összes száma	Keresztelték	Esakdtek	Gyermekek	Éltes	Görög keleti románok
169	439	43	109	250	237	241	234	139	140	2484	149	37	53	67	5595

) Aradi minorita III. törzskönyv 64½ lap.

1782. Táblázott öszszelrása a váron kívül Ó-aradi róm. kath. híveknek.

<i>Aradi lakosok.</i>			Nagykoru	Kiskoru	Összeg
			Férfi	607	410
Katholikus	Nő	538	415	953	
	Férfi	2	2	4	
Protestáns	Nő	2	3	5	
	Férfi	—	—	—	
Görög keleti	Nő	—	—	—	
	Férfi	28	29	57	
Héber	Nő	34	33	67	
	Férfi	82	23	105	
Idogének	Nő	10	5	15	
	Férfi	269	18	287	
Szolgák	Nő	196	12	208	
	Férfi	10	—	10	
A kórházakban	Nő	3	—	3	
	Férfi	—	—	—	
Tájpintézetekben	Nő	—	—	—	
	Férfi	13	2	15	
Házaló koldúsok	Nő	8	1	9	
	Férfi	29	—	29	
Szerzetesek	Nő	—	—	—	
	Katholikus lelkész	"	—	—	
Protestáns lelkész	"	—	—		
Görög keleti lelkész	"	—	—		
Hívek száma	"	1831	953	2784	
Kath. plébánia	Templommal	Szerzetesek		Egy templom	
Fiók egyház	annélkül	"		"	
Anyonegyházhoz tartozó	"	"		"	

A protestánsoknak van imaházuk s abba gyülekeznek a hívek. Az Ó-aradi róm. kath. plébánia a Csanád egyházmegyéhez tartozik.

Szaporodás ¹⁾			Apadás		
Született	fiú	nő	Meghaltak	férfi	nő
	77	53			
Ezek közt törvénytelen	6	1	Nagykorúak	57	40
Halva született	1	1	Kiskorúak	46	51
Kitétetett	—	—	Összesen	103	91
Bevándorolt idegenek megtelepedés végett	27	52	Ezek közül kivégeztetés által	—	—
			Halva találtattak ¹	—	—
			Véletlen halállal	3	—
Szolgálat végett	12	8	Születés alkalmával	1	1
			Ide számítandók: Számfűzöttek	—	—
			Elköltözöttek	5	7
			Katonáskodók	—	—
			Pappá lettek	—	—
Összesen	116	83	Összesen	108	98
Eskedtek rovata.					
Ez évben esküdött pár				39	
Előbbi évekből házások száma				556	
Más helyről letelepedett házaspár				11	
Összesen				606	
Ezek közül meghalt ez évben				45	
Más helyre költözött				3	
Apadás összesen				48	
Araon létező házások száma				558	

¹⁾ L. Csanád-püspöki körlevél 1782.

III.

Kolostorok.

1.

A bencék monostora.

Úgy a Magyar Encyclopoedia III. 657. lapja, mint Böhm L. „Délmagyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme“ című művének 87—88. lapján Orodon létezett „nigros monachos“-okat említenek; ezek köztudomás szerint bencék voltak. Böhm idézett műve után, könyvünk I. köt. 17. lapján mi is névszerint felemlítjük azokat, kik Orodon laktak. Hogy meddig állott fenn a bencék itteni monostora, azt adatok hiányában megmondanunk nem lehet.

2.

A minoriták kolostora.

Höfflich Kamill minoritarendi áldozópap és nyugalmazott tábori lelkész alapította 1702-ben. E kolostorról bővebben nem írhatunk, ha csak ismétlésekbe esni nem akarunk. A kolostor történetéből ugyanis művünk I. és II. kötetében annyira adatot hoztunk fel, a mennyi csak érdekességénél fogva felemlíthető volt.

A kolostor és templom védszentje: páduai szent Antal.

3.

A ferenciek kolostorai.

A ferencieknek két kolostoruk volt, és pedig:

1. „Ad B. M. V. Reginam Angelorum et S. Franciscum stigmatatum.“ 1705-ben alapítottott a sz. Kapisztránról nevezett ferenciek részére, kik azt 1781-ig bírták, ekkor e kolostorukat elhagyták és 1764—1775 között a Maros bal partján épült várban, a részükre alapított új kolostorba költöztek át, ez a kolostoruk pedig a régi várral egyetemben leromboltatott.

2. „Ad S. Josephum.“ Ez is a kapisztránus ferencieké volt. Ez azon kolostor, melyet 1781-ben kaptak, a Maros jobb partján azelőtt bírt, de lerombolt kolostorukért. E kolostort az ötvenes évek elejéig lakták a ferenciek, ekkor az állam megváltotta tőlük. Ma katonai célokra használják. Úgy a városban, mint a várban lakott ferenciekről művünk többször emlékezik meg. Azért ő róluk is csak legszükségesebb tudnivalókat adjuk e helyen.

IV.

Gör. kath. egyház.

E testvér egyház leírásánál csak szűk körre kell szorítkoznunk, mintán sokszoros megkereséseink és kutatásaink dacára is csak magunk kevés adataiból adhatunk a gör. kath. egyházzól halvány képet.

Az áttérés az Unióra úgy a múlt században a nagy királyné Mária Terézia uralkodása alatt, valamint e század kezdetén nagy hullámokat vert.

1834-ben Arad vármegyében 14 görög keleti község tért az Unióra; s nevezetesen Galsán május 8-án a templom átadása nagy ostentációval történt, mely alkalommal nagy számú megyei tiszt vett részt az ünnepélyben.

Még azon hó 17-én kelt körútra Vulkán Sámuel nagyváradi g. kath. püspök, hogy híveit a vallásban a bérmálás szentsége által megerősítse.

Arad városában az Unióra-térésnek még 1776 előtt kellett történnie, minthogy azon évben épült az Úri-útcában lévő templomcskájuk, melyben eddig következő 9-en lelkészkedtek; ú. m.: Beregi Pál, Pócsy Elek, Farkas János, Corneli Simeon, Aaron Tódor, Moldován Vazúl, Rácz Péter, Beresán János és Teleszku György.

Az egyház kegyura: Arad sz. kir. város törvényhatósági képviselote.

A hívek összes száma anyaegyházban 1583, fiókegyházban 773, összesen 2356.

Volt a hitközségnek Gájban iskolája is, de ez a községi iskolákba olvasztatott be. Tanköteles gör. kath. gyermek 90 van.

V.

Görög keleti egyház.

(Russu János után.)

A görög keleti egyház hierarchiájának alapítását, a szerb nemzet a XV. század elejére, az országba való bevándorlására kell vinnünk.

Brankovics György despota 1435-ben Belgrád várát Zsigmond királynak felajánlván, ezért a király Beese, Zalánkemén, Munkács, Debrecen, Világosvár és más birtokokkal ajándékozta meg. Szántalan szerb elhagyván ősi hazáját, a Maroson imeni magyar földön telepedett le.

Korvin Mátyás uralkodása alatt is Kinizsi Pál mintegy 50,000 szerbet hozott magával az országba. Azok egy része Szerémben, a másik része pedig a Maros mentében kapott lakóhelyet.¹⁾

Még önálló egyházi hierarchiával nem bírtak, az erdélyi érsek és metropolita joga alatt állottak. Mind a szerbek, mind a románok külömbség nélkül szláv egyházi nyelven végzék liturgiájukat.

A mohácsi csata után valahányszor török csapat jött az országba, mindannyiszor Szerémen tört keresztül, s tüzzel vassal pusztított mindent, a mi útjába esett.

A szorongatott lakosok elhagyván tűzhelyeiket, a Maros melletti testvérekhez menekültek.

---

¹⁾ L. Raits X. könyv 7. szakasz Stoiacs kovics: Cserte naroda szerb-
skago. Bécs, 1849. 10. 1.

Ekként szaporodott fel anyuyira a nemzet a Tiszától Erdély széleig.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem idejében Moldvaország-ból a fejedelem beleegyezésével Brankovits György nevű szerb, állítólagosan a Brankovits fejedelmi vérből származott herceg telepedett le Boros-Jenőben és kit Raics szerb történetíró állítása szerint különböző vidékekről számtalan szerb, bolgár és román követett, kik mindnyájan a borosjenői, pankotai, világosi, a r a d i és csanádi járásokban telepedtek le. Maga Brankovits „Kneaz” herceg címet viselt.

Ennek a Brankovitsnak volt egy Ábrahám nevű fia. Ennek az Ábrahámnak pedig három fia született u. m. Mózes, György és Dániel. Mózes megnősült és nemzett Salamon nevű fiut. Azonban Mózes nem élvezhette sokáig a családi boldogságot, felesége meghalt; mint özvegy, szerzetesnek ment, és Mátyás név alatt hazájában (Moldvában) püspök lett. Őt követte püspöki méltóságában fia, ki mint szerzetes Sabbas nevet vett fel. Ez alapította a borosjenői érsekséget és ő volt az első érsek. Stoiacskovits és Raics egyhangzó véleményeik szerint Sabbas Borosjenőből Erdély érsekévé és metropolitájává neveztetett ki.

Ábrahám második fia György, több szerbvel Romániába ment, csapatával vitézül harcolt, miért Derek Mihály fejedelem őt tábornagi rangra emelte.

Ábrahám harmadik fiának Dánielnek szintén csak egy fia volt. Lázárnak hitták. Ez a Lázár Loggin név alatt szerzetessé lett és nem sokára követte unoka bátyját az érseki széken. Itt azonban a török zavarok miatt sokáig nem maradhatott, elhagyta tehát hazáját, és Romániába menekült. Basaráb Máté fejedelem szívesen fogadta és számára a comani kolostort jelölte ki, a hol meg is halt.

E három Brankovits volt a törökök idejében e vidék püspöke. A szerb történetírók közül egy sem mondja, hogy mely évtől meddig ültek a Brankovitsok az érseki, illetőleg püspöki széken. Stoiacskovits csak anynyit mond, hogy Sabbas 1600 körül ment Boros-Jenőből Erdélybe.

Ha Basaráb Máté uralkodását 1633-tól 1654-ig vesszük, akkor Loggin érsek 1633-tól 1640-ig lehetett érsek, a mikor ugyanis Romániába költözött át.

Loggin távozása után, ugyancsak a Brankovits családból

Simeont választották meg főpappá. Simeon az ő megválasztása után Loggin nagybátyjához ment Romániába, a kinek közbenjárásával pappá szenteltetett. Fölszentelése után csak hamar vissza jött hazájába és Boros-Jenőben szokatlan nagy fénynyel és lelkesedéssel fogadták. A szegény Brankovits Simeon azonban a fényből és lelkesedből csak gyászát és veszteségét látta később enyhítve. Ugyanis, míg ő Romániában járt, pappá szentelése ügyében, az alatt felesége meghalt és ő már mint özvegy tért vissza.

1656-ban II. Sabbas néven a borosjenői főpap Erdély érsekévé és metropolitájává választott meg. 24 éven át hirdette nagy zaklatások és sűrű megpróbáltatások között román nyelven a vígasztalás ígét. Erdély fejedelmei ugyanis ez idő tájt protestánsok voltak és oda iparkodtak, hogy az erdélyi románok is térjenek át a protestáns egyházba, s minekutánna II. Sabbas a fejedelem ezen óhajának ellene szegült, azért dacára öreg korának a leggyalázatosabb kínokat kellett szenvednie és csakugyan vértanúsággal lakolt ősei hitéért.

A törököknek ezen vidékről való kiűzésük után, minekutánna a Maros lett a két ország határfolyójául elismerve, az itt lakó szerbek a határ megvédésére egy lovas és egy gyalog ezredet képeztek. Mikor a Maros az 1740—1750-es években megszűnt határ lenni, akkor a szerbek a Duna hosszában lettek határőrök. Azon szerbek, kik vidékünkéről tovább is akartak katonáskodni, azok az úgynevezett becskercki kerületbe vándoroltak és ott telepedtek le. E kerületből mentek ők mindannyiszor, a mikor kellett a Duna által képezett határvonal védésére. Később a katonai kötelezettség alul fölmentettek, és egy kerületben egyesülve önálló hatóság alá jutottak.

A Tisza és a Maros vidékéről sokan elköltöztek és Kievtől Ocsakovig megalapították az úgynevezett Új-Szerbiát a következő helységekkel: Csanád, Csongrád, Glogovac, Kovin, Pancsevó, Pécska, Zimun, stb. ¹⁾

E vidékeken is kevesen maradtak meg, így Aradon, Battonyán, Csanádon, Mikalakin, Nagy-Lakon, Pécskán, Szabadhelyen, Tornyan, Világoson. — Aradon, Battonyán, Csanádon, Nagy-Lakon,

¹⁾ L. Csorte Zsivota Serbskago at Stoiacskovits.

Pécskán és Tornyán ugyan most is vannak még szerbek, de a többi helyen már mind elrománosodtak.

A szerbek által a Maroson innen elhagyott községeket Erdélyből és Romániából jött románok foglalták el és azok bírják mai napig is.

1690-ben Csernovits III. Arzén, az ipeki szerb pátriárka vezetése alatt ezrekből álló csapat jött Magyarországra. De egy sem telepedett le közülük a Maros vidékén, hanem mindnyájan a Buda melletti Szt. Endrén és a közeli helységeken telepedtek le; egy pár ezer lement a Bácskába és a Szerémségbe. A pátriárka első dolga volt a vallás szabad gyakorlatát biztosítani és a magyarországi szerb hierarchiát szabályozni. Ezen ügyben I. Lipóttól több szabadalmat nyert, a legfontosabb ezek között az 1690. aug. 20-iki diploma.

Ezen diploma következtében a magyarországi gör. keleti hierarchia az aradi, bácsi, budai, karlovici, károlyvárosi, nagyvárad, pakráci, temesvári és verseci püspökségekre osztott fel; a a püspöki székek azonban nem töltettek be.

A hierarchia rendezése alkalmával a temesi bánóság ugyan még török uralom alatt állott; erős volt azonban a remény, hogy a törököknek mihamarabbi kiűzése után a püspöki széket be lehet tölteni. E remény néhány év múlva csakugyan teljesedett, mert már 1722-ben Temesvárott találjuk az első püspököt.

Az aradi egyházmegyében a következők voltak a püspökök:

1. Diakovits Izaiás 1695—1706-ig, a mikor is érseknek és metropolitának választották. Egyike volt a legméltóbb püspököknek, kik az aradi püspöki széken ültek.

2. Martinovits Joanichius 1710. körül.

3. Ravacsanyanin Sophonius 1722-ben.

Joanichius és Sophonius Aradon haltak meg és a régi templomban temették el őket. Mind két püspök sírfelírata megvan.

1804-ben a régi templom fölé újat kezdettek építeni; mikor az új templom 1814-ben fölépült, a régit lerombolták és az új templomból kihordották. A püspökök holt testei átvitettek az új templom sírboltjába. A régi és az új szerb templom a mai lyceum helyén állott. A régi templomot állítólag még Mátyás király idejében Jaksits Demeter nagylaki dúsgazdag birtokos építtette volna. Ez új templom a 300 ölnyi területbe esvén, 1848 és 1849-ben az ellenséges bombák által tetemes sérülé-

seket szenvedvén, rayonba eső épületek sorsában részesült és 1861-ben leromboltatott.

4. Joa novits Vince 1728-ban. Három év múlva 1731-ben érsek-metropolitának választották meg. Az érseki szék ez időben Belgrádban volt, mert Szerbiának Moraváig terjedő része osztrák uralom alatt állott. Vince igen dicséretesen viselte magát. Belgrádban retorikát is magában foglaló latin iskolát alapított és Kis-Oroszországból a legjobb tanerőket hította meg. Vince után következett

5. Antonovits Izajás 1731-ben, 1748-ban a nemzeti kongressuson érsek-metropolitának választatott. Ezen választó kongressuson az egyháziak és világiak a károlyvárosi püspökre Nenadovits Pálra szavaztak, a katonák pedig az aradira, és csakugyan Izajás is lett megválasztva. Izajás megválasztása után azonnal Bécsbe indult, hogy Mária Teréziának hódolatát jelentse ki; azonban Bécsben meghalt. Tetemeit Budára hozták és a tabáni temetőben helyeztetek el nyugalomra.

1751. szeptember 1-jén Nenadovits Pál lett időközben karlovici érsekké megválasztva.

6-ik püspökül Nenadovits által Zsivanovits Sinesius szenteltetett fel. Ugyanazon év szeptember 12-én érkezett Aradra és november 12-én tartotta székfoglalóját. Hitének rendíthetetlen védője volt, mint író is előnyösen tűnt ki. Az Istentiszteletré szükséges szertartás könyveket Ramnikban, Romániában nyomatta. A püspöki palotában kápolnát és Gájban nyári lakot építtetett. 1768-ban halt meg.

7. Knezsevits Pachomius 1770-ben. Két ezüst gye-tyartató van tőle: Irichyrion és Dychyrion. Ezeket csak akkor használják, mikor a püspök tartja a liturgiát. Pachomius halála után 1784-ben

8. Petrovits Péter következett. Rövid ideig volt aradi püspök, mert csakhamar Temesvárra helyeztetett át. Több nyelvet beszélt és hibátlanul írt németül, a mi ekkor a magyarországi gör. kel. főpapoknál nagy ritkaság volt.

9. Avakumovits Pál 1786—1815-ig. Ő építtette fel az 1861-ben lerombolt templomot.

Zsivanovits Sinesius, Knezsevits Pachomius és Avakumovits Pál Gájban vannak eltemetve.

Avakumovits halála után a püspöki szék sokáig maradt betöltetlenül. Putnik József verseci püspök kormányozta azt üresedés ideje alatt. A székesedésnek az volt az oka, hogy a románok ő felségétől azt kérték, hogy az aradi egyházmegye legyen román-egyházmegye és hogy annak püspökévé egy született román nevezzen ki. Ennek következtében 1829-ben

10. Joanovits Nestor, egy brassói román Erdélyből lett püspök. Joanovits Pozsonyban végezte tanulmányait és a Szerémségben szerzetesnek ment. Itt több esztendő telt és Bezdinben archimandrita lett. Mikor püspöknek megválasztották, 70 éves volt. 1830. február 9-én halt meg. Utánna következett 1835-ben

11. Rátz Gerasimus 1835—1850. Azelőtt világi pap és theol. tanár Aradon. Volt felesége és sok gyermeke. Felesége halála után szerzetessé lett, majd pedig 1835-ben püspök. Születésére nézve Biharmegye Roit nevű román községből való volt. Legnagyobb érdeme, hogy a szláv nyelvet az Istentiszteletnél kiküszöbölte.

12. Ivacs kovits Procopius 1853—1873. Ő építette a mostani székesegyházat, mely egyszersmind plébánia templom is. Mikor a székesegyház építéséhez fogtak, az alap csak 30,000 ft volt, mikor pedig elkészült 60,000 forintba került. A hiányzó összeget magánosoktól és az aradi egyházmegye községeitől szedte össze. 1873-ban erdélyi érsekké és metropolitává választották.

13. Romanul Miron 1873—1874. Igen rövid ideig volt püspök, mert 1874-ben, midőn Ivacs kovitsot szerb patriárkának választották meg, a megüresedett érseki székbe a közbizalom őt ültette.

14. Metianu János 1875-től. Megválasztása előtt Nagyváradon volt püspök-helyettes. Alig van ugyan 5 éve, hogy a püspöki széken ül, mégis igen sokat köszön neki az egyházmegye. Ő építette a székesegyház jobboldalához a theologia és tanítóképző intézet számára a gyönyörű épületet. Ő alapította a szegényebb tanítójelöltek részére az Őz-útcában az „alumneum”-ot, 50—60 képezdész kap itt évenként lakást, ételmezést, fát, ruhát és világítást. Ő alapította a szegény papok segélyező-intézetét; ő gondoskodott az elhalt papok árváinak és özvegyeinek ellátá-

sáról; ő léptette életbe a Birta Ilona-féle alapítványt 12 tanuló részére, mindegyik évenként 200 frtot kap. Püspöki székházát újjá alakította át, hozzá vévén a helv. hitvallásúak volt iskoláját és kertjét. A népiskolák terén elévülhetlen érdemei vannak. Eddig 5 év alatt mintegy 53 fiú- és 12 leányiskolát alapított. Saját pénzén az egyházmegye részére könyvnyomdát állított. Mindezen érdemei és hazafias szolgálatai a kir. udvarnál sem maradtak elismerés nélkül. Ő Felsége II. osztályú Vaskorona renddel díszítette fel. Kívánatos, hogy az isteni gondviselés e jeles főpapot saját népe és közös hazánk javára még sokáig tartsa meg!

VI.

Ágosta hitv. evang. egyház.

(Stiegler Gusztáv után.)

Az arad. ágost. hitv. evang. egyház, mint ilyen, 1846-ik évnek október 11-ik napján veszi kezdetét. ¹⁾

Azonban életének első nyomai az egyházkönyvek szerint — már 1827-ig vihetők vissza.

Az ágost. hitv. egyház írataival szemközt mi oly szerencsések vagyunk, hogy a nevezett anyaggyülekezet kezdetét 1819. augusztus 29-re vezethetjük fel, még pedig egy, a helybeli minorita szerzet levéltárában található beterjesztvény nyomán.

Ugyanis: Wilde Frigyes és Bartl Adám, mint aradi ágosta vall. gyülekezet — Gemeinde — előljárói — Vorsteher — a helybeli kir. kamara igazgatóságát kéri, engedné meg az ágost. vallásbeli gyülekezetnek vallási gyakorlatukat a szent Flórián Kápolnában végezhetni, miután azt eddig a vár majd egyik, majd másik helyiségében eszközölték.

A kamarai praefectus, a gyülekezet nevében szerkesztett eme kérvényt Makóra, a püspöki hatósághoz küldötte elintézés végett.

K ő s z e g h y László csanádi megyés püspöktől e kérvényre tagadó válasz érkezett. ²⁾

Hogy Aradon 1819-ben csakugyan létezett már ágost. vall. evang. gyülekezet, igazolja, egy az úrvacsora szentsége kiszolgál-

---

¹⁾ L. Jegyzőkönyv Canonica Visitatio alkalmával 1868. januárius 8.

²⁾ L. L. Okmány.

latásánál használatban volt csorba einkanna, mely ma is az egyház tulajdona, s 1819. van vésvé.¹⁾

Később, az egyház első és legbuzgóbb felkarolója volt Glatz János megyei főmérnök, a ki olykor-olykor isteni tiszteletet tartatott saját házánál, felkérvén e szent tisztségre, a Fazekasvarsándi lelkész.

1832-ben Hász Mátyás, az egyház gondnoka nagy áldozat buzgósággal vezette az egyház ügyeit, és Czuker János hittani jelölt, — Hász házi nevelője, — később gyomai lelkész, majd a f.-varsándi, majd a szemlaki lelkészekkel váltakozva istápolta a lelkiekben a kis gyülekezetet.

Ez időre esik ama egyházi mozzanat, melyben az ágostai hívek a helv. vall. atyafiakkal egy helyiségben végzik az isteni tiszteletet.

Bittó Sándor helv. vall. lelkész, Fábíán Gábor, és Institoris János, egész erejükből oda törekedtek, hogy a már szervezett, de még gyenge lábon álló református egyházba, az ágostai vall. hívek is kebeleztesse be, illetőleg egyesüljenek, ez utóbbiak önállóságukat fenntartva, miután úgy is évek óta egy teremben imádták az Istent. Azonban, az akkori református presbytérium, az ágost. vall. evang. hívőket, sem a presbytériumba bevéltetni, sem nekik semmiféle befolyást gyakorolni nem engedtek s ez üdvös testvéri igyekezet örökre dugába dült. Végre 1846. október 11-én ünnepelte az aradi ágost. vallású egyház önállósága nagy napját.

Ugyanis a rendes úton aradi lelkésznek megválasztá Stephan y Dániel szemlaki lelkészt és Kristóffy Sámuel esperes által, mint ilyen, be lett iktatva.

Másnap október 12-én, az esperes elnöklete alatt szervezkedett az aradi ágost. vall. evang. egyház.

Főfelügyelőnek Purgly János földbirtokos választatott meg. Később, másod-felügyelő Glatz Antal lett, gondnokul Wiszkub Pál választatott. Az első presbytérium ekként alakult meg: Institoris János, Szigethy Lajos, Walkó János, Prepeliczay Sámuel, Beseshek Vilmos és Sziebig Frigyes. — Egyházfőnek Horger János neveztetett ki. A jegyző-

---

¹⁾ L. Jegyzőkönyv 10¹/₂ l.

séget Hász Sándor vállalta el. A jegyzőkönyv és az anyakönyvek e naptól veszik kezdetüket.

Az anyakönyvbe az első kereszteleés 1846. október 24-én lett bevezetve.¹⁾

1847-ben Purgly János felügyelő és Wiszkub János gondnok közreműködésük folytán, a gyülekezet a Templom- és Kereszt-útea szögletén levő Török-féle 7475 forint örök áron vásárolt emeletes háznak jutott bírtokába.

Már az előtt is a hívők e házban tarták ajtatoságukat. A vétel után a buzgó előljárók, mint már sajátjukban, az imaterem kicsinosításához fogtak.

Az imaterem oly díszesen lett átalakítva, hogy a belépő ajtatoskodót benső buzgóságra gerjeszté.

Azonban az örökre emlékezetes 1848—49-ki évek a kipróbáltatás nehéz napjait zúdíták fölénk.

Az országos nagy mozgalmak között az egyház elüljárói, a községben észlelt részvétlenségről panaszolkodtak.

A szokásos évi ajándékok kimaradtak; a kamatok nem folytak be; a boltok és lak helyiségek üresen maradtak, a Kossuth-pénz lángok martaléka lett; s így a szép reménynek indult egyház közjára hanyatlani kezdett.

E hanyatlást még hatványozta a közbejött epemirigyvész, ennek lett áldozata Stephany Dániel lelkész is.

Az egyház egy éven át maradt árván, lelkész nélkül. Bodroghy István és Feldinger Tóbiás Frint Jánost, a kikindai lelkészt nyerték meg lelkipásztoruknak, de a ki öt hónap múlva Franzfeldre távozott, a hol jelenleg is működik az úr szöllőjében.

A zavarok tömkelegében Purgly János megbeszélése folytán, Szigethy Lajos felügyelő és Albrecht Nándor gondnok, a békési espereshez fordultak, az aradi ágosta egyház szomorú állapotát élénk színekkel ecsetelvén, pénzbeli segélyt kértek és csak is, ha ez biztosíttatik, jelöljön ki az üresedésben levő lelkészi állásra egyéneket.

A három jelölt közül, november havában, Nikodem Já-

---

¹⁾ Ágost. ovang. lelkész nem léte idejében, a hitfelekezeti mindkét nemű születtek a róm. kath. egyházban lottok megkeresztelve. L. Róm. kath. anyakönyvet.

nos választatott meg hitszónokul és tanítóul, kit Horváth Sámuel t.-komlói lelkész iktatott be hivatalába.

Szomorú ábrázata volt ekkor a hazának — sóhajt fel jegyzőkönyvíró — de a lesújtott hazában legszomorúbb képe az aradi evangyelmi egyháznak.

Az adózóktól, vagy jobban mondva, a hitelezőktől szorogatva, senkitől nem támogatva, ily mostoha körülmények között határozattá lett a bér és imaház eladása, mi érvényre is jutott.

Ehhez járult az 1859. szeptember 15. kelt magas cs. kir. nyílt parancs, — patens — mely a protestánsok autonómiáját támadta meg.

E patenst mind a lelkész, mind az anyagyülekezet felháborodásában, minden tétova nélkül visszautasította és el nem fogadhatónak nyilvánította.

E sértő, kényes ügyben, a bányai ágost. hitvall. evang. egyház kerület Pesten 1860. év július 17-én tartott közgyűlése jegyzőkönyvének 6. pontjában indítványoztatott két férfiúhoz köszönő iratot intézni, kik t. i. a fenyegetett egyház jogának védelmében, nem csak nyílt homlokkal bátorzkodtak síkra szállni, hanem szenvedő szerepet is játszani kénytelenítették.

E bátor férfiak Zsedényi Ede udvari tanácsos és Máday Károly bélai lelkész voltak, kik ellenszegülésükért Kassán börtön büntetést szenvedtek.

Arad sz. kir. városa, a parlagon heverő Tököly-kertet megvásárolván, az ágost. vallású gyülekezetnek, egy — két piacra szögellő — telket ajándékozott.

E telken az imaterem, paplak és iskola felépítését Ursits Lipót építő és Walder Gyula ácsmester 17 ezer forintban vállalák el.

Az épület alapkövét 1867. május havában tették le.

Egy évre, 1868. április 5-én tartotta meg az ágost. evang. gyülekezet létének legemelkedettebb ünnepét, az imateremnek beszentelési nagy napját.

E napon az imaterem zsúfolásig megtelt ajtatos hívekkel; más vallásbeliek is megjelentek az ünnepélyre.

Székács József, bányakerületi superintendens volt felkérve a szentelési szertartás végzésére, de a ki súlyos betegség által akadályozva, a szentelést Horváth Sámuel t.-komlói lelkészre ruházta.

Az imaterem leírását, melyet Nikodem János lelkész benső vallásos ihlettel adott, szóról-szóra közöljük. ¹⁾

Az egyháznak temploma helyett — miután templom épülete még nincs — a ház első emeletén létező 14 öl hosszú, 11 öl széles, 5 öl magas imaterme van.

Az egész épület 1867-ben készült el, az imaterem 1868. április 5-én lett beszentelve.

Van benne egy diszes márványozott és aranyozott oltár, két ékes oszlop által támogatva, mind fából, de csinosan elkészítve és megújítva.

Közepében díszelg a remek oltárkép „az imádkozó Jézust a Gethsemane kertjében“ ábrázolva, melyet Umlauf J. festő készített Kászonyi János áldozatkész megrendeléséből.

Az oltár homlokzatán az „Isten szeme,“ alatta aranyozott betűkkel a felirat olvasható: „Dicsőség az Istennek.“

Az egész egy meglepően összhangzó mű.

A szószék kehely alakú, fából készült, márványozott és aranyozott állvány, mely ritka szépségű női kézmunkával van díszítve.

Az orgona 1868. április 5-én szereztetett és április 6-án állíttatott fel, egy Stuttgartban kiállított fiszharmonika alakú 16 mutációból és 27 pedálból álló készítmény.

Az oltárt egy aranyozott feszület ékesíti; négy packfon nagy- és két ezüst kisebb gyertyatartó van az oltáron. Ez utóbbi ajándék; szögletükbe ez van vésvé: Margaretha Osvát — Breitenstein Arad 12. Apr. 1868.

Az imaterem közepén, egy fényes, gazdagon aranyozott csillár függ, egy román. kath. polgárnak — Bartl-nak — örök emlékü ajándéka.

Az imaterem, valamint az egész épület gyönyörűen van kifestve.

Ez időszerinti lelkész 1875. december 12-től Stiegler Gusztáv.

Az egyház felügyelője: Hász Sándor.

Tiszteletbeli felügyelő — élethosszáig: idősb Kászonyi János.

---

¹⁾ L. Jegyzőkönyv 11. l.

Gondnoka: Prinner V. Sámuel.

Jegyzői: Institoris Kálmán és Ábrai Lajos.

Presbyterek: Czéh István, Eckstein György, Erneyi Gyula, Faix Jakab, Hatos István, Kneffel Károly, Komlósy György, Maurer András, Nikodem János, Obetkó Kálmán, Réthy Lipót, Szontagh Gyula, Wadowszky Gusztáv, Walder Gyula.

Rovatos egyházi statisztika.

Év szám	L é l e k		Hirdtetett pár	Confirmál- tatott		Eskü- dött		Úrvacsorával élt	Született				Meghalt		Hit oktatásban részesült	Észrevétel	
	sorszám	férfi		nő	fi	nő	tiszta		vegyes	fi	nő	törvényes	törvénytelen	összes			fi
1846	310	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1851	391	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1867	—	—	—	5	2	1	6	148	27	22	5	—	—	—	—	—	—
1868	523	321	202	—	—	75	86	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1879	895	—	—	25	8	6	—	153	30	12	—	—	28	16	12	108	—

VII.

Az evang. protestáns egyház.

(Ferenczy Gedeontól.)

Hogy Aradon a XIX. század 3 első-évtizede előtt protestáns egyház létezett volna, arra nézve semmi biztos adattal nem találkozzunk a történelem lapjain. Azon figyelemre méltó körülményen kívül, hogy Arad körül a XVIII-dik század elejéig virágzó prot. községek voltak, s a reformációt buzgón pártfogoló fő urak laktak s szerepeltek a Fekete-Körös és Maros által határolt és ezzel szomszédos területeken, legfeljebb következtetni lehet azt azon történelmi tényből, hogy a körözsmarosi, később „Zarándi“ nevet nyert h. h. egyházmegye Aradon tartotta 1589. június 8-kán közgyűlését.¹⁾

Protestáns lakosokról Aradon a minorita rend törzskönyvében előforduló azon statisztikai kimutatás emlékezik, mely az 1782-dik évről 9 prot. lelket (4 férfi 5 nő) tüntet ki.

E kimutatást némileg igazolni látszik az egyház levéltárában lévő azon kelet nélküli régi irat, mely mintegy kiemeli, hogy 1788-ban egy Balogh Dávid nevű, Erdélyből került, vagyon és mesterség nélküli helv. hitv. ifjú, 1795-ben egy Keresztési Pál reform. csizmadialegény telepedett meg törzs lakos gyanánt Aradon, de ez utóbbi is — 9 évi becsületes magaviselete dacára — csak három évi perlekedés után, és ekkor is a vármegye közbenjöttével tudta magát prot. vallása miatt a cébe felvétetni

¹⁾ L. Rácz K. Zarándi egyházmegye történelme, 150. l.

E régi írat szerint, egy-két prot. vallású Aradra vetődött cseléden, iparos segéden és egy-egy várbeli katonán kívül 3-ik törzs lakos gyanánt egy a Rácvárosban lakott Unitus Prókátornak Magyar Istvánnak helv. hitv. nője említetik, „ki a többi reform. lakosokkal együtt akkor communicált, mikor az erdőhegyi atyát Lázár Pált elhozatta.*

Később ugyan csak a régi írat szerint, — lévén már egy néhány házzal bíró prots. lakos Gyorokon — az aradi lakosok (bár ez időben a kisperegi, később 1822-ben a makói s csak ez időtől tartottak a nagy-szalontai h. h. egyház megyééhez) — mint ez az azon időbeli gyoroki anyakönyvekből kitűnik — a gyoroki lelkészek Szilva Gergely és utódai — szolgálatával éltek, kiket még kir. parancsolat folytán a megyei rabok vallásos oktatása végett be nem jártak — „egy érdemes gyalog regementbeli kapitány, Istenben meg boldogult Vajai László hozatott be, mikor ide haza lehetett — a maga költségén.*

A XIX-dik század elejétől fogva jobban szaporodott a protestánsok száma Aradon. Van egy lajstrom a levéltárban, melyen már 1829—1830-ból templom építésre adakozó 90 egyház tag neve van feljegyezve 590 frt összeggel, melyből az oroszslány részt Balog Dávid az állítólag első törzs lakos Aradon írta alá.

1827-ben a 108 családot számlált h. h. lakosság a 80 családot képezett evangélikusokkal együttesen folyamodott hivatalos conscriptióért, s ennek alapján a kérvényüket kedvezőleg elintéztett Tiszántúli h. h. egyház kerülethez (1827. ápril 28-ik közgyűlés 139 jkőnyi száma) templom építési engedélyért.

1829-ben 112 ref. családban 347 lelket számlált és magát 402 frt 27 kr. önkénytes egyházi adóra kötelezett protestáns lakosság — melyhez az evangélikusok 80, az erdélyi contrahensek 50 frtal járultak — sebes léptekkel közeledett egyház alakítási céljához.

Megtették még ebben az évben 1-ső főgondviselőnek Gál Sándort, második gondviselőnek Papp Gábort, lelkésznek az erdélyi részekben hivatalától ítéletileg elmozdított, onnan történt kintasítása után Aradra vetődött Cs. Vajda Pétert, kinek lelkészi ténykedése mellett tartatott Aradon biztos tudomásunkkal, protest. hitlevelek és szertartások szerint a legelső isteni tisztelet 1829 aug. 29. de a kiról Tiszántúli h. h. egyházkerület (1829. ápril 17.

közgyűlés 86. száma) bizonyos feltétel mellett csak tudomást vett, azután pedig még a városból is elparancsolta.

Az 1830-dik évben csak ugyan megalakult Aradon a prot. egyház Budai Jónathán 1-ső főgondnok közben járására szikszói s. lelkész Kocsa István — ki noha Szathmár városába második lelkészül megválasztatott, de oda a nagy sár miatt két ízben tett kísérlete mellett is el nem mehetett, rendeltetvén Aradra a híres tudós Buday Eszaiás debreceni püspök által.

Kocsa Istvánt 3 év múlva a lelkészi hivatalban az 1833—1843-ig szolgált Győri Mihály, ezt 1849-ben febr. hóig Bittó Sándor, 1859. november haváig Baló Beniámin követte, ennek Dévára történt távozása után 1880. ápril 28-ig Böckényi János lett utóda. Ma Ferenczy Gedeon volt fekete-gyarmati lelkész és e megyei tszéki-bíró lelkészkedik.

1841-ben választatott el a lelkészi hivataltól a tanítói hivatal s lett tanító Kékedi Bálint, még abban az évben felváltotta Keresztes István, azután szakadatlan időrendben Kocsis Károly, Jánosi Károly, Kiss Beniámin, Kalocsa Mihály és István, Nagy Lajos, s 1873/4-ig Somogyi József következett, a mikor a felekezeti iskola megszűnt és átadatott tanítóstól együtt a városnak.

Első főgondnoka volt az egyháznak a megalakulás után 1830-tól kezdve Buday Jónathán, utánna Fábrián Gábor a nagy tudós, ezt Balogh Imre, Cserepes Ferenc, Dobsa Sámuel, Németh Károly, Nagy Sándor, ismét Cserepes Ferenc, Remetei Fülöp Károly 1879-ben és ma Tabajdi Károly, Arad és Krassó megye főispánja, algondnokul Varga József bűtörgyáros követte.

Lelkészi lakul és iskolául özv. Klakovics Józsefné ifjú aszszony pesti-úti háza cum appertinentiis, templomul Török Györgyné successorainak (Ormos Nina, Edelspacher Zsigmond, gróf Königssegg Zsigmond) Templom-útcái házuk felső emeletének nagy szálája egy kisebb szobával béreltetvén ki még 1829-ben, melyben a katedrát Buday Jónathán főgondnok, s a katedra takarót fekete szövethöl Bánfy Polixena bárónő készítette.

*

Az 1830-ban sok küzdelem után megalakult egyház tagjainak nem volt más ambíciója mint az, hogy templom, lelkészi,

tanítói lak és iskola építhetése végett telekhez jusson a városban, miért is az egyházkerület régibb keletfi utasítása szerint az 1791-ik évi 26. t. c. 2-ik §-a alapján 1831., 1832., 1833-ban a 122 prot. család 345 lélek számának kimutatása mellett egy-néhány hold földért a határban, egy alkalmas telekért a városban, folyamodik a városhoz mint földes urasághoz, de onnan a népszóló véleményezése alapján — mindannyiszor elutasított.

Az elutasítás még inkább fokozta buzgalmukat. Emlékeztetre méltó áldozatkészséggel követvén az 1832. július 23-án erőszakos halállal kimúlt — ama régi írat szerint első törzs prot. lakos Balogh Dávid nemes példáját, ki már 1829-ben 300, később a lelkeszi fizetés javítására 5000, végre a templom építésére a per folyama alatt, későbbben az örökösökkel fele részben megosztott 10,000 frtot adományozott, — nyitotta meg az aláírási ívet 1000 frttal Buday Jónathán, melyet a többi — kevésbé vagyonos — egyháztagok 200, 100, s kisebb összegekkel írtak tele.

Hogy az építést annál inkább biztosítsák, folyamodtak a Tiszán-túli helv. hitv. egyházkerülethez, Mária Dorottya főhercegaszszonyhoz, a Nádornéhoz, az erdélyi kormányzékhez. A szegényebb egyháztagok segélykérés végett bejárták az egyházkerületet, a vidéket, a Bánátot, Erdélyt, felosztották magok közt a várost, meglógtak minden ajtó kilincset, nem tekintve rangra, nemzetiségre.

A Buday Jónathán, majd Fábrián Gábor, Győri Mihály, Bittó Sándor, Nagy Sándor, Sárossy Gyula s több buzgó egyháztagok tiszteletet érdemlő tevékenysége folytán, az akadályt nem ismert igyekezet nem maradt eredmény nélkül.

A Tiszán-túli h. h. egyházkerület 1202, majd 498, a nagyszalontai h. egyházmegye 264, Csató István és Sándor 200, Kun József és társa 94, a város a telekérti örökváltság és Laudémium elengedése mellett 1200, a lelkesz a hívek közt 3362, Sárossy Gyula 1913, Liszt Ferenc a nagy művész 500, a makói ref. egyház 202, a hmvásárhelyi 168, Bohus János 1000, nője 1088, később Nagy Sándor urad. ügyész közreműködése mellett aranyban 125 frt, Fábrián Gábor 525, Csernovics Péter 250, Vay Miklós báró 250, Tóth Gábor 242, Buday Jónathánné 100, Hatvani Dániel, Román György 214 frtot gyűjtöttek és adtak össze, Vinkler Vilmos Jakab, Dobsa Sámuel,

Oláh Gábor, Szántai Ulrik, Szőke Károly, Veress Antal, Nagy Sándor, Farkas Simon, Nagy János, Almásy Pál, Balogh Imre, Nádasdi Mária, Lederer Antal báróné, Szentiványi János, Biró Imre, Dániel Antal, Rózsa Ferdinánd, Bánfy Polixena bárónő és több más — a prot. felekezethez nem tartozó 120 egyének tekintélyes adományait ide nem számítva.

Az egyház rég kergetett céljához közel látta magát. Megvette Kettensztock Kereszt-útcái házáat iskolának, tanítói laknak 1000 ezüst forintot, Edlmüller Úri-útcába szögellő 324 □ öl területű telkét lelkészi lak és templom építhetése végett 3000 v. forintot. Felépíttette 1841-ben a parochiát, s melynek alapkövét az egyház egyik jótévője Bánfy Polixena bárónő 1847. ápril 19-én tette le, — felépíttette a 6 öl magas, 13 öl 1 láb hosszú, 7 öl széles templomot az ácsmunka nélkül 13 öl magas s toronynyal együtt — az iskola épületének 1849 fttal eszközlött kijavítása mellett — még ugyanazon évben.

A szószerk, a templom belső felszerelvényei jobbra egyesek önkényes adományozása folytán későbbi származásúak a szépen öszhangzó harangokkal együtt, melyek Szántai Ulrik, Bettelheim János Vilmos, Vinkler Jakab Vilmos és Dobsa Sámuel buzgó egyháztagok által adományoztatva, Gózon János ácsmester költségén állíttattak fel minden díj nélkül rendeltetésök helyére, hogy hirdessék minden nemzetségnek, népnek, ágazatnak, mire képes az ember, ha akadályok közt izmosított akaratának hajtó kereke a tiszta evangéliumi szeretet és vallásos buzgóság.

Az 1848 és 49-ki forradalmat az ötvenes években követett abszolút uralom — mint minden más erkölcsi testületre — úgy az egyházakra is, vallásosság, közerkölcsiség és áldozat készség tekintetében — zsbasztó hatást gyakorolt. A semmiből kezdett építkezést — bármi számos, lélekemelő példáival találkozunk egyházunk emléklapjain a nemzetiség és felekezetiesség nélküli önkényes adományoknak, — nem bírta meg az építő pénztár, terheket kellett felszedni, melyek a több évi egyházi adók be nem folyása miatt fizetetlen maradt kamataival együtt, oly elviselhetetlen összegre nőttek, hogy az 1859-ben nagy áldozatokkal újra felépített, a felekezeti iskolának 1873/4. évben történt megszüntével az egyház bérházává törpült Kereszt-útcái népiskolát

1879-ben el kellett adni, a mi fájdalom meg is történt. Ma az egyházat egykor szép reményekben ringatott, nagy áldozattal épített egyetlen prot. népiskola, az egyház bölcseje, veteményes kertje, a görög keleti püspöki lakba olvasztva, annak hivatalos helyiségét képezi. Megteremtette a hagyományos, mint a pálmafa a rá aggatott terhek alatt a küzdelmek, viharok közt erejében fokozódott protestáns felekezeti hitbuzgóság, elseprette a földnek színéről az abszolút kormányzat mérges párázatával saturált kor, idő fuvalma.

Hány lelket számlál e jobbára idegen, vándor cselédekből, napszámosokból, üzletemberekből, földetlen földművesekből conglomerált egyház sajátos viszonyai miatt nyilván tartani nem lehetvén, meghatározni nem lehet. Az 1880-ik évi Tiszán-túli h. h. egyházkerület Schematismusa 2635, a Rácz Károly „zarándi h. h. egyházmegye története“ című munkája 3000 lelket említ. Egyik állítás sem épül hitelt érdemlő számításra. Az 1881. elején fogantatandó népszámlálás fogja azt legbiztosabban kimutatni. Anynyi bizonyos csak, hogy a város által fentartott községi 4 osztályú elemi népiskoláiban — ide nem értve a pusztákat s más nagyon távol eső leányegyházak lakóit — 161 fiú és leány iratott be az 1880/1-ki tanévben, kiket a vallásra az 1878-ik iskolai évtől az ekkor megválasztott kántor Nagy Sándor tanít, a felsőbb osztályú leány-iskolai-, polgári iskolai-, reál- és gimnáziumi protestáns tanulók hitoktatását pedig a foglalkozó lelkész — Ferenczy Gedeon végzi.

VIII.

Izraelita egyház története.

(Steinhardt Jakabtól.)

Az aradi izraelita hitközség történetét illetőleg bár némely tekintetben hézagos, de azért mégis megbízható alapúl szolgálhatnak a község levéltárában találtató régibb keletű irományok, melyek közül első sorban említendő egy eredeti, német nyelven írt „védlevél” 1717. évi május elsejéről, melylyel C o s a István báró, cs. kir. altábornagy Arad vár és Marosvidék parancsnoka „az aradi első városban” lakó két zsidót, név szeriut: Éliás Izsákot és Márkus Mayert mint „házi és udvari zsidóit” oltalmába fogadta.

Ezek úgy látszik, voltak az első zsidók, kik letelepedtek e városban, mi maga a védlevél azon záradékából is következik, melyben a nevezetteknek szigorúan megtiltatik, bármely szín és ürügy alatt más zsidót idehozni, illetve házukba befogadni. De még inkább igazolja e feltevést azon körülmény, hogy az itteni izrael. temető legrégibb sírköve épen a fent nevezett Éliás Izsáké, ki 1754. július 5-én halt meg.

Ha az aradi zsidók a m. kir. udvari kamarához intézett egyik folyamodványukban már 1772 előtt arra hivatkoznak, hogy ők „h e t v e n é v ő t a A r a d o n l a k u a k ,” ez csak kerek számnak vehető. Anynyi azonban bizonyos, hogy az illető folyamodvány — melynek csak dátum nélküli másolata létezik — később-

ben nem íratott, minthogy Grassalkovics grófhoz van címezve, ki 1772 után már nem volt elnöke az udvari kamarának.

A várparancsnok példáját azonban nem sokára mások is követték, u. m. Horvát ezredes és Jurikovic főhadnagy és egyéb polgári állású urak, kik szintén befogadtak egyes zsidó családokat.

A vármegye részéről 1743-ban kiküldött összeírási bizottság csak hat zsidó családot talált ugyan, melyek között négyen saját házzal bírtak, egyik Exel nevű polgár házában és egyik uradalmi házában lakott; de az akkori conscriptióknál éppen csak az adókötelesek, tehát csak azok vétettek számba, kik házzal vagy bizonyos állandó keresettel bírtak. Így az 1754. évi összeírás csak 24, az 1785. évi türelmi adó kivetés 41 családot mutat ki, holott akkor, a mint a községi lajstromokból látható, sokkal többen voltak.

Egyébiránt a zsidók nemsokára mind az aradi uradalom alá kerültek, melynek a vármegyéhez fizetett rendes portión kívül évenként 120 frtot kellett fizetniök, tényleg pedig 180 frtot fizettek a nekik biztosított oltalomért, mely oltalomra csakugyan rászorultak, mert sok zaklatásnak voltak kitéve a polgárság részéről. 1751-ben a város is megadóztatta őket.

Minthogy a vármegyék általában kevés hajlandóságot mutatnak az országgyűlésen kívül rendeleti úton a magyarországi zsidókra kivetett, úgynevezett türelmi adó (taxa tolerantialis) behajtására, a kormány — hogy legalább némi törvényes szint adjon ezen adónak — majd kiüzési fenyegetéssel, majd ismét azon ünnepélyes ígélet által, hogy őket oltalmazni és keresetükben mindenképpen előmozdítani fogja, arra igyekezett a zsidó községeket rábírni, hogy önkényt kötelezzék magokat a türelmi adó fizetésére. Ez alkalommal (1749) az aradi község képviselője által, a Pozsonyban üléselő udvari commissió előtt, évenkénti 85 frtnyi fizetésre vállalkozott, mely szám azonban 20 év alatt már 272 frtig növekedett.

Egész 1770-ig az aradi zsidóknak egyedüli keresetmódja a pálinkafőzés, melyet a „sáncokban” levő pálinkaházakban üznek, miért az uradalomnak külön „árendát” fizetnek, de ebben is gyakran háborgattatnak. Majd megtiltja nekik a város a pálinkamérést a hetivásárokon, vagy külön adót követel minden üst után; majd az örmények szorítják ki őket a pálinkaházakból;

majd ismét a P. P. Minoriták kényszerítik őket, hogy a vasárnapokon és sátoros ünnepeken kívül, valamenynyi keresztény ünnepnapon szüneteljenek; ¹⁾ 1765-1766-ban pedig a vármegye nemzetgazdászati okokból korlátozza a pálinkafőzést a megye területén. 1770. évtől fogva mindinkább kereskedéssel s részben kézművekkel foglalkoznak, természetesen igen szűk korlátok és folytonos háborgatások között, minek folytán igen gyakran kényszerültek a városi hatóság ellen az uradalom, a vármegye s a dicasteriumok védelméhez folyamodni, s a szüntelen perlekedéseknek csak akkor lett vége, midőn a város eliberációja alkalmával a zsidóknak polgárjogi viszonyai véglegesen rendeztettek.

Az aradi zsidók egyházi belügyeit illetőleg megemlítendő:

A legrégebb okmány, melyben „a r a d i z s i d ó k ö z s é g”-ről van szó, 1742-ben kelt.

Az izr. imaház akkor a Rácvárosban volt. Későbbben egy Nahuma nevű aszszonytól a községnek 1759-ben ajándékozott telken zsinagóga építtetett.

A mostani zsinagóga és az avval egybekötött iskola alapítványi bérház építése 1828-ban kezdetelt meg, de — leginkább a város részéről támasztott nehézségek miatt, melyek csak hosszas perlekedés útján és egyes községi tagok, mint pl. Hirschl Mózes és mások laukadatlan buzgalma által győzethettek le — lassan haladt, úgy hogy csak 1834-ben készült el. A Szt.-Pál utcára szolgáló szárnya a bérháznak, melynek első és második emeletében a fiiskola és a község gyűlésterme és irodája van, tíz évvel későbbben építtetett hozzá.

A község legrégebb alapszabályzata a m. kir. helytartótanács utasítása szerint 1787-ben kelt, de azóta többször, legelőször 1790-ben, változtatott meg.

Első rabbija a községnek volt R. Jachanan 1764-ben, ezt követé R. Bróda Löb 1770-ben, ezt megint R. Szemnitz Hirsch 1786-ban. A híres Chorin Áron főrabbi 1789-től fogva egész 1844-ig működött.

Az első magyar prédikációt Steinhardt Jakab jelenlegi főrabbi tartotta a zsinagógában 1845. évi április 18-án.

A község által fentartott elemi iskola a már jelen század első negyedében keletkezett, de csak 1832-ben — főelemi

¹⁾ L. M. Okmány.

és reátanodává átalakítatva — nyerte meg a nyilvánossági jogot. Több évig keresztény tanító is volt alkalmazva, és számos keresztény gyermek nyert oktatást ez intézetben. — A magyar nyelv ez iskolában kezdettől fogva rendes tantárgy volt; 1862. óta pedig tannyelv.

Az állami reáliskola megnyitása óta az izr. iskola csak 4 fi és 4 leányosztályból áll.

Az egyletek között legelső helyen áll a „Chevra Kadisa” név alatt ismeretes beteg ápoló és temetkezési egylet, mely majdnem egyidejűleg magával a községgel alakult meg, melynek védnöksége alatt még most is áll. A levéltárban található legrégebb alapszabályzata (1750.) már azelőtt fennállott alapszabályokra hivatkozik.

Az ugyazon évben megindított és egész 1796-ig folytatva vezetett névkönyv első lapja a fent említett Éliás Izsáké, ki 1729-ben vétetett fel a rendes tagok közé.

Feladatának megfelelően az egylet már a múlt század óta külön kórházat tart fen, melyben évenként több mint száz helybeli és idegen szegény beteg gyógykezeltetik és ápoltatik.

Csak néhány év óta van ezen kórháznak saját pénzalapja, melyet Hirschmann József községi elnök kezdeményezése hozott létre s rövid idő alatt mások alapítványai és hagyományai által tetemesen felszaporodott, mi nagy részben Deutsch Bernát egyleti elnök példaadásának és fáradozásainak köszönhető. A Vadászkiút-útcában levő kórházépület 1840-ben építettett és 1861-ben kibővítetett. Mint rendes orvosok működnek e kórházban Dr. Robicsék Mór közel 50 — Dr. Schuster Illés közel 30 év óta minden fizetés nélkül. A célszerű berendezés és háztartási kezelésre nézve sokat nyert ez intézet Pollák Ignác gondnoksága alatt. A temetkezési ügy körül nagy odaadással fáradoznak Kanitzer Herman és Hecht Manó, kik már 20 év óta elnökei az egylet ezen osztályának. — Jelenleg az egylet 450 rendes tagot számlál, ide nem értve a bekeblezett gyermekeket és ifjúkat (500 körül), kik kisebb évi járulékot fizetnek és szavazattal nem bírnak az egylet gyűléseiben.

A múlt század hatvanas éveiben a palásztinai zsidók gyámloltására külön egylet, 1785 óta egy olvasóegylet nemű társulat is létezett.

A régebben fennállott ifjúsági jótékony egyesület helyébe 1830-ban a jelenleg virágzó „jótékonyassági egyesület” alakult, mely 1867-ben az akkor feloszlott „kézműterjesztő egyesület” feladatait is belevonta hatáskörébe; azon kívül minden évben ellátja az izrael. iskola valamenynyi szegény tanulóit teljes téli öltözettel. Alapítása és kifejllesztése körül sok érdemet szerzett néhai Herz József és néhai Blau Henrik. Jelenlegi elnöke Lusztig Adolf.

Ugyanazon időben alakult az „izrael. nőegyesület,” mely azonban jótéteményeit gyakran nem izraelita szegényekre is terjeszti ki. Jelenlegi elnöksége Hirschmann Rozália, Steinhartd Rozália és Deutsch Babetta úrnókból áll.

Legutóbb létesült a „kiházásítási egyesület,” melynek jelenlegi elnöke Pollák Ignác.

Az izraelita árvaházat néhai Deutsch Ignác alapította 1870-ben 15,000 forintnyi alaptőkével, mely azután Hirschl Mózes 2000, Atzél Péter főispán, Koppély Adolfné szül. Deutsch Róza és néhai Brüll Sámuel ezer-ezer forintnyi adományai, továbbá néhai Neumann Jakab és Hertschka Mór ezer-ezer forintnyi hagyományai és mások adományai által jelentékenyen megszaporodott. A Luiza-útcában levő árvalúz-épület megvételére és berendezésére a nemeskeblű alapítónak fia Hatvani Deutsch Bernát és neje szül. Weisz Róza 8000 forintot ajándékoztak. Az árvaház fenntartásához azonkívül úgy az imént nevezettek valamint testvérök Hatvani Deutsch József, továbbá az izr. hitközség, a nőegyesület és számos községi tagok járulnak rendszeres évi adományokkal. Az intézet az izr. hitközség igazgatása alatt áll.

IV.

ISKOLÁK.

I.

F ő i s k o l a.

A görög keleti román papnevelő-intézet.

A görög keleti román papnevelő intézet 1822-ben lett megnyitva és egész 1848-ig akadálytalanul ment a tanítás. 1848-tól 1852-ig az előadások szüneteltek. 1852-ben újra megnyílt az intézet. A tanárok kezdetben világi papok voltak, most pedig jeromonachok vagyis szerzetesek tanítanak.

A gör. kel. román papnevelő-intézet igazgatói és tanárai.

(1822—1881.)

I g a z g a t ó mindig az idő szerinti megyés püspök.

T a n á r o k :

Antonovits Döme. 1846—1851.

Beles József. 1853—1861. főesperes.

Csorogár Romulus. 1880. —

Ghibu János. 1876.—

Goldis József. 1869.—1874; protosyncoll.

Gyulani Gábor. 1822—1835; buttyini főesperes.

Hamsza Ágoston. 1875.—

Kirilovits György, főesperes. 1835—1839.

Mangra Vazúl. 1875.—

- Mezei N. 1852. tábori lelkész lett még azon évben.
Pap András. 1861—1875. M meghalt mint nagyváradi vikárius.
Popesku Genadius. 1839—1852.
Popesku Patricius. 1839—1846.
Popovits Péter. 1835—1839.
Rátz Gábor fűesperes, később Gerasim név alatt aradi püspök. 1822—1835
Rátz Péter 1852—1857.
Romanulu Miron. 1857—1869. nagyszebeni érsek, val. b. t. tanácsos.
Russu János. 1875.—
Varga Péter. 1835—1839.
-

II.

K ö z é p i s k o l á k.

I. A gymnasium.

Hajdan a püspökök gondja volt a templomok és kolostorok mellett iskolákat állítani.

Szent Gellért életírója azt említi, hogy szent Gellért Csanádon saját házában 30 újon-keresztelt magyar nemes gyermek számára nyitott iskolát s hogy a székes-fehérvári anyaiskolából hozott tanítóit.

Magyarországban tehát mindjárt a keresztény vallás felvétele után, már az első századokban tanították az alsóbb iskolákban az írást, olvasást s a latin nyelvet.

A felsőbb tudományokban való képzés végett azonban e hon fiai — a XIV-ik századig a külföldi iskolákra voltak utalva, melyek közül az akkori időkben leghíresebb volt a szűz Máriáról nevezett párisi székesegyházi iskola és a jogászok részére a bolognai főiskola.

Ezen iskolákból keltek ki ama kor tudományos férfiai, kik mint névszerint Bámfy Lukács, Héderváry Saul, Vileina Pál, hihetőleg III. Béla névtelen jegyzője — Roger nagyváradi kanonok, Kéza Simon prépost történetíró s számtalan mások örökké fognak tündökölni.

Érdekes ugyan, de hosszú lenne itt előadni az iskolák kor-

szakokként való fejlődésük történetét, mi fölvevtt tárgyunk körében szigorúan csak az aradi gymnasium történetét fogjuk vázolni.

*

A múlt század elején Arad városában letelepedett Minorita-rendi atyák, nemcsak a lelkipásztorkodás terén vívtak ki maguknak az aradi róm. kath. hívek előtt érdemeket, hanem a nevelés, oktatás terén is ők valának a kezdeményezők, az úttörők.

A már többször előnyösen említett és Arad város történetében elévülhetetlen érdemeket szerzett Höfflich Kamill, az 1707-ben azon helyen, hol a minorita szerzet jelenlegi kolostora áll, az előbbinél célszerűbb kápolnát és lakást emelt.

Itt gyűltek hozzá a kisdetek s itt vetette meg az elemi oktatás alapját.

Ezen oktatást Höfflich utódai, — a magyarhoni minorita rendiek, — noha több, csak nem legyőzhetetlen akadály gördítettet előlök; — folytatták 1745-ig.

Ekkor a szerzetes atyák az elemi oktatást rendszeresítették s minthogy a tanulók száma naponkint szaporodott, felszólíták a szerzet kormányzóját, küldene egyet, ki a tanulni vágyó ifjaknak a latin nyelv szabályait magyarázná.

A rendfőnök Uty vagy Utz Imrét, mesteri borostyánnal díszített hitküldért rendelé Aradra latinnyelv tanárául.

Ez intézkedést a esanádi püspöki hatóság nagyban roszzalta, minthogy a tervbe vett tanítás, a püspöki hatóság mellőzésével történt; a miért is Mayer Gábor kanonok mint püspöki helyettes Uty tanár alkalmazását eles feddés után csak addig engedte meg, míg ő Felsége határozata leérkezik.¹⁾

E szerint 1745-ben november 18-án nyílt meg az aradi minorita kolostorban a gymnasiumi I. osztály, következő években pedig a II-ik, III-ik és IV-ik osztályok léptek életbe.

A szerzetes atyák minden fizetés nélkül vállalkoztak a tanításra.²⁾

1747-ben Késmárszky Amand böleselet-tudor vezetése alatt már a böleselet tudomány is előadatott a rend kis-pappainak. Ez előadásokat hat világi tanuló is hallgatta.

¹⁾ L. Minorita Törzsk. I. 26. N. Okmány.

²⁾ L. U. Ott. III. 50. l.

A tanulók száma nőttön növekedvén, a kolostor falai szűkek lettek anynyira, hogy már több nem férhetett be.

A minorita rendűek tehát, saját pénzükön, 1400 forintért megvették Galli de Porth szomszéd polgár házát és 1751. október 4-én iskolává átalakítva, Murin Krizolog tanár vezetése mellett 1753. július 23-án a költészeti és szónoklati osztályokat nyitották meg.¹⁾

A minorita rendűek által ekkép felállított középiskola 1776-ig a csanádi püspök felügyelete alatt állott. Boldog emlékü Mária Terézia királynő, ez évben fogadta anjai kegyébe az aradi minorita gimnasiunot s királyi gimnasiumi címmel felruházván, a nagyváradi tankerületi hatóságba kebelezte be.

Ugyanekkor a felséges királynő, a tanárkodó minoritáknak fizetést is rendelt s e fizetés mellett tanítottak 1788-ig.

1774. június 20-án 2218. sz. a. királyi rendeletnél fogva, a csanádi püspök elrendeli a németnyelv kötelező tanítását.²⁾

1775. május elején Höffner Mihály házfőnök, látván az iskola épület roskadozó állapotát és hogy annak helyreállítása elodázhatatlan, a kormányhoz engedélyért folyamodott, miszerint annak kijavítását és egy emeletre való felépítését megengedné.

Tudva lévő dolog, hogy az ó-vár helyett, a Maroson túl egy új vár építése jött tervbe s hogy a cs. hadi hatóság e célból Arad városának lerombolását és Zimándra való áthelyezését tervezte.

Így állván a dolog, uralkodó királynőnk az udvari haditanács elnöke Albert tábornok útján, az iskola tatarozását csakis oly feltétel alatt engedélyezé, hogy az épület sem magasabb, sem szélesebb ne legyen, mint a minő most.

Ha a szerzet az intézetet emeletre kívánná építeni, azt csak a katonai parancsnokság által kijelölendő helyen a városon kívül építse fel.³⁾

Höffner Mihály ez ügyben a várbeli parancsnoksághoz fordúlt s noha ettől is kiterő választ kapott, mindamellett május végével a rongált épületet lebontatá és az új épület alapjainak ásatásához fogott.

¹⁾ L. Min. Törzsk. I. 47. l.

²⁾ L. U. Ott. III. 51. l.

³⁾ L. minorita III. Törzsk. 55. l.

A munka derekasan folyt mind addig, míg azt katonai karhatalommal, dobszó mellett be nem tiltották.

Az iskola építés sürgős ügy lévén, Höffner az építést 1776. június 7-én a hadügyi tanácsnál is szorgalmazta. 1778. május 13-án ismét csak tiltó válasz érkezett. Maga a várkapitány Hensebeck nyújtá át az újabb rendeletet.

E rendelet közlése után, mintegy három hónapra 1778. augusztus 25-én, Sachsen-Teschen Albert tábornok, Kayly aradi várparancsnokot azon kiküldetéssel bízta meg, hogy Ő Felsege az aradi minoritáknak iskolájuk felépítését kivételesen megengedi ama kikötéssel, hogy az épület csak alacsony és földszinti legyen s melyet ha Arad városa lerombolandó lenne, minden kártalanítás nélkül a minoriták tartoznak lebontani. — Kayly a legfelsőbb helyről jött eme rendeletet a minorita atyákkal azonnal közölte. ¹⁾

A szerzetes ház már azt hitte, hogy az építkezés akadálytalanul fog folyni; de egyszerre, a kolostor szomszédja, az Edelsbacher család lépett fel az iskola építés ellen.

Hogy a minoriták a kellemetlen perlekedésnek elejét vegyék, az ügy igazságos megbírálása és eldöntése végett a megyét keresték meg egy vegyes bizottság kiküldésére.

A bizottságban részt vettek; Klempay Márton alispán, Kászonyi Endre megyei főjegyző, Balás István kamarai ügyész, Missits polgármester, Frits Ferenc városi bíró, Droszdóvszky Mátyás városi jegyző.

A bizottság abban állapodott meg, hogy az iskola az utcáig, szög alakában építtessék ki. ²⁾

Az építés oly gyorsan haladt, hogy szeptember havában már tető alatt állottak az iskolák falai.

1787. március 26-án 10,792. sz. a. ismét szigorú parancs érkezett a helytartótanács útján, hogy jövőre minden gymnasiumi tanár és elemi tanító a német nyelvet bírja és ezen nyelven történjék az előadás. ³⁾

---

¹⁾ L. Min. Törzsk. III. 4. l. Az engedélyhez a minoriták részéről kiállított „Térítvény” szövege az okmánynyal együtt . . . olvasható.

²⁾ A hol ezen osztályok állottak, ott most Krausó Károly vászonkereskedése van. Ez a kolostor legrégebb szárnyépülete 7 szobával.

³⁾ L. Minorita III. Törzsk. 122. l.

Mint említettük, 1788-ig tanítottak a minoriták a gymnasiumban.

A tanrendszer ez időben megváltozott. A minoriták a tanári pályáról leléptek; helyöket világi tanárok foglalták el, kik 1800-ig a kolostor iskoláiban folytatták a tanítást.

Ezen évben emelték a gymnasiumnak szánt azon épületet, melyben 1873-ig volt a gymnasium előbb hat, később nyolc osztályllyal.

Ma ez épületben a polgári iskola van elhelyezve.

1823. november 24-én a helytartótanács és rendfőnök rendelete következtében Rátvay Valérián minorita áldozár lépett be első a rendi gymnasium első osztályába.

1827-ben már három osztályban, 1829-ben pedig négy osztályban tanítottak; végre 1832-től egész 1873-ig, az egész gymnasium a rend vezetése alatt állott.

A gymnasium 1836. június 5-én Zsáud Izidor igazgatása alatt kapta a nehéz kék selyemből készült első zászlóját, mely arany rojtokkal volt gazdagon körül szegélyezve.

1848. március után csakhamar beállott az önvédelmi mozgalom országszerte. A közoktatási miniszter készletre érzé magát oly rendelet kibocsátására, melynél fogva a tanintézetek a tanulókat azonnal szigorlat alá vetve, mielőbb aggódo szüleik karjai közé bocsássák.

Június 3-án volt az ünnepélyes „Te Deum“; az ekként kiürített gymnasium épület a rendkívüli események úgy igényelven, katonai kórházzá lett átalakítva.

A város ostrom alatt lévén, az előadások 1849-ben is szüneteltek, s csakis 21 helyi tanuló tett magánvizsgálatot.

Ez időre esik a rajz-iskola megnyitása a gymnasiumban.

Lakatos Ottó nagy-gymn. igazgató 1849. március havában az Új-világ-utcában létező — golyó és gránátmentes — házban kezdé tanítani a szabadkézi rajzot.

Négy jeles fiatal ú. m. Novák János, Szakoleczay-Prosinger Lajos, Racsóv Kálmán és Árkay-Ehrengruber Jakab hallgatták a gymn. IV. osztály tantárgyak előadását, s azokból Sujánuszky Euszták vizsgáló tanár előtt kitünő vizsgálatot tettek.

A hosszú napokon út, a szabad órákat rajzolásal egészítettük ki.

Ekként lett megalapítva Aradon a szabadkézi rajzolás, mely intézet a Sziget-útca 5. sz. a. házban 1854. szeptember 21-ig életének elvitázhatatlan szép jelét adta.

Addig is, míg a gymnasium épületben a tisztítás, javítás megtörténhetett, 1850-ben a tanuló ifjúság a kolostor szűk szobáiban nyert oktatást. ¹⁾

1850. végén országszerte új tanrendszer lépett életbe.

Aradot is azon városok közé sorolta Thun Leo miniszter, melynek hat osztályú gymnasiuma négy osztályúvá lett volna alakítva.

A helybeli igazgató felszólítá Arad város tanácsát, karolja fel e kedvező alkalmat s kérelmezze a gymnasiumnak nyolc osztályra való kiegészítését.

A polgárság e felszólítást örömmel fogadta és Heim Domokos polgárnagy elnöklete alatt elhatározá, hogy a kor igényeinek megfelelőleg egy nyolc osztályú gymnasium felállítását és szervezését fogja kérelmezni.

A folyamodvány elkészült, s még azon évi szeptemberben terjesztetett fel.

A kérelmező levélben a városi tanács magára vállalta a 12 tanár, 2 hitszónok s iskolaszolga fizetését s a gymnasiumnak felszerelésére és fentartására is kötelező magát.

El lett továbbá határozva, hogy a nyolc osztályú gymnasiumnak tanárokkal való ellátása ügyében a Minorita-renddel szerződésre fog lépni.

A szerződés szerint a tanárok fizetése és a gymnasium egyéb költségei a város pénztárából fognak fedeztetni. ²⁾

Arad város tanácsának és a jó érzelmű polgároknak nemes törekvése tehát sikerült. Október elején ⁵⁶⁰/₁₇₂₀ sz. a. kelt rendelettel a nyolc osztályú gymnasium megadatott. Szabó Román Minorita-tartományi főnökkel a szerződés megkötöttén, az újonnan szervezett hét osztályból álló gymnasium az „Entwurf“ értelmében megalakult s 1850. október 15-én ünnepélyes „Veni Sancte“-val nyitattott meg.

A gym. 7-ik osztálya, az elemi iskolának az első emeletben lévő egyik termét foglalta el; a többi hat osztály, az Üri-

¹⁾ L. Minorita levéltár H. botü 14. sz. O. Okmány.

²⁾ L. Szerződési okmány. Minorita rendfőnök levéltárából. P. Okmány.

útcaiban, a 27-ik szám alatt lévő Ackermann-féle házban lett elhelyezve.

Az átalakult 7 osztályú gymnasiumban a következő tanári kar működött:

Lakatos Ottó igazgató, németnyelv és rajz-tanár; Várholyi Barnabás, latinnyelv tanár a felső 3 osztályban; Paulinyi Paulin, menyinyiség tanár a felső 3 osztályban; Zetykó Kelemen, görögnyelv tanár 5 osztályban; Lidy Nándor történet tanár; Csengő Anzelm, természettudományok tanára; Csüdör Tamás, latinnyelv tanár az alsó 4 osztályban; Missó Illés, számtan tanár az alsó 4 osztályban; Livery Dániel, számtan tanár az alsó 4 osztályban. Máté Jób, magyarnyelv és irodalom tanár; Sujánszky Euszták, hittanár és egyházi szónok.

Január 20-án, gozeszti Madarassi János, nagyváradai tankerület felügyelője érkezett meg és 11 napig minden osztályban, a tanárok tanítási modorát és a tanulók felfogási képességét gondos kitaratással ügyelé meg.

A tanári gyűlésben az előadásokat és a tanulók részéről a tapasztalt sikert — ily rövid idő alatt — helyeselve, az intézet felvirágzására a bécsi kormánynál pártolását ajánlá, s közbenjárására elhatároztatott, hogy az aradi nyolc osztályú gymnasiumban a tanítási nyelv magyar legyen.¹⁾

Még ezen év július 1-ső napjaiban bevonult a tanári kar a tanuló ifjúsággal a gymnasium épületébe, mely 1848-tól majd katonai kórház, majd lovasok laktanyája volt.

A következő évben a nyolcadik osztály is megnyílt s az első érettségi vizsgálat Oswald Xaver Ferenc, nagyváradai kanonok és tankerületi főigazgató jelenlétében tartatott meg a Múzeum termében fényes eredményyel.

Ezen időre esik a gymnasium Múzeumának alapítása és rendezése s a városi tanács jelenlétében annak megnyitása.

A választékos gazdag gyűjtemény azonban később az alapító igazgatónak kényszer-távolléte alatt, hűtlen kezelés miatt, majdnem egészen elveszett.

1871. június 8-án 21,172. sz. a. kelt helytartó tanács intézkvénye szerint a gymnasiumnál a románnyelv tanítására külön tanszék szervezetvén, ennek díjazására a város évi 200 frtot o. é. ajánlott meg. Első tanár: Beresán János.

¹⁾ L. Minorita Napló V. könyv. 37. l.

Az alkotmány visszaállításával, Ő Felsége a király ünnepléses megkoronázása után az egész országban, a szabadelvűség zászlója alatt, Bárá E ö t v ö s József közoktatásügyi miniszter, az állami iskolák eszméjével nagy fordulatot idézett elő az országban.

Az állami és községi iskolák eszméje Aradon és a megyében is nagy pártra talált.

A szerzetes rendeket a gymnasiumok vezetésére képteleneknek lenni képzelték s a minoriták nevelés módja nem tetszett elég szabadelvűnek.

Az aradi gymnasiumnak világi kezekbe való bocsátása a megyegyűlésen ment határozatba. Ugyanis a város egy maga nem bizván saját erejében, hogy Aradon világi tanárok kezelése mellett állami gymnasiumot nyisson, a kezdeményezést a megyének engedte át.

A megye jónak látta, a gondozására bízott Bibits alapítványt, egy 9 osztályú lyceum és 40 tanuló számára tápintézet felállítására följajánlani.

Arad vármegye 1867. december 2-ik és következő napjain tartott bizottmány gyűléséből csakugyan felírt a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszteriumhoz, hogy Bibits Tomyán Margit alapítványából, az alapítónő szándéka értelmében, a megváltozott körülményekre való tekintettel, Aradon, egy 9 osztályú lyceum és 40 tanuló számára tápintézetet alapít.

A megye kérelmére 1868. május 22-én 8080. sz. a. következő rendelet érkezett le.

„Ő császári s apostoli királyi Felsége, folyó évi május 12-én kelt legmagasabb elhatározásával, e megye közönségének kérelmére legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy ezen alapítványból negyven, évi kétszázötz forinttal ellátott ösztöndíj, vagy esetleg tápintézeti hely, az alapítónő által szabott feltételek megtartása mellett rendszeresíttessék s az alapítványi jövedelem fennmaradó része, egy Aradon felállítandó lyceumra fordíttassék. Miről a megye közönségét ez ügyben ő császári s apostoli királyi Felsége elé terjesztett kérvényének leküldése mellett, azon megjegyzéssel értesítem, miszerint a további teendők iránti nézetemet, a helyszínen legközelebb szerzendő személyes tapasztalatom alapján a megye közönségével mielőbb fogom közölni. Budán

1868. évi május 22-én. Miniszter úr meghagyásából: Lipovnitzky István, s. k. miniszter tanácsos.*

Miután Arad szab. kir. város közönsége, e terv létesítéséhez, az építkezésre szükséges telek és azon felül 40,000 forint adományaival szintén hozzájárult, az e célra szánt lyceumi épület 1872. évben elkészülvén, a főgymnasium megnyitása az 187³/₄. tanévre határozatott.

Ezen újonnan alakulandó főgymnasiumhoz ő csász. és apost. kir. Felsége 1873. évi április 21-én kelt legfelsőbb elhatározásával, S y á b y Pál pozsonyi kir. gymn. tanárt nevezte ki igazgatónak.¹⁾

Elmentek tehát a minoriták, miután 22 éven át vezették gúnyos díjazás mellett a 8 osztályú gymnasiumot.

Hogy mennyire töltötték be hivatásukat, azt mint könyvünk keretén túl eső ügyet, mellőzzük.

A főgymnasium jelenleg 8 osztálylyal bír.

Az első osztály az intézet megnyitása óta párhuzamos osztályokból áll.

Van négy könyvtára u. m. Orezy-könyvtár 7078 kötettel, Vársárhelyi-könyvtár 2324 kötetten, a tanári-könyvtár és az ifjúsági könyvtár.

Van azonkívül természettani és természetrajzi gazdag szer-tára. Rajzeszközök gyűjteménye is igen szép.

A gymnasiumnak van „Segélyző egylet”-e és „Önképző-kör”-e.

Aradi gymnasium igazgatói és tanárai.

A.)

Gymnasiumi praefectusok és igazgatók.

a) Kís-gymnasiumi praefectusok:

(1745—1753.)

Bilkoy Döme bölesészet tanár és praefectus.

Hallinger Bonifác bölesészet tanár és praefectus.

Késmárczki Amand bölesészet tanár és praefectus.

Toth Juvenál bölesészet tanár és praefectus.

¹⁾ L. Aradi k. Gymn. Értesítvénye 187³/₄. tanévről 29. l.

b) Nagy-gymnasiumi minorita igazgatók:

(1753—1802.)

Bognor Máté igazgató.

Braun Bernát plébános-helyettes és igazgató.

Grabacher Alajos plébános-helyettes és igazgató.

Hallinger Bonifác bölcsezzettanár és igazgató.¹⁾

Hoffner Menyhért plébános-helyettes és igazgató.²⁾

Horváth Fortunát plébános-helyettes és igazgató.

Kersnerits Lajos plébános-helyettes és igazgató.

Kiffovics József igazgató.³⁾

Knaisz Mihály plébános-helyettes és igazgató.

Novák Kólos plébános-helyettes és igazgató.

Partics Mansvét bölcsezzettanár és igazgató.

Reiter Jácint plébános-helyettes és igazgató.

Reviczky Simon plébános-helyettes és igazgató.

Sartóri Bernát plébános-helyettes és igazgató.⁴⁾

Szokolay Izidor igazgató.

Tóth Juvenális plébános-helyettes és igazgató.

c) Nagy-gymnasiumi világi igazgató:

(1803—1831.)

Mandik András.

d) Nagy-gymnasiumi minorita igazgató:

(1832—1845.)

Zsalud Izidor.

e) Arad városi főgymnasiumi minorita igazgatók:

(1845—1873.)

Emrich Rudolf,

Lakatos Ottó,⁵⁾

Lidy Nándor,⁶⁾

Markovics Rokus,

Olsavszky Erázinus,

Sujánszky Euszták.

¹⁾ 1753-ban lépett életbe a Rhetorika és Poesis s a kis-gymnasium püspöki közép-gymnasiummá alakult. Ez évben szűnt meg a praefectus elnevezés.

²⁾ Ezen igazgató alatt lett a püspöki gymnasium királyi közép-gymnasiummá 1776-ban.

³⁾ 1789. évben alkalmaztattak a gymnasiumban világi tanárok s neveztetett ki a kormány által minorita igazgató.

⁴⁾ 1781-ben németnyolven kellett vezetni az ifjúság névkönyvét.

⁵⁾ 1851-ben alakult át a kir. hat osztályú gymnasium nyolc osztályú városi főgymnasiummá.

⁶⁾ Lidy igazgatósága alatt lett az aradi gymnasium állami főgymnasiummá.

f) *Királyi főgymnasiumi és állami főreál-iskolai világi igazgató:*
(1874—1881.)

Sváby Pál.

B.)

Kis- és nagy-gymnasiumi tanárok.

a) *Minorita tanárok:*

(1745—1789.)

Adámy Bonifác,	Kossiczky Achill,
Babocs Kristóf,	Kovács Péter,
Bone Lukács,	Kristoffy Anasztáz,
Bilkey Döme,	Kuhlmann Placid,
Borbás Ignác,	Kussányi Coelestin,
Boskovich Péter,	Ladányi Mihály,
Bossányi Ede,	Lang Kajetán,
Csabay Ágoston,	Murin Krizológ,
Czigler Alfonz,	Novák Honór,
Dravits Dónát,	Olle Henrik,
Felner Ferenc,	Paár Vida,
Fodor Döme,	Perger Ádám,
Galló Joákim,	Pereszlényi László,
Gintner Bálint,	Piguli Sámuel,
Grabacher Alajos,	Rausch Ernő,
Grandics Adorján,	Rhem Xavér,
Handl Viktorin,	Sautner Lambert,
Hauszlovich Vince,	Schwarz József,
Härzzer Jób,	Somodi Elek,
Hoffner Menyhért,	Somogyi Innocenc,
Horváth Kaszsián,	Steidl Miklós,
Horváth Kupert,	Szokoli Izidor,
Ivács Elek,	Sztanya Sándor,
Kelemen Boldizsár,	Tóth Juvenális,
Kiffóvics József,	Török Damaszcén,
Kirchner FABIÁN,	Uty másként Utz Imre,
Kiss Imre,	Wagner Szaniszló.
Knollmayer Henrik,	

b) *Világi tanárok 1789-től 1803-ig minorita — 1803-tól 1820-ig pedig világi igazgatóság alatt:*

Biró Pál,	Fricz János,
Deskó János,	Gyomroczy Tádó,

Horváth János,	Mikló Mihály,
Jeszzenszky N.	Itépusy Jakab,
Keresztes András,	Schweiger Antal.
Mandik András,	

Minorita hitelemzők és hitszónokok:

(1803—1820.)

Faragó Cyrill bölcészettanár.
Gyuresik Ambrus theologia-tanár.
Hoch Alajos plébános helyettes.
Kelecsényi Lambert bölcészettanár.
Maslarszky Jenő bölcészettanár.
Patonyi Tádé bölcészettanár.
Ráczer Jeromos plébános-helyettes.
Zimányi Bernát theologia-tanár.

c) Vegyes tanárok világi igazgatóság alatt:

(1820—1831.)

1. Világi tanárok.

Ugyanazok, kik b) alatt a 99-ik lapon vannak felsorolva.

2. Minorita tanárok.

Buzna Fábián,	Rátvay Valerián,
Csárdás Benedek,	Rottensteiner Nándor,
Horváth Kálmán,	Rudy Ubald,
Kiss Jakab,	Schiffer Lénárt,
Kosztka Libór,	Varholyi Barnabás,
Meszera Ernő,	Zazula Kandid.

d) Minorita tanárok papi igazgatóság alatt.

(1832—1873.)

Abszolka Kolos,	Csengő Anzelm,
Bajcsy Benjamin,	Csüdör Tamás,
Borényi Godő,	Dávid Pál,
Blaskovits Frigyes,	Doáky Gyula,
Boeskey Tóbiás,	Dobos Donát,
Bolits Imre,	Dobróczky Alajos,
Busa Zsigmond,	Emrich Rudolf,
Chvala Chernbin,	Eporjessy Aurél,
Csáky Dénes,	Faragó Cyrill,

Faragó Kajetán,
Ferenecy Norbert,
Fernekesz Emilán,
Gaál Damaszcén,
Gajdos Demjén,
Györgyi Vazul,
Gyuresik Ambrus,
Gyurkovics Márton,
Haach Salamon,
Hall Mansvét,
Hangos Bonaventúra,
Horváth Kálmán,
Horváth Kupertin,
Jakobovits Ágoston,
Jankovits Ráfáel,
Jánosz Dömjén,
Ivanics Ágoston,
Karagyna Ferenc.
Kárász Damáz,
Kollár Lajos,
Kokoska Benignus,
Konez Teodoz,
Krocska Szilárd,
Krucsz Vilmos,
Lakatos Ottó,
Lidy Nándor,
Livery Dániel,
Lukács Szaléz,
Markolt Domokos,

Markovics Rókus,
Mátó Jób,
Mezey Cyrill,
Missó Illés,
Olsavszky Erázmus,
Paluch Jenő,
Paulinyi Paulin
Pléva Balázs,
Radmatits Amánd,
Révfalvy Manó,
Ribidánszky Guidó,
Sujánszky Euszták,
Szabó Avollin,
Szalay Kolozs,
Szegedi Gerváz,
Szepesy Péter,
Szíjjártó Izidor,
Szokoly Lipót,
Szőke Dániel,
Szöllőssy Károly Damáz,
Tóth Valér,
Valent István,
Válik Endre,
Vérty Vince,
Vinkler Brúnó,
Viszkócsy Antal,
Weisz Ede,
Zetykó Kelemen,
Zsuffa Fausztin.

e) Világi tanárok világi igazgatóság alatt :

(1873—1881.)

Antolik Károly,
Bauer Henrik József,
Borós Vidn,
Fekt Ferenc,
Fercsek József,
Goldis János,
Haszlinger Ferenc,
Heckinger István,
Kallós Kálmán,
Kollmann Gyula,
Kövesdi Ignác,
Malmosi Károly,
Mangold Lajos,
Markusovszky Lajos,

Mádai János,
Medgyesi Ödön,
Petrogalli Arthúr,
Pirchalla Inre,
Sápi József,
Schill Salamon,
Schindelmann Sándor,
Dr. Schnabel Róbert,
Spitkó Lajos,
Szunter Nándor,
Telmányi Emil,
Varga Ottó,
Wigand János,
Nagy Sándor tornatanár.

Hitoktatók:

Beresán János, görög kath.
Bökényi János, helv. vall.
Dr. Cohné József, izr.
Goldis János, gör. kel. rom.; püsp. protesyncel.
Jánosz Dömjén, róm. kath.; minorita.
Lukács Szaléz, róm. kath.; minorita.
Petrovits Tivadar, gör. kol. szerb.
Steinhardt Jakab, főrabbi.
Stiegler Gusztáv, ágost. vall.

---

2. Állami főreáliskola.

Az állami főreáliskola föllállítása előtt volt Aradon az úgynevezett Rotter-féle magán reáliskola. Ezen alreáliskola ugyancsak Rotternek 17 évig fennállott kereskedelmi iskolájából alakult.

1865-től 1877-ig állott fenn ez iskola. Miután az 1874-ben megnyílt állami főreáliskola már négy osztályra egészült ki, Rotter az ő reáliskoláját beszüntette.

A főreáliskola 8 osztályra van szervezve és 1881-ben lett kiegészítve. A főreáliskola a „lyceum“-nak nevezett épületben van a gymnasiummal együtt elhelyezve.

Aradi állami főreáliskola tanárai.

(1873—1881.)

Ábrai Lajos,	Nesnera Aladár,
Dömötör László,	Polgár János,
Gönczy János,	Dr. Reichenhaller Kálmán,
Hanthó Lajos,	Rózsa Antal,
Dr. Hidegh Kálmán,	Sárói Szabó Pál,
Hlatky Miklós,	Scholcz Róbert,
Dr. Jancsó Benedek,	Stauber József,
Dr. Márki Sándor,	Zaka Gyula.

III.

N é p i s k o l á k.

I. Állami tanítóképző-intézet.

A megyei iskolai tanács 1872. január 9-én egy férfi- és nő tanítóképző-intézetnek Arad városában leendő felállítására érdeklében feliratot terjesztett fel.

Trefort Ágoston vall. és közokt. miniszter 1873. évi június 21-én 453. sz. a. kelt rendeletével értesítette a tanfelügyelőséget, miszerint október 1-jei Aradon az állami tanítóképzés meg fog nyitni, s annak vezetésével Mikovich Lászlót bízta meg; de a ki az ez időben uralkodó cholerajárvány áldozatául esett, mielőtt állását elfoglalhatta volna.

Helyébe Gajdos József lett igazgatóul kinevezve.

Az igazgató tanács ekként alakult: T a b a j d i Károly, arad-megyei alispán, F é n y e s Károly, B o n t s Döme, R o t t e r János, Dr. K ö p f János, Dr. C h o r i n Ferenc és P a p p Sándor.

Az intézet berendezése több időt vevén igénybe, csak 1873. október 20-án nyitott meg ünnepélyesen.

Ez állami tanítóképző-intézet szintén a lyceum épületében van elhelyezve. Van hat tanterme és igazgatósági irodája. Van könyvtára és múzeuma. 1880-ban a tanárkar, a hittanárokon és gyakorló iskola tanítón kívül, hat egyénből állott.

A növendékek létszáma, a múlt 1879. tanévben 66; a gyakorló iskolában pedig 50 tanuló volt.

Állami tanítóképző-intézet igazgatói és tanárai.

(1872—1881.)

I g a z g a t ó k :

Gajdos József, 1876 óta Aradmegye kir. tanfelügyelője.
Kerner Péter.
Mikovich László.

T a n á r o k :

Csepregi Endre,	Nagy Sándor,
Decsy Géza,	Pókász Imre,
Gajdos József,	Szabó József,
Kerner Péter,	Urhegyi Antal.
Kertay Ede,	

H i t t a n á r o k :

Bökényi János, hely. vall.
Dr. Cohné József, izraelita hitközs.
Goldis János, görög keleti román.
Orbán Jácint, róm. kath., minorita.
Sütő Libor, róm. kath., minorita.
Petrovits Tivadar, görög keleti szerb.
Stiegler Gusztáv, ágost. vall.

2. Gör. keleti román tanítóképző-intézet.

Boldogült I. Ferenc apostoli királyunk szívén viselve népeinek boldogságát, a születésére nézve szerb Nesztorovits Urosins udvari ügyvivőnek 1811-ben azon megbízást adta, hogy tekintettel a román és szerb népek elhanyagolt iskola viszonyaira, tekintettel a hiányos képzettségű néptanítókra, oly tervet készítsen, mely a két nemzetiség népnevelését sikeres eredményre vezesse.

Nesztorovits az elkészített tervet beterjesztette, melyet a király csakugyan szentesített is. E terv értelmében három tanítóképző emeltetett volna hazánkban és pedig a románok részére Aradon, a szerbek részére Szent Endrőn és a görögök részére Pesten.

A görög tanítóképző-intézet tanulók hiányában nem jött létre, a szerb tanítóképzőt Szent Endréről Zomborra helyezték át, csak a románoké nyitattott meg Aradon 1812. november 5-én.

A tantárgyak a következők voltak: 1. Vallástan, Typicon egyházi ének. 2. Neveléstan és módszertan. 3. Számtan. 4. Földírat. 5. Magyarok története. 6. Románnyelv. 7. Magyar és német olvasás írás. 8. Eperfa ültetés és selyembogar tenyésztés.

Az intézet történetéből mint esemény fölemlítendő, hogy Gavra Sándor, mint tanár és igazgató 55 évig szolgált ez intézetnél. A ritka buzgóságú férfiút ő Felsége Ferencz-József lovagrenddel tüntette ki.

Ezen intézet Arsits Sabbas polgármester személyében kapta az első igazgatót. S noha Arsits születésére nézve gazdag szerb vala, mégis a románok iránt nemesen viselte magát, mit leginkább az bizonyít, hogy az Öz-útcában 17-ik szám alatt létezett házát a tanítóképzőnek hagyta. Arsits által ajándékozott házban tartattak az előadások mindaddig, míg a mostani intézet föl nem épült.

A képző-intézet a Tököly-téren van a székesegyház melletti bérházban. Az intézetet egy 10 tagból álló tanárkar vezeti. A növendékek a legközelebbi iskola évben 105-en voltak.

A tanítóképzőből, annak megnyitása óta 1876-ig 2256 növendék lépett ki, kik részint lelkészek, részint pedig tanítók lettek.

A g. kel. román tanítóképző-intézet igazgatói és tanárai.

(1811—1881.)

I g a z g a t ó k :

Arsits Sabbas polgármester.

Constantini Demeter, 1814-ben nagyváradi tankerületi igazgató lett.

Gavra Sándor, Ferencz-József rend lovagja.

Joannovits Szilárd, ügyvéd.

Popovits János.

Russu János.

T a ' n á r o k :

Constantini Demeter.

Contea Tivadar.

Czikindeal Demeter.

- ↳ Diakonovits-Loga Szilárd. 1831-ben Karánsebesi tankerületi igazgató lett.
Fritz János. Városi elemi-iskolatanító, díj nélkül tanította a növendé-
keket a magyar német írásra és olvasásra.
↳ Gavra Sándor.	↳ Mihutz János.
Ghibu János	↳ Dr. Petrovits Lázár.
Hanseu Aron.	Popovits Péter.
↳ Joneszko Demeter.	↳ Dr. Sándor Atanáz.
↳ Dr. Jorgovits József.	Tesculea Lázár.
Lukatsik Gergely.	Dr. Vuia György.

---

3. Községi polgári iskola. ✕

Községi jelleggel 1872-ben lett alapítva. Arad város egyik legjobban szervezett és vezetett iskolája. Négy osztályból áll. A tanítás kiváló figyelemmel kereskedelmi és iparos irányban megy. A tanuló ifjúság száma az utolsó iskolaévben 184 volt.

Az intézet élén fennállása óta Simay István áll.

Eddig a következők tanárkodtak ez intézetben :

Antolik Károly,
Boros Vida,
Lidy Nándor,
Millig József,
Nesnera Aladár,
Petrogalli Arthúr,

Dr. Reichenhaller Kálmán,
Simay István,
Somogyi Ágoston,
Stauber József,
Szöllössy Károly.

---

4. Aradi minorita elemiiskola.

Mint láttuk, az aradi iskolákra vonatkozó bekezdésnél, az elemi iskola alapját városunkban, Höfflich Kámill házfőnök és plébános-helyettes vetette meg 1710. után; mikor a kisdedeket maga körül gyűjtve, azokat az olvasás, írás, számolás és hittan tanaiban kezdé oktatni.

Az elemi iskola történetét 1745-ig — okmányok hiányában — meglehetősen homály borítja.

Említett évben azonban az elemi iskola rendszeresítve lévén, annak első igazgatója — praefectus — Kés márszky Amand, iskola mestere Rauschmann Ágoston valának.

Az iskola a kolostor épületében volt 1781-ig, de mely évben épített és nyitott Aradváros községe normális fi- és leány isko-

lákát, a város melyik részén? nincs megemlítve; csak azon jegyzet van mellékelve, hogy a városi tanács a tanító és tanítónő fizetését magára vállalja, az épületet jókarban tartja és a belberendezésről is gondoskodni fog.

A város elhatározása, a tanítót illetőleg ekként szól:

Arad 1733. 10-ten Juni.

Der Schulmeister empfängt von der Stadt Jährlich: Solarium von 60 fl. 7 Klafter Brenholz und 6 oka kertzen, frey quartier, von 8 jährlih von der Stadt bestelten Aembter, jederzeit von einem 17 kr. von Copulation Tauf und Begräbnisz allezeit eine discretion.

Übrigens von den kinder Lehren deren Zahl von zeit zu zeit ungleich, die gewöhnliche Bezahlung.

Minorita elemiiskola igazgatók.

(1745—1781.)

Braun Bernát,	Roviczky Simon,
Grabacher Alajos,	Sartori Bernát,
Hajduk Mózes,	Schwarz Boldizsár,
Horváth Fortunát,	Smolnik Angyal,
Höfner Menyhért,	Spurger Antal,
Kersmerics Lajos,	Subin Venác,
Késmúrszky Amánd,	Szabaticsény Ignác,
Knaisz Mihály,	Tóth Juvonális,
Milloy Ágoston,	Takács Mareóll,
Reiter Jácint,	Urbánovics Gergely.

Az igazgatók mind Minorita rendi áldozópapok.

A Minorita elemiiskola tanítói.

(1745—1781.)

Adámi Bonifác,	Bone Lukács,
Babos Kristóf,	Bossányi Ede,
Dravits Dónát,	Kussányi Coelestin,
Felner Ferenc,	Lang Kajetán,
Fodor Döme,	Rauschmann Ágoston,
Grabacher Alajos,	Sautner Lambert,
Grandics Adorján,	Schindler Didák,
Handl Viktorin,	Schwarz József,
Kirchner Fábrián,	Somodi Elek,
Kossiczky Achill,	Somogyi Innocenc,
Kristóffy Anasztáz,	Söltner Kreszcenc,
Kuhlmann Placid,	Steidl Miklós.

1 A tanítók mind Minorita-rendi áldozópapok.

5. Arad város szabadalmazott elemiiskolája.

1822. október 12-én Arad város saját költségén emeletes elemiiskolát épített a Templom-útcában.

A tanács Schirmer Tamást és Heim Domokost bízta meg az építéssel.

Az épületben két fi-, egy leány- és egy rajziskola nyílt meg tágas teremmel. Földszint volt a tanítók és tanítónő lakása. Az épületet november 11-én szentelte be Rácz Jeromos plébános-helyettes és igazgató, ki a „Veni Sancte“ után a városi tanács jelenlétében az ifjúságot az osztályokba vezette.

A harmadik olemi osztály tanítására, a m. kir. helytartó tanács határozatából és a Minorita-rend tartományi főnöke beleegyezésével, Kosztka Libor minorita áldozár 1838. szeptember havában neveztetett ki első tanítónak, a ki 1839. év január 1-ső napján foglalta el székét.

Ez után mint tanítók működtek: Horváth Kálmán, Winkler Brúnó, Dobos Dónát, Haach Salamon s. a. t.

Az alsóbb osztályokban 48 előtt tanítottak: Boros Márton, Neuwirth János, Varga Péter, Nagy József, Szabados István.

---

6. Az aradi községi népiskolák.

Az aradi községi iskolák 1870. október 4-én tartott közgyűlés 73. sz. határozata alapján az eddig fennállott róm. és görög, katolikus iskolákból alakították.

Az iskolák, melyeket a katolikusok másfél századon át üpölgattak és fejlesztettek, községieknek mondattak ki.

Mindössze 8 katolikus iskola alakítottott át községivé, és pedig 7 római- és 1 görög katolikus.

A római katolikusoknak következő iskoláik voltak: Templom-útcában egy 4 osztályú fi- és egy 2 oszt. leányiskola; a Pesti-úton szintén egy 4 osztályú fiiskola; Pernyávhán, Sarkadon, az Oreczy- és Választó-útcában pedig egy-egy osztatlan 2 osztályú vegyes népiskola. A görög katolikusoknak csak Gújban volt egy osztatlan vegyes népiskolájuk.

A községi iskolák 10 év alatt épp megkétszereződtek. Mint az utolsó évi értesítő mutatja, van Arad városában egy 7 és egy 4 osztályú leányiskola, három 4 osztályú fiiskola; négy 2 osztályú osztatlan leány- és egy 2 osztályú osztatlan fiúiskola és végül Gájban egy három osztályú osztatlan vegyes népiskola. E szerint volt az 1879/80-ik iskolaév végén 19 leány- és 14 fiú osztály, a három vegyes osztályt is ide számítva volt 36 osztály.

A községi iskolákba járt vallásra nézve 1434 róm. katolikus; 32 görög kat.; 157 gör. keleti; 136 helv. hitv.; 44 ágostai hitv. és 343 izraelita. Összesen 2146. Esik tehát átlag egy-egy osztályra 60 növendék.

Nemzetiségre nézve járt 1786 magyar, 198 német, 119 román, 34 szerb, 5 tót és 3 cseh.

Illetőségre nézve volt köztük 1960 aradi és 186 vidéki.

Nemre nézve 1158 leány és 988 fiú.

A községi iskolaszékek eddig következő elnökei voltak: Pászthory Ferenc 1870. április 14-étől. Dr. Aradi István 1871. dec. 19-étől; báró Bánhidya Béla 1872. május 2-ától; Molnár Pál ideiglenesen 1872. dec. 19-étől; Dr. Köpf János 1872. dec. 28-ától és Institoris Kálmán 1881. január 20-ától.

Másod-elnöki minőségben Dr. Tanfi Ferenc működött 1870. nov. 17-étől 1871. nov. 18-áig. Molnár Pál pedig 1873. máj. 8-ától egész Nagy-Becskerekre való átköltözködéséig. Azóta nincs az iskolaszékek másodelnöke.

A községi iskoláknál pedig a következő igazgatók voltak:

Györgyössi Rudolf, — <i>György</i>	Messer Márton,
Kircz István,	Somogyi József,
Máldai Mátyas,	Zadravátz Ödön.
Mársits Rozina,	

Tanítónők 1870 - 1881.

Boros Janka,	Mársits Rozina,
Fitsór Irma,	Pauli Teréz,
Ghuzek Etelka,	Sinkovits Ida,
Hausner Henrietta,	Szalay-Bertalan Ágnes,
Kerner-Holló Júlia,	Szilágyi-Szalay Amália,
Kiss Ida,	Tanfy Irma,
Kovács-Gavora Gizella,	Tavassy Mária,
Kornis-Király Ilona,	Tiborec Ida,
Köpf Zsuzsanna,	Turesányi Gizella,
Kökényessy Ida,	Újházy Mária.
Mársits Erzsike,	

Tanítók 1870—1881.

Babits József,	Mádai Mátyás,
Borcsényi Lajos,	Mosser Márton,
Csik János,	Millig József,
Drescher Lajos,	Nagy Péter,
Fifánszky János,	Némethy Károly,
Gollér János,	Niedermayer Tóbiás,
Gregus István,	Preisinger József,
Horváth József,	Rotter János,
Katona István,	Simay István,
Kircz István,	Sinkovich József,
Kornis Pál,	Somogyi Ágoston,
Krausz Jakab,	Somogyi József,
Lászka Lajos,	Szilágyi György,
Lele János,	Szücs József,
Lendvay Sándor,	Zadravátz Ödön.
Losonczy Alajos,	

Kézi munkatanítóknak 1870—1881.

Abaffy Paulina,	Somogyi Franciska,
Ivánovszky Mária,	Steinitzer Louiza,
Kornis-Király Ilona,	Tanfy Adél.

A városi elemiiskola tanítói.

(1809—1865.)

Beno Elek,	Köpf Zsuzsánna,
Borcsényi-Ekkel Lajos,	Lendvay Sándor,
Boros-Szikra Márton,	Losonczy Alajos,
Bökényi N. rajztanító,	Mayer Antal,
Fehér Miklós,	Nagy Péter rajztanító,
Fifánszky János,	Neuwirth Mihály,
Fritz János,	Nimszger Antal,
Girsik Károly rajztanító,	Nuny József,
Grizel Ferencné tanítóüő,	Pokorny N.
Horváth József,	Sinkovich József,
Kornis Pál,	Szentlélek János,
Kornis-Király Ilona,	Varga Péter.

---

7. Görög keleti román népiskolák.

A románoknak Aradon négy elemi iskolájuk van, ú. m.:
a Belvárosban, Arad-Gájban, Arad-Pernyáivában és Arad-Ségában

egy-egy osztatlan vegyes népiskola. Alapítása évére nézve a legrégebb a ségai iskola, mely 1833-ban lett alapítva, utánna jó a pernyávai 1850-ből, a belvárosi 1874-ből és a gáji 1875-ből. A tanulók összes száma 147 fiú és 95 leány.

A román iskolák élén Popovits Péter igazgató-tanító áll. A tanítótestület tagjai: Dogaru Illés, Morariu György és Oltyán Mihály.

---

8. Görög keleti szerb népiskolák.

Alapításukra nézve a róm. kath. iskoláknál ifjabbak. Az első szerb iskolát 1792-ben alapították. Jelenleg 4 szerb iskola van, ú. m.: egy 3 osztályú fi- és ugyancsak egy 3 osztályú leányiskola, az előbbeni 53 tanulóval, az utóbbi pedig 36 növendékkel. Azonkívül van Gájban és Pernyáväban egy-egy osztatlan vegyes népiskola. Mindkettöbe 66-an járnak.

Igazgató: Popovits István. Tanítók: Kopicz Demeter, Sztójánovits Milán és Zsupanszky János.

---

9. Az aradi ágosta vallású iskola.

Az aradi ágost. vall. evang. hitgyülekezetnek volt felekezeti iskolája, melyben a lelkész egy személyben tanító is volt 1870-ig. Ez évben önálló tanítóság szerveztetett s tanítóul Máda i Mátyás alkalmaztatott.

Az iskola 1862. óta a város pénztárából 400 forintnyi évi segélyt húzott, mely segély 1872. okt. 9-én a városi törvényhatósági bizottság határozata alapján beszünttetett és a hitközség fel lett szólítva hogy iskoláját a városnak adja át.

A segély megvonása után, az egyháztanács belátván, hogy önerejéből az iskolát feun nem tarthatja, az iskola átalakulásába bele nyugodott s 1873. szeptember havában Máda i Mátyás községi tanító lett.

1875. december 12-én Stiegler Gusztáv jelenlegi lelkész beiktatása után mindjárt arra törekedett, hogy a hitközség felekezeti iskoláját visszaállítsa; de terve egyelőre kivihetetlen volt.

A közben történt, hogy a város, a Szent-Péter-téren új iskolát nyitott és a hitközség épületében volt iskola helyiségét járó 400 forint házbért megvonta.

A lelkes ismét szorgalmazta a felekezeti iskola felállítását mely 1877-ben ősszel létre is jött és Graszal János választott tanítóul.

Az iskolának van tornászata és 80 kötetből álló könyvtára. A tanítási nyelv a magyar. A tanulók száma 1879-ben 36 volt.

---

10 Aradi izraelita népiskolák.

A katolikus és szerb népiskolák után az izraeliták voltak azok, kik népiskolát alapítottak. 1832 óta van népiskolájuk. Idők folyamán odavitték, hogy már most külön iskolájuk van a fiúk, külön a leányok számára. A fiú-iskola 1832-ből, a leányiskola pedig 1855-ből való. Mindkét iskola négy osztályra van szervezve. A növendékek száma: 211 fiú és 167 leány.

Igazgató-tanító: Neuman Ármu. Tanítók: Horváth Vilmos, Pfefferkorn Ábrám, Schütz V. J., Szilágyi Albert. Tanítónők: Pfefferkorn Málvin, Várori Málvin, Kézimunka-tanítónők: Neuman Róza, Pfefferkorn Karolin. Tornatanító: Lászka Lajos.

Magán kisedővő-intézet.

Már 1840-ben gróf Brunswick Teréz indítványára alakult Aradon egy úgynevezett „úri nőegylet” Bohus-Szőgyényi Antónia ő méltósága elnöksége és báró Bánfy Polyxena második elnöksége alatt. Ezen egylet azonban, minthogy 3500 váltóforintnál nagyobb tőkével nem rendelkezett, esakhamar megszűnt. Az „úri nőegylet”-tel egy időben létezett Aradon egy második nőegylet is, az úgynevezett „polgári nőegylet”, mely tagok számában is népesebb lévén és tőkében is 7000 pengő forinttal rendelkezett.

Ezen két néven nevezett nőegyletnek külön alapszabályaik értelmében különböző célú vállalataik lévén, így tevékenységük is egészen eltérő jellegű volt:

Ugyanis az úri nőegylet a kiseddóvás ügyét meghonosítani tűzte ki magának feladatául és Mandély Alajos vezetése mellett meg is nyitotta az óvó-intézetet, de ezen intézet Mandélynak pécskai tanítónak lett megválasztása után megszűnt.

A „polgári nőegylet“ az aradi árván maradt gyermekek ellátása és neveltetése ügyét karolta fel.

Mandély távozása után 1841-ben az aradi születésű és gyakorlati kiseddóvo-nevelő, Varga Péter ott hagyván sok fáradás és küzdés közt Pesten a Belvárosban alapított és virágzásba hozott óvó-iskoláját, szülővárosában, Aradon nyitott óvó-iskolát.

Az új intézet azonban az igen alacsony havi díj mellett sem volt szerencsés életképességre és népszerűségre vergődni; a csekély tőke és jövedelem a pártfogó nőegyletet házanvaló kint adakozás gyűjtésre indította, a minek szintén igen kevés eredménye lőn.

Arad városa akkoriban a magy. kir. helytartóság rendelete folytán évi 180 frttal és 6 öl fával segítette az óvó-intézetet, azonban a városi segély dacára is a kiadások teljesen még sem fedeztethettek, a kiseddóvás igen tengődő állapotban volt és sinlett, úgy, hogy nevezett Varga Péter a kiseddóvodát tovább feunt nem tarthatta. Hogy Varga Péter mily eredménnyel működött, azt a következőkből tudjuk meg.

Ugyanis 1843. október 2-án a városi tanács és sok vendég jelenlétében fényes vizsgálatot tartott a városi közgyűlés teremben.

A vizsgálat tárgyai voltak: betűzés, állatok felismerése, számtan, földrajzi alapismeretek és ének.

Varga Péternek Pestre történt távozása után az óvó-intézetet Nagy József okleveles kiseddóvo vette át 1844-ben július hó 1-én. A kiseddóvás ügye ezen változásnál mintha új életet nyert volna, kezdett népesedni, azonban a forradalom alatt a pártoló nőegylet végképen feloszolván, fel kellett oszlania ez intézetnek is.

Találkoztak ugyan ezen idő alatt avatatlan vállalkozók, kik csupa kenyérkereseti szempontból indulva ki, azt a viharok csillapultával feléleszteni megkísérelték, de a közönség egyiket sem pártolta, és egyik a másika után szűnt meg.

Arad értelmisége igen jól emlékezett vissza, hogy mily virágzásnak indult az óvoda Nagy József vezetése alatt 1847-ben,

öt tehát bizalmával újra megtisztelvén, az óvoda újból való megnyitására felhívta.

1858-ban március hó 3-án tehát másodszor nyitotta meg Nagy József az ő óvodáját.

Az intézet látogatottságát a következő statisztikai táblázat tünteti ki:

1841-től anyakönyv szerint	E z e k k ö z ő l						
	fiú	leány	2 éves	3 éves	4 éves	5 éves	6 éves
Összesen 3410 növendék	762	564	316	482	530	416	320

v.

ASYLUM.

Menedékhely.

(Asylum.)

Nevét a görögből vette, mely ide s tova való vonszolást, hurcolást jelent.

Vannak kik állítják, hogy az első menedékhely Görögországban, Dodonában Jupiter temploma volt, honnan a menekültet elhurcolni nem volt szabad.

Ha valaki az areopágba, az istennök oltárához menekült, annak élete meg volt mentve. Mások szerint az első menhelyet Athenben a Heraklidák alapították, azon felnőtt mindkét nemű gyermekek megvédésére, kik a szülők túlszigorú bánásmódja elől menekülni óhajtottak. Pausanias idejében az oltárok, a templomok, már menhelyek valának s nevezett azt írja, hogy Neoptolomus Achilles fia, Priamust, trójai királyt, a ki a delphi Apolló oltárához menekült, ott gyilkolta meg. Neoptolemust az elkövetett bűn megtorlásául a herceusi Jupiter templomában verték agyon.

Ephesusban Diana temploma hírneves menedékhely vala.

Strabó beszéli, hogy voltak uralkodók, a kik a templomok körül nagyobb-kissebb tért ünnepélyesen avattak fel menedék helylyé.

Egyiptomban, Herkules templomába, mint Herodot írja, rabszolgák menekültek s minthogy a menedékhely joga sérthetetlen vala, a szűkevényeket a követelő tulajdonosoknak nem adták vissza.

E miatt fájdalomban panaszt emel Tacitus, felkiáltván: „rabszolgákkal, adósokkal és elvetemült gonosztevőkkel telvék

templomaink, a honnan semmitéle hatalom nem képes őket eltávolítani.“

Az ily gonoszok megfélekezésére azonban szokásba jött azon szabad városokat, a melyekbe elvetemedett gonoszok tömegesen csoportosultak felgyújtani s ekként szétugrasztani őket.

*

Róma építése alkalmával Romulus a Capitolium és tarpéji sziklák közt levő erdős területet menedékhelynek nyilváníta, a hová a rabszolgák, valamint a szabadosok is, a törvény szigora elől menekülhettek. Idő múltával a legiók sasa alatt a császárok szobrainál, a nem szándékos gyilkosok, túlszigorúan fenyített rabszolgák és elszegényült adósok lettek az üldözők elől menedéket.

*

Mózes törvénye kiszemelt hat várost menedékhelyül, ú. m.: Bezer, Ramoth, Golán, Kedes, Sichem és Hebront. E városok a Jordán két oldalán feküdtek.

Ezen városokba menekültek a gyilkosok annélkül, hogy a vérboszulók keze utól érhetne volna őket.

*

A keresztényeknél a IV-ik században a templomok és oltárok szolgáltak menedékhelyül, a császárok hallgatag elnézéséből, a kik azt remélték, hogy az érdeklődő főpapok a menekülteket oltalmuk alá véve, azok ügyében kegyelemért fognak esdeni.

Kezdetben a keresztényeknél a menedékhely jogában, csak a nem szándékosan történt bűn elkövetői részesülhettek.

A menedékhely jogával fel lettek ruházva a püspöki paloták, papi épületek, nemesi lakhelyek, nyilvános képcsarnokok és temetők.

Az ököljog sötét korszakában, béke fentartása nézetéből, a lovagok várai is menedékhelyül szolgáltak.

A várúr engedélye nélkül a menekült bűnöst, a vár területéről erőszakkal elhurcolni veszedelmes vala.

Menedékhely jogában nem részesülhettek az útonállók, mezőtolvajok, az inquisitio által üldözöttek, a szakadárok, eretnekek, orgyilkosok, uralkodók elleni merénylők, érc-hamisítók, párbajvívők és szemtelen csalók.

Mindezekből látszik, hogy a keresztény egyházban a menedék-jog eredeti gyakorlata nem volt védeni a gonosz tetteket, a

vagy a bűnösöket az igazság szolgáltatás szigora alól kivonni; hanem az ártatlanul bántalmazottaknak és elnyomottaknak védő kezet nyújtani addig, míg törvényszerű kihallgatás és szembesítés által 30 nap lefolyása alatt, a vádlottak magukat védhették, tetűket a törvénykezés előtt igazolhatták.

*

Hazánkban a menedékhely-jog korlátozását III. Károly király kezdeményezte. A m. kir. helytartótanács 1740. év augusztus 1-ső napján kelt leíratában felszólítja az ország primását, hogy a menedékhely joga a törvényesen előírt határok közt kezeltessek.¹⁾

1744. május 10-én, a menekült katonákra vonatkozólag határozza a király nevében a magy. kir. helytartótanács, ha hogy azok valamelyike az asyhlumban jelentkezik, annak a menedékhely tulajdonosa, vagy az illető főnök segédkezet ne nyújtson, avagy visszatérési szándékában ne gátolja, hanem a legközelebbi katonai parancsnokságnál jelentést tévén, ugyan az által kiállítandó oly értelmű ténitvény mellett, hogy a menekült sem halállal, sem csonkítással nem fog büntettetni. a ténitvény vétele után, a menekült azonnal szolgáltatassék át.²⁾

E rendeletet 1749. június 3-án boldog emlékü Mária Terézia uralkodónk által a katonai menekültekre nézve megújította és elrendelé, hogy jövőre a katonai menekültek halál vagy csonkítás büntetése alá nem esnek; hanem nehéz közmunkára fognak ítéltetni.³⁾

1750. augusztus 31., 1751. május 21., 1763. október 7., 1765. május 2. és 1766. március 27-én a m. kir. helytartóság útján parancsolá Mária Terézia, hogy a polgári állású menekvők, a megyés püspök jóváhagyásával, az említett szokásos ténitvény mellett, a közigazgatási hatóságnak szolgáltatassanak ki.

Végre 1772. május 10-én újra el lett rendelve, hogy az asyhlumba menekültekre, az 1723-ik országgyűlésen alkotott 113-ik törvénycikk alkalmaztassék.

Fábián Gábor „Arad vármegye leírásában 42. §. 136. lapon *Salva Guardia*kat azaz menedékhelyeket említ, mely helyiségek nem csak a szegényebb lakosoknak személyök és

¹⁾ *Mandata Regia Pars. II. Nr. 1. pag. 201.*

²⁾ *Mandata Regia Nr. II. pag. 202, 203.*

³⁾ *U. Ott. Nr. IV. pag. 205, 208.*

vagyonuk megvédésére, hanem az idegen útzók biztonságára is szolgáltak. A Salva Gvardiákról különben művünk első részében már bővebben szólottunk.

Az asylum helyek kapuin kétféjü sas volt ezen felirással „Salva Gvardia.“

Az aradi minorita konvent és templom, már rendeltetésénél fogva is ily menedékhely vala. Ez ügyre vonatkozólag a nevezett konvent okmánytárában a katona parancsnokság és vármegyei hatóság által kiállított 9 térítvény van letéve.

Érdekesség végett egy pár — latinból magyarra áttett — példányt mutatunk be. Előbb azonban rövid kivonatban közöljük a 10 menekült tényálladékát.

1. 1742. augusztus 1. Binderhoffer József cs. katona, 1740. szeptember 5-én egy nőtlen oláhon elkövetett gyilkosság után a kolostorba menekülvén, egy éven át lappangott ott.

Freitag von Freydenfeld és Plazegy ezredes 1742. augusztus 4-én a felsőbb cs. k. katonai hatóság által kiállított kegyelmezési okmányt küldött a minorita ház főnökének. Elhoesáttatott.

2. Oppenhammer Sebestény és Poschek Ferenc santignonioni vasas ezredbeli közvitézek 1748. január 10-én a szigetvári bírón gyilkolási szándékkal nehéz sebeket ejtvén, a minorita kolostorba menekültek. 1)

Marchio de Ville Károly lovas ezred parancsnoka térítvényt küldött, melyben kijelenti, hogy megnevezett gonosztévők sem halálos büntetés, sem esonkítás alá nem esnek. Kiadattak.

3. Rossi Kelemen püspöki helynök, 1756. ápril 10-én Aradra menekült Oprea Kuman útonálló gyilkos kiadatását sürgeti, szokásos térítvény vétele mellett.

A térítvényt Aradmegye nevében Szabó József főjegyző állítja ki. Átadatott.

4. Az aradi minoritákhoz menekült 1765. október 29-én Stye Jován gonosztévő. Neveztetet, nehogy a drága időt henyéltse, Arad vármegye térítvény mellett követeli kiadni. Aláírva Vásárhelyi Sámuel főjegyző. Kiszolgáltatott.

1) L. Minorita Levéltár VI. fasc. 2 sz. R. Okmány.

5. Bagáti Pál, másként Panty Illa kocsmáros, feleség-
gyilkos, soborsini Forray András alispán által kiállított térít-
vény folytán Aradvármegyének átszolgáltatott 1766. január 26-án.
Ugyanazon Panty Illia gyilkos tette január 28-án körülmé-
nyesen leírva, a csanádi püspöki hatóságnak Temesvárra bete-
jesztetett. ¹⁾

Engel Antal gróf, csanádi püspök jegyzéke e bűntény
beterjesztése fölött ekként szól: A bennírt asylans ügye a csanádi
püspöki szentszék előtt tárgyalatván, egyhangúlag kimondatott:
hogy nevezetnek megadják a menedékjogot; azonban a bete-
jesztett térítvény alapján a nemes vármegye törvénye által, más
rendkívüli fenytékekkel büntethető. ²⁾

6. 1772. október 7-én Marijneza Mia, Komlosán
Irimia és Borle Lup szemlaki lakosok, az ottani görög keres-
kedő boltját feltörvén, az aradi minoritákhoz menekültek.

Ötvenesi Lovási Zsigmond helyettes megyei jegyző térít-
vénye által a vármegye nevében, nevezettek kiadatását sürgeti.
Kiadattak. ³⁾

7. Szegedi születésű Pálffy Mihály tolvajlásról gyanús
egyéni, az aradi minorita konvent asylumába menekült 1773. ápril
12-én.

Klempay Márton alispán és Lengyel József megyei
főbiztos hitelesen és hivatalosan biztosítják a konventet reversá-
lisukban, hogy menekült Pálffyt a kiadás után sem csonkítással,
sem pedig halállal nem fogják büntetni.

Ha pedig ilyenmő büntetésekre méltó lenne, nevezettet a
minorita konventben nyert menedékhely jogába vissza fogják
helyezni. ⁴⁾

8. Magyar György, más néven Bombecz, több elköve-
tett gonosz csínyjéért üldözöbe vétetvén, a kolostorba menekült.
Törvény elé állítását Kászonyi András aradmegyei főjegyző
szokásos térítvény mellett követeli 1773. november 19-én. Kia-
tott. ⁵⁾

---

¹⁾ Minorita Levéltár VI. fasc. 56. sz.

²⁾ L. U. Ott. VI. fasc. 5. sz.

³⁾ L. U. Ott. 6. sz. S. Okmány.

⁴⁾ L. U. Ott. 7. sz.

⁵⁾ L. Minorita Levéltár VI. fasc. 8. sz. T. Okmány.

9. Madári István mérgezési bűntényben gyanús egyén, a minoritákhoz menekülvén, Bittó Mihály megyei főjegyző nevével aláírott térítvényre útszolgáltatván Arad megye hatóságának, ez kötelezi magát, hogy ha nevezett Madári Istvánt a Csanád egyházmegyei püspöki hatóság az asylum jogra érdemesnek nyilvánítja, abba vissza fog helyezettetni.

Ezekén kívül még a következő menekültek vannak a konvent naplójába bejegyezve.

10. 1774. augusztus 13-án bizonyos ternovai cigány a megyei pandúrok által elfogatván, Aradra hurcoltatása alkalmával a szekérről leugrott és futamodásnak eredvén, a minorita kolostorba menekült. Azonban csakhamar a kolostori magányt megúrnván, azon hó 27-én éjjel Nagy-Váradra szökött.

11. 1776. ápril 30-án egy pozsonyi születésű, ismeretlen nevű egyén az aradi asylumba menekült, itt azonban be nem fogdatván, Új-Arada szállítatott.

*

1776. február 6-án az egyházi és polgári hatóságok közt a menedékhely tárgyában némi kételyek merülvén fel, azok elosztására Ő Felsége következő határozatot tette közzé:

„Mi Mária Terézia s. a. t. nyilvánítjuk és rendeljük:

1. Hogy az ájtatos és kegyeletes uralkodók kedvezménye által engedélyezett asylum jogot jövőre nézve ezen elé sorolt bűnösök nem élvezhetik, u. m.: felségsértők, szenteket káromlók, templomban és temetőkben gyilkosságot elkövetők, templomrablók, útonállók, szántóföldek éjjeli pusztítói, orgyilkosok, alattomos öszszeesküvők, párbaj-vívók, pénzek, — pecsétek — közforgalmi papírok — és hivatalos íratok hamisítói; embereket, kútkakat vagy legelőket megmérgezők, gyűjtogatók vagy kik tűzvész, áradás, hajótörés vagy bármily veszély alkalmával tolvajlást követnek el, kincstárak kirablói és nyilvános pénztárak kezelői, ha pénzt fortélylallyal önmaguk használatára fordítják, bármily néven nevezendő tolvajok, gyermekek gyilkosok — — — — szüzek rablói, tömlöcök feltörői, atyai örökség elpazarlói, közadók károsítói, katonai szökevények és kik a törvényes tanács rendelete végrehajtóit meggyilkolják, vagy csak megsebzik.

2. A menedékhely szabadalma egyedül csak ama templomokra és épületekre terjed ki, a melyekben oltári szentség van.

A monostorok, társházak (collegium) és konventek, világi és egyházi papok épületei, annál kevésbé a nyilvános iskolák, kórházak és búcsújáró helyek, e szabadalmakban nem részesülnek és ezek éppen olyanoknak tekintendők, mint a polgárok házai.

3. Az eljárásban eme módozatot rendeljük megtartani: Ha valaki szent épületbe menekülni, a polgári tanács, vagy a bíró haladéktalanul ildomosan követeli a templom főnökétől a menekült kiadását, a ki minden felsőbb hatóság közbevetése nélkül a menekültet rögtön átszolgáltatja, ellenkező esetben a polgári tanács vagy bíró azt elfogadja s a menynyire lehet, minden tüntetés nélkül a menedékhelyről elviteli.

4. A menekvő átadása megtörténvén, a tanács özszeül és megvizsgálja, valjon a bűntény az eme kiadványban közöltek közé sorozandó-e avagy nem?

Ha igen, a törvénykezést folytatja akként, mintha a bűnös soha sem lett volna asylumban; ha nem, akkor ama menedékhelybe küldi vissza, honnan elhurcoltatott. ¹⁾

1784. június 22-én Jenes nevű szökött katona nem levén helyet az aradi minoriták épületében, Pécskára menekült. Miből azt következtetjük, hogy a múlt század végén a menedék-jog noha még nem lett beszüntetve, de nem is vétetett igénybe. ²⁾

E ferde jog nem is volt már sokáig érvényben, mert II-ik József császár 1787. március 20-án 10,900 sz. a. kiadott rendeletével a mededék jogot a gyilkosokra, rablókra, gonosztevőkre beszüntette. ³⁾

---

¹⁾ L. Aradi Minorita konvent III. jkv. 69.

²⁾ L. Aradi Minorita okmánytár VI. fasc. 2. sz.

³⁾ Csanád-megyes püspöki körözlény.

VI.

MIRÍGYVÉSZ

és

SZENT-HÁROMSÁG-SZOBOR.

Mirígyvész.

(Pestis.)

Ez Isten ostorának keletkezte ember-emléket meghaladó időkre terjed vissza.

E járványról mi csak annyit tudunk, a mennyit a világ-történelemben róla olvasunk.

Már Mózes II-ik könyve (Exodus) IX. rész 15. versében a mirígyhalál veszélyességét leírja, midőn az Úrnak hozzá (Mózeshez) intézett szavait idézi: „Mert most kinyújtván kezemet, megverlek téged és népedet mirígyhalállal, hogy elveszsz a földről.”

Később a próféták a népet az egyiptusi és szíriai mirígyvészre komolyan figyelmezteték. Thukydides 430. Kr. e. az athenei járvány pusztítását élénk színben ecsetelé. Caesar is leírta a Pompejus táborában dühöngő pestis iszonyatosságát. Azonban az akkoriban pusztító fekete halál más lehetett a későbbinél, minthogy a lágycédkob és hónalj kelevényről, (bubó) említés nem tétetik.

De ne ütközzünk meg ezen, minthogy a vész lefolyását nem szakértő férfiak figyelék meg, hanem történészek és költők jegyzetei után jutottunk azok tudomására.

Az újabkori pestis első nyomára Kr. u. 541-ben találunk, mely Egyiptomból terjedt szét az ismert világra és ötven éven át dühöngött szakadatlanul. Városok pusztultak el, falvak haltak ki e rakoncátlan vészdúhe alatt. Nem kímélt nemzet. A ragály egyenlően dönté sírba a kis és nagy embereket. Nincs borzasztóbb

betegség a mirígyvésznel. A családapa szenvedő házas társától fordúl el, a jó barát hű barátját hagyja cserben. Leírhatatlan szomorú körülményeket teremt a pestis.

*

Hazánkban is számtalanszor dühöngött e halálvész, nevezetesen 1065-ben és 1456-ban a keletről viszzatért kereszties hadak hureolák magukkal a járványt.

A XIII-ik században szent Lajos és később állítólag Hunyady János fővezér is e borzasztó betegségnak esett volna áldozatúl.

A XIV. század derekán a legrémítőbb alakban tűnt fel az úgynevezett fekete halál, melyet Boccaccio Decameronjában is felemlít.

Chinából tört át s vészthozó dühével egész Európát átözönlé. A XV. században újra követelt áldozatokat. Ekkor lépett először életbe a rendőri intézkedések kezdeményezése, a vész tanulmányozása és megakadályozása érdekében.

A következő három században Magyarországon, de különösen Erdélyben kezdte nagyban pusztítani.

Cserey Mihály erről így ír: „Már egészen sok keserves experienciából megbizonyosodott, hogy ez a három esztendőttől fogva (1709) grassáló s pusztító pestis nem az aárnek corruptionója miatt esett, hanem per Communicationem.“

Cserey érvelése helyesnek bizonyult. Ma már általánosan hiszszük, hogy érintkezés által esünk a mirígyvészbe.

Ez elvből építünk veszteglő záarakat, ¹⁾ kordonokat húzunk s öröket állítunk fel a vonalon; a veszteglők öltönyeit podgyászokkal együtt átfüstöljük s a hullákat megégetjük.

*

A XVII-ik században óriási módon dühöngött a pestis hazánkban, nevezetesen pedig az 1639, 1642, 1679-ki években mit az aradi minorita II. Törzsk. lapjai bizonyítanak.

A Minorita szerzet kebeléből elhaltak pestisben: 1639-ben 2; 1642-ben 3; 1689-ben 3; 1710-ben 12.

¹⁾ Hajdan 40 nap után szabadultak ki a veszteglő — zárból a gyanú alatt álló egyének; ma 20 nap elégséges a fertőztelenítésre.

Mindnyájan a pestisben szenvedők körüli papi hivatásuknak lettek áldozataivá.

A múlt század sem kímélte meg Arad városát eme rémületes ragálytól.

„1708-ik év tavaszán, délről Törökország felől kezdett mutatkozni“ — mondja a közlő, s „ezen év nyarán már, az akkor még török hatalom alatt állott Temesvárt és vidékén teljes erővel tört ki. Aradra a rác lakók hurcolták be a ragályt a török földéről s mikor már a városban benn vala a pestis, behatolt onnan a várparancsnok minden elzárkozása dacára a várba is. A helyőrségben nagyban kezdtek halni.“¹⁾

„A következő 1709. évben — írja Márki Sándor a nagy halál jött az aradiak segítségére, mely a sarkadi őrség számát is nagyon megfogyasztotta; úgy, hogy midőn Károlyi Sándor azon gondolkozik, miszerint a szomszéd megyebeli Szarvas várát romjából kiemelvén, abba őrségül az aradi németek és borosjenői rácok ellen, a nemzeti ügynek sok jó szolgálatot tett, sarkadi kurucok felét helyezze el.“

A sarkadiak 1710. július 11-én a vezérlő fejedelemhez többi közt ekként írtak: „Jó kegyelmes Urunk! Felséged méltóságos parancsolatja ellen nem reflectálhatunk, mindazonáltal akarjuk intimatiojára adnunk, hogy a pestis miatt úgy megfogytunk, hogy magunk sáncának Conventiojára is alig Sufficiálhatunk, annál inkább, ha a militia sequestráltatik, jobban debiliáltatunk és erőtlenedünk. . . . . Minekokaért Felségedet alázatosan instáljuk, hogy az militiaúnak sequestratiojától desistálui kegyelmesen méltóztassék, ismervén benne az praesidiumnak nem csak megerőtlenedését; hanem egész elfogyását, úgy az békésieknek haza szállásokban is pusztulásunkat causalui.“²⁾

Ezen több oldalról említett 1709-ben pusztító mirigy lejárásának okadatolásához nem juthatunk: minthogy 1708-ban Károlyi Sándor vezénylete alatt, a kurucok Pécska felől Arad városát elfoglalván, azt tüzzel-vassal pusztítottak. A megfélemllett nép a romboló kurucok hada elől menekült. Kamill lelkész háza és temploma a várossal együtt porrá égvén, híveit követé s majd itt, majd amott lappangott a kuruc ostrom beszüntéig.³⁾

¹⁾ L. Thaly Kálmán „Pesti Napló“ 1879. 25. és 26. sz. tárcájában.

²⁾ L. Márki Sándor „Sarkadi története“ Pest, 1877. 59. l.

³⁾ L. Aradi minorita I. Törzsk. 36. l.

Az egyházi anyakönyv vezetése tehát, -- mely 1702-ről kezdődik, 1708. július 28-án félbe szakadt s hosszáu hat év múltával 1715. január 10-én kezdék meg újra vezetni.

Igy az 1700—10-iki mirígyvésszről hallgat az aradi anyakönyv.

A „Synoptica deductio Originis Status et meritorum Civitatis Aradiensis“ füzetecske azt említi fel a 7-ik lapon, hogy Aradon a pestis 1735., 1738., 1739 és 1740. tehát négy éven át pusztított.

Ezen állítás téves, melynek felderítése érdekében közöljük az aradi kath. egyházban tíz éven át elhaltak számát következő sorrendben.

1732-ben meghalt a róm. katolikusok közül 60.

Noha a sz. Háromság szobor 1732-iki jkve ez évről keltezi a szobor emelésének ügyét, mégis a nagy mirígyvész nem most, t. i. 1732-ben, hanem 1738. és 1739-ben szedte áldozatait. Igy az egyház anyakönyve szerint 1733-ban meghalt róm. katolikusok közül 26; 1734-ben 47; 1735-ben 28; 1736-ban 37; 1737-ben 57.

Ez években nincs mirígyvész az anyakönyvbe bevezetve.

1738-ban meghalt a róm. kath. közül 102; 1739-ben 70; 1740-ben 57; 1741-ben 23.

Ez utolsó évben lépett a halálozás a normális állapotba viszsza.

Az 1738-ik évben dühöngött pestist illetőleg, két érdekes jegyzetet találunk a halálozások anyakönyvében.

Elseje ezeknek így hangzik: „Minthogy ezen évben, részint a kiütött mirígy-halál, részint a keresztény név halálos ellenének dühe elől, a szomszéd tájakról a lelkész tudta nélkül számtalan idegen toladott be az aradi egyházba, a kiknek vallásuk, állapotuk, állásuk, koruk, számuk sőt nevük is ismeretlen, ama uralkodó általános zavarban, az elhaltakat egész pontossággal nem valánk képesek bejegyezni.“

„Ma is szeptember 13-án meghalt egy nő, a kit csakis az Úr Isten ismer.“¹⁾

A másik jegyzék következőt mondja: „Isten ő Felségének tetszett a mi híveinket mirígy-ragálylyal meglátogatni.

¹⁾ L. Aradi r. k. halotti könyv 1702. 26. l.

E súlyos csapás, mint a mi menynevei Atyánk által nyújtott javulási szer alkalmazására nem csak ájtatos imák és keneteljes intelmek rendeltetvék az egyházban; hanem a megfélemlített hívek bűneik töredelmes megbánására is buzdíttatnak.

A kifürkészhetetlen isteni irgalmasságban bízva, Isten és felebarát iránti szeretetből Tauer Ferenc minorita áldozár önkényt ajánlkozott főnökének, a pestisben szenvedők ápolására és a vallás végvigaszának nyújtására.

E derék hitszónok gonddal jegyzé be napirendben a mirigykórban elhalt aradiak neveit, a mint azok itt következnek.* 1)

1738. augusztus 4-én halt el a pestisben, az aradi konventhez tartozó minorita Wagner Vida új-aradi plebánoshelyettes.

Október 14-én N. N. kis fiú a veszteglő-zárban (contumatio) halva találtatott, a kit menekült barbár szülei hagytak hátra.

19-én. A Zsukovic-útca egyik rozszant épületében ismeretlen gyermek-hullát találtak.

21-én. Ismeretlen szüléktől származott Zsuzsanna leányzót temettünk.

November 2-án Rheinhuber Tamás ácsmester, neje Margit és kis leánya Krisztina halt meg.

A Klein-féle sörfőző kórházban meghaltak: November 3-án Eberlein Zsuzsanna hajadon, Reckin Anna Mária és 9-én Gneiffel Mihály 14 éves molnár inas.

12-én. Scheindelein Margit, 16 éves, bodnár leánya a szülei házában.

15-én. Ruppín Erzsébet, 9 éves, atyja a Klein sörfőzőben molnár.

17-én. Scheirer Pál 43 éves, nevezett sörfőzőnél bodnár segéd.

22-én. Scheindelein János Sebestény, 21 éves bodnár fiú, a szülei lakásán és a várból N. N. mészáros leánya, évei ismeretlenek.

26-án. Scheindelein Sebestény 65 éves, polgár és bodnár saját házában.

26-án. Scheindelein Borbála, Sebestény bodnár neje, 57 éves, saját házában.

1) L. Aradi r. k. halotti könyv 27. l.

26-án. Eisert János Frigyes, Schröger Kristóf mészáros, másként (Rössel-Wirth) házában.

Megjegyzésre méltó: November 8-án Obel András, elvégezvén imáját a templomban, betegeskedő fivérért a veszteglő-zárintézetbe kíséré ápolás végett. Ott a mirígyvész megragadván, egy rozszant téglaverő pajtában nyomorultul elveszett.

„Ime az önzetlen testvéri szeretetnek nemes áldozata, a vész közepett is,“ kiált fel a napló-vezető.

December 5-én. Schröger Jakab 14 éves, nevezett mészáros fia, atyja házában.

13-án. Hittner Pál, bevándorolt, 46 éves, a Cuggali kórházban.

14-én. Leitner Miklós kőműves, 76 éves, saját házacskájában.

16-án. N. Mátyás, várbeli mészáros fia, 7½ éves, a Cuggali kórházban.

20-án. Michael János, 25 éves, mesterségére cipész, a Cuggali kórházban.

22-én. Leitnerin Borbála, feunemlített kőműves neje, 67 éves.“

„1739. januárius 1-jén. N. Erzsébet, 8 éves, a Cuggali kórház ápolónéjának gyermeke.

6-án. N. Erzsébet, 25 éves, nevezett kórházban ápolónő.

7-én. Rosina, Rheinhuber Tamás ácsmester leánya, a Cuggali pestis-kórházban halt.

10-én. Höreczerin, másként Mayrin Katalin, 40 éves, ugyanazon Cuggali kórházban.

12-én. Eleonóra, Armbruster Mátyás kerékgyártó 13 éves leánya, szintén a Cuggali kórházban.

Július 13-án, bizonyos Bapst Klára, gyoroki szüléjében időzván, mirígyben halt el. Férje Aradon a város kertje közelében, a szigeten temette el.“

Az általános rémület közepette, míg az egyház a hívek ápolásával és azok lelki jóllétével foglalkozott, a városi hatóság oly erélyes intézkedéseket léptetett életbe, melyek ma egy századdal később is dicséretére válnának az egészségügyi rendőrségnek.

Erre vonatkozólag olvassuk az aradi Szent-Háromság-szobor jegyzőkönyvének 2-ik és 3-ik lapján.

„A lakosoknak a várost elhagyni, avagy idegennek bejönni, szigoruan tiltatik.“

„Minden lakos, személy válogatás nélkül köteleztetik lakosztályát elhagyni és a padlásra költözködni.“

„A ház udvarából kilépni tilos.“ Mikép érezhették magukat a polgárok? jegyzi meg a napló vezetője — elgondolni könnyű, de leírni lehetetlen.

A polgárok virrasztása miatt öröket állítottak fel az utcákon, a kik az úgynevezett fogoly lakosoknak csengetyűvel jelzék az étkezés idejét, a kik élelmezésben részesültek. Továbbá, ki lettek rendelve, a kik a mirigyvészen elhaltakat kocsikra rakták s minden egyházi szertartás mellőzésével a városon kívül áostágas gödrökbe vetették a hullákat és azonnal oltott mésszszel leönték azokat. A hol e szerencsétlenek nyughelye van, ott ma a Pászthory ház áll. (Nándor-útea 1. sz.)

Azok bútorait, kik saját házukban haltak el, a ruhákkal együtt a városon kívül égették el.

*

Mindezekből látható, hogy Arad elüljárósága és polgárai minden lehetöt elkövettek a célszerű intézkedések létesítésére, a menyinyben azok a pestis meggátlására szükségesekké váltak.

Kordont húzott a Maros-parton és a város területe körül s fegyveres polgári örök járták be a várost és annak határát.

Vesztglő-intézetet emelt a téglaverő-tér szomszédságában; Klein- és Cuggali-féle kórházakat nyitott s azokban kellő személyzetet alkalmazott. E személyzet kivétel nélkül a ragály áldozata lett.

A köztetetőben, mely ez időben a mai Ó-városház hátsó udvarán volt, esontház és kápolna emelkedett.

A város kezdetben egy külön részt jelölt ki a pestisben elhaltak részére; a Nándor-útcái gödrök csak később keletkeztek.

Okleveles orvosok hiányában, sebészek végzék a teendőket. Ezek között kitünő szorgalmat tanúsított Englhart Antal.

A gondos intézkedésnek ama kedvező eredménye lett, hogy míg másutt, például a szomszéd Új-Aradon, Eleken, az emberek mint szétbomlott kévék hullottak, addig Aradon a fekete pestis

és mirigyvész irtózatossága dacára, csakis 29 konstatált magyar és német kath. lakos esett áldozatul. ¹⁾

Volt Aradon 1788-ban is pestis. A magyar és német részen az összes halálesetek száma 339 volt.

Ez volt nálunk a mirigyvész utolsó rohama.

Arad városának polgársága valláskülönbőség nélkül a lezajlott pestis elvonultával, a menekülés szerencsés emlékére, a tágas piac közepén, a városház előtti téren, egy Szent-Háromság-szobor emelését és Radnára a csodatevő Boldogságos-Szűz templomába évenkénti búcsúmenetet *ex voto* fogadott.

A szobor ma is ott díszlik a színház által beékelt téren s annak, valamint e fogadalmi búcsúknak történetét s leírását ide csatolni helyén lenni látjuk.

E században a legnagyobb cholera 1836-ban volt.

Arad városában július 13-án lépett fel. Az első áldozat *Markovits* kamarai igazgató volt.

A vész miatt az iskolákat bezárták és a tanuló ifjúságot haza bocsátották.

Aradi Szent-Háromság-szobor története.

Lezajlott a pusztító mirigyvész dühe. „A megrémült lakosok lélekállapota alázatossággá puhult; így fejezi ki magát a Szent-Háromság-szobor jegyzőkönyv vezetője a 4-ik lapon.

1732. július 28-án nagyszerű zarándok menet indult Radnára. 24 díszesen öltözött 9 éves fiú és leány-gyermek nyitá meg a menetet. A férfiak födetlen fővel, a nők oldott hajjal, mezítláb, követék a kicsinyeket s ajtatos zsolozsmákat éneklének.

Radnára érve, a gyermekek értékes tálcákon aranyat, ezüstöt, gazdag ékszereket tettek le egésztelő áldozatul a csodatevő Boldogságos-Szűz oltárára.

*

---

¹⁾ Új-Aradon a Defunctorum anyakönyvben NB. a 1738. június 18-án ez áll: Itt soknak neve a beírásban kimaradt, miután e napon 36 holt teteme lett kiterítve és a Communitás fogadalmi körmenetet rendelt. Június 20-tól július 1-sőig ismét sok halott neve nem lett bevezetve az anyakönyvbe. Egy harmadik NB. ezt állítja: Lakászi hivataloskodásom közt júliusban meghalt 159; augusztusban 136; szeptemberben 74; októberben 37. Aláírva Kun o11 Godófród.

Ez első fogadalmi tény befejeztével az aradi lelkes polgárok az *ex voto* emelendő Szent-Háromság-szobor felállításához fogtak.

Ez alkalommal Arad városa nagy ünnepélyt fejtett ki.

Klempay Márton Aradmegye alispánja, patóki Edelsbacher György, De Porth Gallus polgármester, nagy sokaságú néptől környezve, vevének részt az ünnepélyen.

Jung Tamás sörfőző tevő le az első alapkövet, a másodikat Krebs György polgár.

A szobor-ügy vezetésében különösen kitűntek Öchsl Ádám, Sitter József cipész, Pries János és számtalan mások, kik a fásztó munkát, minden fizetés nélkül oly buzgalommal teljesíték, hogy a díszesen emelt szobor felállítása, — mely Budán készült és állítólag 6000 forintba került — 1746-ban lett befejezve.

A befejezés emlékére, a közsobor két oldalán e következő évszám-versek vannak aranyozással bevésve.

Az északi oldalon:

„HanC VotIVac pletatIs StatVaM eX sIgno honorIs ereXerVnt benefaCtores AraDIenses,“ azaz: Ezen ájtatos fogadalmi szobrot, hálójuk jeléül az aradi adakozók állították fel.

A déli oldalon:

„Pro LVe eXstInCta VnI trInaeqVe DeItatI Vota AraDIenses DeVote soI.Vere,“ azaz: A megszűnt vész után, a háromegy Istenségnek fogadalomból emelték az aradiak.

Az északi oldalán látható még e felírás:

„Hi tres unum.“ Reuov. 1853., azaz: E három egy. Megújítva lett 1853.

A felállított Szent-Háromság szobrot Arad város előkelői verék támogatásukba.

Még azon évben, a Szent-Háromság napja a megünnepelésére a szobor fölött ponyva sűtört húztak, melynek beszerzésében a kereskedők-társulata buzgólkodott.

Évenként Szent-Háromság vasárnap reggelén 9 órakor Isten-tisztelet volt német hitszónoklattal. A költségek a városi pénztárból lőnek fedezve.

1803-ban Schvob Bonaventura polgármester halála után azonban minden új fordulatot vett. A városi tanács megtagadta

a segélyzést. A polgárság kényszerülve érzi magát a szobor fenntartására kegyadományok útján gondoskodni.

A jótévők névsorát később említtjük, megérdemlik, hogy neveik megörökíttessenek.

*

1751-ben, limburgi Limburg Jenő Csanád-egyházmegyei kanonok és püspök-helyettes szentelé fel nagy ünnepélylél a pestis emlékére fellállított Szent-Háromság szobrot. ¹⁾

1768-ban. Arad város német ajkú lakossága, a megszünt pestis emlékére az Úrnap utáni vasárnapon, a megyeháza felé tartandó körmenettel, új fogadalmat tett.

1776-ban. A szobrot egészben megújították. Az adakozó nevét ma is titok fűdi.

1776 körül Diesser Erzsébet vörös eszermester özvegye, haldokló fia kérelmére 300 forint alapítványt tett ama célból, hogy minden ünnep- és vasárnap előestéjén, három lámpa égjen a Szent-Háromság tiszteletére a fogadalmi szobornál.

*

Még a múlt-században, a várbeli szt.-Ferenc rendi atyák egy Szent-Háromság társulatot alakítottak. Ezzel csakugyan meggyérült az aradi hívek zöme tetemesen, minék az lett eredménye, hogy a szobor előtt tartatni szokott szent-háromsági ajtatosság, egyházi részről be lett szüntetve. Szent-Háromság nyolcadán belől esti 7 órakor egy polgár végzé az imákat és harmonium mellett énekelték a szokásos egyházi énekeket.

A már említett és a városban alapított Szent-Háromság társulat legfelsőbb helyen sem részesülvén helyeslésben, a m. kir. helytartótanács beszüntette.

1796. május 22. Az aradi magyar- és német polgárhad ma, mint Szent-Háromság napján vonult ki először fegyveresen, egyenruhában, szabatos sortüzeléssel emelé a megható fogadalmi ünnepe-²⁾

¹⁾ Aradi minorita I. Törzsk. 29. l.

²⁾ A szerzett aradi polgárhad egyenruhája: Magyaroknál: zöld dolmány és mente, aranynyal díszítve; vörös nadrág, kordován eszima, vörös csákó lengő forgóval. Fegyver: hosszú oldalkard. Németeknél: szürke frakk zöld hajtókával, szürke bugyogó, felgyűrt kalap kakas bóbítával. Fegyver: vadász puská és vállról esüngő szurony. Rácoknál: zöld frakk és bő nadrág sárga szegélyzettel, longyel fűvög lófark forgóval. Fegyver: hosszú kard, szuronyos puská.

1803-ban, a múlt században a Szent-Háromság szobra emelésekor tett fogadalmat a következő polgárok újították meg ünnepélyesen: Anninger Nándor, Daurer Péter, Heintz Antal, Hibner Mátyás, Lambert Márton, Nessel Máté, Piringer Nándor, Deng Antal, Seitz Benedek és Gireth György.

E vallásos érzelmű polgárok 1810. május 28-án, Kőszeghy László csanádi megyés püspökhöz, a hajdani vallásos gyakorlatok visszaállítására ügyében kérvénnyel járultak. ¹⁾

Knollmayer Henrik ez időbeli városi lelkész, az aradi polgárok folyamodványát e következő melléklettel terjeszté be a püspöki hatósághoz.

„Nagyméltóságú s. a. t.

Az ide mellékelt folyamodványban az ó-aradi róm. kath. egyházközség Nagyméltóságodnak legalázatosabban kinyilatkoztatja, miszerint 1732-ben Aradon a pestis dúlása alkalmából, a városház téren szilárd kőanyagból emelendő Szent-Háromság szobor felállítására fogadalmilag kötelezte magát. E díszesen vésett szobor 1746. évben el készült.

Éveken át ezen oszlop előtt a Szent-Háromság ünnepe nyolcada alatt, a hívek a papokkal együtt szent imákat végzének az ideig, míg az ó-várbeli ferencrendi szerzetesek egy Szent-Háromságról címzett társulatot nem alakítottak.

Ennek következménye lett, hogy a nép nagy része a várba vándorolván, az ex voto emelt Szent-Háromság szobornál az isteni tisztelet tartása, ajátatoskodók hiányában, beszűnttetett.

Mintthogy a nevezett társulat 1803-ban legfelsőbb udvari tilalom által be lett tiltva, az Ó-aradi hitközség a fogadalmat, melyre 1732-ben kötelezte magát, megújította ama feltétel alatt, hogy a hajdan szokásban volt Szent-Háromság vasárnapján, — az ékesen feldíszített szobor előtt a város és szomszéd falvakból ide sereglett nép, német hitszónoklat és ünnepélyes szent misében részesüljön, estve pedig az egész nyolcadon át a Szent-Háromság letenyéje mondassék el, befejezván egyházi énekkel.

Mintthogy eddig az oktáva alatt egy világi ember végzé az esti ajátosságot, alúlírott polgárok alázattal könyörögnek, miszerint Nagyméltóságod méltóztassék kegyesen megegedni,

¹⁾ Okmány lotévo a minoriták archivumában.

hogy a papok egyike karingbe öltözve és stólával, végezhesse a hívek nagyobb buzgóságára és Isten dicsőítésére, a nyolc napi esti ájtatosságot. Nagyméltóságod s. a. t. Ó-Arad, 1810. május 28.* E kérvény hátrattal érkezett vissza plébános-helyetteshez: „Bemutatva 1810. június 8. A benírott plébános-helyettest az évenként előforduló Szent-Háromság vasárnapján, a nyílt téren felállított szobornál, nemcsak énekes mise és hitszónoklat, — hanem az ünnep nyolcadán belől, letenye megtartására is felhatalmazom azon kikötés mellett, hogy a kérelmező polgárok a Szent-Háromság szobrát éppen fentartani köteleességöknek ismerjék. László csanádi püspök.“¹⁾

Ez évben veszi kezdetét eme vallásos gyakorlat mely minden év fordulóján ma is megünnepeltetik, mint melyet a várbeli, ferenciek miatt sokáig megtartani nem lehetett.

1818-ban, özvegy Novkin született Wolf Anna úrnő, buzgó kegyelethől a fogadalmi szobrot köoszlopokkal és vaskorlással vette körül.

1823-ban, Anninger Nándor olajban ékesen festett oltárral díszítette a Szent-Háromság szobrot. Gemel János lakatos művészileg készített hat darab gyertyatartót s Hidas Sándor pedig két bíbor-bárony oltárpárnát ajándékozott.

1825. május 29-én használták a Szent-Háromság szobornál tartandó egyházi beszédek alkalmára azon most is meglevő szöveget, mely az akkori idők szerint 300 forintba került. Az öszszeg kegyes adakozásokból jött öszsze.

Ezen évben burkoltatott ki kövel a vasrostélyon belöli tér és Schirmer Tamás közbenjárásával új, tágasabb sátor készült.

1827-ben, özvegy Novkinné 600 forintot meghaladó költséggel díszesen megújíttatá a fogadalmi szobrot.

*

A Szent-Háromság-szobor bizottságnak választott elnökei sorrendben:

Sziter József, cipész és városi tanácsos.

Arnold József, asztalos.

Anninger Nándor, bürkereskedő, városi tanácsos és polgármester-helyettes.

Heintz Antal, mézes kalácsos.

¹⁾ Püspöki hátratt 1810. június 8.

Braumiller József, cipész.

Turner Mihály, bodnár és városi tanácsos.

Lis zter Antal, szűcs és városi tanácsos.

Anning er János, órás, az egyenruhás polgári had hadnagya.

Ruhitzky János, kéménysopró, az egyenruhás polgári had zászlóvivője.

Denk János, sütő, a polgári hadban altiszt.

Marschall Lőrinc, szabó, főcéhmester.

Fuchs Samu, bodnár, egyenruhás polgári tüzér.

Doyák Alajos, kereskedő és városi tanácsos.

Póka János, kereskedő, városi tanácsos és helyettes városbíró.

Schürfenoder Antal, kádár, főcéhmester.

Bartsch Ferenc, vörös cserző, főcéhmester.

Kayllinger János, rézműves.

Leitner Henrik, nyerges, a polgári hadnál őrmester.

Wurmbrand Lőrinc, fogadós, a polgári had tagja.

Schirmer Tamás, üveges, 1798-tól 1808-ig a polgári hadnál, 1809-től a polgári tüzér csapatnál főtűzmester, később parancsnok. Majd közgyám tanácsos és helyettes-polgármester.

Doyák Ede József, kereskedő, a polgári-had kapitánya, népszószóló, tanácsos és helyettes-polgármester.

Kohl Alajos, magán tanító.

Kimolmann Miklós, sütő, a polgári-had hadnagya.

Klingenspöck Péter, ács és

Dengl József, magánzó.

Jelenleg Jamnitzky János, üveges.

Horz Lipót, kőműves segéd, 1746-tól volt a fogadalmi szobor láti szolgája. Ma a minőségben, gondnok név alatt Keczenmacher Antal, az önkényes polgári első-tűzoltókar tagja működik.

VII.

ELEMI CSAPÁSOK.

Elemi csapások és légtüneti események.

Az ezen rovat alá eső eseményeket három külön fejezetben fogjuk adni, külön fogjuk adni a Maros rakoncátlankodásait, külön a tűz eseteket, és végre külön a légtüneti dolgokat. Könyvünk az 1738. és 1850. közti időközzel fog csak foglalkozni.

I. A Maros kiöntései.

A Maros kiöntései által szenvedett károkat még hozzávetőlegesen sem lehet megállapítanunk. Elég annyit fájdalommal vennünk tudomásul, hogy városunk emelkedése, vagyonosodása a látogatásait oly sokszor ismétlő Maros miatt nagyon meg volt akadályozva. Talán alig van hazánkban város, melynek annyit kellett volna a vízzel küzdenie, mint városunknak.

De élénk bennünk a remény, hogy azon erélyes intézkedések folytán, melyeket városunk jelenlegi polgármestere Salacz Gyula úr a Maros kiöntései elleni biztosítás okából tesz, talán nyugalmasabb jövőnek nézhetünk elébe.

Mi csak azon kiöntésekre fogunk szorítkozni, melyek a minoriták aradi házában „Napló“-jában vannak feljegyezve.

Az első kiöntés 1738-ban volt; a második 1739-ben; 3-ik 1740-ben; 4-ik 1741-ben. Mind a négy kiöntés nagy károkat okozott.

Az 5-ik 1771. július 21-től 29-éig tartott. A Maros a legvadabb dühhel tört át a partokon, pusztítása kártékonyabb volt az 1741-dikénél. A polgárok deszkából öszszetákoltt tutajokat rögtönöztek. A víz a piacon ölnél magasabbra növekedett. Az

árvíz rohama alatt a házak dűledeztek halomra. A szarvasmarhák a legelőről hazajövet, bőgve keresék tanyáikat, de a víz magassága miatt nem ismertek azokra. Roppant sok marha veszett a vízbe. A lakosok a háztetőkre menekültek s onnan puskalövésekkel figyelmeztették társaikat és úgy kértek polgártársaiktól segílyt és jajveszékelve esdének a veszélyben forgó övéik megmentéséért. A padlásra menekültek éhen szomjan sínlődtek.

A segílyadás eleinte abból állott, hogy a várparancsnok — Phull tábornok — a szenvedőkön megkönyörülvén, kenyérral megrakott csónakokat küldött a városba. Ötöd napon pedig Pécskáról a kamarai igazgatóságtól kenyérral és itallal terhelt dereglye érkezett az éhezők részére. Egy ház, egy család sem volt biztonságban.

Az egész város néhány ház kivételével víz alatt állott.

A város elüljárósága pandúrokat rendelt a vész helyére.

A minorita kolostort emeltebb fekvése dacára sem kímélte meg a vízár.

A szobákba egy rőfnyi — 72 cm. magas víz tolúlt be. A pineékben a káposztás- és boros-hordók úszkáltak.

Júl. 24-én a városi tanács mentő dereglyéket küldött ki azok beszállítására, kik az akasztófa körüli térre szorítva, három nap éhen-szomjan vesztegeltek. Számos igás marha, eleség és gondozás hiányában, veszett el.

Júl. 27-én Stér simándi gazdatiszt csónakba ült a vész megtekintésére, de majd drágán fizette meg kíváncsiságát. Az áradat felszínén a lerombolt hídjáromhoz érven, az örvény által a víztömegre sodortatott és csak a legnagyobb erőfeszítéssel juthatott vissza a városba.

Júl. 28-án enyelegve írja a naplővezető: „velenceick módjára a szomszéd szomszédja látogatására csónakon indul.“

Júl. 29-én. Magor harmincad tiszt közli, hogy egy víz által elsodort zárt szekrényben aranyakat találtak.

Júl. 30-án egy izraelita álprófeta lépett fel a városban, a megrémített nép közt ama hírt terjesztvén, hogy egy még bekövetkezendő árvíz alkalmával a város végkép elpusztúl.

E veszedelmes embert a várparancsnok vasra verette és hűvösre vetette.

A minoriták II-ik anyakönyvének 114. lapja szerint e borzasztó árvíz alkalmával két fűladás fordúlt elő.

A 6-ik árvíz 1772. június 8–12-ike között volt.

Jún. 8-án a víz a partokon tört át, 9-én körülvette a várost és a külvárosokat fenyegette. Számtalan szegény sorsú gazdának megrongálta házát; kertjét a szó szoros értelmében átözönlötte és természetményeit pocékká tette. Este felé már a főtéren is hőmpölygött a víz s a házak falait nyaldosta.

Jún. 10. és 11-én folytonos dörgés között hullott a zápor, mi tetemesen növelte a rakoncátlan áradást.

Jún. 12-én gyors apadás állott be, s másnap a Maros vize már medrében volt, azonban a pincekben térdig lehetett a vízben gázolni.

A legközelebbi kiöntés 1774. január 20-án volt. 21-én déli 12 órakor a város nagy része víz alatt állott.

Ugyanazon év június 3-án volt a 8-ik kiöntés. A víz csakhamar keresztül tört a partokon és az épületek felé tódult. Másnap szélvész támadt és csattogó dörgés és villámlás kíséretében romboló zivatar követte.

A városban is oly sűrűen hullott a menykő, hogy emberek és állatokat vert agyon, közben sűrű jégeső szakadt, később szép nyári nap állott be.

Az új-várban is egy szegény cipészt sújtott a villám agyon.

Másnap a Maros a medrébe sietett vissza.

Július hónapban is váltakozva áradt és apadt; veszély azonban nem volt.

1777. március 1-én újra volt áradás. A víz nemcsak a közelben fekvő házakat és kerteket önté el, hanem a Főtéren az épületekbe is behatolt.

Megemlítjük még, hogy a föld árja annyira felnyomult, hogy a pincekben térdig érő víz volt.

1779. december 9-én 5 napon át rettegteté az ár a várost. Csak is a kitarító munkássággal felhányt töltések mentették meg a várost a végpusztulástól.

December 13-án szállt a Maros medrébe vissza.

1780. március 11-én is volt ugyan áradás, de a kiöntéstől szerencsésen megszabadult a város. Ápril 29-én újra fenyegette a Maros a várost, de komolyabb bajokat most sem okozott.

A 11-ik kiöntés 1784. január 1-én volt.

1783. dec. 31-én, az ó-év utolsó estéjén megindult a jégzajlás, a hídnál azonban megtorlódván, a víz lefolyását meggátolta.

Ebből nagy szerencsétlenség támadt, mert a folytonos növekedésben lévő víz betört és a Fő-útcán végig a Saly házig hatolt. A csecsemőket és gyermekeket csónakokon menték a vízben álló házakból.

E nagy szerencsétlenségben egy vízzel telt ház füdele lángba borult, alul víz, fölül tűz, de az utóbbi bajt csakhamar megfékeztek derek polgáraink. Másnap a víz a Belvárosban apadni kezdett; ámde a külvárosok víz alatt állottak, ez okból a katonaság délután 4 órakor Új-Aradra vonult át.

Január 3-án, hogy a megrongált hidat az összetorlódott jégtől megszabadítsák, Temesvárról szállított 8 fontos ágyúgolyókkal lövöldöztek, de a kísérlet nem sikerült, a jégtorlasz e robbantó golyóknak makacsul ellenállott.

Ugyanez év február 5-én 12-edszer öntötte el a Maros a várost; ugyanis az 5 év előtt nagy költséggel és fáradsággal emelt védgátakon keresztül furakodván, azokat átáztatva, Szikra és Skvárits udvarain keresztül a Főpiacra ront.

A Rácváros szenvedett legtöbbit.

Március 9-én is veszedelemben volt a város. Ugyanis torony magasságú jégtorlaszok emelkedtek a várhidjánál a mikalakai részen, melyek a víz rendes lefolyását nemcsak meggátálák, hanem a folyam árját visszafelé terelték, a jégdarabokat 15 ölnyi téren Világos felé hajtották.

„Csaknem hihetetlen,“ — jegyzi meg a naplóíró, — „hogy Világos emeltebb helyein is a pincék teltek vízzel.“

Az árnak visszatodulása következtében Arad városa a nagy veszedelemtől csak kis időre szabadult meg, mert március 25-én a 13-ik árvíz látogatta meg a sokat szenvedett várost. Először a Rácvárost öntötte el; éjjel pedig a Belvárosba hatolt és a Fő-téren végig szaladva, a templom ajtaját is ostromolta.

Három napig volt a víz a városban.

E kiöntés anynyira megrongálta a hidakat és védgátakat, hogy a kocsik a városba nem mehettek be és az országos vásárt az akasztófa melletti téren kellett megtartani.

1785. ápril 8-án tizenegyedszer tört be a víz a városba. Öt nap zúgott a víz a város útcáin át. Ápril 10-én, vasárnap talpakon és csónakokon jött a nép a templomba.

A pincékből a teli hordókat a szobákba szállítják. Öt nap

után az áradat anynyira apadt, hogy a tanuló ifjúság veszély nélkül látogathatta az iskolákat.

Két hétre reá ápril 27-én, a Maros megint előntötte a várost, s a szerencsétlenséghez hozzá járult még, hogy 29-én a folytonosan hulló zápor következtében a még el nem öntött Főtér is vízben úszott. Nyolc napig tartotta az áradás városunk lakóit izgatottságban és rettegésben. Május 4-én ment csak a Maros medrébe vissza.

Nyolc évi szünet után az 1793. június 10-én tört ki a Maros.

A város két oldalán a kerteket özönlötte el. A Hausleitner-féle háznál létezett hídát megrongálta és a közlekedést lehetetlenné tette.

A romboló Maros áradásainak megfékezésére 1799-ben 8000 ölnyi árkot hánytak Tóth-Komlós irányában.

A Maros minekutánna 10 évig nyugodtan viselte magát, 1805. május 9-én 17-edszer öntötte el a várost. Azonban 24 óra múlva már visszahízta magát medrébe, hogy szeptember 21-én 18-adszor is előntse a várost. Ekkor még a hídát is elvitte. De még az ekkor okozott károkkal sem elégedett meg és alig egy hónap múlva 19-edszer tette borzasztó kitörését.

Október 31-én éjjel 10—11 óra között széthányva a töltéseket és sarkantyúkat, a városba tört, iszonyú zavart és károkat okozott. A menekülők lovastól, kocsistól, vagonostól vesztek az árba.

Roppant sok ház dült össze.

A Főutcán a közlekedés csak csolnakokon volt eszközölhető.

Ez volt a város másodszori alapításától számítva a 19-ik árvíz.

1808. július 14-én volt a 20-ik árvíz.

1809-ben pedig háromszor öntött ki. Február 1-jén, április 1-jén és május 1-jén. A februáriusi árvíz nem okozott nagy károkat, csak a híd mindkét oldalát rongálta meg; de annál veszedelmesebb volt az áprilisi árvíz. Ekkor ugyanis még a februári árvíz által megrongált híd kijavításán munkálkodó ácsokat és napszámosokat a rögtönzött hajóhíddal együtt Új-Arad alá sodorta.

Tíz napig tartott az áradás. Nemcsak a külvárosok, hanem a belváros is víz alatt állott. Az özszedült házak számát nem is lehet megszámlálni. A kár felbecsülhetetlen.

A legborzasztóbb és legnagyobb árvíz volt ez a 22-ik árvíz.

A május 1-jei árvíz hat napig tartott.

A kétségbeesés általános volt. Azt hitték a város polgárai, hogy talán már sohasem szabadúlnak meg a víztől.

Hét évi pihenés után a Maros 24-edszer 1815. szeptemberben a Tököly templomnál a töltést átszakítva, a Rácvárost öntötte el.

1816. február 6-án folytonosan tartó szélvihar között anynyi eső esett, hogy febr. 7-én a Maros a várost környező védő gátakat megrongálván, medréből kicsapott és az utcákat özönlé át.

A mezőkön és istállókban a szarvasmarhák és lovak vízben állának, a szárnyas állatok pedig emeltek helyekre menekültek.

Az utcákon csak csolnakokon lehetett közlekedni.

Harmadnap, febr. 8-án borzasztó dörgés és villámlás között iszonyú zápor volt, és naplóíró felkiáltása szerint: „csak az Isten irgalmasságának köszönhetjük, hogy el nem veszünk.”

Május 15-én, ez évben másodszor volt árvíz.

Egy hétig tartó áradás után a töltéseket szétrombolta, és úgy jött be a városba. Félőlnél magasabb víz volt a Fötéren.

A lakosság meg volt rémülve. Mindenfelé futkosott, jajgatott és emeltek száraz helyet keresett.

„Nem elég,” — jegyzi meg naplóíró — „az ínség és drágaság, — egy köből búza ára 38 forint, — hanem még áradás is sújt bennünket.”

És csakugyan nem volt elég, mert ugyanaz év július 2-án harmadszor is kiöntött. Ötödikén a város egész területe víz alatt állott.

Kertjeinkből a veteményt, a szántóföldjeinkről pedig a vetést mosta és hogy sorsunk súlyosabb legyen: a szőlőket a jég verte el.

Alig négy év múlva 1820. júl. 1-jén ismét árvizet kaptunk. Már jún. 22-én kezdett a Maros duzzadni, ma kiöntött. Az ár a töltéseket hat lábbal múlta fölül. Hat napig állott a víz a város területén.

Most is sok házat döntött össze; a kár is rémítő nagy volt.

1825. jún. 13-án reggeli 4 órakerol rohamos esővel párosult zivatar keletkezett, minek következtében a Maros egyre áradt, s noha 100 meg 100 kéz foglalkozott éjjel nappal a gátak megvé-

désével, a Maros másnap délben mégis kiöntött. A város víz alá jutott. Csolnakokon mentették a mit menteni lehetett.

Ily gyorsan emelkedő víz még nem volt Aradon.

A Maros híd egy része leszakadt.

Tizenhárom évi — leghosszabb ideig tartó nyugalom után a Maros újra nyugtalankodni kezdett.

1838. január 30-án a gyakori esőzések következtében annyira megáradt, hogy a városba tört s az utcákon a víz befagyván, a közlekedést nehezítette.

Március 4-én a Maros újra megáradt és a híd melletti fürdőházat is elvitte.

1841. áprilisban hosszú szigorú tél után a Maros megáradt és 12 lábba emelkedett. Az áradástól most a megyei rabok mentették meg, a menyinyiben az általuk hányt töltéseken a víz nem bírt keresztül törni.

1844. febr. 15-én volt az 50-es évek előtt az utolsó és a város másodszori alapításától számítva a 32-ik árvíz.

Az árvíz délután 4 órakor a sóház körül való tért és a Rácvárost öntötte el. A Maros jege szilárdul állott és a jég fölött folyt a víz, mely már a Fötérre is rohant. Csak csolnakokkal lehetett közlekedni. Az omladozó házakból kimenekülő lakosokat a városi hatóság és a polgárság élelemmel látta el.

1738—1850-ig, tehát 32 árvíz volt Aradon. Általában véve majd minden négy esztendőre, szigorúan véve minden 42 hónapra esik egy árvíz.

II. Jégzajlás.

Nem lesz érdektelen a jégzajlások nevezetesebbjeiről is keveset szólnunk. Ezek ugyan sem számban, sem következményükben nem hasonlíthatók a városnak már millió és millió károkat okozott Maros kiöntéseivel, azért mégis érdekes lesz ezekről is valamit hallani.

Első nevezetesebb jégzajlás volt 1774. február 5-én, mely három malunkat vitte el.

Az 1775. február 16-iki jégzajlás oly mérvű volt, hogy az

Új-Arad felőli hídát 12 ölnyi hosszúságban rongálta meg, azonkívül 5 malmot sodort el.

Az 1778. március 6-iki jégzajlás oly rohammal jött, hogy nemcsak a Mikalaka felé épített új hídát, hanem az Új-Aradra vezető ó-hídat is szétrombolta és a közlekedést teljesen megszakította.

Az 1838. febr. 27-iki zajlás a híd nagy részét újra magával vitte. A malmokat is kimozdította helyükből.

A többi jégzajlás többnyire szép csendben ment el, kivéve a téli kiöntésekkel kapcsolatban volt jégzajlásokat, ezek sok keserű emléket hagytak a lakosoknál.

Itt meg kell említenünk az ezen évi január hóban történt jégzajlást, mely a város lakosait több napon át ejté rettegésbe.

III. Zivatarok, szélvészek, felhőszakadások.

1. 1769. nov. 17-én az egész várost veszélyes orkán fenyegette. Az utcákon nem lehetett járni. Az orkán a házak födelét őszszerongálta, a kertekben, szőlőkben a karókat kitördelte és a kerítéseket ledöntötte.

2. 1774. jún. 17-én rendkívüli zivatar dúlt, ily borzasztóra senki sem emlékezett. Esti 6 óraker kápráztató villámlással kezdődött, a villámlás és dörgés éjfél utáni tartott. — A Maroson egy malom lángba is borult.

3. 1780-ik év május, június és július hónapjaiban az égi háború a folytonos esőzéssel váltakozott. A sok eső tetemes károkat okozott. Ugyanazon év aug. 16-án a villám leütött B o h u s János házába és két alvó cselédet bénított meg.

4. 1781. júl. 10. Szurok fekete felhők boríták az eget. Egy csillag sem ragyogott az égen. Reggeli 3 óraker iszonyú dördülés és menykőhullás riasztotta fel az embereket álmaikból.

A Marosparton az ölekbe rakott fakészletet a villám felgyújtotta és az utolsó darabig elhamvasztá.

5. 1784. március 19-én esti 7 óraker gyorsan cikázó villámlással ijesztő dörgés rémíté a lakosokat. Másnap délelőtt újra nagy égi háború közt, borsószem nagyságú jég hullott és sűrűen fedte be a piacot, majd később halmaz állott be.

6. 1785. febr. 26. Roppant zápor volt. Az utcákon bokáig ért a víz, és mert a víznek nem volt lefolyása, a Rácvárost öntötte el.

7. 1785. május 18. Még ily orkán, mint ma, ember emlékezet óta nem dühöngött a városban. Tűzfalakat, kéményeket döntött le; házfedeleket szakgatott fel s ide s tova hajtá. Sivító dühhel magával ragadott a Maroson egy malmot és azt a többi malom közé akként sodorta, hogy azok is tetemesen megrongáltattak.

8. 1792. dec. 13-án nagy hózivatar volt, mit azután nagy fagy követett.

9. 1798-ban roppant sok égi háború és menykőhullás volt. A villám gyújtás következtében, úgy a szélvészek miatt is a város is felszámíthatatlan károkat szenvedett.

10. 1798. szept. 14-én a Szarka-utcában ütött le a villám és egy szegény özvegy aszszony házát gyújtotta fel, magát az aszszonyt is megsértette.

11. 1801-ben az egész éven át romboló szelek uralkodtak.

12. 1805. jún. 22—23. Esti fél nyolckor borzasztó vihar keletkezett, a jég sűrűen hullott, folytonosan villámlott és dörgött.

E rémes idő négy órán át tartott. A villám több helyen gyújtott, s több ház égett is le. Azt hitte már mindenki, hogy az ítélet napja van.

13. Ugyanazon év júl. 22-én a villám a Kászonyi-házba ütött le és azt érzékenyen megrongálta.

14. 1812. júl. 6-án délután 1—2 óra között hirtelen jött vastag és sűrű, majdnem felóráig tartó jégeső lepett meg, kísérve gyakori villámlástól és menydörgéstől. A jégeső a város területén mindent összevert. Ily zivatarra még a 70 éves emberek sem emlékeztek.

15. 1814. május 1. A folytonos északi szél a levegőt annyira áthűtötte, hogy a szobákat fűtetni kellett. A beállott fagy kertjeinket és szőlőhegyeinket egészen leforrázta.

16. 1816. júl. 17. Esti 9 órakor rohamos eső és menydörgés között 3—4 hat nehéz jég hullott; a cserepes háztetőket megrongálta és az ablak táblákat beverte. Iszonyatos rémület szállta meg a lakosokat annál is inkább, mert e hó 18-ára egy olasz csillagász a világ végét jósolta.

17. 1835. júl. 8. Sűrű jégeső pusztított nemcsak a város

területén, hanem a hegyekben is. Vetéseinket és szőlőinket majdnem egészen tönkre tette.

18. 1836. május 8—14. A csípős északi szél a levegőt annyira áthűtötte, hogy ma éjjel a Maros széle jégvártyával volt bevonva.

Reggelenként az ég borús, napközben hó, eső és fagy. Ezen szeszélyes és zordon időjárás négy napig tartott.

19. Ugyanezen év december 19—21-én három napig tartó orkán dühöngött.

A Maros hídját a felkorbácsolt víz megrongálta, mi miatt a közlekedés be lett szüntetve.

A dühöngő szélvész a malmokban is nagy kárt okozott, a láncokat elszakítván, azokat helyükről elsöpörte; kéményeket és tűzfalakat döntött le, a kertek kerítését pedig kitérte.

20. 1839. szeptember hóban az ég csaknem folytonosan dühöngött. Villámlás és dörgés között hullott a menykő. Több ház gyuladt ki. A Marosparton lovakat vert agyon.

21. 1841. júl. 10. Dél tájban elsötétült az ég s a sárgás felhőkből dió nagyságú jég kopogtatta a házak tetőit és verte be az ablakokat; a zivatar majd másfél óráig tartott.

„Láttad volna csak,“ — így ír Naplóvezető — „a piac fehér jégszönyeggel volt behúzva, a kertekben a palánták és virágok lekonyult fejjel heverték a földön.“

Az volt a szerencsénk, hogy e rómitó zivatar csak a város területén dühöngött.

IV. Fénytűnemények.

1. 1766. január 24-én délelőtti 9 óra tájt egymástól nem nagy távolságra két külön vált fényes nap mutatkozott az égen. Az egyik természetes, ragyogó tiszta fényben, a másik átlátszó, vékony felhő mögött, halvány vöröses színben.

2. 1769. aug. 30-án éjjel utáni 3 óráig jelentékeny nagyságú üstökös tűnt fel, 8 vagy 9 első rendű fényes csillag kíséretében. Ezek mögött a háttérben a szemlélők — talán képzelődésükben — kálváriát láttak. Aug. 31-én e tűnemény újra volt látható reggeli 3 órától 4-ig, csakhogy ellenkező irányban.

3. 1778. március 15. A tizenkét év előtt mutatkozott kettős nap ma délelőtt hármásával tűnt fel az égen. A bal és jobb nap halaványabb volt mint a fényesebben ragyogó középső.

4. 1779. január 15. Esti 10 óra után meglepően gyönyörű északi fény mutatkozott az égen.

5. Ugyanezen év szeptember 17-én a változatos színű szórványos felhők széleit vérvörös északi fény márványozá meg esti 8 órától éjfélt utánig. E ritka tünemény valóban szem gyönyörködtető látvány volt. Az égboltozat égni látszott. A tünemény kimért lassúsággal északról nyugatra vonúl. ¹⁾

6. 1779. nov. 13-án kelet felől mutatkozott az északi fény, mi annál feltűnőbb vala, mert az ily nemű égi tünemények rendesen északi tájról lépnek meg bennünket.

7. 1807. okt. 14-én nyugatra éjjelenként gyönyörű üstökös volt látható.

8. 1811. aug. 31-étől október 30-áig gyönyörködteté a művelt és rémíté az együgyű lakosságot egy nyugatra haladó üstökös. Ma tűnt el a láthatárról.

9. 1843. márc. 15-én esti órákban üstökös mutatkozott az égen, mely a földhöz való közeledésében nagyszerű látvány volt.

---

¹⁾ Noha a légtüneti tünemények okozója száz meg száz mérföld távolban fokszik, mégis lassankint oszladozni látszik azon homály, mely az északi fényről uralkodó nézeteinket borította.

Már alig vonható kétségbe, legalább azon nézet valószínűsége, — állítja a Természettud. Közl. 1874. évf. V. sz. 206. l. — hogy a tünemény anyagát elektrikus kisütések képezik.

A föld delejessége összefüggésben van az északi fény fölleptével. Förster és De la Riva bizonyos vonatkozást vettek fel az északi fény és az égi háborúk között. Az északi fény és az égi háború Leström után is légköri villamosságból származnak.

H. A. azon meggyőződésre jutott, hogy két fénytümenyt kell megkülönböztetnünk, melyek egyike a légkör alsó részében megy végbe és a sarkok vidékén a földdelejesség mint sarkfény lép fel, a tropusok alatt pedig sokáig eltartó égi háborúként jelenik meg. A természettudósok a föld és sarkfény tünemények azonosságát színeképlomzói úton biztosan kimutatták és valószínű, hogy a fénykifejlődés csakis légkörünk alkatrészeinek izzása által jön létre.

1718-ban a város másodszor égett le.

A minorita kolostor naplója 58 éven át jegyzett fel tűzese-
teket, ekkor fordul benne a 3-ik, mely 1776. aug. 21-én volt, és
pedig egyszerre két helyen; ú. m. a Németvárosban és a Főpiacon
Szikra Mátyás és K u h n asztalos háza égett le.

4. 1779. ápr. 13-án a várban égett.

5. 1780. jan. 26-án a Rácvárosban volt tűz. Házon és istállón
kívül 3 tehén és egy ló veszett oda.

6. 1783. okt. 28-án két ízben verték félre a vészharangokat.
Mindkét tűz eset a Rácvárosban volt, az első délelőtt, a második
délután.

7. 1785. febr. 23-án és a

8. 1787. febr. 20. Ugyancsak a Rácvárosban.

9. 1788. jún. 22-én S z i p s z zenész háza égett le a Cigány-
útcában.

10. 1789. ápr. 8-án Lovász Imre istállója gyuladt ki s
Boér cs. kapitánynak három drága lova égett bele.

11. 1789. máj. 2-án délután 2 óraker két helyen ütött ki.
Rausch és Saly házak égtek le.

12. 1702. szeptember havában szándékos gyújtogatók üzték
gonosz mesterségüket. Számptalan ház lett gonoszságuk áldozata. A
katonai laktanyában 24 ló égett bele az istállóba. 1792. október
17-én Ú j - A r a d é g e t t l e.

13. 1793. márc. 10-én a Czukovics-útcában négy ház égett porrá.

14. 1794. máj. 19-én Rácvárosban.

15. 1794. máj. 30-án ugyancsak a Rácvárosban.

16. 1797. máj. 10. A „vörös ökör“-höz címzett ház égett
le. Az emeleten lakó Bosnyák nevű úrnak mindene beégett,
alig vala képes életét megmenteni.

17. 1797. jún. 19. Karácson János istállóját saját fia
gyújtotta fel, de csakhamar eloltották. Másnap a fiú újra felgyúj-
totta apja istállóját, és ekkor az istállóval a ház is odaégett. A le-
égett istállóban egy insurgents lova szerszámostól oda égett.

18. 1797. jún. 27-én a kaszárnyát gyújtották fel.

19. 1797. dec. 11. A Rácvárosban Milits szappanos mű-
helye gyuladt ki, és nemcsak a műhely égett le, hanem a szer-
számok, kellékek és anyagok is a házzal együtt hamuvá égtek.

20. 1800. ápr. 3. A külső sörház három napig égett. A
kár igen nagy volt.

21. 1800. ápr. 23. A Rácvárosban több ház égett el.
  22. 1800. jún. 29. A temető melletti „Hídfogadó“ égett porrá.
  23. 1800. dec. 12-én Pernyáivában az első tűz. Egy szegény oláh háza égett le.
  24. 1801. nov. 13-án a gör. kath. plébánia égett le.
  25. 1803. nov. 22. Reggeli 5 órakor veszedelmes nagy tűz volt a temető körüli utcában; lovak és tehenek égtek oda.
  26. 1805. máj. 16. Rácvárosban.
  27. 1805. jún. 11-én Visnyay istállója gyúladt, mely több melléképülettel oda is égett.
  28. 1806. jún. 12. Bosnyák-féle ház égett le a mellék épületekkel együtt.
  29. 1807. júl. 23. Rácvárosban.
  30. 1807. okt. 31. Magyar utcában.
  31. 1808. jan. 5. Bosnyák házban újra tűz volt. Az istállóban egy 14 éves fiún kívül 4 szarvasmarha is oda égett.
  32. 1809. febr. 25. Kovács-utcában egy lakatos égett oda műhelyestől és szerszámostól.
  33. 1811. aug. 21. Temető mellett.
  34. 1812. júl. 21. Ismét a temető mellett.
  35. 1812. okt. 9-én a rabbi szobája gyúladt ki. A rabbi ugyanis levelet írt, és azt bepecsételvén, a gyertyát égve hagyta, s maga hazúlról eltávozott. Az asztalon fekvő iratok lángot kaptak; asztala és pamlaga oda égett, a zsinagóga kigyuladását csakis a polgárok gyors segítése akadályozta meg.
  36. 1813. márc. 1. Fötéren.
  37. 1813. máj. 30-án „Fehér kereszt“ széphírű fogadó égett porrá. Egy pincér gyújtotta fel.
  38. 1825. ápr. 25. Galletti háza.
  39. 1832. ápr. 29-én a radnai úton egy vendéglő égett le.
  40. 1835. júl. 8. Fötéren.
  41. 1830. márc. 18. Pernyáivában. Ezen tűz esetnél jelent meg először a már szervezett tűzoltó-kar.
  42. márc. 22-én ugyancsak Pernyáivában.
  43. 1836. június havában Nagy-Váradon naponkint fordúltak elő tűzetesek.
- Június 28-ától kezdve nálunk is írott papírszeleteket szórtak szét az utcákon, avval fenyegetőzván, hogy Arad városát is Nagy-Várad sorsa fogja érni.

A lakosokat rémület fogta el.

A fenyegetőzés csakugyan beteljesedett, mert másnap éjfélkor a Magyar-utcában és Sarkad külvárosban jeleztek tüzet.

A rendes katonaság a polgári haddal vegyest egész nap az utcákon cirkált. — Az éjet a legnagyobb aggodalom között töltötte a város.

44. Jún. 30-án ismét tüzet jeleztek. A lakosok bútoraikat, a mesteremberek szerszámaikat hurcolják biztos helyekre. A rémület általános.

45. Júl. 2. Estefelé a kamarai épületben volt tűz.

46. Három nap múlva júl. 5-én déli 12 órakor Pernyávéban három ház gyuladt ki.

47. Júl. 6-án pedig a zsinagóga szomszédságában égett egy ház porrá. — Most már mindinkább általánosabb lesz a hit, hogy a városban gyújtogatók lappanganak.

48. 1837. márc. 14. Maros parton.

49. 1837. máj. 30. Pernyávéban egy kenyérsütőgató aszszony háza gyuladt ki, maga is beégett.

50. 1842. január 29. Rácvárosban.

51. 1842. júl. 6. Rácvárosban. — E hó folyamán az Iskola-és Templom utcában 4 tüzeset fordult elő.

VII. Vegyes bajok és események.

I. Aszály. Aszály mindösszse kétszer volt: ú. m. 1779-ben és 1794-ben. 1779-ben csak novemberben volt eső.

1794. dec. 28-án, az év végén következőleg őszszegeti napló-író jegyzeteit: Ez év folytán nagy aszály uralkodott országszerte.

Mezőkön, kertekben semmi sem termett. A gazdák széna és takarmány hiányában kénytelenek voltak marháikat potomon elpazarolni. „Több volt a hús, mint a kenyér.“ A gazdák ugyanis nem tudván marháikat eladni, azokat levágták s a húst besózták vagy füstre tették.

2. Éhség. Éhség egyszer volt városunkban és pedig az aszály 1794-ben. Különben az éhség majd két évig tartott. A polgárság pénz és gabonát kapott a nyomor enyhítésére.

3. Eső. 1793-ban folytonosan esett. Alig volt 3 nap egymásután, hogy ne esett volna.

4. Farkasok. 1830-ban anynyira ellepték a farkasok az országitakat, hogy január 1-jén a városba is behatoltak és marhákat vittek el.

5. Hőség. 1793-ban a sok esőzés mellett nagy hőség is volt. — 1841. júl. 18-án 44° meleg volt. A szabad levegő anynyira égetett, hogy a szabadba kilépő magát égő kemencében gondolta lenni. Ily nagy hőségre senki sem emlékezik.

6. Kolumbácsi legyek. Ezek az alkalmatlan állatok csak egyszer és pedig 1813. május 1-jén látogatták meg városunkat. A csordán a szarvasmarhákat támadták meg, s azokban nagy pusztítást okoztak.

7. Köd. 1779. aug. 10-én három napon át bűzös, fojtó, égető köd lepte el a város területét, mely embereknek, állatoknak volt ártalmára, a szőlőhegyekben és veteményes kertekben is sok kárt okozott.

8. Marhavész. Csak egyszer volt városunkban, az is 1830-ban. Hogy mily nagy mérvű volt, azt onnan lehet következtetni, hogy a meggyegyülés betiltotta a szarvasmarhák és egyéb állatok szállítását.

9. Maros legkisebb állása. 1822-ben volt. A víz ugyanis anynyira lepadt, hogy a molnárok dec. 3-ától dec. 24-ig nem örölhettek.

10. 1813. júl. 1-jén 1020 db. kő s óval megrakott hajót a Muros akként vert a hídoszlophoz, hogy a hajó léket kapott s elsüllyedt.

VIII.

BÜNTÉNYEK

és

IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS.

Büntények és igazságszolgáltatás.

Míg Arad a kir. városok sorába nem iktattatott, városunk a megyei hatóságba volt kebelezve s az igazságszolgáltatás a vármegye kezében volt.

A múlt században, fájdalom! a kivégzések nagyon gyakoriak voltak.

Oly szerencsétlen társadalmi életet, mint milyen környékünkben volt, alig képzelhetni.

Tolvajok és rablógyilkosok tanyája volt e vidék és a durva erkölcsöt — nem mondjuk, hogy durva, hanem hogy — a legszigorúbb eljárással és kemény törvények végrehajtásával sikerült csak rendezettebb és tűrhetőbb állapotá alkottai.

Hogy a mondottakról kiki meggyőződhessek, közöljük a bűntények kivonatát és reá a büntető igazságszolgáltatást. A melyek nem e rovatba tartoznak, azokat alább külön adjuk.

<i>A bűntények neme</i> és	<i>A bűntények között volt:</i>							
	Ape-gyilkosság	Férj-gyilkosság	Híves-gyilkosság	Rabló-gyilkosság	Gyilkosság	Rablás	Tolvajlás	Gyűjtögetés
s z ú m a:	2	2	2	48	21	2	10	1

E kimutatásban csak azon bűntények vannak felemlítve, melyekért elkövetők életükkel lakoltak. A bűntények száma azonban nagyobb, mert az igazságszolgáltatás rovatában a kivégzettek száma nagyobb a bűntények számánál.

Érdekes e táblázatban a kivégzetteknek nemzetisége is, a kivégzettek túlnyomólag románok voltak; itt-ott találunk egy-egy magyart vagy németet is bejegyezve a naplóba. Cigány kevés fordült elő. ¹⁾

E. sz.	A halálra ítélték val- lása v. nemzetisége és száma	A halálítélet neve						
		Akasztás	Fejzés	Köz cson- kítás után fejzés	Kerékbo- törés	Karóba húzás	Felmé- nyelés	Összesen
1	Cigány	2	1	—	—	—	—	3
2	Ismeretlen ¹⁾	10	8	—	2	—	—	20
3	Magyar	5	—	—	—	—	—	5
4	Német	3	2	—	—	—	—	5
5	Román	24	24	2	5	2	1	58
6	Zsidó	—	1	—	—	—	—	1
	Összesen	44	36	2	7	2	1	92

Ezen általánosságok után a nevezeteseb büntények közül csak a következőket említjük föl:

1766. szept. 25. A megyei börtönben letartóztatott simándi oláh papnét és két leányát férj- és apa-gyilkosságért Simándra szállították, hogy a büntett helyén bűnhődjenek. A leányok 100—100 veszsző ütéssel bűnhődtek atyjuk háza előtt; anyjuk lefejeztetett és fejét a borzasztó bünténytől való visszariaszítás okáért magas póznára tűzték; napnyugta után eltemették.

1772. júl. 11. Bogatti Pál udvari tanácsost más két cselédjével együtt Nagy-Buzsákban meggyilkolták. Bogatti Pálnak egyszerű lakása volt, éjfél előtt esett a gyilkosok áldozatául. Hulláját a megyeházához szállították és esti 1/2 9-kor nagy néptömeg jelenlétében a minoriták kriptájába temették el.

Két év múlva a 7 oláh gyilkost György egri hóhér 1774. május 3-, 4- és 5-én kínzópadra vonta, s miután három napig

¹⁾ A minorita-konvent Naplója nem említi ezek nemzetiségét és vallását.

kínozta őket, ugyanazon év és hó 13-án kivégezte; kettőt, kik a róm. kath. vallásra tértek, lefejezett; kettőt karóba húzott, hármat pedig kerékbe tört.

1778. július 23-án. Bizonyos Váradai János nős, aradi polgár fölött lopás miatt, a megye törvényszéke halálos ítéletet mondott, mely 29-én végre is hajtatott. ¹⁾

1779. jún. 4. Egy oláh nőt vittek a megye börtönébe. E nő eladta saját gyermekét 100 aranyért egy zsidó koreszmárosnak. A simándi jegyző azonban rájött a lelketlen anya szívtelen tetteire s mindhármukat, az anyát, gyermekét és a zsidót a megye börtönébe kísértette.

1781. júl. 17. Egy Württemberg ezredbeli császári vértés katonát, elkövetett tolvajlás miatt, hatszor 150 az-az 900 farmatring ütésre ítélték.

1793. május 10., 11., 12. és 13. Egy 14 éves leányt február hóban elkövetett gyújtogatásért 100 veszsőre ítélték; a piacon állotta ki, kapva négy egymás utáni napon 25—25-öt.

1797. júl. 3. Hofferné született Haller Borbála 31 éves előkelő úri aszszony, oláh cselédjével férjét ölte meg. Úgy az aszszony, mint oláh büntőrsége lefejeztetett. Az ítélet végrehajtásánál beláthatatlan nép vonult ki a vesztőhelyre. ²⁾

1800. ápril. 16. A veres kereszt szomszédságában, a radnai úton a fogadóst kirabolták. A fogadóst nejével és leányával anynyira megkínózták a rablók, hogy a fogadósne már másnap meghalt secheiben.

1815. jún. 9. Egy oláh apagyilkost fejeztek le. Először a hóhér a megyeház udvarán a jobb kezét vágta le s úgy vezette ki a vesztőhelyre.

1840. május 11-én. Markaszi születésű Szekrényesi Antal csavargó tolvaj, éjjeli betörés alkalmával Aradon elfogatván, a rögtön büntető bíróság által akasztófára ítéltetett, 38 éves korában.

E veszedelmes tolvaj — mint hallatszott — iskolákat végzett deli egyéniség volt, s képes vala több művelt nyelven társalogni.

A megye udvarán lévén kikötve, a bíróság által felkért

---

¹⁾ L. Minorita II. halottas anyakönyv. 174. l.

²⁾ L. Aradi „Halottak“ anyakönyve III. 35. l.

Viszkocsy Henrik minorita felkeresé, hogy a gonosztevőt bűnbánatra készítse el; a ki azonban ekként fogadta a papot: „Atyám Uram! hozott-e magával kártyát? — jobban szeretném, ha kártyáznánk, mint — — — —,“ később azonban a lelkész oktatására anynyira magába szállott, hogy ájtatos buzgósággal békült ki Istennel és sorsával.

Ez volt 1848-ig az utolsó kivégezés.

IX.

CÉHEK és TÁRSULATOK.

A céhekről általában.

A céh polgárokból tömörült oly egyesület volt, mely ugyanazon irányú közösügy létesítésére és fentartására törekedett. Szorosabb értelemben véve oly testület, melyet kizárólag bizonyos kézimunkával foglalkozott társas szabványok korlátozának.

Kettős főcélből indult ki a céhrendszer. Az első az iparosok jólétének biztosítása, a másik a már begyakorolt iparág mesterségének megőrzése.

Az előbbi elérhető volt a saját kézre munkálkodó iparosok számának korlátozása által, az utóbbi a munkacrének mesterekre, legényekre (segédek) és inasokra (tanoncok) való beosztása által.

A céh-szabályok a mestereket remekelésre, a legényeket tapasztalati útazásra, az inasokat pedig több évi ipartanulásra kötelezték.

A céhen kívülieknek a munka kezelése törvényszerűleg beletiltatott s az ily kontárok — Stöhrer — csakis a mesterektől fogadhattak el munkát.

Olaszország volt a középkorban a szabad polgárok bölesője, ott a XII-ik században már rendszeres társulatokra találunk.¹⁾

Az ily társulatok hatalomra törekvése és az ezzel egybekapcsolt káros visszaélések a XIII-ik században már oly mérvűekké fajultak, hogy a céhbeli mesterek a hatalmas lovagrenddel szembe szállani és azokkal megmérkőzni bátorok voltak. Németország-

---

¹⁾ A céh életbe léptét jóval megelőzte a szabadalmazott társulatok szervezése. Ilyenek voltak a lövész, a vadász s. a. t. társulatok. Nápoly királyság Gildo városában alakult nemos társulatnak kitűzött célja volt váltakozva más-más helyen lakmározást rendezni. E kaszt Gildo név alatt lett ismertes.

ban a céhrendszer rendezése és az államalkotmány fejlesztése, egyenlő lépten haladtak.

Nagy Károly uralkodó idejében a céhek függetlenül gyakorolták mesterségeiket. Voltak azonban céhen kívüliek is, kik a céhjeg elvezetétől eltérve, iparrontóknak gúnyoltattak.

Hamburgban 1152-ben posztónyíró és szatócs, — 1153-ban már posztókereskedő-céh létezett.

Magdeburgban 1154-ben alakult a cipész-céh.

Ezen időben kezdődött az iparos mesterek törekvése a városok kormány polcára jutni s innen következett, hogy a céhbeli mesterek főleg fővárosokban és népes mezővárosokban telepedtek meg.

Aradon a múlt század mely időszakán szervezkedtek céhekké az iparosok, okmányok hiányában tüzetesen meghatározni nagyon nehéz.

Az aradi minorita-konvent I., II., III. és IV-ik Törzskönyv talált s a céh mozzanatokra vonatkozó néhány jegyzetet felvilágosítás kedvéért ide iktatunk.

Falkonstein Albert báró, csanádegyházmegyei püspök 1733. május 10-én a várparancsnok (neve nincs kitéve) kérelmére elrendelte, hogy Úruapján a minorita ó-aradi plébános-helyettes, a vár falai közt tartandó ünnepélyes körmenetre vonuljon híveivel s az erre következő vasárnapon tartsa a körmenetet Ó-Arad városában. Célzászlóról nincs említés.¹⁾

Engl Antal gróf, csanádi püspök 1752. június 14-én meghagyá, miszerint az ó-aradi templom építése alkalmával a célzászlók a várbeli Ferencrendiek templomában tétetvén le ideiglenesen, azok az ó-aradi minorita plébánia anyatemplomába helyeztessenek vissza.²⁾

A múlt század közepén már több célzászlóról van említés.

1766-ban az Arad kamara-városi és várbeli céhbeliék egymásközt vetélkedni kezdetek az elsőbbség joga fölött, nyilvános úrnapi körmenet alkalmával. A botrány oly mérvet öltött, miszerint a rend helyreállítására katonai beavatkozást kelle közbe léptetni.

A céhek egymást és együttesen a tanuló ifjúságot, ezek a katonákat szorították háttérbe.

¹⁾ L. Aradi minorita I. Törzskönyv 24—25. l.

²⁾ L. U. O.

A botrány meggátlására az egyház jónak látta a körmenetet a templom falai közt megtartani.

Ily útcái kihágás 1770-ben a körmenet alkalmával újra ismétlődött.

Végre a csanádi püspöki hatóság 1771. május 26-án hozott erélyes határozata véget vetett a céhek dőlyfének, elrendelvén, hogy azok céhhé szervezésük idő rendében, kivétel nélkül a királyi kiváltságos levelek keletkezte sorában sorakozzanak zászló alá, minden egyházi ünnepélyes megjelenésnél. ¹⁾

1781. május 29-én Krisztovics Imre megyés püspök, a csanádi szentszék által határozatra emelte, hogy a ferencesek várbeli templomában letartóztatott mészárosok, lakatosok, molnárok és kerékgyártók zászlói az ó-aradi minorita anyatemplomban helyeztessenek el.

A molnár-céh még azon napon feltűzte zászlóját a minorita templom falára, az evangéliumi oldalon.

1781. december 22-én. Legfelsőbb határozat által a püspöki hatóság útján, az összes céheknek betiltatott a kifeszített s több egyének segélyével, rúdak által támogatott zászlóknak a körmeneteken való körül hordozása. Csakis oly zászlók használata engedélyeztetett, melyek mind a vivő személyére, mind pedig annak környezetére veszélyen kívüliek s kivált szeles idők alkalmával kényelmesen kezelhetők. ²⁾

A céh-rendszer beszüntetésével, 1873-ban, a céhbeliek Aradon I. és II-ik Ipartársulatba tömörültek; a harmadik csoport önálló társulatokból áll.

I.

Aradi Első Ipartársulat.

Elnök: ifjú Kristyóry Nep. János. Titkár: Edvi Illés László. Ezen ipartársulat a következő céhekből alakult:

---

¹⁾ L. Csanád püspöki körrendelet 1771. év 31. l.

²⁾ L. Megyés püspöki körrendelet 1781. 9¹/₂ l.

I. Asztalos és lakatos-egyesült-céh.

Az egyesült-céh kiváltságos levele 1762. június 18-áról szól, melynek megváltása 372 frt 34 krajcárba került.

A céhet minden szabadalmában megerősítette I. Ferenc király Bécsben 1816. szeptember 20-án. A költség felrúgott 855 forintra.

Hogy a lakatos céh 1720-ban már fennállott, kitűnik a minorita anyakönyvből, midőn is Stróbel János mint első lakatos céhmester már szerepel.

A virágzásnak indult lakatos és asztalos egyesült-céh 1761-ben annyira jól állott, hogy a mesterek, segédek és tanoncok közti viszonyokat szabályozó 55 cikkbe foglalt alapszabályokat életbe léptetni és szentesítés végett Mária Terézia nagy királynő trónja elé terjeszteni elhatározá; mi Troll Mátyás asztalos és Sing Konrád lakatos céhmesterek érdeme.

A nyert alapszabályok kivonatban a segédekkel és tanoncokkal mihez tartás végett közöltettek is, nevezett és több más mester jelenlétében.

Az asztalos-céh külön mesterkönyvet vezetett. 1772. év február 15-étől 92 bejegyzett mester között legidősb Arnold József, az utolsó mester Kibikás János 1871. október 8-án remekelt.

1762—1864-ig 63 asztalos és lakatos mester volt Aradon.

A remekelés elengedésével 1762-től 1778-ig 12 mester vétett be a céhbe. Az első mester Begler György asztalos volt, az utolsó pedig Arnold József. 1778-ban már remekelésre voltak kötelezve a céhbe lépők; azok közt első remekelt Straubert Márton lakatos, utóljára remekelt Árkay Sándor lakatos mester 1864-ben.

1762-től 1817-ig, a közel és meszsze vidékről mintegy 180 idegen mester kebeleztetett az aradi lakatosok és asztalosok egyesült céhébe. Így Schütz Ádám asztalos 1762-ben Lippáról, Schubert Jakab asztalos mester pedig Gyuláról.

A lakatos-céh pecsét körirata: „Sigil. Der. Priv. Schlosser Zunft in Arad.“ Két oroszlán, két keresztbe fektetett kulcsot tart. Fölötte korona. Évszám hiányzik.

Az egyesült céhnek van egy négyszögű pecsétje, melynek

oldalain ez olvasható: Kill — Disc — und Schlos. — in Arad. A lap szögletein áll I. G. Z. Az egyik gömbön van két keresztezett kulcs függélyes kalapácssal, a másikon gyalú, kife-szített körzovel; alúl lakat látszik.

A céh zászlója készült 1776-ban s 286 frt 3 krba került.

Az avült zászló felcseréltetett újjal és 1781. május 29-én szenteltetett fel.

A céh harmadik zászlója készült 1814-ben, 558 frt 25 kraj-cárba került.

A zászló, mely a minoriták templomában van elhelyezve, 1853-ban készült.

Védszentje: szent J ó z s e f.

---

2. Bognár és kovács egyesült-céh.

A kerékgyártó-céh Aradon már 1720-ban létezett, miután első mesternek K a t z m a y e r Sebestény van bejegyezve a minorita anyakönyvben, a ki 1721-ben mint céhmester szerepel.

Újabb kiváltságos levelét Bécsben 1816. szeptember 20-án írta alá I. Ferenc, vörösbársonyba van kötve, nagy pecséttel ellátva. 1818. március 5-én lett kihirdetve Arad vármegye közgyűlésén.

A kiváltságos levelet német nyelven, a szabály cikkelyekkel együtt L a z a r o v i t s udvari írnok 50 forint jutalomért írta, mit nyugtatása bizonyít.

Kisobb expeditió címen R a n f f y Zsigmond udvari titkárnak lefizetett a nevezett egyesült céh, nyugta mellett 72 forintot.

A király könyvbe beigtatás címe alatt fizetett 13 forintot ezüstben.

A kovács-céh privilegiuma 1725. III. Károly király ural-kodása alatt lett kiállítva.

1828. október 30-án 27,770. sz. alatt a budai helytartó-tanács ama rendeletét bocsátá közre Arad városához, hogy a kovács mesterek csak oly legényeket fogadhatnak a céhbe, a kik az állatgyógyításban és a lóvasalásban eléggé jártasak. Egy-szersmind elrendeltetett felsőbb helyről, hogy a magyar és német nyelvben jártas, olvasni és írni tudó kovácslegények kötelesek Budapesten az állatgyógyintézetben tapasztalataikat a lóvasalás mesterfogásában kibővíteni. A tauitás ingyenes volt.

A kerékgyártó-céh pecsétjén, noha hiányzik az évszám, mind a mellett a legidősb céhek egyikére mutat e körirat: „Sigil. D. Ers. Z. D. Schmid. V. Wagner Z. Arad.“

Van egy másik, régibb pecsétje is a céhnek, mely 1718-ra vall, ily körirattal: „Sigil. D. Ers. Wagner V. Schmid Handwerch Zunft Von Arath.“

A kerék alakú pecsét belső terén van két félre dülő tojás alakú paizs, mely egyikében szekéren ülő Phoebus látszik a felhőkön, napfény sugara között; a másik paizsban, lópatkó van kalapáccsal, ezek fölött püspöki alak áll.

A kovács-céh zászlója készült 1814-ben, a minoriták egyházában van elhelyezve.

A kerékgyártó-céhnek már a múlt században volt külön zászlója, melyet 1781. év május 29-én helyeztek el a minorita templomban.

Védzsztente: Szent Flórián.

---

3. Fésűs, rostás, reszelővágó és esztergályos-céh.

Pecsétjükön e körirat van: Sig. Der. Ver. Zunft in der k. Freystad Arad 1817.

A paizs belseje négyrésze osztott, melyekben elkülönített fésű, rosta, reszelő és félkörbe hajlott csiptető közt tekegolyó van.

---

4. Gombkötő-céh.

E céh magát könyveiben „Aradi öreg gombkötő céhnek“ nevezi.

1769-ben hat gombkötő mester keresett Aradon szabadalmi levelet, melyet még azon év február havának 23-ik napján megis nyertek boldog emlékü Mária Terézia uralkodása alatt. Nevezett iparosok következők valának: Okics János, Galiczky János, Galiczky Mihály, Vimmer József, Pivoda János és Koller Mihály.

Egy másik új privilégiumot kelle váltania a céhnek — melynek értéke 620 frt 45 kr. váltó cédulába került.

A céh jegyzőkönyve a múlt század közepétől kezdve 1833-ig nagy gonddal van vezetve, mi a nemes céh becsületét csak emeli.

Ez öreg gombkötő céh Aradon már csak egyre olvadt le, az egész környéken, több vármegyén keresztül alig van néhány gombkötő, a mi öreg Herzeg Dávidunk is nyugalomba vonult vissza, ki a céh irományait és jegyzőkönyveit a helybeli minorita kolostor tágas könyvtárába tette le.

Egyházi zászlóját 1813. év június 12-én szenteltette fel s 400 frt váltó cédulába került. Ez összeget tetemes adakozással pótolták Markovics Ignác céhmester, Pivoda Pál, Galiczky András, Rajcsinay István, Szak György, Rác György, Szathmáry István és Markovics István.

Mindössze 48 gombkötő mester remekelt Aradon.

---

5. Kötélverő-céh.

A céh kiváltságos levelét I. Ferenc magyar király 1821. április 13-án adta ki. A kiadás helynév felemlítése nélkül történt.

Az alapszabály cikkelyeket tartalmazó könyv szinte vörösbárszonyba van kötve és pazar fényvel van kiállítva. Az arany színórról csüngő nagy pecsét gazdagon aranyozott tokba van rejtve.

Minden céh kiváltságos levele közt ez a legdíszesebb. Gyönyörű festményekkel és közbesített arany betűkkel van illusztrálva, két bőség szaruból rózsák, virágok és kalászkok körítik a címlapot.

A második lapon a céh pecsétje 1821-ről, vörös bárszonnal bélelt oszlopokra feszített hermelin mezőn áll. A harmadik lapon az uralkodó neve fölött fekete sas karddal és uralkodói pálcával, alatta két angyal tartja az ország címerét; a kiállítás díszes.

A levél kihirdetése ünnepélyesen 1822-ik év szeptember havának 17-én tartott megyei közgyűlésen történt meg.

A céh zászlója készült 1835-ben; a minorita templomban van elhelyezve.

Védsventje: *szent J a k a b vértanú.*

---

6. Magyar szabó másként vékony és szürszabó egyesült céh.

Szabadalmukat I. Ferenc király 1817. július 11-én Lembergben szentesítette.

„Ezen királyi Privilegiumunknak, — írja jegyző — megszerzői e következő Mester Emberek voltak úgymint:

Vékony szabó Mesterek: Gregor József, Lukácsi Péter, Gaulik József, Póka János, Kovácsovich József, Lovászi Ferenc, Rutsek István, Szabó József, Bur János Mester Emberek.

Szür szabó Mesterek: Rimóczy János, Barkó András, Barkó Bertalan, Keller Mihály, Knedlinger József Mester Emberek.“

A kereskedő társulat után a magyar szabó céhet illeti az elismerés, a jegyzőkönyvek szabályos vezetéseért.

A többiek között ezt olvassuk:

„Mivel a régi Privilegiumunkat a Felső elvétette, ¹⁾ úgy csak a Régi Protokollumunkat tesszük a Ns. Céh Ládánkba örök emlékezetül 1818. esztendőben December 26-ik napján.“ A Ns. Céh Notáriusa által Póka János s. k.

A másik lapon ez áll:

„A Privilegium váltásra ezüst Pénzben köllött volna fizetni 160 forintot. De az ez mostani időben Cursus szerint jár, így az Ttts. Ns. Vgye. Generalis Perceptora Schlachta Gábor úr quietantiája szerint fizetünk — — — — 480. R. f.
 Az kisebb Expedítiók Taxsája váltó Cédulában 96. R. f.
 Az Expedítiók Taxsája — — — — — 95. R. f.
 Az irományok — — — — — 50. R. f. 45 kr.
 A Calculus Revisorjának — — — — — 100. R. f.
 Az király könyvben való beiktatásért — — 50. R. f.
 Az Pecsét Nyomónak — — — — — 20. R. f.
 Annak ki ezek után szokott járni — — — 10. R. f.
 Az Bécsi Ágens úrnak — — — — — 50. R. f.
 Az Budai Ágens úrnak — — — — — 50. R. f.
 Az Posta költsége — — — — — 50. R. f.
 Az Ns. Vgyénél az Ttts. Baláss úr által előadott költség — — — — — 32. R. f.

¹⁾ A század elején a pénzérték eszköknése — devalvatio — után a céhok kiváltságos lovóli olévülteké lettek, s a céheknek újakat kelto váltani.

Ismét csak ugyan az Ttts. Baláss úr előadása szerint — — — — — 45. R. f.

Az Ns. Vgyénél az Privilegium Le Copiáltatásáért és Publicáltatásáért adtunk — — — — — 25. R. f.

Summa 1253. R. f. 45 kr.

Arad Várossában Levő Mester Emberek Nevei:

Anno 1788-ik 9 Marti.

Gregor József, vékony szabó Bötsülletes Legény az kegyelmes Privilegium szerint be vétettetett Mester Embernek.

A „Jegyzőkönyv“ a beírt utolsó mesterről így ír:

„1868-ik év szeptember hó 25-én Dingfelder Konrád Magyar szabó, remek munkáját becsületesen elvégezte és bemutatta az Erdemes Céh előtt; bevévődött mester embernek az fölséges Privilegium szerint.“¹⁾

1751. Urbanovics Gergely aradi házfőnök és plébános-helyettes, Úrnap reggelén a szabó céh új zászlóját — tehát volt már ez előtt régibb — felszentelvén, ünnepélyes menetben a várba vezette buzgó népét, a hol az úrnapi körmeneten, a szabók már megáldott zászlója körülhordoztatván, minden ellenvetés nélkül az ó-aradi anyatemplomba hozatott s elhelyeztetett.²⁾

Az új zászlóról nincs tudomásunk, miután a céh beszűntetésével a magyar szabók zászlójukat a templomból elvitték.

A céh pecsétje 1723-ról tanúskodik. Körírata ez: Sigillum. Cheale. Artis. Sartoria. Privil. Camer. Civit. Vetero. Aradiensis. Közepén pelikán, fölötte nyitott olló, annak közepén koronázott függélyes gomblyuk szűrő — a szabók műnyelvén „Lopko Frimum“ látható.

Védosztentje: Szent István első magyar király.

---

7. Magyar szijgyártó-céh.

Szabadalmi levelét I. Ferenc király Lemberg városában 1817. július 11-én írta alá.

Arad vármegye 1819. év január 11-én tartott közgyűlésén tette közzé.

---

¹⁾ Szóórul-szóra íratott a Jkönyvből.

²⁾ Aradi mómorita I. Napló 28—29. l.

A kiváltságos levél vörös bársonyba kötve, függő nagy pecséttel van ellátva.

A céh pecséten e magyar körirat áll: „Privilegiált Arad városában. Magyar szíjgyártó. Nemes Che Pecsétye 1817.“

A paizs alakon, melyet két oroslán tart, kantár van.

A céh zászlója készült 1827-ben; a minoriták templomában van.

Védshentje: Szent György vértanú.

---

8. Magyar tímár-céh.

A magyar tímár-céh kiváltságos levelét I. Ferenc király kormánya alatt Bécsből 1817. év március 1-ső napján nyerte. Vörös bársonyba van kötve és zsinórról függő tokba burkolt nagy pecséttel ellátva.

Van egy másik fekete habos bőrbe kötött könyv „Legények könyve“ cím alatt, melyről a céh pecsétje csüng nemzeti szalagon.

E könyv címlapján olvasható:

„Az mi Felséges koronás 1-ső Fereucz királyunktul Kegyelmesen megnyert Privilegiumából ki szedett némely Czikkelyek, a mellyeket Eő Felsége Privilegiált Cameralis Arad várossában Helyezettett Magyar Tímár czéh, illy móddal közönségesen egygyes akarattal az Mester Legényeknek, és Ifiaknak, mind az jó erkölcsök, mind az Regula alatt lévő életek jobb folytatására ki adott; a költ Aradon 1818-ik Esztendőben, szent György Havának 19-ik napján.“

Következik 20 fegyelmi cikk, melyeket 14 tímársegéd neve zár be.

A céh pecsétje 1818. évet tünteti elő e magyar körirattal: „A z Magyar. Tímároknak Céh. Petsétje 1818.“

Belsejében két felé ágazó babérág között cserzőkád, fölötte keresztbe illesztett két husló-vas látszik.

A magyar tímár-céh zászló a minorita templomban csüng és 1819-ben készült.

Védshentje: Szent György vértanú.

---

9. Mészáros-céh.

E céhnek kiváltságos levele egész terjedelmében magyar nyelven van szerkesztve. V. Ferdinánd király uralkodása alatt, Bécsben, 1845. karácson hó 14-ről van keltezve.

A vörös bársonyba kötött levél 1846. március 16-án lett bemutatva Arad szab. kir. város tanácsának.

A mészáros céh már 1721-ben meg volt Aradon, mit bizonyít a céh pecsétjének e körírata: „Sigilum. Lanion. Cehas Aradin. 1721.“ Közepén: szív fölött vadúl rohanó bika látható. Első céhmester volt 1722-ben Stengel Márton; Goreisz János pedig első atyamester volt...

A céhnek már 1781-ben volt zászlója, mely a csanádi püspök rendelete folytán, a várbeli templomból, még azon év május 29-én hozatott át az ó-aradi minoriták templomába. Az új zászló 1850-ben készült, mely szintén a minorita templomban van elhelyezve.

Érdekességénél fogva közöljük Reck Konrád mészárosnak 1783. januárius 17-én Nürnberg városában kiállított s rózsza szalagon függő pecséttel ellátott szabadulási levelét. ¹⁾

Védszentje: Keresztelő szent János.

---

10. Német szabó-céh.

Kiváltságos levelét I. Ferenc Magyarország királya írta alá Lembergen 1817. július 11-én.

1819. július 13-án hirdette ki Arad vármegye e kiváltságos levelét.

Másnap átvette Schirmer Tamás céhbiztos azt s Koczér András főcéhmester és Ritz János alcéhmester jelenlétében a 21 német szabómesternek bemutatta.

A céh kis pecsétje e köríráttal van ellátva: „Sig. D. Deu. kleidermacher Innung. Arad 1725.“

Belsejében nyitott olló, fölötte korona.

A céh zászlója nincs a templomban.

---

¹⁾ L. U. Okmány.

II. Német tímár-céh.

(Rothgerber).

A céh kiváltságos levelét I. Ferenc 1819. március 5-én Bolognában írta alá.

A kérelmező mesterek nevei emlékül rá vannak vezetve. Ezek: R ö c k József, V e n e z e l Godolfréd, G e r e r Lőrinc, V e i l e r János, P a r t s c h t Ferenc és H i r s c h Ferenc.

Aradmegye közgyűlési termében 1820. augusztus 31-én olvasták fel és fogadták el a kiváltságos levelet.

A céh pecsétje tojás alakú paizson, — melyet oroszlánok tartanak — keresztbe fekvő két-két vakaró-kés és egy függélyes símitó, fölötte korona.

Körirata következő: „Sigil. Der Privilegirten Rothberger Zunft. In. Alt Arad. Anno 1820.“

Zászlójuk 1829-ik évben készült.

Védsvéntjük: Sz. J a k a b pátriárka.

---

12. Sütő, bábsütő és nyeregyártó egyesült-céh.

Kiváltságos levelét nyerte V. Ferdinánd magyar király uralkodása alatt az Úr 1845-ik esztendejében, szent Jakab hó harmadik napján Bécsben.

Bemutatása az aradi szab. kir. városi teremben történt 1846. március 9-én.

A veres bársonyba kötött okmány gyönyörűen van kiállítva és gazdagon aranyozott éretokban, arany zsinóron csüggő nagy pecséttel ellátva.

Aradon már 1715. előtt Wiszmannu Kristof és D ö r f m a y e r Farkas (Wolfgang) voltak az első sütő mesterek.

A nyeregyártók pecsétje 1846-ban készült e körirattal: „Innungs Siegel D. Priv. Sattler. Zunft D. königl. Freistadt Arad. 1846.“ Karimáján belől van egy angol nyereg.

A sütő céh pecsétjének e körirata van: „T. s. k. Privil. S. Sütő Céh A. sz. k. Arad városába. 1846.“

Belsejében látható a kenyeret áldó Üdvözítő, égre emelt arccal.

III.

Második Ipartársulat.

Elnök: Nikolits Péter; alelnök: Nyári Béla városi hadnagy.

Ezen második ipartársulat alakult a következő céhekből:

I. Borbély-céh.

Kiváltságos levele nincs. Mint értesültünk, Új-Aradon volna levele.

---

2. Fazekas-céh.

Kiváltságos levelét Lembergben 1817. év július 11-én nyerte I. Ferenc magyar király uralkodása alatt.

Az 55. szabálycikkell ellátott kiváltságos könyv vörösbársony borítékú és nagy udvari pecséttel bír.

---

3. Görögkeleti szücs-céh.

Érdekességénél fogva jegyezzük be nevezett céh kiváltságos levelét, melyet Antonovics szücsmester szívességéből nyertünk.

E céh levelet III. Károly magyar király uralkodása alatt 1725. évben nyerte.

Egész terjedelmében aranynyal bevont Cyrill betűkkel van írva s 26 szabálycikket tartalmaz.

Sajnáljuk! hogy olvasni, értelmezni nem tudjuk.

A 20 oldalra terjedő privilegium lap szélei tarka-barka színezetű primitív festményekkel vannak elborítva.

A könyv kötése disznó-bőr, melynek mindkét oldalán aranyozott kétfejű sas díszlik.

Ez unicum, és a legidősb kiváltságos céhlevél Arad városában.

---

4. Görög keleti vékony szabó, paplanos és szür szabók egyesült-céhe.

E céhnek XX. cikkből álló szabályait boldog emlékü Mária Terézia királynő erősítette meg, saját keze aláírásával Bécsben 1765. év július 29-én.

Ezen latin nyelven kiállított kiváltságos okmány egész terjedelmében olvasható a helybeli minorita társház levéltárában F. csomó 2-ik szám alatt.

Ez okmányt felolvasták és közzé tették 1766. év június 11-én.

Idő múltával e privilegiumot érvénytelennek nyilvánította a kormány, tehát egy új kiváltságos levelet váltott az egyesült-céh I. Ferenc magyar király kormánya alatt 1823. év március 28-án, mely 1826. július 15-én tartott Arad vármegye közgyűlésén hirdettetett ki.

A könyv meggyvörös bársonyba fűzve, zsinóron csüngő nagy udvari pecséttel van ellátva.

---

5. Kalapos-céh.

Kalapos-céh keletkezte 1818. évre mutat, a midőn október hó 11-én tizenkét kalapos mester mint alapító jegyezte be nevét a céhkönyvbe.

Ezek nevei Bartl János, született Ausspitzen Morvaországban, Ritt Pál szent-Andráson, Kesztlér Károly Aradon, Diósy József Veszprémben, Kubisch János Pozsonyban, Papp András Baracson, Beck Dániel Késmárkon, Hübner Peregryn Aradon, Kiss András Tokajban, Dienst Ferenc Znaïmban Morvaországban, Löb Antal Szent-Annán, Bekény György Miskolcon.

Nevezett mesterek nyerték ki 1817-ik év július 11-én I. Ferenc király uralkodása alatt a függő udvari nagy pecséttel ellátott, Lembergben aláírott kiváltságos levelet, mely veres bársonyba van ékesen kötve.

A kiváltságos levél elfogadtatott és ünnepélyesen kihirdetett a megyei közgyűlés alkalmával 1818. október 1-ső napján.

1818. évtől 1879-ig 57 helybeli kalapos mester van bevezetve a mesterkönyvbe; az első Bartl János, az utolsó Vertán Ádám.

Ugyanazon 1818-tól 1872-ig, számszerint 69 vidéki — filiális — kalapos mester neve szerepel. Az első Bartel Frigyes Zombolyán, az utolsó Takács Ferenc Kurticson.

A kalapos-céh zászlója el van helyezve a minorita atyák templomában és 1835-ik évben készült.

---

6. Lepénysütő (Simisiás) céh.

Nincs kiváltságos levele.

---

7. Magyar szücs-céh.

E céh életjelét 1851. év május 6-án adta, midőn egy zászló készíthetése engedélyét Heim Domonkos polgármestertől kérelmezé.

Kérelmezők: Valent István, Tóth János, Gyuroška Dániel, Major Illés, Petrik János és Tóth Mihály szücs mesterek.

A kérvény Franczely Albert céhbiztosnak adatott ki letárgyalás végett, ki nek véleménye volt, hogy minekutánna Aradon csak is 3 római kath. szücs van, a többi 3 pedig református, evangélikus és görög egyesült; a 30 görög keleti vallású szücsmester a méltányosság és viszonyosság tekintetéből is, hat más felekezeti mester számára külön zászlónak megcsináltatását nem eszközölheti, mert a céhládában készletben létező 300 forint egyéb szükségesebb célokra lenne fordítandó. A kérvényezők

alkalmasabb idők bevárására lettek utasítva. Ez volt az egyedüli céh, melynek zászlója hiányzott a körmenetekben és ünnepélyes fogadtatások alkalmával.

Védosztályunk: H á r o m s z e n t K i r á l y .

8. Német szűcs-céh.

Kiváltságos levelét nyerte 1817. év július 11-én Lembergben I. Ferenc király aláírásával, mely elfogadtatott és kihirdetett az 1819. július 13-án tartott megyei közgyűlésen.

A szabadalmi levél függő nagy udvari pecséttel van ellátva és vörös bársony borítékba kötve.

A céhnek 1801. január 7-én kezdett jegyzőkönyve jutott kezünkhöz, melyben az említett időtől 1871. július 31-ig szerb, román és német beírásokkal százhuszonkilenc kebelezett aradvárosi és vidéki mestert olvasunk.

Az első városi szűcs mester: M a r g o y I g n á c .

Első vidéki H a t s c h György Temesvárot, az utolsó B u r n á s z Sebők.

A céh zászlójára vonatkozó német bejegyzést eredetiben közölni érdemesnek találtuk.

„Billige Beschreibung und Aufriss der auf Anordnung eines Ehrsamem kirschner Handverk in der k. k. Privilegirten Stadt Alt-Arad im Jahre 1812. Neue Erichtende Zunft Fahne zur Ehre Gottes erbaut ist vorden, und zu einem Andenken dieses in Meister Protocoll einen Jeden Nahmen eingeführt vorden.

Betreffend die Zeit als cech Meister Ignatz Margoy unterzechmeister Athanasius Gruits und Petrus Pantalits. Da wir es denen nachkomenden Meisters eine Erinnerung unterlassen eine solche Zunft fahne ehren, hoch zu schätzen und den Tag unsere Schutz Patronin Maria die auf einer Seite nun auf der Fahne abgebildet ist, den Tag hoch feyern. Adam und Eva unsre ersten Väter die wir auf der zweiten Seite haben gleichfals den Tag der Erwartung Christnacht mit frohlokenden Hertzen zuzubringen wünschten.

Dero zeit beschrieben in Jahre 1816. den 28. mártz durch den Hern Frantz Stephan Katalényi dero Zeit Ober Zech Meister.*

A másik lapon ez áll:
 Einkasirung von die Deutschen Hern Kirschner Meisters
 zur neuen Fahne in Jahre

Der Alte Frantz Katalényi	-- -- -- --	10 fl.
H. Joseph Andrényi	-- -- -- --	20 „
Frantz Stephan Katalényi	-- -- -- --	20 „
Ignatz Margoy	-- -- -- --	20 „
Anton Lister	-- -- -- --	20 „
Ignatz Stoly	-- -- -- --	12 „
Georg Merfy	-- -- -- --	11 „
Georg Haker	-- -- -- --	7 „
Summa Summarum	-----	120 fl.

Egy másik lapon e jegyzet van esatolva a bevételhez:
 Nach fertigter Fahne haben diese Herrn Meister beyge-
 holfen

H. Anton Faber	-- -- -- --	30 fl.
Ignatz Rischau	-- -- -- --	5 „

A minoriták templomában függ egy szücs-céhzászló, mely
 1855-ben készült.

A céh védszentje: a Boldogságos szűz Mária.

9. Takács-céh.

Kiváltságos levelét nyerte 1817. július 10—11-ik napjain
 Lembergben. I. Ferenc magyar király adományozta.

Az alapszabályokat tartalmazó könyv, vörösbársony boríté-
 kba burkolt s függő udvari nagy pecséttel van ellátva.

E privilegium szerzői és a céh alapítói következő takács
 mesterek: Dahor János, Turfik György, Petrik János,
 Szabó Mihály, Horváth Ferenc, Lukács Mihály, Nagy
 János, Léva y József özvegye és Tóth Imre.

„De noha Felsőleges Fejedelmünk a Privilegiumot ajándékozta
 is* — mondja a mesterkönyv 1-ső lapja — „mégis e következő
 költsége volt az feljebb írt Mester Embereknek.“

„Az Privilegium váltására Ezüst Pénzben 160 Rén. forint
 költetett, — de mivel ezen időben az ezüst pénz ritka volt, úgy

Papírospénzben köllött venni a Cursus szerint fizettünk 1305 frt. 45 kr.“

A céhgyűlések a mesterkönyvbe 1818-tól 1872-ig rendszeres sorban vannak bevezetve s a mesterek, céhbiztosok aláírásával és a céhpecsétjével ellátva, — 1818. évtől 1870. január 9-ig 41 mester lépett a takácscéhbe.

Azok közt az első **D a h o r János**, az utolsó **T o d o r o v György**.

A mesterek ugyanazon 1818-tól 1875. év május 30-ig 44 inast fogadtak és szabadítottak fel segédde.

M o l d o v á n Demeter céhmester buzgólkodása eredményezte azt, hogy a román görögkeletiek egyházába elhelyezendő céhzászlóra — kegyadományok útján — begyűlt 320 frt. Kiállítása 317 frt 33 kr. került.

Az adakozók névszerint be vannak jegyezve a mesterkönyv 275 lapján.

A céhpecsétje a mesterkönyvben több helyen ép állapotban látható, mely 1818-ra vall. Körirata: **Ó - A r a d i B. T a k á t s C z é h - P e c s é t j e**.

Annak tojásdad alakú szegélyzetében, felhőktől körített felholdon, csillagokkal környezett Szűz Mária, ülében a kised Jézussal látható.

A felhők alatt háromszög alakban három vetélő van.

A céhzászló, mely a minorita templom falát díszíti, 1844-ben készült.

Védszentje: **S e g é l y n y ú j t ó S z ű z M á r i a** és **s z e n t M á r t o n**.

Önálló társulatok.

Ezen fejezetben azon, egykor létezett kereskedő- és iparos-céheket adjuk, melyek a céhrendszer megszűntével alakult ipartársulatok egyikébe sem léptek be.

Kereskedelmi társulat.

Arad szab. kamarai mezővárosában 1702-ben Schosalem János volt az első kereskedő, a ki 1704-ben már mint városi tanácsos szerepel.¹⁾

Noha 1720-ban már 13 kereskedő és 2 szatócs van névszerint említve,²⁾ mindazonáltal azoknak testületté alakulását biztosan nem tudjuk.

A társulat, mint látni fogjuk, 1738-ban kezdette használni német köriratú pecsétjét. 1774-ben már 36 kereskedő szerepel.³⁾

A társulatnak vörös bársonyba fűzött, hártýára írott, arany zsinóron függő, gazdagon aranyozott tokba zárt és nagy pecséttel ellátott kiváltságos levelét 1818-ban I. Ferenc király Zárában írta alá.

Az e könyvben olvasható társulati alapszabályok értelmében csak róm. kat. és görög nem egyesült vallású kereskedő lehetett a társulat tagja és mint ilyen, köteles volt segédjeivel és tanulóival a meghatározott ünnepnapokon a templomba menni és a körmeneteken megjelenni, ellenkező esetben a főnök 2 frtot, a segéd pedig 50 krajcárt tartozott a plébánia pénztárába büntetésül fizetni.

Mely időtájt léptek a társulatba a más vallású kereskedők, arról nincs tudomásunk.

Az alapszabályok igen szépen gondoskodnak a segédekről és tanulókról. Körvonalozva van viszonyuk, jogkörük a főnökökhöz, a társulatokhoz és a hatósághoz. Minden tanulónak négy évet kelle tölteni a kereskedésben, hogy felszabadúlhasson. Felszabadulása után három évig tartozott vándorolni és ha a kereskedelmi tudományokból és a könyvvezetésből kiállotta a szigorlatot, jogában állott a társulat főnökéhez, üzlet nyitás engedélyért folyamodni. Ha ez netalán megtagadtatott volna, polgári jog elnyeréséért a városi hatósághoz folyamodhatott.

Ha a segéd aradi származású volt, 50 forintot; ha pedig idegen volt, 100 forintot volt köteles a társulat pénztárába befizetni.

¹⁾ Aradi minorita I. anyakönyv.

²⁾ L. Arad kam. város összehívása 1720. Arad története, II. k. IX. r.

³⁾ L. U. Ott.

Az üzlet megnyitásához a városi hatóságtól szükségeltetett a polgári jog elnyerése.

Ennek birtokába lévén, a társulatba lépett.

Az alapszabályok a főnökök kötelességeit és jogait is körülírják és úgy látszik az alapszabályok szelleméből, hogy az elnök és alelnök iránti tisztelet igen nagy volt.

Hogy az aradi kereskedelmi társulat megalakulásakor hány tagot számlált, arról nincsenek adatok. A későbbi évekről már tudunk valamit felmutatni.

Így 1866-ban 86 bejegyzett kereskedő volt Aradon, a mi 48 esztendő alatt rohamos emelkedésnek nem mondható.

Az aradi kereskedő társulatnak fennállása óta 1872. augusztus 7-ig 224 bejegyzett tagja volt.

Az első tag és elnök Arschitz Sabbas, a második elnök Probszt Mátyás volt; a bejegyzett legifjabb tag pedig Nagy Kálmán.

Az aradi kereskedelmi társulat dicséretére álljon itt, miszerint 1861 óta gyűléseit és jegyzőkönyveit magyar nyelven vezeti és szerkeszti.

Ez alkalommal a következő felírású magyar pecsétnyomót vésette: „Arad sz. kir. városi kereskedői társulat pecsétje 1861.“

Birtokában van egy más 1818-ról szóló pecsétnek is, melyen e körirat olvasható: „Sigil des Altarader Handels Standes v. 1738., renovirt 1818.“

Az aradi kereskedelmi társulat e szerint a múlt századból származik.

1746-ik évben készült el a városház téren a Szent-Háromság szobor s ez évben tartatott a fogadalmi első istentisztelet.

A kereskedő-céh ajánlatát olvassuk, miszerint e vallásos ünnepélyre a szobor körül a társulat fog évenként sátozt emelni. ¹⁾

Miután az alapszabályok egyik pontja tüzetesen követeli az üzlet megnyitása előtt a vizsgálatot, ennél fogva a társulat 1848. ápril 15-én kereskedelmi iskolát nyitott, melynek vezetésével Rotter János magán kereskedelmi iskolai igazgató-tanárt bízta meg.

Ez iskola fenállott 1863-ig, ekkor reál-tanodává alakulván

---

¹⁾ L. Szent-Háromság-szobor jkönyv.

át, a társulat ez intézetben képezette tanoncait. 1875-ben, Roter iskolájának feloszlása után, a városi polgári iskolai tanárok vezetésére bízta, kik is azt a mai napig a legnagyobb lelkiismeretességgel vezetik.

A társulat elnöke: Bettelheim Vilmos.

I. Ács-céh.

Az aradi ács-céh egyszerű ládával bír, melyre 1731. év van dombor számmal vésvé; ez évben szervezkedett az ács-céh.

1716. Kolb Ferenc és 1718-ban Everle János ács mesterek fordúlnak elő. ¹⁾

Első kiváltságos levelét, mely karmazsin bőrbbe kötött másolatban van meg, Mária Terézia királynő, hihetőleg 1766-ban szentesítelte, minthogy a céhpecsétje azon évre vall.

Utóbbi kiváltságos levelét 1818. szeptember 4-én nyerte Bécsben I. Ferenc király uralkodása alatt, mely az alapszabályok cikkezésével, vörösbársonyba kötve, függő nagy pecséttel van ellátva.

Alapszabályait 1791. augusztus 7-én nyerte, mely alkalommal Sali Márton főcéhmester és Skrunszky József alcéhmester alatt szabadságot nyertek a segédek egy külön láda használására.

Az alapszabályok értelmében a felszabadult, felszabadulása után egy hónappal, két évig volt köteles vándorolni.

A céh jegyzőkönyvében 69 mester van bejegyezve, ezek közt Laufer János Mihály mint ácsmester szerepel 1760-ban, de a ki mint a jegyzőkönyvekből kitűnik, már sokkal előbb lett mesterré.

Az utolsó mester Czéh István bezárja a mesterek sorát. 1875. március 19-én remekelt. A remek-darab rajzból és terv készítésből állott.

Az ács-céh 1832-ben Finster József céhmester alatt kezdé jegyzőkönyvét anyanyelven vezetni. 1873-ban ipartársulattá alakult; a céh megszűnte dacára a társulat önállóan mozog,

---

¹⁾ L. Aradi minorita IV. Napló 1881.

beteg tagjait hetenkint 2 frt 10 krajcárral segélyzi, halálozás esetén a segéd özvegye és árvai 20 forint kegyadományban részesülnek.

A céhzászló 1830-ban készült és a minorita templomban van elhelyezve.

Céhmester: P r o b s z t Ferenc.

Védzsenteje: Szent J ó z s e f.

---

2. Cipész-céh.

Az önálló cipésztársulat bővített leírását V a g á c s Mihály úrnak köszönjük.

A cipész-céhnek jegyzőkönyvei kimutatása után, a céh „Német cipész-céh” név alatt alakult 1731. január 8-án. Alapítói C h l a u s z n e r János, S z i t t e r József és M i c h l e r János cipészek valának. Ezeknek sikerült III. Károly magyar királytól Arad város és környékére adományozott privilegiumot kinyerni.

30 évi fennállása után 1764-ben dicső emlékü Mária-Terézia királynő a céhet egy újabb kiváltságos levéllel ajándékozta meg.

1818-ban I. Ferenc Magyarország királya uralkodása alatt, az összes céhek privilegiuma elévülteknek tekintetvén, azon év szeptember 4-én, vörösbársonyba kötött, függő nagy pecséttel el látott s az uralkodó kézírásával erősített privilegiumhoz jutott, melynek ma is birtokában van.

A cipészek céhhé alakulását a múlt század elejére kell tenünk, mert a minorita napló sorából tisztán kivethető, miszerint a kérdéses céh 1831. január 10-én, a következő nagy ünnepélyességgel ülte meg fennállása századik évét.

A piaci templomban ünnepélyes „Te Deum” tartatott, melyben a városi tanács s a céhnek legidősbjei vettek részt.

Künn a piacon az egyenruhás magyar, német és rác polgári hadak valának felállítva s az ünnepély díszét üdvölvésekkel emelék, mi közé tarackok dördülése vegyült. ¹⁾

A céh e nap emlékére a B ü c h l e r Lőrinc-féle vendéglőben díszvacsorát rendezett, mit fényes táncvigalom követett.

---

¹⁾ L. Aradi minorita IV. Napló 1831.

A múlt század kezdetén az első céhmester Chlauszner János volt, legidősb mesterek Kramer Konrád és Graf János valának; e században az utolsó céhmester Miksits Mátyás, ki ma is életben van.

A központi céh hatásköre a környékre is kiterjedt.

A múlt században 297 vidéki cipész lett mesterré; az első bekebelezett vidéki Doppe István volt Káránsebesről, az utolsó Lindenberg Frigyes Gyuláról.

E században a bekebelezett vidéki mesterek 571 tanoncot szabadítottak fel Aradon.

A céh jegyzőkönyve 1772-ről egész 1819-ig tanoncok és segédek neveit tartalmazza; a mesterekről rendszeres kimutatás nincs, csak is mint befogadók és felszabadítók szerepelnek, így például 1772. július 3-án Sbőr Mihály befogadja tanulóknak két fiát Sbőr Ferenc Antalt és Sbőr Miklóst.

A bejegyzett utolsó felszabadítás 1830-ban történt. Kober Ferenc felszabadítja Schmidfall György tanoncot.

A cipész céhnek a haza és a város iránti polgári érdemei kimagaslanak.

1804-ben, midőn Arad vármegye 1200 katonát állított saját költségen, a céh tagjai a táborba induló harcfakat lábbelivel látták el. 1813-ban pedig az ezerekre menő francia foglyok őrzésére önkényten ajánlkoztak a mesterek.

Nagy érdemüknél fogva kitüntetésnek örvendtek: Szitter József, Kramer Jakab, Heim Mihály és Anninger Nándor, mint választott városi tanácsosok.

Anninger 19 évig vezette a város ügyeit, mint helyettes-polgármester s Pernyáva külvárosnak szabályozása az ő érdeme.

A cipész-céh működése 1831-től a következő:

1848. június 1-ső napján Klauzál Gábor ipar- és földművelésügyi miniszter, a magyar iparviszonyok rendezésére ideiglenes módosítványt bocsátott közzé, de az a közbe jött védelmi harc által gyakorlatba nem vétethetett; a bécsi kormány pedig 1851-ben azt hatályon kívülnek nyilvánította.

A m. kir. helytartó-tanács egy „Ideiglenes rendszabályt” léptetett életbe, mely 1860. május 1-ső napjáig állott fenn.

Ekkor a bécsi kormány, ily című patenst küldött: Oesterreichische Gewerbe Ordnung.“

Ezen intézkedés a magyarországi iparosokra káros hatású lett, minthogy az ipar és kereskedés szabad üzlete, kivétel nélkül mindenkinek megadatott.

1872-ben az alkotmányos magyar miniszterium e veszélyes intézkedést — mondja V a g á c s — egy új ipartörvény alkotása által módosította, a menyinyiben a céhket feloszlatta s az eddigi céhszokások gyakorlatát betiltotta.

E törvény értelmében új alapszabályokat alkotni, azokat a m. kir. földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumhoz helybehagyás végett beterjeszteni köteleességgé tétetett.

Ez alapszabályok szerkesztésére V a g á c s Mihály vállalkozott, melynek helybehagyása után, nevezettnek elnöklése alatt 1873-ban az önálló cipész-társulat megalakult.

Ezen társulat érdeme, hogy tagjai az „Első aradi nyersanyag beszerzési szövetség” cím alatt társulat állott össze, melynek feladata, az iparhoz szükségelt nyersanyagot jó hírben álló gyárakból beszerezni és a cipészek között mérsékelt áron kiosztani.

A céh első zászlója készült 1760 előtt, mely egy fő- és tíz vékony támasztó rúddal volt ellátva.

A céh e zászlót 1761-ben a várbeli Ferencrendiek ellenmondása dacára U r a k a Jácint tábornok és várparancsnok közbeleptével az ó-aradi minoriták templomában helyezte el. ¹⁾

A második zászló 1790-ben lett kész.

A céh harmadik zászlóját, mely a minoriták temploma falát díszíti, 1826. május 6-án H o c h Alajos minorita plebános-helyettes szentelte be.

A céh pecsétje ismeretlen előttünk.

Védsv. szentje: Szent Krispin püspök.

---

3. Csizmadia-céh.

Arad szabadalmazott kamarai városban a csizmadia céh már 1730. előtt létezett. Arról tanúságot tesz az aradi minorita Napló. ²⁾

¹⁾ L. Min. Napló.

²⁾ L. Aradi minorita III. Napló 45—46. l.

Ugyanis: nevezett céh 1770. június havában a csanádi püspöki hatósághoz németnyelven intézett kérvényében állítja, miszerint az ünnepélyes körmeneteken a csizmadia céhet illeti az elsőség, miután már 40 év előtt, — tehát 1731-en túl — elsőк szervezkedtek céhhé Aradon. ¹⁾

Első mesterről Pet t Jakabról már 1715. előtt tétetik említés.

Vajmi csekély számmal lehetett még akkor a céh, mintán 1720. Arad városában csakis 37 vegyes mesterember létezett. ²⁾

1774-ben a kézművesek száma már 218-ra szaporodott. ³⁾

Az említett kérvény hitelét igazolja a csizmadia-céhtől szívességből nyert II. mesterkönyv, melynek 2-ik lapján szóról-szóra ez áll:

„1725. március 25.

In den balm dag Tauff geld gegöben von groszwardein.

Der erte Porubsky János.

Der antre Nitroy Mihál — (bizonyosan Nyitray.)

Der Trite Jöry — georg — (Györi lesz.)

Der virte Satbowy Mahál.

5. Kováts poul — (Kovács Pál.)

6. Silaty Moiklos — (alkalmasint Szilágyi Miklós.)

Ugyanazon mesterkönyv 3-ik lapján 1727. és 1728-ról három elkülönített szerb beírás látszik. Sajnáljuk, hogy nem értettük.

A mesterkönyv 8-ik lapján e fölötte érdekes határozat olvasható.

„Ezer hétsas ötven kilencedikben husonharmadik Septem-berben.

Mindeneknek tutára aguk az kiknek illik, hogy mink az aradi becületes Ce meg erüstük hogy ezután soha többé egik a masikanak semire ne hanhasa az ó nemseegi levelet, három aran büntetes alat, melet az becületes Ce maga elő pecetükel meggy erösítük egy más között. ⁴⁾

¹⁾ L. V. Okmány.

²⁾ L. Arad kamarai mezőváros összeírása 1720. Arad tör. II. köt. IX. r.

³⁾ L. Arad kir. kamarai város összeírása aradi kam. ügyészség könyvtárából. Arad tört. II. köt. IX. r.

⁴⁾ L. 1825-től 1846-ig a demokrat-kosmopolita elvet valló csizmadia-céhnok a külön fajú és vallásunkkal százhuszonegy éven át kitarító egybeolvadása az ipar téren becsületéro válik. Ugyanazon egy mesterkönyvből irt jegyzeteket olvassuk német, szerb és magyar nyelven.

Czibula Márton csemester és Jovan petrovits Atamester kossongesen egyes becületes Cemeses Ce.*

Az aradi eszmadia-céh 1767-ben kezdte a 2-ik mesterkönyv vezetését és vitte 1846-ig.

A város népesedésével nevezett céhbeliak száma is gyarapodott, annak feltüntetését tíz-tíz évről kimutatni érdekesnek látjuk.

1767-ben mester	— — — — —	32.
Céhmester Petrovics Jovan.		
1777-ben mester	— — — — —	33.
Céhmester Peskó Mihály.		
1787-ben mester	— — — — —	44.
Céhmester Kálmán Dávid.		
1797-ben mester	— — — — —	50.
Céhmester Jánosy Antal.		
1806-ban. Emulítés tétetik a vidéki mesterekről filiális név alatt.		
1807-ben városi mester	— — — — —	72.
Vidéki.	— — — — —	15.
Céhmester Varga Mihály.		
1817-ben városi mester	— — — — —	107.
Vidéki.	— — — — —	32.
Céhmester Mihalovics Sabbas.		
1827-ben városi mester	— — — — —	139.
Vidéki.	— — — — —	8.
Céhmester Petrovics György.		
1837-ben városi mester	— — — — —	152.
Vidéki.	— — — — —	7.
Céhmester Dehelán Péter.		
1846-ban mester	— — — — —	197.
Vidéki nincs említve.		
Céhmester Klajti Jevta.		
Atyamester Botka István.		
Céhjegyző Gruber Jakab.		

A céhpecsétje, mely a II. mesterkönyv 3-ik lapjára van nyomva, olvashatatlaná vált.

A céh első zászlója készülhetett 1730 körül.

A második zászlóról tanúskodnak a minorita III. Napló e

sorai: „1770. június 26-án. Az érdemes csizmadia-céh új zászlót készíttetett.“

E zászló a megyés püspök határozatával az ó-aradi minorita anyatemplomba helyeztetik el.

A régi rongyolott zászlót a céh a várbeli templomnak ajándékozta emlékül. ¹⁾

Az utolsó céhzászló 1825-re mutat, mely szintén a minorita templomban van elhelyezve.

Védszentje: Szent Imre herceg.

---

4. Hentes-céh.

E céh kiváltságos levelét I. Ferenc király 1824. október 1-ső napján Bécsben írta alá.

A hentes-céh kiváltsági levele épp oly díszes alakú, mint a fenn leírt kötélgyártóké. Ékes festmények díszítik ezt is.

A kiváltságos levél utolsó lapján e tágas felhatalmazás olvasható:

„1827-ik Esztendőben Mártius hónap 26-ik napján Ts. Ns Arad vármegye városában tartatott köz Gyűlése alkalmatosságával, az Aradi Henteseknek ezen bemutatott Célbeli kegyelmes Privilegiuma a N. méltóságú Magyar királyi Helytartó Tanácsnak f. é. Január 9-én 1007. szám alatt költ kegyes Rendelése értelmében, oly hozzáadással kihirdettetett: hogy az, a Megyének m. é. Jk. 1602 szám alatt a Város piatzi köz árulására nézve felhatott Észrevételei helyt állításával, egyedül tsak a Célhbe állott Társaságnak belső rendtartására értetődvén; sem a heti és más piatzi áruló szabadságban, sem a Szöcsöknek eddig volt szokásában, sem egyebb házi szükségű apróbb marha leölésben, s eddig gyakorlott piatzi szabadárulásban, sem pedig Új-Aradról s más szomszéd helyekről eddig is szokásban volt Borjú hús árulgatásában, ezen k. Privilegium színe alatt akadályok ne szerzetessenek J. J. k. 272 sz. a. Jegyzette Tiszt. Megye Első V. Notarius Lázár Lázár m. k.“

---

¹⁾ L. Aradi minorita Napló III. megyés püspöki rendelet 46. l.

A könyv veresbársonyba van kötve, arany szalagon függő aranyozott érctokba zárt nagy pecséttel.

A céh pecsétje készült 1824-ben e körirattal: „Sigil. Caes. Priv. Penesticor. R. Cam. Pr. Opp. V. Arad.

Belsejét ékesíti: kecske, bárány és disznófej két bárdal.

A céhzászlója készült 1854-ben, a minorita templomban van elhelyezve.

Védsvent: Keresztelő szent János.

5. Kádár-céh.

A kádár-céhnek I. Ferenc Magyarország királya aláírásával két eredeti kiváltságos levele van.

Az első 1818. szept. 4-ről szól, mely Bécsben íratott hártýára és nemzeti zsinórról függő nagy pecséttel van ellátva.

A másik 1820-ik évben, nap kitétele nélkül Zarában lett kiállítva és aláírva, közönséges márványozott papír-kötésben.

Úgy látszik ez eredeti és I. Ferenc uralkodó király által szentesített Céhszabályok a rend (Ordnung) célszerűbb kezelésére lettek alkotva.

Az alapszabályok értelmében a segéd köteles volt folytonos 3 éven át vándorolni, ha csak betegség vagy a szülők halála félbe nem szakította a szabály szerinti vándorlás idejét.

E céhnek már 1719-ben léteznie kellett, miután Neumayer Antal első céhmesternek van bejegyezve a minorita anyakönyvben.

A céh jelenlegi jkönyve 1769-ről tanúskodik, a melyben alapító mestereket, városi s remekelő és vidéki vagy kebelezett mestereket különböztet meg.

Alapító mesterek: Edelmüller Jakab, Piringer János György, Lueger József, Mordinger György.

A városi remekelő 64 mester között 1770-től 1855-ig első Seidel Ferenc, utolsó König Antal.

1770-től 1855-ig vidéki kebelezett mester közt első Jakobi János Mihály Gyoronon, utolsó Maximovits János Heufelden.

A céhpecsétje 1770-ről van e körirattal: Sigil. D. Fas. Binder. Zunft. In. Der. Stad. Arad 1770.*

A pecsét közbensőjén van egy élére állított hordó, fölötte nyitott körző, kalapács és súlyok.

A paizs fölött Orbán püspök egyházi díszöltönyben, kezében szőlőfürt.

A kádár-céh zászlója készült 1770-ben, kijavítottatott 1820-ban használaton kívüli rongyolt állapotban a lomtárba jutott.

Védsv. szentje: Szent Orbán püspök.

---

6. Kőműves, ács és kőfaragó egyesült-céh.

Kiváltságos levelét I. Ferenc király Bécsben 1816. szept. 20. szentesítette.

A céh keletkezte a beszegődött segédek és felvett tanoncok könyve nyomán 1731-re vezet vissza. Azonban már sokkal előbb voltak Aradon kőművesmesterek, mert a minorita anyakönyvben 1710 előtt Luder Ádám kőműves mester neve fordul elő.

1732-ben. Kőművesmester Hueber József, ácsmester Reyhuber Tamás.

1817-ben utolsó mester Hoffer József.

A zászló készült 1855.

Védsv. szentjei: Szent Sebestény és Rókus.

---

7. Molnár-céh.

A céh hat alapító mester közreműködésével 1770. év december 26-án alakult.

Alapító mesterek: Reussel János, Rubenbauer János György, Frunckel András, Schönbauer Ádám, Wimmer Sebestény és Eichen János György.

Ezek közreműködésével nyerte a társulat hihetőleg még azon évben — évszám hiányzik — az uralkodó királynőtől a kiváltságos levelet.

Az újabb szabadalmas levél Zarában kelt 1818. május 8-án és I. Ferenc Magyarország királya aláírásával van ellátva, vörösbársony kötésben és függő pecséttel.

A kiváltságos levél felolvastatott és kihirdettetett Aradon a megye közgyűlésén 1819. szept. 15.

A céhbeli mesterek két részre oszoltak, ú. m.: városi és vidéki mesterekre.

A kik polgári joggal bírtak, e címet használták a Mesterkönyvben; így használták külön a polgári és külön a városi mester nevet.

A fennírt hat alapító után legidősb mester 1771-ben Rübenaubauer Károly.

Az első kiváltságos levél kapcsán 99 mester között első molnármesterek voltak Solaj János és Novák Lőrinc. Utolsó mester 1816-ban Klück Antal.

Az e században nyert kiváltságos levél alapján 1818. május 8-ától 88 molnármester között első Stösser Gáspár, utolsó 1871-ben Ascher Ferenc.

A céhszabvány beszünttetett 1873-ban és ipartársulattá alakult.

Ez időből e három van bejegyezve a Mesterkönyvben: Gruber Hugó, Gelcz Konrad és Friedrich György.

E céh jellemzésére ide iktatjuk, miszerint a céhládába befizetés elhanyagolásaért nyolcan mester jogukat veszve, a mesterkönyvből is kitöröltettek.

A molnárcéh első zászlóját 1781. december 22-én tűzte fel a minoriták templomában.

A második készült 1807-ben. A harmadikat, mely 1020 forintba került, 1825. május 28-án Rácz Jeromos plebános szentelte fel szent Miklós és Nepomuki szent János tiszteletére.

A negyedik zászló készült 1870-ben, mely ma is a templom ékességül szolgál.

Védőszentjei: Nepomuki szent János és szent Miklós.

Befejezés.

A magyar, német és szerb nyelven nyomott céhalapszabályok, kevés változással egyöntetűek.

A kezdő 10. cikk az inasoknak-, a 20-ig a legényeknek a

mesterekhez viszonyos állását tárgyalja; a többi cikkek a mesterek teendőit, jogait állapítja meg s a viszszaéléseket korlátozza.

A múlt és előbbi századokban dívó szellem felderítésére, a legrégebb szabályok 55-ik cikkét eredetiségénél fogva ide iktatni érdemesnek láttuk.

A céhalapszabályok „LV-ik cikkely”-e.

Végre a helybeli elüljárók és Commissáriusok minden gondviseléseket arra is fordították, hogy ama némely céheknél szokásba ment, és a felséges rendelkezések ellenére maiglan szokásban lévő viszszaéléseket megszüntessék, millyenek:

- a) A céhköszöntések és ezen cím alatt vétetni szokott taksák; és a köszöntők és izenet-hozók között való külömbiség.
- b) A kiálló legények kérésére (Ausstehen der Gesellen.)
- d) A mesteremberré lett legénynek házasságra köteleztetése.
- e) Azon szokás, mellyel a más mesterembernek tartozó mesterembernek szabad nem volt addig dolgozni, míg neki eleget nem tett.
- f) Azon szabás, melly szerint a mesterembernek felfogadni szabad nem volt az olly munkát, melly egyszer másikának ajánlatott.
- g) Az a vélemény, hogy az olly legény, ki Uraságnál inasképp szolgált, mesteremberré nem lehet.
- h) A képzelt becstelenség esetei nevezetesen:

1. Mintha az már becstelen volna, a ki törvénytelen házasságból származott.
2. A kiknek szülői halállal járó büntetésben estenek, vagy más gonoszsgót követtenek el.
3. A kiknek feleségeik kicsapók vagy házasságtörés gyanújában estenek-is.
4. A kik valóságos fej-vesztést érdemlő gonoszsgót követtenek el, de megkegyelmezettek.
5. A kik macskát vagy ébot öltenek.
6. A kik más döggel bántanak, vagy azt megnyúzták.
7. A kik a hóhérral, vagy a nyúzóval szóllottanak, utaztak, ittanak vagy csak az ő tometésén jelentenek is meg.

Ezen és más e féle viszszaélésektől és oktalan véleményektől tohát, minden céhbeli annál inkább tartózkodni köteles, mennél bizonyosabban meg büntöttek érdeme szerint az, a ki mindezáltal illy elöbítelotkekhez ragaszkodik.“

Az e században kiállított céh privilegiumok némi módosítással jelentek meg.

Néhány cikk kihagyásával a hajdani 55 cikkely 49-re apadt.

Nevezett cikk ezt tartalmazza szelidebb modorban:

„Valamint tehát ezen fellebb előszámlált cikkelyek által

mind azon Rendszabások, mellyek a Mesterségeknek előmozdítására és jó rendtartására tzeleznak, sinórmérték gyanánt megvannak határozva: Ugy ellenben minden annak előtte tapasztalt visszaélések és balvélekedések egészen eltörültessenek, s ezeknek vissza hozása, a többszöri Rendelések szerént keményen megtiltatik.“

Napjainkban a céhrendszer már ódonság. A kormány 1873-ban szabad iparra változtatta.

Ma mindenki független iparos, ha mestersége fizésére iparjegyet vált.

Megszűnt a mestercím és ezzel szétszállott a mesterek közti szoros kapocs, mely őket egymáshoz fűzte. Vége lett a mesterek, segédek és tanoncok közti fegyelmi viszonynak is s ez a legnagyobb erkölcsi veszteség, mi a céhek megszüntetéséből származott.

IX.

**ARAD KAMARAI VÁROS
ÖSZSZEÍRÁSA.**

Arad város özszeírása.

Három özszeírást adunk, az első 1715-ből, a másodikat 1720-ból a harmadikat pedig 1774-ből.

E három özszeírás ékesebben szól Arad népesedési és lakosági viszonyairól, mintha hosszú lapokat írának tele Arad fokozatos, majdnem rohamos haladásáról.

Különösen áll ez városunknak a kurucok által történt felgyújtását követő időszakra. Aradnak szerencsétlen leégése után, annak csakugyan sphynx-ként való emelkedése országunk újabb történetében valódi esemény.

Mit sem túlzunk akkor, midőn Arad emelkedését az amerikai városok emelkedésével hozzuk párhuzamba, ha mindjárt sze-
lídebb alakban is.

Mindazt, mit ma Aradon látunk, mit ma Aradnak nevezünk, 100 évnek eredménye. Maga a város noha az ország legifjabb városai közé tartozik, mégis sok várost, mely századokat élt át, és diéső és hatalmas pártfogókkal bírt, haladt túl.

Hogy tehát e haladásnak szemmel látható képét adhassuk, legegyszerűbbnek tartottuk Arad özszeírását adni a kurucok előtti, a kurucok utáni időből, és a XVIII. század utolsó negyedéből.

Igen érdekes képet nyújt ez özszeírás Arad 100 év előtti lakosairól, családjaíról.

Különösen áll ez magyar- és német polgártársainkra nézve. Végig haladva a hosszú betűsoron, alig találunk Arad mostani családjaíróval özszechasonlítva 80—100 családot, kik városunknak öslakói lennének.

Az úri osztályt illetőleg pedig azon állítást kockáztatjuk,

hogy nincs 20, ki a múlt század III. negyedének végén már Aradon lett volna.

Egyedül a kereskedő- és iparos körök azon szerencsések, kik közül legalább mégis 70—80 család tarthatja és mondhatja magát Arad őslakójának.

Kissé ugyan furcsán hangzik, hogy Aradon 100 év elég valakinek ösiségére, de e körülményeket is csak a török hódításnak, és az ezen hódításból következett változó viszonyoknak kell tulajdonítani. Ki tudja, ha Arad nem határőrváros, hogy mily fejlődésnek nézett volna elébe.

De mint határőrváros, majdnem e század elejéig katonai jelleggel bírt, és csak mióta megszűnt „granicvár város“ lenni, azóta van élete, azóta van története.

Az 1720-diki összeírás a katona-polgárok neveit is hozza, mi mindenestre városunk szerb polgárait sok érdekes adatot fog szolgáltatni.

A tulajdonnevek kiírásánál szigorúan az okirat helyesírásához, vagyis azok eredetijéhez ragaszkodtunk. Az egyes eltéréseket, a netaláni hibás kiírást az illető érdekelt családok maguk is észreveszik és senkit sem fog gátolni abban, hogy őseit ki ne betűzhesse.

I.

Arad kamarai uradalom összeírása.

1715-ből. ¹⁾

Folyó szám	Lakosok és földművelők vezeték és kereszt nevei	Földművelők száma tőföldjei postonyj köből után	Irtások köből után	Kaszáló, ré- tek, talánláng vagy hold után	Szőlők, kapa után
1	Aradi Istók	—	—	—	—
2	Aradi Milos kereskedő	—	—	—	—
3	Balantin Anna özv. kereskedő	—	—	—	—
4	Baurik György	—	—	—	—
5	Beisser András	—	—	4	—
6	Bellichárk kereskedő	14	—	—	—
7	Boktel György bodnár	—	—	—	—
8	Bruckmüller János molnár	—	—	—	—
9	Cserkvenin Síván	—	—	—	—
10	Csiszán György puskaműves	—	—	—	—
11	Csizmáty György eszmadia	—	—	—	—
12	Csuresia Jován szűcs	—	—	—	—
13	Csuresia Radák szűcs	8	—	15	—
14	Czimmernann Tamás	1	—	—	—
15	Dragoly	—	—	—	—
16	Dugovrath Nikola	—	—	—	—
17	Filkmann Boldizsár	—	—	6	—
18	Fischer Mátyás	—	—	—	—
19	Fonesár Líván fazekas	—	—	—	—
20	Fonezelt Jakab polgárnagy	—	—	—	—
21	Heckmann Boldizsár sütő	—	—	—	—
22	Heller János	—	—	—	—
23	Hieronymus János	—	—	—	—
24	Hoffer Simon sikot, szekeres,	—	—	—	—
25	Horváth György	—	—	—	—
26	Kebel Jakab	—	—	—	—

¹⁾ L. magyar királyi orsz. lováltár régi oszt.

Polyó szám	Lakosok és földművelők vezeték és kereszt nevei	Földművelők szá- mfelelőjei személyi kötől után	Irtások közből után	Kaszáló, ré- tek, falán lánc vagy hold után	Szőlők, kapa után
27	Kelemen István	—	—	54	—
28	Klausner Tamás	—	—	—	—
29	Kohl Ferenc ács	—	—	—	—
30	Kolb Gáspár lakatos	—	—	—	—
31	Kolb Orbán ács	—	—	—	—
32	Kosztó György kereskedő	—	—	—	—
33	Kovács Márton szabó	—	—	—	—
34	Krausz János	—	—	—	—
35	Krocsát Mihály kereskedő	—	—	—	—
36	Krommer Márton cipész	—	—	—	—
37	Kurtner György szekeres	2	—	12	—
38	Kussa szabó	—	—	—	—
39	Lager András kőműves	—	—	—	—
40	Lakatos András kovács	1	—	—	—
41	Landtmann Tamás	—	—	—	—
42	Leffelberg Tamás bodnár	—	—	—	—
43	Magyar Márk	—	—	—	—
44	Magyar Péter	—	—	—	—
45	Makovics György szabó	—	—	—	—
46	Marcule kereskedő	—	—	—	—
47	Marina kereskedő	—	—	—	—
48	Markó János kereskedő	—	—	—	—
49	Martin Miklós	—	—	9	—
50	Mihály Ferenc	6	—	8	—
51	Mihály György	15	—	—	—
52	Miklies Mihály szabó	—	—	—	—
53	Milner Márius molnár	—	—	—	—
54	Mittár Ábrahám szabó	—	—	—	—
55	Móricz János szekeres	2	—	6	—
56	Németh János	—	—	—	—
57	Oláh Péter kereskedő	6	—	6	—
58	Oláh Tódor	—	—	4	—
59	Otter Simon mészáros	—	—	—	—
60	Pinchán Vida szekeres	—	—	—	—
61	Poklin Éva özvegy	—	—	—	—
62	Popovics Mihály üzér	—	—	—	—
63	Prodn Bajác szatócs	—	—	—	—
64	Radiszáv kereskedő	—	—	—	—
65	Radiszáv kereskedő	—	—	—	—
66	Radó Budin kereskedő	—	—	—	—
67	Rácz Gábor	—	—	—	—
68	Rácz János	—	—	—	—
69	Rácz Miklós	9	—	8	—
70	Rácz Milok	—	—	—	—
71	Rácz Vellya	7	—	6	—
72	Roinhold Pál asztalos, városi tan.	—	—	—	—
73	Richter Vencel lakatos	—	—	—	—
74	Salamon Tamás	—	—	—	—
75	Schlosser György szekeres	4	—	—	—
76	Schlosser Károly lakatos	—	—	—	—
77	Swarz Tamás	—	—	—	—

Folyó szám	Lakosok és földművelők vezeték és kereszt nevei	Földmvelők szá- léföldjel pozsonyi kőből után	Írtások közből után	Kaszáló, ré- tok, talán lánc vagy hold után	Szótők, kapu után
78	Swarz Vencel	—	—	—	—
79	Stamberg János téglaverő	—	—	—	—
80	Steichelo Kristóf tímár	—	—	—	—
81	Stengl János Márton	—	—	—	—
82	Strangár Jakab fu (varos)?	—	—	—	—
83	Subin János mészáros	—	—	—	—
84	Suzolat József	—	—	—	—
85	Szabylás György fogyvercsináló	—	—	—	—
86	Szalay János molnár	—	—	—	—
87	Szász György	2	—	—	—
88	Sztipanovicsa özvegy	—	—	—	—
89	Tarich György	—	—	—	—
90	Torczia György szabó	—	—	—	—
91	Terczia Milátn szűcs	—	—	—	—
92	Teutlerin Szabina özvegy	—	—	—	—
93	Thodor János csizmadia	4	—	14	—
94	Torfmayr Kristóf sütő	—	—	—	—
95	Tóth János	—	—	—	—
96	Trikel Mihály molnár	—	—	—	—
97	Veszelin Antal	—	—	—	—
98	Vörös János szekeres	1	—	18	—
99	Weisz Gotthard szabó	—	—	—	—
100	Vidó Mihály	—	—	—	—
101	Winkler János	—	—	—	—
102	Zapunczy Liván fazekas.	—	—	—	—
	Összesen	81	—	170	—

Vagyontalan zsellérek.

Csacsek György,
Habert Bennua bodnár,
Kolosváry György,
Libert Henrik,
Mali Miháts,

Németh József,
Pissenthaler György szekeres,
Plokingor János fogadó,
Rác Miltár szappanos,
Szaics András.

Arad kamarai mezővárosnak van birtokos családja 102.
Vagyontalan zsellér családja van — — — — 10.
Összesen van család — — — — — 112.
Ezeknek összes birtoka pozsonyi köből után szá-
mítva, szántó föld — — — — — 81.
Kaszáló, rét, lánc vagy hold után. — — — — 170.

Foglalkozásra nézve van.

Asztalosmester	—	—	—	—	1.	Lakatosmester	—	—	—	—	3.
Ácsmester	—	—	—	—	2.	Mészárosmester	—	—	—	—	2.
Bodnár mester	—	—	—	—	3.	Ezek feltétlenül	korcsmárosok is.				
Czipésmester	—	—	—	—	1.	Molnármester	—	—	—	—	4.
Fazokasmester	—	—	—	—	1.	Puskaműves	—	—	—	—	2.
Fogadós	—	—	—	—	1.	Sütőmester	—	—	—	—	2.
Fuvarozó szekeres	—	—	—	—	7.	Szabómester	—	—	—	—	7.
Honoratior	—	—	—	—	2.	Szappanosmester	—	—	—	—	2.
Iparos (kiknél az illető iparág nincs megnevezve)	—	—	—	—	37.	Szabós	—	—	—	—	2.
Koreskedő	—	—	—	—	13.	Szűesmester	—	—	—	—	3.
Kovács mester	—	—	—	—	1.	Téglavetőmester	—	—	—	—	1.
Kőművesmester	—	—	—	—	1	Timármester.	—	—	—	—	1.

II.

Arad kam. város polgárainak özszeírása.

1720-ból. ¹⁾

Agniskovics Joneza,	Bojác Damascén,
Aigner János,	Bojác Dávid fogadós,
Andrényi Jakab iparos,	Bojác Dragvilo,
Andrényi István iparos,	Bojác Márton,
Andrényi Simon iparos,	Budai Rakó iparos,
Aragyán János,	Bugariu Broján kereskedő,
Aragyán Mihály,	Bugasiu Iván,
Arinhoffer Tamás iparos,	Burger asztalos,
Armagyanin Ilia,	Csamadác Juszto,
Bablár György iparos,	Cserni János,
Bablongya Mittár iparos,	Csizmár Péter iparos,
Babó György,	Csizmás Cusmon iparos,
Babó István iparos,	Csizmás Domjén,
Babó Milutin,	Csizmás Gábor iparos,
Babó Terkó iparos,	Csizmás Tódor iparos,
Babó Vilma,	Csizmazia György iparos,
Banin János,	Csizmazia János iparos,
Begedimác Mihály,	Csizmazia Miloszláv,
Beisan Vince kereskedő,	Csornvi Liván,
Béli István szellér,	Cosco Péter szekeres,
Béli Marc kisbíró,	Csümlővári Mlagen iparos,
Berr Tólor fogadós,	Csurcsia Rafael iparos,
Bója Cerni,	Czaurus Antal iparos,
Bója Brovtaya iparos,	Czigán Stoján,

¹⁾ L. A magyar királyi orsz. levéltár régi oszt.

Czoyo Csernic iparos,
 Daszner János,
 Deák Mihály kereskedő,
 Douretovich Ábrahám iparos,
 Exel Ádám iparos,
 Gergh Mihály fogadós,
 Gergh Miklós,
 Gothhuber János,
 Gracsanin Mihály kereskedő,
 Gyurka Icit,
 Hagya Broján,
 Halác János,
 Halác Simon,
 Hechmann Boldizsár bíró,
 Hegler Jakab iparos,
 Hogyin Pál kereskedő,
 Horvát György iparos,
 Icsál Hieronimus,
 Inemo János fogadós,
 Jagbirger János kereskedő,
 Jancsi János, zsellér,
 Járich János iparos,
 Jeromer Marcel iparos,
 Jescsiús Mittár szekeres,
 Jovo Sevi,
 Jukaczki Arsin iparos,
 Jung Xard fogadós,
 Jurko György iparos,
 Kanisa,
 Kaszapin Sivko iparos,
 Kecskemercz Sivko,
 Kegli Jakab fogadós,
 Kelmi István zsellér,
 Klinglieb Joan,
 Klein János iparos,
 Kolb Ferenc szekeres,
 Koszta iparos,
 Krausz Godelfried fogadós,
 Krausz János szekeres,
 Kreszto iparos,
 Kuzmon,
 Lasni János kereskedő,
 Lauthapach József fogadós,
 Lautman Tamás iparos,
 Lets Lőrincz szekeres,
 Limocz Timkó kereskedő,
 Loncsár István,

Lower József,
 Lubeisz János,
 Luta
 Mái András,
 Mái Mihály kereskedő,
 Mái Mihály kereskedő,
 Markó Béla kereskedő,
 Markó János,
 Marinkó,
 Marsin Miklós iparos,
 Márton Miklós iparos,
 Mathiacz János zsellér,
 Mészáros János iparos,
 Miller János iparos,
 Miller Novák,
 Mikics Mátyás iparos,
 Moger János,
 Molnár Balázs iparos,
 Mórincz Tamás,
 Nedelko,
 Neimüer Antal iparos,
 Német János fogadós,
 Netko,
 Oláh István,
 Orni-proster Mátyás iparos,
 Pap.
 Paucz Pál,
 Péter Lőrincz szekeres,
 Pisoff György iparos,
 Prodán Bojác,
 Puskaniu Risztó iparos,
 Quixa János,
 Rác János,
 Rác Mihály,
 Rác Miklós,
 Ratihard Pál iparos,
 Reishuber Kristophorus,
 Richter Venczel iparos,
 Risentaller György fogadós,
 Romi Liván iparos,
 Seobl Verbanus iparos,
 Scolár Moysin,
 Scorhuber János szekeres.
 Semmper Antal,
 Sorbogyi István,
 Siczenhoffer Simon,
 Suszter Jakab szekeres,

Schloszer András iparos,
Schloszer György kereskedő,
Srobl János iparos,
Starac Lazo,
Starac Maxim,
Stoiko Jovin kereskedő,
Strangar Jakab iparos,
Svarec György szekeres,
Svarczer Vencel,
Terzia Miklós iparos,
Terzia Mihály iparos,
Terzia János iparos,
Temesvaria Brankó iparos,
Tortáncz Antal szekeres

Tirto János,
Tringli Mihály iparos,
Umerlin Dániel iparos,
Veisz János szekeres,
Vonbord Claud iparos,
Vörös János szekeres,
Viukuza Mihály,
Vuicza Mihály,
Vláh Péter,
Vláh Marco,
Vláh Kiszál,
Vláh Graicson,
Vláh Tódor.

Arad kamarai város szerb nemzeti katona polgárainak öszeírása 1720-ban.

Acskovics Jovucza zsellér,
Andria Romi iparos,
Arhanacsko Oroszlanosan zsellér,
Armagyamin Illia zsellér,
Barecz Szoiko,
Bavko Csia,
Balaczovics Pavel,
Babó Mercia zsellér,
Bazagyia Gyuro,
Barjavarovics Jovan,
Barbil Gavrillo,
Baesniko Szoiko,
Baesovcsia Petár iparos,
Baesvanin Athanasko zsellér,
Babin Marián zsellér,
Bako Milos,
Babuizer Gyurka,
Berták Radisa,
Berkueza Síván,
Beslia Grujo,
Berko Sivan iparos.
Beczangyia Jovan,
Bolgradinacz Joso szatócs,
Birov Szavo Máti,
Biro Stephan,
Biloberka Sivan.
Bosnyák Marko Cervení,
Boinger Trifun,

Bosidár Vujo,
Bosnyakov Radoszav,
Bosics Pavel,
Bocskala Radoszav,
Botni Livi,
Bogarasinin Lazo,
Borko,
Bubasa Maxim,
Buzagyin Sivan,
Buzagyia Petimics,
Bugasiu Perul,
Bugasiu Milko,
Bugasin Jovan iparos,
Buzagyin Trumo,
Bugami Marko,
Buganin Péter.
Buganin Péter ifjú,
Blaszo,
Brancsics Mali,
Breczrukin Radan,
Czerni Gyurka,
Czorni Mato,
Czorni Vuicza,
Czerveny Marko,
Czorveni Nikola,
Czyvulo Radoszav,
Csalinasz Neso,
Csorni Mouar,

Csekergyia Marko,
Csizmás Nesko iparos,
Csizmás Gregoria iparos,
Csizmás Marinko iparos,
Csizmás Kreszta iparos,
Csizmás Milos iparos,
Csizmás Jovan iparos,
Csizmás Kuzman,
Csipcsics Lázár,
Csipcsics Osztoja,
Csizmazia Mihok iparos,
Csoteni Péter,
Csokov Marko,
Csoko Miat,
Csoszó Lukics,
Csoczo Iván,
Csokovecz Mihály,
Csokovác Radován zsellér,
Csongradác Sztójánov iparos.
Csongradác Radoica,
Csobán Radoszáv,
Csobán Miloszáv,
Csobán Nedo,
Csobán Gyurka,
Csonin Siván,
Csolyak Velya,
Csoics Relya,
Csuresia Moysa,
Csuresia Iszák iparos,
Csuresia Osztoja iparos,
Csuresia Petko iparos,
Csuresia Petár iparos,
Csuresia Sztóiko iparos,
Csuresia Csoyo,
Dabo Tabak iparos.
Dálác Vuko,
Dalác Pejo,
Dánics Jován,
Deák Radován,
Dorpác Stoics,
Depalovics Sztejo,
Dobroszávni Nomir,
Dobroszáv Tonyanin,
Dobroczáv Stipan,
Doleman Sztaracz,
Egri Miksa kapitány,
Filipov Sivko,

Gavran M. Vigil,
Gavran Gyurko,
Gavedar Milics,
Gerbavi Pejo,
Gemovics Sivan zsellér,
Goloyavuka Szuba,
Glui Ocztója,
Gruics Siván,
Granatir Radoszáv,
Gregona zsellér,
Grujo Mihály,
Grujo Tuczo,
Gruyo,
Grubanov Mitre,
Grodics Sivko iparos,
Gyezdivoi zsellér,
Gyurka hadnagy,
Gyurka esküdt, kereskedő,
Gyurka Miloszáv,
Gyurinác Péter,
Gyulinác Szavo,
Gyulinác Radivoi,
Gyulinác Mihát,
Gyulinác Joko,
Gyulác Kuzmaja,
Hajduk Peja,
Hajduk Nikola,
Hajduk Kreszta,
Hajduk Sztóján,
Hatyin Miroszáv,
Iván Csáics,
Jabak Vuica iparos,
Jakcsicsa Máli,
Jancsika Jován,
Jako Maxim,
Jegerác Demoter,
Jegerác Mihailo,
Jegerác Mihály,
Jegerác Czvíjó zsellér,
Joirics Marko,
Jonesovics Mittra,
Jeremia Kapitány,
Jitek Radoszáv,
Joamics Malicza,
Jován hadnagy,
Katona Ádám,
Katona Potko,

Katona Nikola iparos,
 Katona Laza,
 Katona Belán,
 Katona Illia,
 Katona Jeso,
 Katona Simo,
 Katona Sztoiko,
 Katona Ilyés,
 Katona Illia,
 Katona Miho,
 Katona Nikola,
 Katona Gyurko,
 Katona Péter,
 Katona Sztojan,
 Katona Groso,
 Karin András,
 Kapamagyia Viát iparos,
 Kerbal Mato,
 Kersika, a Marko,
 Ketrenicza Sivko,
 Kerkbalta Grujo,
 Kelya Nikola,
 Kiurszki Sivan iparos,
 Kiura Nikola,
 Kosztnicsár Gyurko,
 Kosztnicsár Péter,
 Kosztniczár Marin,
 Kovacevics Osztója,
 Kovacsovics Szavan,
 Koláz Radoszáv,
 Koláz Milko iparos,
 Koutrics Nikola,
 Kocsias Vaszo,
 Kocsias Miladin,
 Kolár Gyuro,
 Kocznicésár Milos,
 Konstantina Mejo halász,
 Kója,
 Kupar Broján,
 Kurucz Broján,
 Klaszti Jován,
 Klakovi Poicza,
 Klaiics Gavullo,
 Krekics Maro,
 Krányik Vuk
 Kreszta,
 Lalosovics Gyera,

Lasicsics Milos,
 Lasicsics Neso,
 Lazin Vuiko,
 Lazin Trifun,
 Lakatos Bóra,
 Leta Sivan,
 Livan zsellér,
 Liokovics Stipán iparos,
 Losics Mihály,
 Lonesár Lazo,
 Lonesai Mihály,
 Lucsánszki Gyujó,
 Lupsics Marko iparos,
 Lupsics Jován iparos,
 Lubaricza Jován iparos,
 Mazgo Marko,
 Madusir Joso iparos,
 Mato Cerni kereskedő,
 Matni Vuica,
 Magyar Sivan,
 Magaracsics Jovan,
 Marián hadnagy, halász,
 Malesinbrat Pavel,
 Malesinbrat Lukas,
 Máli Gyurica,
 Máli Bubo,
 Máli Miklós,
 Máli Markó zsellér,
 Máli Illica zsellér,
 Máli Stevan,
 Malibriov Osztaja,
 Mihály hadnagy,
 Milaván Vecilif iparos,
 Miklós Nikola,
 Milics Romi.
 Mílesics Radoszáv,
 Milicsics Raicza,
 Mirin Vuica,
 Mihasav Naum,
 Mirovszavtín Momir,
 Mihailo,
 Mihok Rocko,
 Misko rebellis,
 Mudrich Trifun,
 Mucsizaba Sivko,
 Mudnics Sztoján,
 Munivan Ivan,

Nagylakesanin Bojó,
Nagylakesanin Boso,
Nagylakesanin Nikola,
Nasztin Miskó iparos,
Nenád Vexilif (zászlótartó), iparos,
Nenadov Gyurka zsellér,
Nedelkics Sztojko,
Nessesich Jovan,
Nikolo Jabak iparos,
Ninkovics Petár,
Ninko zsellér,
Novák halász,
Novák Mutavi,
Nocsovics Vidák,
Nyeskó halász,
Orlanics Nedelkó,
Paninacz Gyurecz,
Paninacz Sztojan,
Pancsovacz Szuba,
Parnyik Mandari,
Pallia Ferko,
Perkovics Jovan,
Perla Radoszáv zsellér,
Perla Radoszáv,
Perla Béla,
Perla Rako,
Perla Gyurka,
Perla Lipot,
Perla Jovan zsellér,
Perla Nikola,
Petár zsellér,
Perdikucska Vacil,
Perbul Thodor,
Pero Sztojakov,
Peperin Sivko,
Petrovics Osztója halász,
Peics Trumo,
Pejo Gluhi,
Pesiamosanin Illia,
Pecskanin Palko,
Pecskanin Jovan,
Pecskanacz Luca,
Péter Muliszav,
Pili esküdt,
Pobunin Branve,
Posztica Illia zsellér,
Popov Radiovi,

Popov Plavto,
Popovret Sztoiko,
Poplok Mittar zsellér,
Pobarecz Jovan,
Pubun Thodor,
Putunyik Sztaracz,
Putunyik Marko,
Puzikoza Gyura,
Plavsin Mirko,
Plaskovics Csudimir,
Prada Nikola,
Praakobeyecz Stephan,
Radomirov Vuica,
Radovanec Mali,
Radovan Jovan,
Radovan Magazas,
Radivoi Jakoblov,
Radivoi Bosnyák zsellér,
Radivoi Bosnyák,
Raniszáv Szivacz,
Raniszáv Brodósi,
Radicsinszki Sztojan iparos,
Ravoicsics Monir,
Ráják Milos,
Romi Sztoiko,
Roicz János,
Rupár Vujo,
Rusnyák Milo,
Rusnyák Trifun zsellér,
Sagan Jovica,
Sárác Sztoján,
Sepér Milics zsellér,
Serbegyia Grujo,
Siván halász,
Sipos Petó,
Soracz Jovan,
Suppone Vazo,
Skoplanin Jovan,
Stanoé Marko zsellér,
Stephanov Brato,
Stephanov Mitre,
Stepan Niko,
Stevinbrat Nikola,
Szabó Lazo kereskedő,
Szabó Gyuro kereskedő,
Szabó Péter,
Szakács Illia,

Szaradacz Osztaja,
 Szalaguarda Paval,
 Szapungyia Jocko iparos,
 Szedi Lazo,
 Szegedinacz Milos,
 Szemlecsan Mirko,
 Szentyanii Branko iparos,
 Szerbegyia Osztoja iparos, zsellér,
 Szivacz Sztipan,
 Szuba Gyulanac,
 Slovak Jovan,
 Szmilasics Paval,
 Sztankics Marko,
 Sztanivukovics Kreszta,
 Sztaracz Gyura zsellér,
 Sztanoja Mili,
 Sztaracz Iván,
 Sztaracz Radoica,
 Sztaracz Dorasan,
 Sztaracz Jovan,
 Sztaracz Plavko zsellér,
 Sztaracz Petár,
 Sztaracz Blagoc,
 Sztari Gyuró kereskedő,
 Sztोजan Mersavi,
 Sztोजan Jakonya,
 Sztोजan Gavrillo,
 Sztoin Mihát,
 Sztोजan Golágy,
 Sztोजancsev Vuica iparos,
 Sz. Peteracz Beda,
 Szttrasa Czoijo,
 Szverzia Illia halász,
 Taidaukovics Péter halász,
 Tapkal Sivan,
 Tekelniczet Rusia kereskedő,

Terzia Sztanko iparos,
 Terzia Dávid iparos,
 Terpi Gyurko,
 Topulovics Jovicza kereskedő,
 Tosbicsics Jovan.
 Tököli Venczelin,
 Török Raka,
 Thodorov Milovan.
 Thodorác halász,
 Thomasinczky Boso zsellér,
 Sz. Thomasinin Sztipan,
 Thomasanin Milinko,
 Varjasanin Sivko,
 Varjasanin Vuisko,
 Varagyanin Jovan,
 Varagyanin Péter,
 Varagyan Sztanko,
 Veczelin Tabak,
 Velicsko zsellér,
 Viliszav Vexilif,
 Vitricza Szima,
 Vodenicsár Mihály molnár,
 Vodanicsár Jovan molnár,
 Vodanicsár Milko molnár,
 Voinovics Mihály iparos,
 Vucziproja Venczelin,
 Vujo Romi iparos,
 Vucseta Sivan,
 Vukovics Janko iparos,
 Vlaiikovics Misko,
 Vláh Jovan,
 Vláh Petru.
 Vláh Jovanin,
 Vláh Neda,
 Vláh Jovan,
 Vláh Gyurgy,

Az 1720-diki kimutatás szerint volt Arad kamarai város polgárainak 795 pozsonyi köblös földjük, 526 szekérre való kaszálójuk és 84 kapás szőlőjük. Az összes birtok a polgárok kezében 123 hold, a zsellérek birtokában pedig 9 hold volt.

A katonák birtoka tiszternél is nagyobb volt, ugyanis szántóföldben bírtak 9433 köblös földet, kaszálóban 1816 szekérre valót, szőlőben pedig 48 kapás szőlőt. A birtokos viszonyok szerint volt köztük 381 gyarmatosított és 31 zsellér katona. A birtokterület nagysága 1774 hold.

A polgárok között leggazdagabb volt Gracsanin Mihály kereskedő, ennek volt 72 köböl alá való földje és 15 szekér szénása; Béli Márk kisbírónak volt 36 köblös földje és 21 szekér szénása; Herschmann Boldizsár városbírónak volt 48 köblös földje és 14 szekér kaszálója; Schlosser György kereskedőnek volt 36 köblös földje és 9 kapás szőlője; Mali Mihály kereskedőnek volt 24 köblös földje és 6 kapás szőlője. A juhászok közül megemlítendő Babó Ferenc, ennek volt 42 köblös földje, 7 szekérre való kaszálója és 5 kapás szőlője. Terzia Miklós juhásznak volt 30 köblös földje és 6 szekér szénása.

A katonák között igen sokan voltak, kiknek 100—200 köblös földjük volt. Szóval a polgárok és katonák birtokviszonya között égbekiáltó különbség volt. A katonák bírták a legjobb földeket, a polgárok a legsilányabbakat, és még ezeket sem bírhatták a szegény polgárok háborítatlanul, mert ha a katona uraknak tetszett, hivatalból foglalták el a földeket, és ezen elfoglalás ellen „appellálás” sem volt.

Szilárd birtokviszonyok csak az itteni katonai határőrségnek feloszlása után következtek.

III.

Arad kir. kamarai uradalom összeírása.

1774-ből. ¹⁾

1746-ig Arad lakosai közt a nem egyesült szerbek mint határőrök voltak túl számban. Külön városrészt is képeztek. De az említett évben dicsően uralkodó Mária-Terézia királynőnk a Rácváros külön privilegiumát beszüntette és azt az aradi kir. kamarai uradalomba kebelezte be s a magyarok, németek, szerbek és románok egy testületté alakulván, törvénykezési jogot, városi tanácsválasztást nyertek oly formán, hogy évenként váltakozva, a polgármester gör. kel. szerb, a bíró pedig róm. kath., német vagy magyar legyen; kik mellé 5 róm. kath. és ugyanannyi gör. keleti tanácsos adatott, hogy ezek rendezzék a város ügyeit.

A városi jegyzőnek róm. katolikusnak kellett lennie.

*

Aradon két róm. kath. templom van.

Az egyik a minoritáké a városban, kik a gramatikai osztályok mellett a rhetorikát is tanítják; a másik a ferencrendieké az Ó-várban.

A plébániát a minoriták bírják.

*

---

¹⁾ Kivonat „Conscriptio-Regio-Camoralis Dominalis Arad 1774.“ című műből. Kohányi Mór kir. kamarai ügyész szíveségéből kaptuk meg, s mint az akkori idők hű képét érdekesnek tartottuk lefordítani és t. olvasóinknak bemutatni.

Ez évi összeírás szerint van Arad városában 1100 ház, ezek között van 25 nemesi úri lak. Aradon van 1249 család, a nemesek is ide vannak számítva.

E számból könnyen kivehető, hogy Arad kamarai mezővárosának mintegy 5—6000 népessége lehet.

A családfők részben kereskedők, részben pedig iparosok, kik a kézmű minden ágát űzik, a nagy tömeg azonban földműveléssel és baromtenyésztéssel foglalkozik.

Az 1100 számozott házon kívül következő szám nélküli épületek vannak a város területén:

a minorita kolostor az iskolákkal;

a fejenrendiek épülete az ó-várban;

a harmincad hivatal, a kir. kamara, a sóház a sópajtákkal;

a régi urasági serfözde gazdagon felszerelt rézkatlanokkal, mely 1769-ben bérbé adatott. Az egész felszerelés 7108 forint és 35 krra lett becsülve.

E jól rendezett serföző-házat Arad városa 1771-ben vásárolta meg a fennebbi áron.¹⁾

A városon kívül, negyed óra távolságban, a sziget melletti úton, épülő félben van egy kincstári új sörház;

e sörház 37.666 forintba fog kerülni.

Továbbá szám nélküli épületek még ezek:

A vármegye épülete;

a városház;

a görög keleti szerb templom a Rácvárosban és egy más templom a Németvárosban;

a minoriták majorja;

magyar, német, szerb és román elemi iskolák;

a városi kaszárnya;

a görög n. e. román püspök bel- és külvárosi palotái — nyolc tolerált pópa végzi az egyházi teendőket a privilegium értelmében; —

a póstház;

a vámház Új-Arad felé és a városi kórház.

Számozatlan izraelita ház a zsinagógával együtt 11 van, ú. m.:

Palkov Mózes egész háztelek.

Plau Dávid egész háztelek.

¹⁾ E serfözde az Uri-utcán át balra ágozó szentFlorián Kápolna szomszédságában létezett.

Winkler Herschel fél háztelek.
Kálmán Jakab háztelek.
Pinkes Jakab egész háztelek.
Eliás Jakab háztelek.
Palkov Jakab háztelek.
Wolf Jakab háztelek.
Lébl Náthán háztelek.
Lébl Schneider és Lébl Mózes egész háztelek.
Goldschidt Mihály és a rabbi egész háztelek.

*

Van Aradnak három országos vására Demeter, Péter- és Pál napján és Virág-vasárnapján. A két első vásárt az ó-naptár szerint tartják meg. Hetivásár van minden pénteken.

A jó hírben álló vásárok népesek s nem megvetendő hasznot hajtanak a lakosoknak.

*

Arad-Poltura külvárosában vannak kerti szőlők, melyeket nem rég ültettek.

A kamarának e szőlőkből nincs semmi haszna, minthogy a birtokosok dézsmát nem adnak, sőt ama kedvezményben részesülnek, hogy féléven át szabadon mérhetik ki boraikat.

*

Arad város földterülete 8544 hold, mely terület Nagy-Szt. Pál, Gellény, Segh másként Szög, Sarczháza, másként Szerecs-háza, Péll, Orovill és Gája tanyákból áll.

Határos keletre Mikalakával, délre a Maros folyammal, nyugatra az Andrássy-pusztával és Szent-Tamással, északra a Marczibányi, Varjas, Péterffy, Lovászy, Szent-Pál és Bohuszimándi pusztákkal.

Az aradi kincstári uradalom jövedelme 1774-ben.

Egy kir. rendelet értelmében Arad szabadalmazott mezőváros az úrbéri szabványok terhe alól felmentve lévén, egyezkedés végett a földes urasághoz útasíttatott.

Andrássy István, udvari tanácsos és úrbéri biztos elnöklete alatt, az aradi kir. kincstár és Arad városa közt következő szerződés kötött:

1-ször. Arad városa a kir. uradalom pénztárába, adó fejében beszállít évenként 600 frtot.

2-szor. Az uradalmi mézárszék megváltásáért fizet 200 frtot.

3-szor. A Maroson levő 25 malomért 6 forintjával és a száraz malomért 3 forintjával fizet évenként 153 frtot.

4-szer. 1770. ápril 24-én kötöttszerződés alapján, a dézsma váltság fejében 1776-ig 800 frt.

5-ször. Halászatért a Maroson évi 3 frtot.

6-szor. Szabó József mint Jung utóda 1773. ápril 10-én nyert kir. kincstári határozat által, a serfözöház használatáért évenként fizet 600 frtot.

7-szer. Ugyanazon Szabó József, az adómentes telke melletti szomszédoktól, az uradalmi tisztség tudta és beleegyezése nélkül, öszszevásárolt üres telkekért fizet évenként 12 frtot.

8-szor. 25 nemesi úri lakásért, az úriszék határozata szerint 6 forintjával, 150 frtot.

9-szer. A helyben levő zsidóság a városban lakhatási jogért fizet 120 frtot, öszszesen 2638 frtot.

1751-ben a modenai és mirandolai herceg javadalmi a kir. udvari magyar kamarára szállván, 1774. január 1-sőtől 1786 december utolsó napjáig, Ötvenes puszta, Kruspér Pál Bács-megyei kamarás és kir. tanácsos által Lovászy Antal és Zsigmond uraknak adatott bérbe évi 190 forintért.

*

Mig a törökhad a Bánátot jármában lenyűgözve tartá, Solymostól a Maros mentében Apátfalváig szerb örvidéki katonaság lakta a tájat 1751-ig.

Ez örvidéki részek is a modenai és mirandolai herceg jószágaival a magy. kir. udvari kamara birtokába jutván, Radna és Mikalaka is be lettek kebelezve.

A Maros melletti örvidéki partrész részletes áttekintése.

Solymoson 131 szerb határőr család volt 1751-ig.

Paulist 156 szerb család lakta. Ezek Baraczka, Alma-szeg, Kis-Panát és Földvár felé terjedelmes földeket bírtak.

Szabadhelyen még 1751-ben Tüköly Ferenc kapitány-sága alatt 162 szerb család élt.

Csicsér 1751-ben 81 szerb katonai családot számlált.

Mondorlakát ugyanazon évig 97 szerb család lakta.

Glogovác a kamarai-könyvben még 1751-ben határőrvidéki helynek van bejegyezve. Azonban 1752-ben a szerbeket 190 német család váltá fel.

Pécska mezővárosban 1750-ben még szerb őrvideki katonaság tanyázott, azonban 1752-ben már 733 magyar család telepedett le.

Nagylakot 1751-ben Csorba kapitány alatt 448 szerb család lakta s határőrvidéki szolgálatot végzett.

Sajtényben 1751-ben 259 szerb család volt.

Szemlakon 1751-ben 291 szerb család tett őrvideki szolgálatot.

Palotán 1768 előtt a német lakosok egy év alatt részint elhaláloztak, részint kivándoroltak, helyükre 205 magyar család telepedett le.

Csanádon 163 szerb család tartózkodott, kik 1751-ben még határőrvidéki katonák voltak.

A páthfalván 1754-ben 209 magyar család telepedett meg.

Aradi kir. kamara összegezése 1774-ben.

Aradon családfő van	— — — — —	1249.
Házszám	— — — — —	1100.
Zsellér	— — — — —	184.
Kereskedő és iparos	— — — — —	299.
Közrendi	— — — — —	946.

Házi állatok kimutatása.

Arad területén jármás szarvas marha	— — —	835.
Tehén	— — — — —	824.
Üsző (tinó)	— — — — —	145.
Borjú	— — — — —	220.
Ló, hámos és nyerges	— — — — —	916.
Csikó	— — — — —	30.
Juh	— — — — —	3865.
Sertés	— — — — —	689.
Méhkas	— — — — —	422.

Kereskedők iparosok számbeli kimutatása 1774-ben.

Aranyműves — — — — — 1	Kőfaragó — — — — — 1
Asztalos — — — — — 5	Kőműves — — — — — 29
Bodnár (kádár) — — — — — 9	Lakatos — — — — — 6
Bognár (kerékgyártó) — — — — — 22	Mészáros — — — — — 4
Borbély — — — — — 3	Mézeskalácsos (bábsütő) — — — — — 1
Czipész — — — — — 9	Molnár — — — — — 17
Csizmadia — — — — — 26	Nyerges — — — — — 2
Esztergályos — — — — — 1	Órás — — — — — 1
Fésűs — — — — — 1	Puskaműves — — — — — 1
Fogadós — — — — — 19	Rézműves — — — — — 3
Gelencsér (fazekas) — — — — — 3	Sárgarézműves (Gürtler) — — — — — 1
Gombkötő — — — — — 5	Sebész — — — — — 5
Gyógyszerész — — — — — 1	Sütő (pék) — — — — — 4
Halász — — — — — 1	Szabó — — — — — 27
Harisnyakötő — — — — — 1	Szappanos — — — — — 3
Kalapos — — — — — 4	Szegcsináló — — — — — 1
Kereskedő — — — — — 36	Szjgyártó — — — — — 3
Keményseprő — — — — — 1	Szűcs — — — — — 22
Képfestő — — — — — 3	Téglaferő — — — — — 2
Késes — — — — — 1	Timár — — — — — 2
Kovács — — — — — 8	Úveges — — — — — 1
Kötélverő — — — — — 2	
	Osszesen 299

**Arad kamarai mezőváros polgárainak
névsora.**

A) Háztulajdonosok, 1774-ből. ¹⁾

Adamov Jován szücs,	Ardelán Irimie, I. II. ²⁾
Aichler Ferenc cipész,	Ardelán Juon, I. II.
Albul Jován,	Ardelán Makarie,
Alettyán Vaszilie,	Ardelán Maxa,
Alocz Ádám,	Ardelán Mitru, I. II.
Anbänder Mihály fazekas,	Ardelán Nikola, I. II.
Andi Juon,	Ardelán Simeon, I. II. III.
Andray Pera,	Ardelán Simon I. II.
András Mihály,	Ardelán Stephan,
Andrényi Mihály szücs,	Ardelán Togyer, I. II.
Angyalán Sztán,	Ardelán Vaszilie,
Angyalán Vaszilie,	Armuczky Arsza,
Annanaczko Gyorgye,	Arsits István kereskedő,
Anninger András cipész,	Arsza Marián,
Aptó Róza özvegy,	Arszin Jovan,
Aradon Juon,	Arszin Pera szabó,
Ardelán Jakab,	Athan Janin,
Ardelán Jovan,	Athanazie Ann,
Aram Kristóf,	Azling József bodnár,
Ardelán Antonie,	Azling Sebestény nyerges,

¹⁾ Több polgár két-három ház birtokában van.

²⁾ A római számok azt jelentik, hogy az illető néven anynyi családfő lakott, a hány római szám áll az egyes családfők neve után.

Babo Fülöp,
 Bábocs Vaszilie,
 Babocs András,
 Babocs Ferenc,
 Babocs Lőrinc kereskedő,
 Bács Mihály,
 Balás Jován,
 Bálint Fissa,
 Balog János,
 Balog Mihály,
 Balta Petru,
 Baba Mitru,
 Barth Sebestény,
 Barth Vilmos özvegye,
 Bartha Miklós,
 Becsán Pera,
 Begler György asztalos,
 Belgess János,
 Beló József,
 Berarszky Arsza,
 Berarszky Gyuka,
 Berber Józsa sobész,
 Bercsán Juon,
 Beris Alexa,
 Beris Luka,
 Berszák Maxa,
 Berszák Togyer,
 Berzoviczky János,
 Bibics Jakabné, (Ns.) ¹⁾
 Birés Juon,
 Birés Petru,
 Birés Togyer,
 Birgés Onya,
 Biró Laczkó,
 Blaskó András,
 Blaskovics Mihály csizmadia,
 Bodobu Pásku,
 Bodorla Pásku,
 Bodorla Petru,
 Bodrosan Nikola,
 Bog Mihály,
 Boganisty Nikola,
 Bogdán Vaszilie,
 Bogdánovics Lázár,

Bogdanovits Nikola szabó,
 Bognáry Ádám özvegye,
 Bogye Igda,
 Bogye Jova,
 Bogye Toma,
 Bohosné özvegy, (Ns.)
 Bokanits Pavao szabó,
 Boldizsár György,
 Bombicz János,
 Borg György,
 Bosin Arsza,
 Bosin Juka,
 Bosin Pera,
 Borsa Iliá,
 Boszoboj Koszta,
 Bott József,
 Botta Togyer,
 Bozoghy Gábor özvegye,
 Bozoghy Mátyás kerékgyártó,
 Brassován Joane,
 Brassován Jován fogadós,
 Brastval Juon,
 Braunbock János kerékgyártó,
 Brinheffner György,
 Buda Flóra,
 Buda Mihály,
 Bugariu Ignaty,
 Bugariu Mia,
 Bukur Ardelcanu,
 Bureczky Károly fogadós,
 Buttarity Gyuka,
 Buttin Pera,
 Cantana Sándor,
 Constantin Niga,
 Constantin Nikola szűcs,
 Csatáry Sebestény,
 Csavint Zubin Jovan,
 Csákó József,
 Csernovicsné (Ns.)
 Csernye Toma,
 Csimpojás Dragoj,
 Csimpojás Nikola,
 Csintyian Pável,
 Csizmás Gligor csizmadia,

¹⁾ (Ns) Nemes. Hogy a kamarai névsorhoz hűek legyünk, mi is adjuk, már csak a nemes családok föltüntetése miatt is, a nemesi jelzőt.

Csoacsia Mía,
 Csobán Koszta,
 Csobán Togyer,
 Csokán Gergely,
 Csokovszky Gája,
 Csűsz Szima,
 Czoll Burghard kerékgyártó,
 Czonger Márton,
 Czibula Márton csizmadia, tanácsos,
 Czirkin Pavao,
 Dacsaty Konstantin,
 Damianov Jova,
 Damianov Laza,
 Damianov Mitár,
 Damianov Vasza,
 Dann Antal,
 Dancsa Ilia csizmadia,
 Dann Mitru,
 Dehelán Dimitru,
 Dehelán Pál,
 Demeter Alexa,
 Demeter János csizmadia,
 Derecsin András,
 Derecsin Gyorgye I. II.
 Derecsin Jován,
 Derecsin Mihály,
 Derecsin Togyer,
 Deván György,
 Deván Vaszilie,
 Dieser Tádé timár,
 Dobra András,
 Dobra István,
 Dobra Juon,
 Dobra Marián,
 Dobra Pál,
 Dobra Vaszilie,
 Dobricza Josza,
 Donschachner Jakab molnár,
 Draecin Jova,
 Dragity Jova,
 Dragity Laza,
 Dragojlovits Jakab,
 Dragojlovits Lúzar,
 Dragojlovits Marko,
 Dragojlovits Zima,
 Dudáu Simeon,
 Dumitrov Száva szűcs,

Dumitru Mihály,
 Eberlein Borbála özvegy,
 Eberlein Sebastény sebész,
 Eckmüller Lőrinc szabó,
 Edelpacherné (Ns),
 Edelpacher fogadó a „Zöld koszorú”
 hoz,
 Edlmüller János bodnár,
 Einzinger Sebastény özvegye,
 Englin Éva,
 Englisch Antal,
 Erdész özvegye,
 Eremics Mihály kereskedő,
 Etlinger Ilés kéményseprő,
 Etschner Erzsébet özvegy,
 Faberhofer György cipész,
 Falvaya úrnő, (Ns.)
 Farkas Demeter,
 Farkas József csizmadia,
 Farkusán Juon,
 Farne Franciska özvegy,
 Fehér Magdolna,
 Fekete Pál,
 Feldmann Lipót,
 Felin Mátyás késes,
 Felkoror Mátyás molnár,
 Ferber Antal fogadós,
 Ferber Frigyes,
 Ferlentsza Anna özvegy,
 Ficzkovler Milán,
 Finger Károly bodnár,
 Flóra Gligor,
 Flóra Toma,
 Fogl Farkas özvegye esztergályos,
 Foltán Samu,
 Forgan Károly kerékgyártó,
 Forray András alispán, (Ns.)
 Freitag Nándor,
 Frics Ferenc sebész,
 Frics Mihály özvegye,
 Fridrich József kőműves,
 Fruseha Nikola kereskedő,
 Gaál Mihály kerékgyártó,
 Gabau György, I. II.
 Gajcsán Petru,
 Gajnov Jova,
 Galiczky János özvegye,

Gallinovic János özvegye,
Galomejtí Ilia,
Gavrillo Ardelleanu,
Gavrilovic Jevra özvegye,
Gazda Ferenc özvegye fogadósnő,
Gebauer Pál kereskedő,
Gecsán Jozsa,
Gecsán Toda,
Geczeján Mihály,
Georgie Nikola,
Georgiev Jankó,
Gligor Joane,
Gligor Katalin szűcs,
Gligorin Pavao,
Gligorestye Gligor,
Gligorestye Ongya,
Gligorestye Pével,
Grabachor György lakatos,
Gracsanin Péra,
Graack Jankó kereskedő,
Granatirov Arsza,
Grószáv Gyermán,
Gruber József,
Gruber Mihály szabó,
Gruin Mája özvegye,
Gruin Stefán,
Gruja Marezik,
Grujty Pauli özvegye,
Grujty Száva szűcs,
Grujtyo Péra,
Grün Luka özvegye,
Grünwald Mátyás kőműves,
Gudlén Mátyás asztalos,
Gulyás Gligor,
Gulyás Péter,
Guzmanov Maxa,
Gyeorgyev Pava kereskedő,
Gyerman Nasko,
Gyermekov Maxa,
Gyermekov Száva,
Gyorgev Nikola kereskedő,
Gyuragy Stefanov,
Gyurgyov András rézműves,
Gyurim Ábrahám szabó,
Gyurkin Láva szűcs,
Hackl János özvegye,
Hacsia Pével kereskedő,

Hagen György,
Hagor János kalapos,
Hajka József,
Hajvaty Jora,
Halmasán Daniló,
Halmasán Mihály,
Halmassányi István,
Halovszky Andrea özvegye,
Hancz Pál kőműves,
Harsán Gavriła,
Hassia József,
Hatzl Tamás,
Hauzl Frigyes,
Hausleitner András kereskedő,
Három korona fogadó,
Heim Antal cipész,
Heincz Henrik,
Heller Ernhardt kerékgyártó,
Honity Manda özvegye,
Herczegán János,
Hermann Márton kovács,
Hesz György,
Hibásfalván Juon,
Hlin Jovan szabó,
Hochmoyer József kereskedő,
Hocsia Konstantin kereskedő,
Hojek Vencel kőműves,
Hubschner Keresztély,
Hübner Mátyás cipész,
Hüll Gábor,
Igniatov Péra,
Ignya Ferdinánd,
Ignyat Panim szabó,
Ikszin Péra özvegye,
Ilka Lázár,
Ilka Mitru,
Iosvay György,
Incze György,
Iszakov Mía,
Ivanov Aloxa,
Ivanov Gyugja szabó,
Jaksin Pava,
Jenskin Radivoj,
Jancsó Ferenc,
Janin Pera kereskedő,
Jank Aga,
Jankov Ilia,

Jankov Jován,	Keresztes Ferenc,
Janosev Mihály,	Keresztes Péter,
Jámbor Lőrinc,	Kerety Láza,
Jánosy Jova,	Kornovlen András,
Jenovay Egyed kőművesmester,	Keszler Dorottya,
Jeremicsova Márta özvegy,	Kovery István,
Jeremin Péra,	Kiriákovics Varsán,
Jereminszky Jova,	Kirfén Nika rézműves,
Jereminszky Száva,	Kiss Ferenc,
Jeszdin Ilia,	Kiss István szabó,
Jeszdin Péra,	Kiss Tamás,
Jeszdivoj Jova eszmadia,	Kiss Tódor és Nepos,
Joan Togyer,	Klaity Lázár,
Joanovics Demeter,	Klaity Száva,
Joanov Mátyás,	Klaity Taxa szücs,
Joan Jován,	Klaityeva Anna,
Jorga Dolesán,	Klee Mihály,
Jova Andrea,	Klein Ignác szabó,
Jova Zsiván,	Klein Lőrinc kerékgyártó,
Jovanka Andrina,	Klein Sebestény asztalos,
Jovanov Péra,	Klempay Márton alispán, (Ns.)
Jovanov Péra szücs,	Klimpfingor Rozina,
Jovanov Szima,	Klugovics Péter borbély,
Jovanuceva Jova,	Knobloch Jeremiás,
Jovicsin Száva,	Kocsis István,
Jujlovov Pana,	Kollár Maxa,
Juris János mészáros,	Kollár Gyurka kerékgyártó,
Jurisin Jozsa,	Kolorov Péra,
Kaal Mártonné molnár,	Konrad György kőműves,
Kafecisiae Alexa özvegye,	Konrad Mihály fazekas,
Kalaicsia Tódor,	Koppán György,
Kallinger Antal fogadós,	Kosló Simon,
Kallinger Gáspár cipész,	Kosza Szabulov,
Kallinovics György,	Kosztyn Atyin,
Kalmár Dávid eszmadia,	Kosztin Jova,
Kammer Simon kerékgyártó,	Kosztin Jován,
Karavla Radul,	Koszula Kosza,
Karicsonyi János,	Kovinan Mojsza,
Kátona Gyorgye,	Köll Antal üveges,
Kazanesia István,	Krajlev Nikola,
Kazanesia Jován,	Krausz György,
Kazanesia Láza,	Krautwasehel Nándor bábsütő,
Kászonyi András megyei főjegyző, (Ns.)	Krbald Jovan, I. II.
Keller Gáspár halász,	Krbald Vasza,
Keller János,	Krecz Joan,
Kerokán Kriszta,	Kreza György,
Kerokán Tyityó,	Kreza Kittó,

Krecza Mihály,	Lőkés Gábor ezizmadia,
Krekies Petru özvegye,	Lőrincz János,
Krekita Lázár,	Luka Szabin,
Krenauer Józsof,	Lukin Mitya,
Kreszta Jonathán,	Lupardity Martin,
Kreszta Mihály, I. II.	Lupp Gábor,
Kreszta Tona,	Lupp Miksa,
Krisztin Péra,	Lupp Péra,
Krisztin Toma,	Lupp Percza,
Krizsán Juon,	Lupp Vaszilie,
Krizsán Onn,	Lupsity Ilia szabó,
Krizsán Péra,	Lupsity Jova szüics,
Kroner György,	Lusznyek Antal,
Kuhtraiher György molnár,	Maesán Ilia,
Kuk Petru,	Maesán Juon,
Kupil Vaszilie,	Maesán Urszán,
Kurják Péra,	Magyar András harmincados (Ns).
Kurticsán Tóda,	Magyar György,
Kuzman Gyorgye,	Magyar István,
Kuzman Laczkó,	Mabler István festő,
Kuzman Leonárd,	Mainhardt Pál fogadós,
Kuzmanov Katalin,	Majtényi János,
Kuzmanov Pana esizmadia,	Makai Ferenc,
Küll András kőműves,	Manderlokán Joane,
Lakatos Péra,	Manojlov Gyorgye kereskedő,
Lapadát Gligor,	Manojlovics Péra,
Lapadát Gligorestye,	Marczikov Jankó,
Lazaroff Jefa szabó,	Marinko Trefán,
Lazarov Gligor kereskedő,	Marinkov Arsza,
Lázár Palkov,	Marinkov Marko,
Léb Péter esizmadia,	Marján Lusza,
Leffler Ferenc nyerges,	Mark Onu,
Lehomulsky Ádám fogadós,	Mark Petru,
Lekin Péra,	Marko Jovanov,
Lengyel István,	Marko Pavlov,
Lengyel Mária,	Marko Szabulin,
Lengyel Miskó,	Markov Mia,
Lenner Tamás,	Marosán Alexa,
Lopajla Miajló,	Marosán Georg,
Leucsán Péter,	Marosán Jakab,
Liobenrock Bonifac szabó,	Marosán Koszta,
Linger József bodnár,	Maxa Gligorestye,
Litricsin Pavao,	Maxin Jova,
Lochner Lipót,	Mayer Albert,
Lonczor Péra,	Mayer Togyer,
Lorencz Mátyás,	Mátyás Nándor szabó,
Lovász György, (Ns).	Meier Andriás,

Menner Leonárd sütő,
 Menschenkind Jakab,
 Miaszto Tomin,
 Miatityev Péra kereskedő,
 Miatov Jesza,
 Miatovics György szücs,
 Miatovics Péter szücs,
 Mihajlo Jeromin,
 Mihajlov Jova,
 Mihajlov Sziván szücs,
 Mihajlovits Axentie szabó,
 Mihajlovits Manojlov szappanos,
 Mihajlovits Toda özvegye,
 Mihaleszku Jován,
 Miin Gyorgye,
 Miin Jován,
 Miin Pava,
 Miin Sztóján kereskedő,
 Mikolaku Onya,
 Milonkov Todor,
 Milics Antal özvegye,
 Milosev Ársza,
 Milovánov Jován,
 Mirkov Jankó,
 Mirkov Sima,
 Miskova Anna özvegy,
 Miskov Vasza,
 Missin Demeter szücs,
 Missin János,
 Mitrov Jova csizmadia,
 Mitrov Lázár,
 Mitrov Pava,
 Mitrov Sztóján,
 Mitrova Jelka özvegye,
 Mitru Szavul,
 Mladenova Jella,
 Mocz Mihály,
 Modrosan Pével,
 Moimrov Szuba,
 Mojsza János,
 Mojsza Juon,
 Mojszin Száva,
 Moldován Irimie,
 Moldován Iván,
 Moldován Jován,
 Moldován Juon, I II.
 Moldován Niszczul,

Moldován Tógyer I. II.
 Molnár András,
 Molnár János csizmadia,
 Molnár Tógyer,
 Momcsilov Jova,
 Momirov Mitár,
 Morár Dániel,
 Morár Toda köműves,
 Moreli Georgu özvegye,
 Moszburger Péter kalapos,
 Mrazek Ferenc fogadós,
 Mundicza Juon,
 Mundru Manán,
 Mundrucza Iliá,
 Muntyán Anucza,
 Muntyán Pattyul,
 Muntyán Dávid,
 Muntyán Konstantin,
 Muntyán Manán kerékgyártó,
 Muntyán Mersza,
 Muntyán Radul,
 Muntyán Sideon,
 Muntyán Stefán,
 Muntyán Tógyer,
 Muszkán Onul,
 Muszkán Onya,
 Muszkán Toma,
 Müller Domokos sütő,
 Müller Ferenc gyógyszerész
 N. Rókus,
 Nagy Antal, (Ns.)
 Nagy István,
 Nagy János,
 Nagy János borbély,
 Nagy Péter özvegye,
 Nanin Szima kereskedő,
 Naskó Tógyer,
 Nasztih Jankó rézműves,
 Nedelkov Jován,
 Nedelkov Juka,
 Nedelkov Szima,
 Nedin Mia,
 Nemezc Jakab köműves,
 Neskov Joca,
 Nestorov Zsiván,
 Neszity Jova,
 Neszity Osztoja,

Neszity Pava,
 Neumann György özvegye,
 Niedermayer Ferenc mészáros,
 Nika Konstantin,
 Nikolaov Dima,
 Nikolin Jova,
 Nikolin Jován kereskedő,
 Ninkov Todorov,
 Ninkov Péra,
 Noalidity Anna özvegy,
 Nosko Onya,
 Novakov Iván,
 Novák Teréz,
 Nováky Anna özvegy,
 Nováky kapitány,
 Nunu Dávid szabó,
 Nyegru Nikola,
 Nyiga Iván,
 Nyiga Josza,
 Nyiga Vaszilie,
 Oberst Ferenc,
 Okalovics Konstantin szücs,
 Olgyán Gavrilu,
 Omisza Joszia,
 Oncsa Pask,
 Opitz Jakab bodnár,
 Orga György,
 Orieeska Károly,
 Orlov Dávid,
 Orlov Marko,
 Orlov Száva,
 Orol János eszmadia,
 Orol Pál eszmadia,
 Orosz János,
 Orvillán Josza,
 Orvillán Milutin,
 Osztermayer Ferenc képfestő,
 Osztoin Jova, I. II.
 Osztoin Jovan szappanos,
 Osztoin Lola,
 Osztoin Manán,
 Osztoin Pavao,
 Oszvald Antal eserepos,
 Oszvald Bonaventura,
 Oszvald Zsuzsánna özvegy,
 Ottlakún András,
 Ottján Oun,

Örmény János,
 Örmény Mihály,
 Ósz József bodnár,
 Panin Androa,
 Panin Jona,
 Pankov Koszta kereskedő,
 Pantilia Ardeleanu,
 Parth Mihály lakatos,
 Partl Tamás kerékgyártó,
 Pask Jeremia,
 Paska Miklós,
 Pauer örnagy, (Ns).
 Pauer Sándor,
 Pava György,
 Pava Ilia,
 Pava Ivanov,
 Pava Jovan,
 Pava Klaity,
 Pavao Lazarov,
 Pavao Marinkov,
 Pavao Porár,
 Pavics József, mészáros,
 Pavin Ursula özvegy,
 Pálinkás Dimitru,
 Pálinkás Józsa,
 Pálinkás József,
 Pálinkás Juon,
 Pálinkás Mojsza,
 Pálinkás Onul,
 Pálinkás Péter özvegye,
 Pálinkás Tógyer,
 Pecskaun Pavao,
 Pecskaun István,
 Peier Ignác köműves,
 Pein Jankó,
 Pokár Androa,
 Pekurár Athanasie,
 Pekurár Attyim,
 Pekurár Dávid,
 Pekurár Gligor,
 Pekurár Manyutz,
 Pekurár Marián,
 Pekurár Simon,
 Pekurár Szima,
 Pekurár Tódor,
 Pekurár Tógyer,
 Pekurár Vaszilie,

- Pera Gyorgye,
 Pera Nestor,
 Pora Zima,
 Perár Gavrila,
 Perár Stefán,
 Perár Tódor,
 Pergauer Mátyás lakatos,
 Perger Leontin kerékgyártó,
 Pergwein József,
 Peszkó Mihály csizmadia,
 Peszrán Mihály,
 Petengraber Borbála özvegy,
 Potkov Iván,
 Petkov Jován sütő,
 Petranov Markó szücs,
 Petrity Vaszó,
 Petrov Ilia,
 Petrov Jankó,
 Petrov Jován csizmadia,
 Petrov Mia,
 Petrov Száva,
 Petrov Vászta kereskedő,
 Petrovics Gyorgyie szücs,
 Philipp Peni,
 Pintye Mihalesko,
 Piperszky Juka,
 Piringer György bodnár, I. II.
 Piros Simon,
 Pittner Dani harisnyakötő,
 Pivoda János gombkötő,
 Pizekin Gyura,
 Pochmauer József,
 Pochner Bernát kőműves,
 Podinity Petri özvegye,
 Pogendorffner János kerékgyártó,
 Pokanity Tódor,
 Poller András kőműves,
 Poller János bíró,
 Pontyán Fülöp,
 Pontyán Onya,
 Popagyukin Pál,
 Popagyukin Péter,
 Popoda Jakab,
 Popov Attyim,
 Popov István,
 Popov Jęfta kereskedő,
 Popov Josza,
 Popov Mileta,
 Popov Nikola,
 Popovics Damaszkzin szücs,
 Popovics István,
 Popovics István szappanos,
 Popovics Iván szabó,
 Popovics Kuzman,
 Popovics Mihajlo szücs,
 Popovics Pével szappanos,
 Popovics Stal,
 Pop Rada,
 Praedity Sztoján,
 Prekuf Juon,
 Prekuf Vaszilie,
 Prenczin Mátyás cipész,
 Prindl János szabó,
 Provoda Péter,
 Prudnyay Zsigmond kerékgyártó,
 Pujka Marka,
 Punin Pavao,
 Puskás András,
 Puskás Antal,
 Puskás Dimitru,
 Puskás Imre,
 Puskás Pavao,
 Raesán András,
 Raesán Tódor,
 Raesán Tógyer,
 Radivoj Jován,
 Radivoj Maxa,
 Radován Jankó,
 Rakin Gyurka,
 Ray Péra,
 Rác András (Ns).
 Rác Jova,
 Rác Márton szijgyártó,
 Rock Antal fogadó,
 Rock József timár,
 Rocsnyi János kőműves,
 Roczenfinger János kőműves,
 Reichhardt József bodnár,
 Roingruber Jakab cipész,
 Reische János molnár,
 Roityán Toma,
 Remonyik József (Ns).
 Ridl Mátyás,
 Rimboner Károly molnár,

Ritter János fogadós,
 Ritter János lakatos,
 Rodivoj Pera,
 Rohács Ferenc,
 Romin Jován kereskedő,
 Romin Josza özvegye,
 Rossin Nisza,
 Rossu Jankó,
 Rossu Opre,
 Rummel Mátyás szijgyártó,
 Rusz András,
 Rusz Juon,
 Rusz Péter,
 Ruttar Alexa,
 Saidl Ferenc bodnár,
 Saly Márton bodnár,
 Sandicsov Jova,
 Sándor Doneternő özvegy,
 Sándor Fülöp csizmadia,
 Sándor Márton,
 Sándor Mihály,
 Schauer János sütő,
 Sehek György kereskedő,
 Scheindl Vilmos özvegye,
 Schempauer József fogadós,
 Scherfeneder György,
 Schillinger Jakab szabó,
 Schippl György,
 Schmiringer Ferenc,
 Schneider György kőműves,
 Schneider János kerékgyártó,
 Schonád György bodnár,
 Schondl Egyed kőműves,
 Schünbauer Ádám molnár,
 Schulz János kerékgyártó,
 Schuszky János asztalos,
 Schusztér János,
 Schvabe Bertalan kereskedő,
 Schwarz Mátyás kőműves,
 Schweiger Rozália,
 Senoner György kőműves,
 Siklován Gyorgye,
 Siklován Nikola,
 Soklovár Vászilie,
 Sipos Péra,
 Soldat Száva,
 Sössess (Ns).

Stadler Konrád özvegye,
 Stanko Missin,
 Stofanov István,
 Stofanov Jankó,
 Stefanov Jován,
 Stein Maxa,
 Stein Száva,
 Stein Zsiván,
 Steiner György,
 Stengler Henrik téglaeverő,
 Stoján Bosin,
 Stojánov Láza,
 Stojánov Mía,
 Stojanov Rista kereskedő,
 Stojkova Anna özvegy,
 Straub József,
 Straubinger György kalapos,
 Stumpf József cipész,
 Stückmeister Mihály sebész,
 Sulticz András csizmadia,
 Susan Zsiván,
 Sutovszky Gyorgyi gombkötő,
 Sünd Konrád lakatos,
 Sütő János albiró,
 Sütő Mátyás,
 Svirácz Gyura,
 Szabó Ferenc,
 Szabó József (Ns.)
 Szak Ferenc szijgyártó,
 Szaka Gyorgye,
 Szaka Ignya,
 Szakaty Iván,
 Szakács Mihály,
 Szalay István (Ns).
 Szalay Péter borbély,
 Szandity Markó,
 Szandityev Ilia özvegye,
 Szandityev Pavao,
 Szanolity Stofán özvegye,
 Szapunczia Janku,
 Szapunczia Jova,
 Szara Damianov,
 Szara Lázár,
 Szarandán Mikula,
 Szarandán Tógyer,
 Szarod Simon,
 Szava Gyorgye,

Szava Tógyer,
Szavulin Flóra,
Szász Pistre,
Szávits Gyorgyo kereskedő,
Szávicsva Alka özvegy,
Szebenyi Jova kereskedő,
Szebenyi Juon,
Togyer Szavulin,
Topolevity Péra,
Tornyán Lázár,
Tornyán Nendd,
Tornyán Száva,
Tornyánin Gyuka,
Tornyánin Tassa,
Tóth Jankó,
Tököly Anna úrnő (Ns).
Tököly János úr (Ns).
Török Mihály albiró,
Triff György,
Tsintyán Onu,
Tsintyán Onya,
Tucsán Iván,
Tungyerin Trifon,
Tupsin Péra,
Tyirity Fülöp,
Tyirita Milo,
Tyirity Ninko,
Tyukin Száva,
Uezul Kresztin,
Ulasky Gája,
Ummerl József kerékgyártó,
Unterfoller Katalin,
Untersteller Péter szücs,
Ursz István,
Vaczadás Ilon,
Vandrák András,
Varjasán Bogdán,
Vaszsits Péter szücs,

Vazilia Izak,
Várady János,
Veliszkov Gája,
Veliszav Száva özvegyo,
Venoczia ház,
Veszin Nendd,
Viczkó András szijgyártó,
Vidulov Jakov,
Visnyay György csizmadia,
Vissoda Józuf szabó,
Viszárszky Utina,
Vlajkov Mia szücs,
Vlajkov Necza,
Vlajkov Szavao,
Vynovits Szura özvegye,
Vörös Pál,
Vragyila István csizmadia,
Vuics Szavao kereskedő,
Vuka Markova özvegye,
Vukodlak Jankó,
Vukovics uradalmi ügyész,
Waigler József kőműves,
Waldszeiner András kőműves,
Waldvogel János asztalos,
Woinhardt György,
Wimmer József,
Wimmer József gombkötő,
Wimmer Sebestyén molnár,
Winkler Károly kőműves,
Wirtl Tádé fogadós,
Wolter Ádám,
Würfl Keresztély Kovács,
Zajty Pavao,
Zelovszky Flóra özvegy,
Zimoonov Jova szabó,
Zivan Mackov,
Zivanov Szintilia szücs,

B) Z s e l l é r e k.

Alexa N.,
András Juon,
Arady József,
Argyelán Alexa,

Argyelán Rossa, I.,
Argyelán Rossa, II.
Argyelán Mária,
Argyelán Anucza,

<p>Argyelán Mihály, Argyelán Péter, Argyelán Toma, Balog Mihály, Barborovics János eszmadia, Bassoovszky János, Baumgartner Ádám, Bess János, Bildhauer János képfaragó, Szeesánszky Arsza, Szeesánszky Szima, Szeecer Cecília özvegy, Szeecer János, Szedin Miallo, Szedin Nikola, Szedin Péra, Szeekeres Gyuragy, Szeekeres Onya, Szeekulin Arsza, Szeekulkan Gligor, Szerak Ilia, Szerb Athanasie, Szerb Juon, Szerb Tóda, Szerb Tógyer, Szerdán Attyim, Székely András, Székely János, Székely Mihály, Sziblián Juon és Genero aranyművesek, Szigedán Attyim, Szigedy András, Szigedy Mikura, Szigedy Ursz, Szika N., Szikra Mihály, Szilágyi András, Szilágyi László eszmadia, Szimandán Márk, Színislai György, Szirtl Vida kötélverő, Szitterné, Sziván Alenton, Sziván Milosev, Szivánov Józsa, Szivánov Mía, Szivánov Száva,</p>	<p>Szivojnov Juka, Szlatinác Péra, Szorg Antal mészáros, Szojadin Markov, Szokodorán Mihály, Szokodorán Onu, Szokodorán Petru, Szokority Iván, Szolák Péra, Szombethelyán Stefán, Sztanko Mía, Sztankov Gyuka, Sztankov Jeszta szücs, Sztankov Péra, Sztarisko Misko, Sztobjanov Riszta, Sztobjkova Uka özvegye, Szubin Alexa, Szubin Jova, Szvalicz Antoni, Takács uradalmi ügyész, Telesán Józsa, Telesánin Jován, Temmer Antal gombkötő, Tenkovics Josza városi kamarás, Terenicsné, Ternován Irimie, Ternity Zifkó, Tesity Mihály, Tirszin Nesza, Tischler Antal kőműves, Thoncsia Tosa, Thoda Gligorestyo, Thodor Pavlo, Thodorov Zsiván halász, Thodorov Gyuka szücs, Thodorov Jován, Thodorov Nikola, Thodorov Ninkó, Thodorov Péra eszmadia, Thoma Vaszillie, Thoesin Jozsa, Toca János, Todorov Láza, Todorov Miallo, Todorov Nika kereskedő, Todorov Péra.</p>
---	--

Todorov Stefán,
Tody György csizmadia,
Togyer Krocz,
Bodorló Simon,
Bogsán Mojsza,
Brasován Dimitru,
Csengery János,
Csizmás Vaszilie,
Csobán Gligor,
Czach György,
Czell Burghárd,
Czibula István,
Danyanov Pavao,
Dobra József,
Dobra Sándor,
Dracsin Kracsun,
Dajka Mojsza,
Eberlein János molnár,
Eder Sobestény szegkovács,
Elekes János csizmadia,
Farkas Onn,
Ferenczy Ferenc sebész,
Fideli Bernát fogadós,
Fleischhacker János fogadós,
Florer Antal,
Flóra Juon,
Folgi György rézműves,
Forgacsev Gyorgye,
Fridrich János,
Fridrich Mihály, I.
Fridrich Mihály, II.
Gavrillo N. borbély,
Gruber Bonaventura szabó,
Guzmann Nikolia szücs,
Gyerkov Péter,
Gyorgyev Láza,
Gyorgyev Stefán kereskedő,
Harduss Mitru,
Hegedüs Péter,
Hochstein Kristóf,
Hoffmann Krisztián,
Huber József kőműves,
Hübner Erzsébet,
Hübner Perogrin korékgyártó,
Ilics Jován,
Irimio Juon fogadós,
Ivanov Jóva,

Ivanya Petru,
Josics Arszen szücs,
Jovanov Vásza,
Kaleczky Mihály gombkötő,
Katona Albert,
Kazancsia István,
Kerkzaumen Ferenc órás,
Kis Ferenc,
Kis Márton,
Kis Tódor és öcsce,
Koch Mihály kereskedő,
Kojty Antal,
Koller Mihály gombkötő,
Komlósy János,
Kaplányi József csizmadia,
Kosztá Togyer,
Krobald Száva,
Kroszta Nikora,
Krisztin Láza kamarai erdész,
Krizsán Nikolae,
Kuczkunov Száva,
Kugler Mihály,
Kurticsán Mojsza,
Kuzman Juon,
Lang János kalapos,
Lázár Mihály,
Loidenfroszt Lőrinc molnár,
Lekel Ferenc,
Leucsán Mihály szücs,
Lupsity Antal szabó,
Lupu Lorencz,
Maior Illés molnár,
Major Mihály,
Mathoa Flóra,
Meroy Ferenc kereskedő,
Mészáros Mihály,
Miatov Jozsza,
Millics Ferenc szücs,
Mittaller Péter kőműves,
Mocz Petru,
Modrosan Pável,
Mojsza Attyim,
Moldovan Petru,
Moldovan Togyer,
Molguca Gligor,
Morár Jován,
Morosán Vaszilie,

Moser János kereskedő,
Muntyán Jakab,
Muntyán Marián,
Muntyán Tódor,
Murk Attyim fogadós,
Murka Flóra,
Müller Krisztián molnár,
Mülner Krisztián,
Nagy András,
Neumann József fésűs,
Nikola Onna,
Nikolau Marko kalapos,
Novák Flórián,
Novák János fazekas,
Nováky Ferenc fogadós,
Oncsa Mihály,
Orga Fülöp,
Ott Mihály kötélverő,
Ozol Mihály kereskedő,
Palis Nikola,
Papp János csizmadia,
Pauer János kerégyártó,
Pauer Sebestény kovács,
Pavlov Marko,
Pálinkás Joan, I.
Pálinkás Joan, II.
Pechler György kőműves,
Pecser Pál kőműves,
Pekurár Daniló,
Pekurár Fülöp,
Pekurár Jován,
Peszvár Juon,
Pettler János,
Piringer Antal molnár,
Pleyer Ferenc kereskedő,
Pozsonyi József,
Purech Lőrinc,
Bada Ádám szabó,

Rausch János cipész,
Rausch Szibilla özvegy, kereskedőné,
Revsz Mihora,
Ribnyánszky János szabó,
Rodnery Fülöp kerégyártó,
Rossu Onu,
Sajer Márton,
Schippl Gaudentius arcképfestő,
Schleiffer Domokos,
Schmidt Henrik,
Schlögl István kereskedő,
Schuszky György puskaműves,
Soldat Jován albiró,
Spitzenberger Mátyás kerégyártó,
Stotz Mátyás,
Szabó István,
Szabathy Ferenc,
Szavority Miklós gombkötő,
Szedin Nikola,
Szikra Ferenc,
Szirtl Vitus kötélverő,
Szladicsek Mátyás bádogos,
Sztanko Mia,
Tettler József,
Tocsa Péter,
Todorovics Mihály,
Treszler András kőműves,
Trieb Zakariás,
Undrád József asztalos,
Varsandán Onu,
Várkonyi Ferenc szabó,
Vojnics Vencel,
Weber József,
Wegmann Gallus könyvkötő,
Wegmann József,
Wittmann Mihály fogadós,
Zajty Záva.

x.

OKMÁNYOK.

A. Okmány.

(Lásd 20. lap.)

A minoritáknak megengedtetik a kolostornak és földszinti iskolának térítvény melletti fölépítése.

Revers. Kraft welchen sich das hiesige Convent deren P. P. Ordinis Francisci Minorum Conventualium auf das bündigste reversiret, dasz, im Fall das Ihre Röm. Kais. König. Maiest. unser Allergnäd. Frau ex speciali zu erbauen bewilligte Schul-Gebäude, bei Gelegenheit, wo die Deutsche-Stadt Arad über kurz oder lang abgerissen, und auf einen andern Platz versetzt werden sollte, auch wiederum zu rasiren erforderlich würde, dasselbe auf alleinige Kosten dieses Convents, ohne einer mindest hievor ab Aerario anverlangenden Bonification weggerissen, und das abfallende Materiale aus dem Weege geräümet werden wolle und solle. Zu wahrer Bestättigung dessen wird gegenwärtiger Demolitions-Revers unter behöriger Convent-Fertigung, und Beydruckung des gewöhnlichen Insiegels ertheilet.

So geschehen Arad den 12. september 1778.

(L. S.)

B. Okmány.

(Lásd 22. lap.)

Arad városnak Zimándra átétele kérdésében az uralkodóhoz intézett felterjesztés.

Ad Nrum 7880 ex 783. Humillima Nota.

Erga Protocollarem extractum super triplicis Ordinis Instantiis cum benignissima signatura horsum exmissis Maiestati Vestrae Smae recentius in omni submissione exhibitum benigne quidem visum fuit intuitu Communitatis Vetero-Aradiensis clementer resolvere, quod eadem in Liberam et Regiam Civitatem elevari possit; Cum interim in benigna hacce Resolutione Regia de eo, utrum praefata Communitas in moderno suo situ relinquenda vel vero ab inde ad vicinum praedium Zimand uti per prius Idea fuit et ipsa cumprimis Communitas desideraverat (sic) transferenda sit? nulla prorsus mentio fieret; hinc intuitu hujus quoque quaestionis benigna Majestatis Vestrae Smae decisio in homagiali subjectione expetitur tanto quidem magis, quod pro casu illo, ac eadem communitas ad Praedium Zimand propter ampliorem et commodiorem situm nefors transferri deberet, totum elaboratum jam adsit, per consequens nonnisi benignissimae Resolutioni Regiae denuo substernendum foret, quodsi autem repetita communitas in moderno suo situ relinquiqui deberet, pro hac circumstantia ab alia multum differente, nova Calculatio et Regulatio elaboranda esset. Viennae die 22-a Augusti 1783. Mayrhoffer m. p. Ref. Pálffy mp. Ref. Scultety mp. — Országos Levéltár m. k. udv. kancelláriai osztályban levő eredeti fogalmazványok.

C. Okmány.

(Lásd 23. lap.)

II. József császár ajánlatot tesz az ó-aradi lakosoknak, hogy az új-várban, 50 évi adómentesség mellett, házakat építsenek.

Lieber Graf Pálffy. Zu leichterem Anbau der Festung Arrad, so nach von allen Einwohnern entblöset ist, will Ich jenen bürgerlichen Professionisten und Handelsleuten von aller Gattungen, und so auch Wirthen, so darinnen nach den von dem fortificatorio ausgezeichneten Quarre, Häuser von gutem Materiale erbauen wollen, sie mögen nun von was immer für einer der drey nichtkatholischen tolerirten Religionen seyen, eine vollkom-

mene Freyheit von allen Abgaben, wie sie immer Namen haben mögen auf 50 Jahre, und die freyen Wahl ihres Magistrats eingestehen, so das sie sich mit der Alt-Arrader Bürgerschaft diesfalls vereinigen, oder für sich selbst einen besondern Magistrat ausmachen können. Hierauf also werden Sie durchaus die Publication erlassen. Lugos den 27-ten May 1783. Josephus mp. Eredeti legfelsőbb kézirat az Országos Levéltár m. kir. udvari kancelláriai osztályból.

D. Okmány.

(Lásd 24. lap.)

Arad város alázasos felterjesztése az Uralkodóhoz.

Kaiserl. Königl. apostolische Majestät! ect! Endes benennt betrübttvolle Gemeinde flehet Euer Majestät in tiefester Erniedrigung zu Allerhöchst dero Füßen fallend, um einen der bisher schon oft und wiederholt unterthänigst gehorsamst eingereichten Bittschriften allergnädigsten Endschluss allermildest an, deren Inhalt folgender war:

Nachdem Anno 770 diese Gemeinde ihrer durch vielzurückgelegte Jahre friedlich auch nicht ohne Nutzen ihrer Wirtschaft, genossenen Beneficien, als da waren: Das Schankrecht, Bierbrennen, Brandweinbrennen, wieder Alles Vermuthen verlustiget, und an die Armaenier itzige Arendatores gegen gesetzten Verpachtungsschillinge überlassen wurde, eben im selbigen Jahre bei Euer Maiest. glorreichsten Anherkunft fiele diese bedrangte Gemeinde schon von Allerhöchst dero Füßen nieder, mit solch allerunterthänigst flehentlichen Bitte: womit Euer Majest. aus angeborner väterlich hohen Milde, weil fast jeder der Bürger mit Weingärten versehen, mehrentheil von dem Schank leben, und folglich nach solch benommener Schankgerechtigkeit unentgeltlich dem Untergang zunahen muss, zur ferneren Erhaltung des armen Volkes, diese bedrangte Gemeinde in ihren vorigen Stand, wenigstens Jure Prioritatis rückzuübersetzen allermildherzigst geruhen wollten, welches Euer Majest. als mildester Landesvater mitler Zeit uns wieder zuzusagen, auch da-

mal die Allerhöchste Gnade hatten. Da nun aber der itzigen Arendatoren ihre Verpachtungsjahre, wenigstens so viel Uns wissend, schon zu Ende gelaufen sein sollen, daher Euer Majest. diese durch solche Exarendirung ins grösste Elend versetzte Gemeinde abermal um Rückerlangung dieser Beneficien allerunterthänigst gehorsamst anfehet.

Hat auch gemelt bedrangte Gemeinde schon von der Zeit an, als sie in ihrige vorig gehabte Gerechtigkeiten rückgesetzt zu werden anlangte, bei Allerhöchst Euer Majest. Gnadenthron um Verleihung einer Freystadt allerunterthänigst gehorsamst angefehet, und wir auch dieser Kund geworden, dass solche Freiheit Allerhöchst Seine Majest. und Allergnädigste Frau Frau und mildeste Landesfürstin Maria Theresia glorreichst, und seligstens Andenken auch schon in dem 776-sten Jahre dieser Gemeinde allermildest zu verleihen die höchste Gnade gehabt haben sollen, nebst dieser erfreulichen Einholung solle auch zu dem Ziel und Ende das Praedium Zimand von der löbl. Hofkammer mit der Bohusischen Familie schon vor vier Jahren, als Beitrag zu dieser Gemeinde, so ohnehin ein sehr eingeschränkter Grund hat, zu verwechseln gewilliget worden seyn: allein dieser armen Gemeinde zugetheilt geworden seyn sollenden Praedio Zimand etwas wissend; wesswegen bis zu Allerhöchst Euer Majest. Gnadenthron diese Gemeinde auch neuerdings, und kürzlich Mitels eines Agenten um Verleihung einer Freyheit allerunterthänigst gehorsamst sich wieder zuzudringen bemüssiget sehe.

Auch der schon von 30-Jahren her ungewisse Stand dieser Stadt vermehret unsomehr dieser bedrangten Gemeinde ihren Zustand, als es kaum zuweilen die fast zusammenfallende Häuser zu bauen erlaubet, wird es schon wieder durch ein wiedrigen Befehl untersaget, derwegen die im solchen Umständen ungewisse Gemeinde auch nicht selten grossen Nachtheil erdulden muss, und bei solch längerer Fürdauerung Anderes nichts, als den ohngezweyfelten, und ehest erfolgenden Untergang zu gewärtigen hätte, wenn Euer Majest. als mildester Landesvater, und Schützer der Armen den allermildest väterlichsten Schutz dieser armen bedrangten Gemeinde nicht angedeihen liesseten. Arad den 26-ten May 783 Allerunterthänigst gehorsamste Gemeinde der Kameralstadt Alt Arad.

(Rubrum) Ab Imperatore pnaes. 15. July 783 An Ihre Kaiserl. Königl. und Apostolische Majestät allerunterthänigst-gehorsamst, und Fussfälligstes Anflehen Vetero Aradiensis Communitas der Gemeinde der Kameralstadt Alt Arad um allergnädigste Übersetzung solcher in eine Freystadt, oder wenigstens bei verflossenen Verpachtungsjahren Jure Prioritatis in die vorherige Schanksrechte und derselben Zeit 30 Jahren her ungewissen, in einen sicheren Stand.

E. Okmány.

(Lásd 29. lap.)

Arad szab. kir. város szabadalom levele.

Mi első Ferencz, isten kegyelméből osztrák császár, Jeruzsálem-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát-, Tót-, Gács- és Lodomer-, Ráma-, Szerb-, Kun- és Bolgár-országok Apostoli Királya, Osztrák főhercege, Lotharingia, Salzburg, Würzburg és Frankonia hercege, Krakó nagyhercege, Erdélyország fejedelme stb. stb. jelen soraink tartalmával emlékezetébe ajánljuk mindenkinek, kit illet: hogy mi kegyes, lélekkel megfontolva azt, mily nagy hasznuk van a királyoknak és fejedelmeknek, az egy várost vagy politikai testületet képző népek egyesüléséből; a gazdaságnak, — mely minden idő szükséges életere — mily nagy szaporodása remélhető a polgári együttlét békéjéből, mely legszorosabb és legjobb biztosítéka minden társadalom jólétének; és mily nagy előnyei származhatnak a király és nép kényelmén könnyítő üzérkedés és kereskedelemnek a városok alkotásából, és azok szabadalmazott előjogaikból és engedelnyeikből: könnyen jutottunk azon meggyőződésre, hogy az ilyetén engedély adásokhoz, városok alkotásához és gyarapításához kegyes beleegyezésünket adjuk. Azért miután hiveink — polgárai és lakói Ó-Arad kincstári mezővárosnak, mely Aradmegyében fekszik, és a katonai felsőbbség alól 1741. XVIII. t. c. értelmében az országnak és nevezett Aradmegyének — törvényhatósága alá tényleg helyzetett és királyi

ügyészünk által ily módon birtokoltatott. — Felségünk elé a közönség nevében legalázatosabb azon kérelmükkel járultak volna: hogy elsőb említett Arad kincstári mezővárosunkat szabad királyi várossá emelni, és Magyarországnak többi szabad királyi városai sorába fölvenni és számítani méltóztatnánk; kegyesen tekintetbe véve azon sokféle igen hasznos, nekünk kedves és elfogadott szolgálatokat és érdemeket, melyeknek minden körülmények kívánalmái szerint erejük és tehetségükből kitelhető módon történt teljesítésénél, Magyarországnak szent koronája és felséges királyai dicső emlékezetű elődeink, következképp felséges uralkodó háznuk iránt és mi irányunkban is mindig különös készséggel, gondnal és szorgalommal viseltettek, és a helyek és idők változata szerint magukat hű, hasznos és a közjót előmozdító honpolgároknak mutatták és bebizonyították; különösen, — hogy az egész régiéket ne említsük: azon időben, midőn a török barbár kegyetlenséggel dult, ezen nem szűnő erélyüket és dicséretes igyekezetüket, — vagyonaik veszélyével és vérük ontásával anynyira kimutatták, hogy azon mezőváros, miután a török igtól — mely alatt sokáig nyögött — a tizenhetedik század vége felé felszabadítatott, s nem csak határőrökkel, hanem nagyobb számú polgárokkal is gyarapodott és megnépesedett, szeretett elődeink kegyeletes emlékü felséges császárok és magyar királyok által 1702-ik évben polgármester, bíró, tanácsnokok és jegyzőkből álló rendezett tanácssal láttatott el, szabadságot kapott órház felállítására, és jobb gyarapodás tekintetéből a városokon kívül megengedett neki: hogy a Maroson malmot állíthasson, sörfőzdét, honnan a polgárok és lakók sört venni tartozzanak, szerezhessen magának, és szabad husvágási és italméresi joga legyen, és hogy az ezen javadalmaknak közvetlen a mezővárosnak átengedett jövedelmeit saját további gyarapodására fordíthassa.

A törökök megveretésében és a magyar végvidékről — melyben akkor is még bent voltak — történt kiűzetésében, és így a temesi bánúság visszafoglalásában, valamint az 1735. évben lapangó lézadás elnyomásában s megszemmisítésében ugyan azon mezőváros polgárai és lakói jelesen működtek közre, és mindkét alkalommal az élelmi szerek adásán és elfogatok kiszolgáltatásán kívül, rendületlen hűségük bizonyítékául életüket is készséggel áldozták fel. Továbbá midőn 1738., 1739. és 1740. évben az irtózatos pestis, ragály és marhavész dühöngött, ugyanazon

Arad mezővárosunk polgárai és lakói, nehogy ezen vészek tovább terjedjenek, éjjel-nappal fegyveresen őrködtek e cél elérése végett és ezen szolgálatot máskor is több ízben, valahányszor a közbiztonság kívánta s a császári királyi katonaság ennek mindenütt való fentartására elégtelen volt, készséggel teljesítették. — 1741. évben a porosz seregek ellen tíz lovas katonát minden szükségessel ellátva saját költségükön állítottak ki. A rablók pusztításában — kik azon idők veszedelmére a mezővároshoz közel eső helyeket nyugtalanították — és elnyomásában azon rossz szándékú embereknek, kik a közönséget nyílt vakmerőséggel támadták meg és azon számos nemes családok megvédésében, melyek 1784-ben a kegyetlen Hóra-lázadás alkalmával az erdélyi részekből és szomszédos megyékből a mezővárosba mint legbiztosabb helyre menekültek, a közbiztonságot és csendet fentartva fegyveresen működtek közre, — 1790. évtől fogva 1796. évig egymásután saját költségükön önkéntesen 33 ujoncot adtak cs. k. seregünkhez, és 1797. évben — hogy királyi területeinket megóvják és hazájukat megvédjék, az általános nemesi felkelő sereghez két fizetéssel ellátott katonát állítottak önszántukból, fegyverrel lóval és minden szükségessel felszerelten. — 1797., 1798. és 1799. évben a közkölség fedezéséhez részint a község — részint pedig egyesek neve alatt tetemes segélyvel járulván, 1800-dik évben az általános nemesi fölkelés ideje alatt, a törvényes illetéken felül, kebelükből még fizetéssel ellátott önkénteseket is állítottak, és az aradmegyei központi fölkelő nemes lovas-csapatot négy hónapra át szállással, tüzelő-fával és világítással látták el, az a körül fölmerült kézi- és ígás- napszámokkal segélyezték a nélkül, hogy vagy kárpótlást, vagy a többi községek hozzájárulását, vagy beszámítást követeltek volna.

Ugyanazon francia háború alkalmával őrködő sorkatonaság hiányában polgári őrcsapatokkal — melyet ötszáz idősebb polgárból és más lakókból állandóan 3 század és egy tüzer-csapat képezett — a felügyeletet magában a várban, úgy a kincstári pénztárak — és a megyeházában, a börtönök körül szükséges minden őrködést ingyen teljesítették a nélkül, hogy ezen terhekért járó megtérítést követeltek volna; 1800. évben hadaink számára ötszáz akó pálinkát ingyen adott és szállított fel Budára, még a fuvar-díjt se fogadva el, és harc-rokkantaink részére 1817-dik évben ötszáz forintot jószántukból ingyen fizettek le

készpénzben. A közjó azon részének előmozdítása céljából, mely a fiatalság neveltetését illeti, 1798. évben állították fel a gymnasium épületet, mely a szükséges alkalmatosságokkal ellátva, harminc ezer forint értéket képvisel és midőn 1805. évben a harmadik elemi-osztálynak a gymnasiumi épületben leendő át-helyezése merült fel, az erre szükséges helyiséget az említett épülethez csatoltan saját költségükön építették fel, és ez által, ugy több más alkalommal is kétségtelen bizonyítékait nyujtották annak: hogy a tudományok gyarapodását, s a gyenge fiatalságnak a haza iránti kötelességekben szükséges oktatását kívánják, s így béke és harc idejében a közjó előmozdítása körül, maguknak érdemeket szereztek. És miután jövőre is — ugy jó, mint balsorban magukat — hasonló készség, hűség és feláldozással hű jobbágyainknak, hasznos polgároknak és a közjó előmozdítóinak — leuni igérik és fogadják: Minket is hajlandókká tettek különös királyi kegyelmünk és nagylelkűségünk adományozására; mi tehát nevezett Arad mezővárosunk lakóit királyi kegyelmünk és nagylelkűségünkben részesíteni akarván, hogy ők késő ivadéukban tapasztalhassák: hogy felséges szemelynk által a hűség és hű szolgálatok megjutalmaztattak, és hogy ez által jövő nemzedékük Felségünk — és a Felséges ház — Magyarországnak szent koronája — úgy a közjó — iránt teendő érdemekre annál jobban serkentessék erre sarkantyút és ösztönt nyerjen; ezen oknál fogva tehát, de még azért is, mert a többször említett Aradi polgárok és lakók, elődeink által a részek védelmére a mezőváros határában nagy költséggel felállított erősség építése alkalmával sok nemű segédkezéssel voltak, és hogy ezen mezőváros diszéből és fényéből semmi se hibázzon, költséges épületek felállításával, és a közjónak szolgáló helyiségek beszerzésével azt anynyira emelték, hogy most azon mezővárost Magyarországnak diszesebb városai közé számítanunk majd majd megérdemli; és kétségtelen remény van: hogy mivel azon mezővárosban összpontosulnak azon ország- és kereskedelmi utak, melyek Erdély, Oláhország és Bánát felé vezetnek, mivel továbbá azon mezőváros a Maros folyó által Erdélylyel egyenes összeköttetésben van, ha azon mezőváros a szabad királyi városok lajstromába igtattatik — és általunk szabadalmakkal ellátatik, nagyobb népesedés bekövetkeztével benne a kereskedelem és kereset is nagyobbodni fog, melyek a társadalmi jólét föl-

virágzásának első alapjai, a kereskedelem gyarapodásával nagyobb pénzforgalom fog beállani azokon a részekben, melyek a török iga alatt úgy is kizsákmányoltattak és elgyengítettettek; és ezen mezőváros a szomszédos részek nélkülöző lakóinak, cikkeik elárúsítása alkalmával anynyival inkább szolgálvaud vásárhelyül, mert természetes fekvésénél fogva a különös nemű terményeknek és kézműveknek a szomszédos részekből való behozatalára — valamint azoknak a szomszéd és távolabb vidékekre leendő elszállítására egyiránt alkalmas, s ezekhez járul még: hogy minél jobban fog népesedni ezen mezőváros, annál nagyobb támpontul fog szolgálni hadseregeinknek egy török háboru esetében -- mitől Isten minket mentsen meg — hogy az ellenség előtt megállhasson és viszszyomhassu; és így a köz — úgy országunk — valamint a szomszédos országok és tartományok javára igen hasznosan fog szolgálatot tehetni; annál fogva ezen a közjót és hasznót illető okoknál — és a kérelmező polgárok és lakók elszámált csoportos érdemeiknél fogva: Aradmegyében fekvő egész Arad mezővárosunkat, minden elővárosaival — királyi hatalmunk és tekintélyünk teljes voltából földjeivel, jogaival és szabadalmaival 336,096 frt 40 kr. pengő pénzben számított váltásági összegéért, az engedményezett királyi jogok, összes javadalmak és helyi jövedelmek fejében kincstári pénztárunkhoz az alább írt módon fizetendőért, kedvelt Magyarországunk szabad királyi városává emelni, alkotni és megtenni, úgy szinte nevezett Magyarországunk többi szabad királyi városai és királyi kincseink számába, összességébe és sorába idomítani, fölvenni és iktatni — és neki „Szabad királyi Arad városa“ nevét és címét örökre megadni és engedélyezni határoztuk, biztos tudomásunk és megfontolt határozatunk után legkegyelmesebben megengedjük mátol fogva — hogy Arad mezővárosa először mindazon általános és különös jogokkal, kiváltságokkal, mentességekkel és szabadalmakkal, melyek az ország törvényei és a többi szabad királyi város szokásai szerint őt megilletik — úgy „Szabad királyi Arad városa“ névvel — szabadon élhessen, azt élvezhesse, és annak örvendhessen, és mint ilyen az ország negyedik rendébe, ülés és szavazati joggal belépessen, és az ország bevett szokása szerint a tartandó országgyűlésen becikkelyeztessék, és mint becikkelyezett azonnal úgy jövőben is az országgyűlésre szokott királyi levél által meghívassék, királyi szent koronánk kincsének tekintessék, mely a

törvényesen megkoronázott királyokon kívül más földes urat nem ösmer, attól soha semmi egyesség által el nem választathatik vagy idegeníttethetik.

Másodszor: Ezen város tanácsa és polgárai együtt véve törvényeink értelmében, igaz és kétségtelen nemeseknek tartásának, annál fogva a többi nemesi kiváltságok közül maga a város mint ilyen azon árakra nézve, melyeket saját vagy közszükségletre, a többi örökös országaink és tartományainkból behozni vagy innen oda kivinni akar a harmincadtól mentes legyen, maguk azonban a polgárok egyenkint véve, más szabad királyi városokkal és polgáraikkal hasonlólag, a mennyiben a várostól kiállított útlevelel bírnak — csak a vámtól és egyéb terhektől legyenek jövőre mentesek, de korántsem a harmincad fizetésétől; a városnak törvényszerűen kiállított útlevelei, melyek a szokásos alább leírandó és viaszba nyomandó városi pecsét alatt adatnak ki, és minden más kiadományozása mindenütt elfogadtásának és hitelességgel birjanak.

Harmadszor: a közadó azon állapotban — melylyel az ott működő királyi biztosság által a kivetett kapuk szerint megállapítottatott — mostanra meghagyatván, — ezen közadót és országgyűlési díjakat saját külön kapui után más szabad kir. városok példája szerint tartozzék adui viselni; következésképp mindazok, kik polgári telkeket bírnak, vagy tisztán polgári javadalmakat használnak, bármily rendű és állapotuak legyenek, ha mindjárt nemesi vagy katonai kiváltságokkal élnek is, a polgári telkek vagy javadalmak után eső adókat és minden más közterhet a város javára viselni és az illetén polgári telkek vagy javadalmakra nézve a város hatóságát elősmerni tartoznak; kivéve azon tényleg meglévő vagy jövőben szerzendő királyi kuriális telkeket, melyek kiváltságok — és szabadalmakkal ellátvák, mely kuriális telkekre és nemes személyekre nézve az olyatén szabadság, illetve nemesi kiváltság hazai törvényeink szerint illetetlen fentartatik; kivéve továbbá azon néhány telket, melyek általunk királyi kincstárunk, Aradmegye, a megállapított katonaság, illetve a vár, sóhivatal, és a görög nem egyesült püspök javára és használatára adattak — azon telkekre nézve, melyek általunk a lelkészkedő szerzeteseknek, és minden néven nevezendő tan-oktatás és alapítványi célokra szánattak — és melyek a működő királyi biztosság által különben is a telökkönyvbe, illetve az általános

urbéri lajstromba beiktatvák és a térmértékek a tervrajzban ki-
tűntetvék, továbbá azon telkekre nézve, melyek általunk a szük-
ség szerint kincstári pénztárunk javára adattak, és kiadandó
tényleges királyi kegyelmes intézvényünkben el fognak soroltatni,
ezek a polgári hatóság alá nem terjesztetnek és városi — vagy
közteherrel nem rovathatnak meg.

Negyedszer: A földes uri jogot saját területén az igazi és
régí határvonalok és dombok között minden bármi néven ve-
endő tartozékaival, javadalmaival és hasznaival, valamint minden
jövedelmeivel együtt, nevezetesen az italmérisi és hűsvágási jogot
saját területén a városban vagy azonkívül akár hol — ser és
pálinka főzést, tégláégetési és az ingatlan telkek és házak el-
adása ára után, más szabad királyi városok példájára és gyakor-
lata szerint, minden forinttól ugyanazon pénznemben, melyben
eladatott, fizetendő két kr. laudemialis pénznek szedhetési-jogát,
továbbá a piacok és vásárok javadalmaival — valamint a városban
vagy határában tartozkodó idegenek után — a lakhatási enged-
ély-díj szedési jogot; gyógyszertárak, korcsmák, fürdő, szin- és
mulató-házak ugy lövöldék engedélyezésének — ugy halászat,
vadászat, madarászat és malom-jogát, mindazon jogokat és ható-
ságokat, melyek a földes urakat megilletik — azon joggal és
szabadsággal — melyek azokat kincstárunk vagy királyi ügyé-
szünk birhatta vagy haszon élvezhette volna, adjuk, adományoz-
zuk és átbocsátjuk szabad és háborítlan gyakorlatába, örök bir-
tokába és haszon élvezetébe említett szabad királyi Arad-városa
polgárainak, lakóinak és egész közönségének — elszámolt foly-
tonos hű és hasznos szolgálataik és azokkal szerzett érdemeik
tekintetéből 336092 frt 40 kr. pengő pénzben számított megvál-
tási összegért; melyből királyi kincstárunkba 158875 frt 57 $\frac{3}{5}$ krt
tényleg befizetett 177216 frtot 42 $\frac{2}{5}$ krt pengő pénzben ezen
felszabadító okmány keltjének napjától számítandó öt év alatt
egyenlő részben, a hátralékos összeg után eső 5% kamattal
befizetni fog, és további kegyelmes intézkedésünkig minden évben
fizetendő királyi díjunkért, melyet mostan 600 frt. p. p. hatá-
roztunk meg.

Ötödször megengedjük továbbá és engedélyezzük ezen szabad
királyi Arad-város közönségének összesen véve, hogy magának
polgármestert, birót és nyolc tanácsnokot — melyek egyike a
kapitány leend — hazai és helyhatósági törvényeink, nemkülön-

ben az általunk Magyarországunk és visszacsatolt részeknek többi sz. kir. városai részére előirt tisztújítási szabály szerint válaszszon, ugy azonban, hogy valláskülönbség nélkül a törvény tényleges előírása szerint minden városi állásra, tehát ugy a tanácsba, mint a választott községbe — minden polgárnak joga legyen alkalmaztatni és előmozdittatni, megtartva az igazságos arányt, tekintettel a népesség számára és a törvény által előirt minőségre a tanácsban mindnyájan, vagy menyynyire lehet legtöbben hazai törvénytudók legyenek. Hatvan polgárból álló választott közönséget, melynek elnöke a szószóló lesz, szabadon választandónak kegyelmesen határozzuk, ugyszintén a rendszerinti jegyzőt, aljegyzőt, rendszerinti ügyészt, alügyészt, számvevőt, levéltárnokot, ki egyszersmind iktató, adópénztárnokot, két ellenőrt, árvagondnokot, alkamarást, más alárendelt hivatalnokokat és szolgálakat más szabad királyi városok példája szerint — de mindenesetre alkalmatosakat és minősítettekét szabadon válaszszaanak, mely törvényesen választott tanácsbelieknek hivatalaik élethoszsziglan fog tartani és beleegyezésünk vagy tudtunk nélkül hivatalaiktól elmozdithatók nem lesznek. Jegyzők, ügyészek, iktatók és irodabeli tisztviselők a városi tanács által fognak kineveztetni. A polgármester, bíró, kapitány és szószóló újból megválasztása, mely alkalommal a hiányzó tanácsnokok és választott községbeli tagok állásaik is betöltetni fognak — minden három évben, ha csak a szükség a tisztújítás előbb tartását nem kívánna, de mindig királyi udvari kincstárunktól előre kikért engedély mellett, általunk e végre különösen kinevezett királyi biztosunk jelenlétében vagy a nélkül, ha nem volna február 12-én, mint születésünk napján, akként tartassék meg: hogy a királyi biztos, vagy ennek nem létében a városi tanács által egybehívott választott község s más városokban dívó gyakorlat szerint, minden hivatalra a királyi biztos, vagy ennek nem létében a városi tanács által előterjesztendő három egyén közül szavazat-többséggel újakat szabadon választhasson vagy a régieket megerősíthesse. A tanácsbelieknek és hivatalnokoknak hivataltöli felfüggesztése vagy ilyentöl s a fizetéstöli elmozdítása jogát kormányászeink, nevezetesen magyar királyi udvari kamaránknak fentartván azon esetben, hol a késedeleböl veszély állhatna be, s a nagyobb büntényben részes tanácsbelinek vagy alárendelt hivatalnoknak azonnali elmozdítása szükségeltetnek —

hivataltól és fizetéstől felfüggesztés jogát azon kikötéssel adom meg a tanácsnak, hogy az illetén esetet mindkét említett kormányzásoknak azonnal fölterjeszteni, és intézkedésének további jóváhagyását kikérni tartozik; a hiányzó polgármester, bíró, kapitány, jegyzők és más hivatalnokok helyettesítését a jövő tisztújításig azonban a tanácsnokokon kívül a városi tanács, szószóló és a választott község szótöbbséggel teljesítse.

Hatodszor: Ezen szabad királyi Arad városának pallos-jogot adunk és megengedjük, hogy bünyefenyítő hatóságot gyakorolhasson a többi szabad királyi városok példájára mind azon gonosztevők felett, kik területén elfogatnak, azon szabadsággal, hogy bitófát, kalodát és falazott akasztófát állíthasson az e tekintetben kiadott kegyelmes királyi intézvényünk szerint; hasonlóképen megengedjük, hogy: minden egyéb ügyben is bíraskodhassék, melyek vagy a város közállapotát vagy a városi javakat és személyeket illetik.

Hetedszer: Ugyanezen városnak a pártfogói jogot is megadjuk, hogy a római catholikus és a görög egyesült lelkészt ajánlani csak a tanács joga legyen, mely azonban az azon vallású közönséget, melynél a lelkészi állás üresedésbe van, előre meghallgatni köteles; a terheket pedig, melyek ezen pártfogói jogból származnak, ha az idők kívánalmái szerint még több egyházak felállítására is határozatnak el, ezek költségét is, a városi pénztárból tartozzék viselni. És mivel

Nyolcadszor: Említett Arad szabad királyi városunkat, és területét a katonai hatóság alól hazai törvényeink értelmében fölmentettük és kiszabadítottuk, s a katonai hatóságot csupán csak a vár tárgyaira és bizonyos katonai telkekre szorítjuk határozottan még, azért kimondjuk, hogy ezen város minden polgárai és lakói, bármily rendűek vagy állapotuk legyenek is — a helybeli vagy szomszéd várainknak vagy bármi más jelen, vagy jövőbeli parancsnokaitól, vagy azoknak alárendeltjeiktől, vagy kincstári tisztviselőinktől soha többé ne függjenek, csak saját tanácsuktól; annál fogva a városi tanács a polgárok és lakók felett törvényt által megállapított és a szabad királyi városokat megillető hatóságot fog gyakorolni a személyes és területbeli városi vagyont érdeklő ügyekben, kivéve a törvény által kivetteket, mindazáltal azonban

Kilencedszer: Ezen város lakói minden háborus — vagy

más veszélyes körülmények között a katonai parancsnokkal hívek és kötelesek levelezésben állani, és a vár előre nem látott szükségseiben és megkereséseiben foglalt utasítás — vagy a rendőri hatóság rendelete — szerint segílyül lenni — minden veszélyes fondorlatokat és egyesületeket ártalmas és gonosz tanácsokat megelőzni, és ilyeket azonnal tudatni — végre mindazokat, melyekkel hű alattvalók jobbágyi kötelességüknél fogva tartoznak, és a belbéke, ugy az őrség biztonságát illetik, előljáróiktól nyelendő utasítás szerint teljesíteni — kötelesek.

Tizedszer: Mivel azonban a közszükség — béke és azon részek biztonsága azt tanácsolják: hogy az ezen város területén épült vár a lehető legjobb állapotban tartassék fenn, és hogy az ezzel egybeforrott jogokból semmit se adjunk fel, s így a város kötelessége leendő belbiztonságát fentartani; azért szabad lesz a városnak saját őrizetére öröket, akik drabant, hajdu, vagy panduroknak nevezetnek, oly számmal tartani, mennyi szükségnek fog mutatkozni, dobosokat fölvenni a hirdetések teljesítésére, vagy tüzvész esetében leendő használatra; mely fegyverrel ellátott szolgák, a városi kapitány — vagy őrmester vezetése alatt — mint más szabad királyi városokban is szokás — éjnek idején a gonosztevők megfékezése, és bármily kihágások megfigyelése és megakadályozása végett, körüljárni és őrt állni tartozanak, és nehogy hivatalos teendőikben a katonák által megzavartassanak, mindenkép óvakodjanak és az e végett mindkét részről történt megállapodás szorosán megtartassék.

Tizenegyedszer: Minden közterhet, melyet más szabad királyi városok és azoknak lakói törvény és szokás szerint viselni tartoznak, legyen az polgári vagy katonai, ezen város és lakói szintén viselni és tenni kötelesek; az előfogatok kiszolgáltatásától azonban azon polgárokat annál ajánlatosabban oldjuk fel és mentesekké nyilatkoztatjuk: mert ugyanazon polgárok, kik kereset és kereskedelemből — melyet mi gyarapítani és virágzásra hozni iparkodunk — nyerik kenyerüket, ezen teher elviselésére képtelenek, és fentartjuk magunknak és utódainknak, hogy kincstárunk rendkívüli — úgy a közjó és — háboru nagy — szükségeiben, csak ezen — általunk úgy is megtérítendő szolgálatok teljesítésére szoríttathassanak; különben azon kötelességet róvjuk még e városra: hogy sóval vagy más kincstári vagyonnal terhelt hajókat Aradtól Glogováczig a Maroson felvontatni, és különösen

vontatókat és munkásokat magyar királyi udvari kamaránk által évről-évre meghatározott díjért — azonban igazságos arányban — állítani tartozzanak.

Tizenkettedszer: Megengedettik ugyanezen városnak, hogy minden polgári szállományos örökségben, akár személyi, — vagyoni, vagy jogi legyen az — a város ügyésze örködhessék, illetén örökségeket szabadon elfoglalhasson és a város javára felhasználhassa; azonban a magvaszakadt vagy — végrendelet nélkül elhalt s városi telkeken tartózkodott nemeseknek és szabados személyeknek ingóságaikban úgyszinté a hűtlenség és felségsértés büne miatt elítélt nemes és nem-nemes személyeknek minden ingó és ingatlan, ha mindjárt városi telken vagy területen levő — vagyonában — az 1715. 62. t.-cz. rendelete szerint — a királyi ügyész örökösödjék, és az illetén városi örökségek azonnal királyi adományozás alá essenek, de az adományosok által polgári joggal birtokoltassanak.

Tizenharmadszor: Kegyelmesen megengedjük, hogy mint eddig, ugy ezután is hetenkiut egy heti-, és évenkiut három országos vásár tartassék, és pedig baromvásárral, a vásár napja előtt és után; és pedig az első virágvásárnapon új naptár szerint; a második Péter és Pál napján, a harmadik Demeter napján ó szerint, mind azon joggal és szabadalommal, melylyel más szabad királyi városban tartatnak, hívatnak és vannak; és az azokból törvényesen megillető jövedelmet az eladási sátor helyek, vagy az eladott marhák után járó mérsékelt, máshol is szokásos díj-szedési joggal közhaszonra bevenniök szabad legyen, azon kikötéssel: hogy a menyiben az év folytán az előbb meghatározott vásár- vagy ünnepnapra esnének, azon esetben a vásárok az ezeket követő napokon tartassanak, de soha se vásár- vagy ünnepnapon.

Tizennegyedszer: Aradmegyének az árszabásokra vonatkozó törvényes tevékenységét illetetlenül meghagyni akarjuk.

Tizenötödször: Mivel pedig ezen várost fogja terhelni a hidak felállítása és fentartása, az utak és utcák csináltatása és tisztittatása, azért, hogy ezen terheket könnyebben viselhesse, kegyelmesen megengedjük: hogy ezen város minden a városba behozandó akó bor után egy krajcárt, és minden akó pálinka után három krajcárt pengő pénzben szedhessen a behozatal alkalmával, azon kikötéssel azonbau, hogy a szabadalmazott sze-

mélyek illetén díjfizetéstől törvényeink szerint mentesek legye-
nek, ha a bort vagy más italokat saját szükségükre és haszná-
latukra hozzák be; ugyszintén e város polgárai és lakói saját
termésű boraik behozatalától semmiféle terhet se viseljenek.

Tizenhatodszor: Hogy e többször nevezett Arad városunknak
polgárai és lakói, a fennebb elsorolt kegyelmes engedélyeinkkel,
szabadságainkkal és kiváltságainkkal — melyekkel minden szabad
királyi városunk él — melyek az ország törvényeiben és szoká-
saiban legtöbbszörre be foglaltak és jóváhagyvák, — minden
békeségben és nyugalomban biztosan és zavartalanul élhessenek,
azokat használhassák és azoknak örvendhessenek, és e tekintet-
ben minden akadály és viszály magva elháríttassék, minden a
község hátrányára szolgálható kiváltságát vagy felszabadítását a
városban lent vagy kint lévő házaknak és telkeknek beleegye-
zésünk és kegyelmes királyi jóváhagyásunk nélkül — megóvottnak
és tiltottnak lenni akarjuk. Sőt határozottan elrendeljük, hogy
ha valamely ingatlanok akár örökösödés, akár bármi más címen
egyházi, idegen, külföldi vagy ugynevezett holt kezekre kerül-
nének, ilyen és hasonlókat egy év alatt — ha csak idő-
közben a polgári jogoknak és jótéteményeknek részeseivé nem
váltak — polgároknak eladni tartozzanak; ellenben a tanács
dolga leendő, hogy előre bocsátandó becsű szerint a bírtok-ár
kifizetése mellett, illetén javakból az ország törvényei értelmében
kitétessenek, és:

Tizenhetedszer: Hogy a helyhatósági-jog folytonossága, és
a polgári törvényhatóság megóva és biztosítva legyen, sehogy
meg ne zavartassék, vagy háborgattassék, határozottan akarjuk
és kinyilatkoztatjuk: hogy a törvények és nevezett városi ható-
ság megsértésével senki, akár katonai, akár kiencstári tisztviselő
— akár pedig maga a megye, a városban vagy annak egész terü-
letén — bármi törvényhatóságot gyakorolui, a polgárok ellen
ítéletet hozni, — vagy más bírói cselekményt elkövetni vagy
ilyenbe beavatkozni, vagy a bünyfenyítő eljárás végrehajtásában,
akár a házakban, akár máshol a tanácsot akadályozni: — ne
merészelje.

Tizennyolcadszor: Mivel az igazakat a gazoknak, az ártat-
lanokat az ártalmasok és gonosztevőknek kihágásaiért semmiké-
pen se kell megakadályozni vagy zavarni, ennélfogva a miatt
említett polgárait és lakóit Aradvárosának sehol más cselekedé-

teért személyében letartóztatni nem akarjuk, károsítani nem szabad; sőt a vétkes polgárt is előre kikért vagy megtagadott igazságszolgáltatás nélkül zavarni, vagy le nem tartóztatni akarjuk, és parancsoljuk; úgy minden út és hídvántól, adózástól és harmincad fizetésétől, Magyarországnak és a hozzá csatolt részek határain belül — továbbá a tanács rendelete nélkül bármily állapotú személyeknek házakban leendő erőszakos megszállása, beszállásolása és megvendégeltetésétől — más szab. királyi városok szabadsága is úgy kívánván — menteknek nyilatkoztatjuk.

Tizenkilencedszer: Minden városi számadás megvizsgálása azon rendszer szerint történjék, mely általunk a szab. kir. városok részére előíratott és jövőre előíratni fog.

Huszadszor: Mivel a borméresi és húsvágási jog, vagy bármi néven nevezett üzlet a város területén senkit meg nem illet, azért senki, akár egyházi, akár katonai rendhez tartozzék, ha csak lakói jogot szokás szerint nem nyert, illetéu üzletet nyíltan vagy titkon, közvetve vagy közvetlenül nem gyakorolhat, valamint sőr-, szín- és mulatóházat, vagy vendéglőt és korcsmát katonapületekben, a polgárok károsítására, tanács engedély nélkül nem tarthat; s a bárki által így, viszszaéléskép, megkísérlett borméresi, vagy bármi más jog gyakorlatát megakadályozni vagy megzavarni, a városi tanácsnak teljes hatalma legyen.

Huszonegyedszer: Hogy pedig nevezett Arad városunknak, és polgárai és lakóinak kinyilatkoztatott és ajándékozott eme felszabadításról, úgy királyi jóakaratumk — és kegyelmünkről örökös és nevezetesebb oly okmány-bizonyíték maradjon fenn, mely teljesebb jótéteménnyel díszítve, az emberek szemeinek tisztábban feltűnő legyen: azon városnak régi címerét, melylyel mezőváros korában élt, nemcsak megerősítjük, hanem részben megnagyobbítottuk és hogy ezzel azon, mint következik, idomban jövőre örök időre élhessen, és a veres pecsétviaszot is használhassa, kegyelmesen megengedjük.

A címer pajzsa tudni illik gömbölyü idomú s vízszíntesen két mezőre oszlott legyen, a felső ezüst mezőben láttassék, a minden védelemre kész vörösés erőd három toronnyal, melyek középsője magasabb, az időtől megbarnult falakkal, cserép fedéllel és keresztbe végződő csúcsokkal; az alsó kék mezőaljat két habos ezüst csák — Maros folyót és a Póva tavat ábrázolva — foglalja el, melyek közepén a pajzs aljából kikelve látszik egy faragott

köböl, rovatkákkel készült, fehér falazat, nyílt kapuival és három orommal ellátva, melyek középsőjén fekszik egy nyugvóra hajlott páncélos kar, a tatároknak, s a kereszténység legkegyetlenebb ellenségének, a töröknek azon részekből kiűzetésére, markolatával jobb felé egy meztelen kardot szorítva, két oldalt sziporkázó golyókkal. Magát a paizst arany közönséges korona fedi, drága kövekkel és keleti gyöngyökkel ékítve, fekete egy fejű sas kiterjesztett szárnyakkal és farkkal, csőrében egy szintén jobbra lengő két szárnyú zászlót tart s karmaival a korona ágain áll. Az egész így leírt paizst végre egy kör futja körül ezen körirattal: *Sigillum Liberae Regiae Civitatis Arad MDCCCXXXIV.* (szabad királyi Arad-város pecsétje 1834.) nagyobb latin betűkkel kiírva. Amint mindez tanult festői kéztől ezen kegyes oklevelünk elején — művészileg saját színeiben lefestve és a szemlélők szemeinek tisztán előállítva lenni látszatik: meghatározván, és biztos tudomásunk és elhatározott akaratunkból megengedvén, hogy említett Arad-városunk polgárai, vendégei és lakói, úgy azoknak utódai és örökösei, azou városnak fennebbi alakban fegyverek cimereivel jelzett és kímetszett pecsétjét minden bármiféle ügyben, a közönség nevében kiadandó leveleikre veres viaszokban rá nyomhassák; azaz illetén szinben bármily polgári leveleikre akasztott vagy rányomott pecsétnek — mint a többi szabad királyi városok hason színű pecsétjével ellátott leveleiknek erő és hitel adassék, valósággal és minden kétely nélkül.

Huszonkettedszer: Minden előre bocsátottakat azon különös feltétel mellett adjuk, hogy a nevezett polgárok lakók és vendégek magukat mindenkben a többi szabad királyi városokhoz tartásák, a hálátlanság és hűtelesség bünetől és szennyjétől örök időkre óvakodjanak — mindezen, mind más már engedélyezett vagy engedélyezendő szabadalom-levelaiknek és szabadságaiknak elvesztése és más törvényes büntetések — súlya alatt; ezen most nyújtott kitűnő jótékonyágunkkal nem mindennapi kegyelmünket és kegyeletünket felséges személyüinktől — úgy örökösaink és utódaink tudniillik Magyarország törvényes királyaitól minden hittel, állhatatossággal és hűséggel állandóan kiérdemelni iparkodjanak és tartozzanak, sőt kívánjuk, elfogadjuk és följegyezzük mindaz előbocsátottakat mások — különösen pedig az egyházak jogainak fentartása mellett, melynek emlékeül és örökös marandósággal ezen levelünket nagyobb titkos függő pecsétünkkel

melylyel mint apostoli magyar király élünk — megerősítve ugyanazon szabad királyi Arad város polgárai és lakóinak, úgy ezek utódai és örököseinek, királyi ügyészünk szavatossága mellett előre bocsátott módon örökös érvényességgel kiadni és engedményezni határoztuk. — Kelt különösen kedvelt hívünk tekintetes és nagyságos Revizsnyei Reviczky Ádám gróf — sz. István apostoli királyunk reude nagy keresztes, Lipót császár rende ugy a szardíniai Moricz és Lázár rendes gyémántos nagy keresztes lovagjának, kamarásunknak és valóságos belső titkos tanácsunknak ítélő székünk bírójának, Borsodmegye főispánjának, úgy szinte Magyarországunkban királyi udvarunk és sz. István jeles rende-korlátnokának kezei által császári fővárosunkban Bécsben ápril hó 12-én az Úrnak 1834. Magyar-, Cseh- és a többi országok feletti uralkodásunk 43. évében.

F. Okmány.

(Lásd 33. lap.)

Arad vármegye óvás levele Arad város felszabadítása ellen.

Sacratissima etc.

Dum regio-cameralis jurisdictioni nostrae ingremiati oppidi Arad, ex Gratia, et Clementia Majestatis vestrae Sacratissimae in numerum Liberarum Regiarumque Civitatum evectio, per gratiosa Excelsi Consilii R. L. H. ddo. 26-ae Augusti sub Nro 24689 emanata Intimata, jam post consummatum installationis actum, pro simplici congruo notitiae statu significatur, nosve innumeras, easque sane gravissimi momenti cum negotio hoc elibertationali, ex respectu tam regni Legum, quam et iam jurisdictioni nostrae connexas circumstantias, atque consecitaria sub diuturno perpendemus; cum profundissimo animorum nostrorum dolore convincimur, elibertationem hanc nec cum praevigentibus Regni Legibus convenire, neque cum specialibus jurisdictionis nostrae juribus componi quire. Ut adeo firmiter persvasum nobis teneamus, nosmet et homagiali, quam erga Majestatem Vestram Sacratissimam in animis nostris gerimus devotioni, intemerataeque fidelitati, et innatae erga avitam Constitutionem, ac Legum Sanc-

titatem venerationi defuturos fore, si contra tam evidentem publicarum Regni Legum laesionem, majoraque exhibe oriunda, et cum singulo solis ortu adaugenda praejudicia, clementissimo Majestatis Vestrae Sacratissimae obtutui, innatoque suo justitiae studio in omni humilitate, et subditali cum veneratione non substerneremus.

Ut quoddam Oppidum, proin et provocatum Arad, priusquam in sensu Articuli 17. Anni 1687. de non augendo numero L. Regiarumque Civitatum sonantis suo legali ordine inarticuletur, priusquam accomodatio, et legalis complanatio iurium ac praesentionum, quae tam concernenti dominio terrestri, quam et jurisdictioni comitatensi quocunque titulo competere, in diaeta cum deliberatione et consensu Statuum et Ordinum Regni, plenaria satisfactione decernatur, iisdem iuribus ac immunitatibus, quibus reliqua legaliter inarticulata loca, propriam jurisdictionem, separatas portas, et votum in Comitiiis habentia gaudent, citra inferendum huic supraprovocatae Legi grave praejudicium, perfruatur, nullatenus concipere possumus.

Filiari igitur cum candore, ac ima cum devotione confiteri cogimur: stupore percultos esse animos nostros, dum per Oppidi hujus intentatam iuter reliquas L. Regiasque Civitates, praeter legalem inarticulationem, evectionem, et a jurisdictione nostra exemptionem, recte sub decursu Comitiorum praevigentis legis auctoritatem prosterni, et recte sub ipsis Comitiiis in non observatione Legis triste exemplum suppeditari experimur.

Praeter generalem hanc considerationem, et universum Regnum lugubre feriens gravamen — dum proprietates relate ad exercitium jurisdictionis, usque subsecuturam legalem emancipationem Comitatu de jure innegabiliter competens, per installationem contradictione nostra vulneratam, medio Commissarii regii, quem pro tali, siquidem de toto hoc actu praevis nobis nihil constitisset nec agnoscere poteramus repentine peractam, ad maximam animorum nostrorum consternationem, turbata, — dum praeterea onera publica separatim per Oppidum Arad ferenda non sufficienter audito Comitatu per privilegium cum maximo praejudicio, in insubportabile caeterorum gremii nostri contribuentium agrarium, arbitrarie definita essent, alia adhuc enixo dolore manantia ferimus vulnera.

Dum nemo est, qui dubitet: uti quamlibet, ita et jurisdic-

tionis proprietatem, eo peculiari jure, ut illegali, et arbitraria ratione in usu turbari nequeat, de indole naturalis consistentiae, ac de principio constitutionali praeditam esse; dum actus installationis absque praevia insinuatione post consumationem, ut a justis nostris desideriis eo ulterius abjiciamur, unice Comitatum extra dominium collocandi studio fuisset notitiae perlatus; sane hunc neglectum cum peculiari jurium laesione conjunctum esse, atque praeteritionem et contemptum auctoritatis nostrae publicae pandere luculentissimum evadit.

Graviter afficimur ob illam etiam circumstantiam; quod Nos, quorum muneri incumbit invigilare, ut inter plebem contribuentem justa ferendorum onerum proportio observetur, et ne illa quibuscunque viis, modis, ac illegalibus praegraviis afficiatur, — respectu onerum elibertandum Oppidum Arad separatim ferendorum, nec sufficienter exauditi, eo vero minus, ut expectassemus, in consilium attracti fuerimus. Contributio enim, et portarum numerus, jam de indole et natura ad pertractationem diaetalem spectans, ut ex Intimato Excelsi Consilii intelleximus pro Oppido Arad arbitrarie ad octo defixus habetur; quem numerum certe, si facultates fundo Contributionali deservientes totius Comitatus, juxta ultimorum, annorum a quo tempore in comitiis 1830, portae Comitatus hujus adauctae sunt, dicales Conscriptioes, penitus pensitentur, et aliae magni momenti circumstantiae, Commissariis regiis, in actu elibertationis defungentibus ignotae, et in declaratione etiam nostra ante adhuc portarum multiplicationem his Commissariis exhibita generaliter solum attactae, in uberio-rem combinationem summantur, respectu totius Comitatus valde exiguum et inproportionatum esse, quilibet qui intrinsecarum respectu situs, facultatum qualitatis, et ante hac in conscriptione Oppidi hujus observatae consuetudinis, diversarum correlationum penitorem notitiam habet, primo statim obtutu perspecturus est.

Porro aliud insubportabile in contribuentes redundaturum agrariorum praevidemus ex eo: quod Oppidum Arad a praestatione praejuncturarum relevetur, et onus hoc in contribuentes extra ambitum territorii Oppidi hujus degentes detorqueatur, praeterquam enim quod cum salvificatoria clausula in sensu legis cui- libet privilegio inserenda, praepudiciosa immunitatio haec conciliari non possit, ratio etiam immunitationis hujus (ea videlicet: quasi Cives elibertandi ideo absolventur a praejuncturarum onere,

quia ex Commercio et quaestu vitae media nacturi, huic supportando impares essent — cum immunitandorum incolarum, si non plus adminimum duas tertias partes nunc etiam revera agricolae constituent) nulli reali innitur fundamento. — Quibus omnibus si accedat respectus localitatis Oppidi hujus in limine Comitatus situati, et ad plura milliaria a locis illis, quae onus hoc subportare cogentur distantis, — si accedat respectus ille, quod major pars Communitatum huic Comitatu ingremiatarum equis penitus destituatur, reliquae vero Communitates ad commerciales et Postales vias prope jacentes caeteroquin frequentioribus transenis, et stantivantis militiae onere nimiope gravatae sunt; certe quilibet perspiciet, immunitatem hanc nec cum aequitate convenire, neque citra injuriam et oppressionem aliorum Contribuentium pariter fidelissimorum Majestatis Vestrae Sacratissimae subditorum unquam in effectum abire posse.

Cumulat praerecensorum agraviorum et praejudiciorum acervum id demum: quod munus Commissarii Regii, cum Officio defungentis Supremi Comitis nostri conjunctum sit. In tali situ Moderatorem Nostrum, qua Commissarium contra justissima desideria et intentiones Nostras agere, adversaeque, recte in opposito nobiscum constitutae partis, partes tueri debere experimur. Clementia Majestatis Vestrae Sacratissimae filialem nostram ingenuitatem in eo suspiciet, quod humillime observare praesumamus: per conjunctionem muneris hujus supremo moderatore nostro, veluti ad bivium constituto, ab eodem nosmet quadamtenus seperatos, et in injuriam nostrorum tuitione alteri ejusdem qualitati oppositos sentiamus, neque pervideamus, quam ratione una eademque persona in eadem Causa, et partem utramque, et certo respectu judicem sit agere valitura.

Haec sunt publici doloris, et nimiae animorum nostrorum consternationis causae, quas viam filialis nostrae erga Augustam Majestatis Vestrae Sacratissimae personam fiducia, ingenui candoris, et devotae summo principi pietatis prosequentes, ea cum humillima declaratione, et submissis precibus repraesentare cogimur: quod posteaquam intentatam hanc elibertationem positivis supra provocatis Regni Legibus adversari convinceremur — posteaquam per repentine, cum praeteritione et contemptu publicae Auctoritatis nostrae peractam installationem, grave juribus Regni, et Jurisdictionis Nostrae praejudicium illatum — poste-

aquam praeterea per interventam absque respectu legalium et justarum nostrarum praetensionum, cum summo caeterorum Contribuentium agravio, arbitrariam onerum separationem, — sed etiam per id, quod in consequentiam hujus ante subsecutam a Jurisdictione nostra legalem emancipationem, et quod maximae considerationis est, ante praevidiam altissimae voluntatis significationem, oppidum hoc cum convulsione, et turbatione administrationis publicae, tam respectu Contributionis, quam et praejuncturarum, in jura ante legalem inarticulationem ei non competentia, medio actus installationis violenter illocari intentabatur — iterum juribus Regni jurisdictionisque nostrae lege definitis saucium vulnus inflictum esse doleremus; prouti in obversum positivae legis idem Oppidum ante inarticulationem pro L. Regiae Civitate agnoscere nequimus, ita nec eonsque, ut eadem a jurisdictione nostra avelli, et qua separata a Comitatu jurisdic-tio tractari valeat, consentire possumus.

In tristi proinde et convulsa situatione hac, cum parte ex una in obversum positivarum patriae Legum per nos determinari nequidquam valeat, parte vero ex alia profunda veneratione et homagiali sincera erga Majestatem Vestram devotione ducti, subque tutela legum constituti, ab innato Majestatis Vestrae Sacratissimae justitiae ardore medelam jurium nostrorum firma spe expectantes, vim Jurisdictioni Nostrae illatam, eadem via repellere, animo veneremur, suplices et consternati ad Clementiam Majestatis Vestrae Sacratissimae, innatumque optimo cordi suo justitiae amorem humillime confugimus: dignetur usque subsecuturam in Comitibus legalem inarticulationem, omnia tentamina in exemptionem a jurisdictione et in illocationem ad jura, post legalem solum cooptationem competentia directa — avertere, sicque convulsae et turbatae publicae administrationi nostrae, pristinum legalem statum et ordinem restituere; una de genu referentes: nos vulnus hocce legibus inflictum pro legali medela etiam Statibus et Ordinibus Regni diaetaliter congregatis substernendum decrevisse.

Qui in reliquo etc. Datum ex generali Congregatione nostra Anni 1834-ti 15-ta et subsequis diebus mensis Septembris continuative Aradini celebrata.

G. Okmány.

(Lásd 42. lap.)

A róm kath. plébánia Stolaris jövedelmének Specifikációja.

Was die wohl Ehrwürdigen Herrn P. P. Minoriten Pfarrherrn in Arad zu geniessen haben. Als 1-mo Haben selbige ihre einkünften nemblich, bey der Begräbniss vor ein halbes Gelait vor einmahl 30 kr. und vor ein Ganzes 1. Gulden, der Priester aber so die Leich mit gewöhnlichen Ceremonien begleitet gleichfals ein Gulden . . . . zu Seiner Bezahlung, der klingen Beittl, mit welchen Sonn und Feyertag gesamblet wird, stehet in keinen Gesetz, kann mithin hierinnen gleichfals nicht explicieret werden. Vor einer Tauf werden Selbe ungleich nach discretion bezahlet. Vor Einführung oder vorsegnung einer kindbetherin, nach discretion, so viel einer geben will: vor einer ehe und Copulation gemeinlich 1 fl. 30 kr. Vor eine Begräbniss ist Schon oben gemeldet. Die H. H. P. P. Minoriten haben anbey 2 Häuser von aller Portion frey bey der Stadt, nembich 1. Würthshaus^u und 1. Meyerhof, wovonsie ihren nutzen zu suchen, anbey werden auch Jahrl.

Vor der Stadt 8 heylige Ämbter gelesen vovor sie vor iedes 2 fl. . . . überkomen. Von akher wisen oder waldung, hat die Stadt Selbst nichts eigenthümlich in Handen, mithin Selben hiervon nichts Subministrieret werden kan — Der Schulmeister empfängt von der Stadt Jährl. Solarium 60 fl. 6 klaffer Brenholz und 6 oka kertzen. Frey quartier von 8 Jährl von der Stad bestelten Aembtern jederzeit vor eine 17 kr. von Copulation Tauf un Begräbniss allezeit mit discretion. Übrigens vor den Kinder Lehren, deren zahl von zeit zu zeit ungleich die gewöhnliche Bezahlung. Arad den 10 Juny 1733. V. V. Burgermeister und Rath alda.

(P. H.)

H. Okmány.

(Lásd 46. lap.)

Az ó-aradi plébániára, a pozsonyi kir. kamara, a megyei püspöknek, mint kegyúr, a minorita rendieket praesentálja.

Nagyméltóságod előtt tudva van, miszerint Arad kir. kamarai városban a plébániai joggyakorlatáért a minoriták és ferenczrendiek versenyeztek.

Azonban, minthogy a minorita atyák, mind a vidékinek, mind a kamarai lakosoknak a lelkiükben már szolgáltak, azonkívül a váron kívül lévő lakókat lelki szükségleteikben kényelmesebben láthatják el mint a várbeli ferencziek; a mellett a tanuló ifjúságot az Isten félelmére és szép tanulmányokban oktatni törekednek; mi a magyar kir. udvari kamara részéről, mint Ő Felsége kegyúri jogainak képviselői Ő Felsége nevében ideiglenesen és a megyei papság sértése nélkül, míg t. i. rendezett plébánia szervezetetik és alkalmas papi egyén alkalmaztatik ez alkalommal az aradi minorita atyákat a kamara hatósága alá tartozó összes polgárokra nézve a plébániai jog gyakorlására Nagyméltóságodnak hivatalosan betejesztjük és ajánljuk.

Pozsony, 1752. augusztus 18.

I. Okmány.

(Lásd 46. lap.)

Engl Antal, gróf, megyés püspök, az aradi minoritákat, a plébániai jogok gyakorlatára felhatalmazza és megerősíti.

Mi wagraini gróf Engl Ferenc Antal, Isten és az apostoli szt-szék kegyelméből csanádi püspök s. a. t.

Minthogy közelebb keltezett magyar kir. udvari kamara, mint

a kegyúri jog képviselői Ő felsége nevében ejtett határozata értelmében, a Bosnia-Argenti tartománybeli ferenc rendiek az aradi Conventualis atyákkal a Rácvárosban gyakorlandó lelki pázsztorságra versenyezvén, a Conventualis atyák lettek nekünk mint ez egyházi megye püspökének beterjesztve:

miért is főpásztori hivatalunk és tisztünknel fogva ti nektek Conventualis atyáknak azon város Rácvárosára nézve, minden parochiális joghatalmat, a minőt eddig Ó-Aradon gyakorlatok adományozunk és ajándékozunk akként, hogy a melyek a szt-kánonok által a plébánosoknak és plébános helyetteseknek engedélyezve van, gyakorolhassátok.

Azonban rögtöni felfüggesztés terhe alatt tüzetesen tiltjuk, meghagyjuk és parancsoljuk, nehogy valamelyik az atyák közül a vár falai közt lakó polgároknál papi jogot gyakoroljon vagy azoknak bár mi módon szentségeket kiszolgáltatni bátorkodjék.

A többire nézve titeket Conventualis atyák mint Nekünk törvényesen praesentáltakat Arad városa Rácvárosában mint valódi plébános helyetteseket elismerünk és azoknak tartunk és mindenki, hogy mint ilyeneket elismerjen, akarjuk s. a. t.

Adtuk Temesvárott püspöki palotánkban 1752. szeptember 11-én. Ferenc Antal, s. k. csanádi püspök. Ő nagyméltósága parancsára. Ritz Xav. Ferenc, s. k. titoknok.

K. Okmány.

(Lásd 46. lap.)

Arad város tanácsának bizonylata a minorita atyák plebániája jogköréről.

Wir der Rath der kais. königl. Caal Statt alt Arad Thun kundt undt Bekennen Hiemit, das Uns das allhiesig Löbl. Convent deren Wohl Ehr P. P. Minoritarum wohl Ehr P. Quardianus zu versteh gegeben, wie das Ihnen Urkund und Schrift Attestation Vonnöthen seyn, um damit zu erweisen können, was maasen Erst besagtes Löbl. Convent Bis hero jederzeit nicht

nur allein die allhiesige in der Teutschen-Statt wohnende Bürger ; sondern auch Militar Persohnen mit heil. Sacramenten versehen, dieselbe auch in unseren Teutschen freyd-hof begraben mit fleisig Bitt ihnee Schrif Schein sich dessen seiner Nothurst nach zu gebrauchen günstig zu Theilen.

Wann wir dann Ihne R-do P. Gvardiano solches sein Suchen der Warheit zur Steuer nicht verweigern können und uns nicht nur allein aus dem uns vorzuzeigten Toden-Buch, sondern auch aus Zeugniß hiezu diesen Endt für uns Berufenen Bürgern, wie auch Selbst eigener Wissenschaft wohl Bekant ist, das Wollbesagte R. R. P. P. Minoriten ab anno 1715 Bis 1746 alle und jede Militar Persohnen, welche Hier in der Teutschen-Statt mit Todt abgegangen Seynd, nicht nur allein Begraben, sondern auch alle andern H-e Sacramenten mit Eyferiger sorgfalt administriret.

Als Haben wir Wollbesagten Löbl. Convent, undt desso wohl Ehr. P. Gvardiano dessen Hiemit zeugniss geben wollen und diesen-Schein umsich dessen in gehörig orthen Bedienen zu können gemr. Statt Insigl verförtig und ertheilt lassan. So geschehen alt Arad den 14-t. 76 et. 1748.

(L. S.) Pr. Statt Magistrat allda.

L. a. Okmány.

(Lásd 47. lap.)

Az új-aradi esperes-plébános bizonyítványa, miszerint az ó-aradi minoriták a század elejétől fogva, a katonák körül az egyházi teendőket végezték.

Aradi minorita Irattár Fasc. C. 3. sz.

Ego Infra Scriptus Tenore Praesentium Fidem indubiam Facio, Atque Attestor, Quod R: R: P: P: Ord; S: P: Francisci Frat: min: Conventuales ab omnibus Hujatis Existentie meae Annis aequae ac ante amos permultos curam Parochialem non tantum in Civiles v Camerales, sed etiam Militares cujuscunque Conditionis personas in Parochia Vetero-Aradini ipsi

concredita existentes libere semper et pacifice exercuerint, taliter, ut Matricula apud Eosdem asservata clare edoceat, quod in uno anno, scilicet 1716 duodecim, et quidem inter hos distinctissimae Conditionis D: D: Officiales quipiam ab illis sepulti sint; quod curae Parochialis Exercitium Militares personas Copulando, sepeliendo, Baptisandoque a memoratis R. P. Conventualibus tam diu Continuatum est; donec R. P. Georgius a Gradiska Ord. S. P. Francisci Frat. min. obs. Quardianus supervenerit, qui in Praesidio Aradiensis qua Capellanus Campestris ad Per Eximium Paternitatem, P. Camp. Miller Instantiam dedit, atque Ius parochiale in Militares personas qua campestris praetendit, postquam Instantiam memoratus P. Quardianus curam in personas militares etiam in aliena Parochia existentes ante annos circiter tres vel quatuor exercere incepit. Quae omnia veritati consentanea esse praesentibus manu propria appressoque agnato Sigillo meo Attestari Volui ac Debui. Neo-Aradini die 21 Iuny 1752. Franciscus Ioannes de Buisson Consiliarius Consistorialis, Districtus Neo-Aradensis Decanus et parochus Neo-Aradini m. p. (L. S.)

L. b. Okmány.

(Lásd 67. lap.)

Az aradi ágost. evang. hitfelekezeti, a kamarai igazgatótúl, a szent Flórián kápolnát isteni tisztelet tarthatás végett kéri.

Hochwohl-Edelgebohrener Herr Praefect, Gnädiger Gönner!
Wir Endes unterschriebenen erkühnen uns im Nahmen der
Ewangelischen Gemeinde in Arad folgende unterthänige Bitte an
Ew. Gnaden zu thun:

Die benannte Ewangelische Gemeinde, hat noch bis jetzo keinen bestimmten, beständigen Ort, an welchem Sie Ihren Gottesdienst verrichten könnten. Zwar geschieht dies bis jetzo immer in der Festung, aber meistens in verschiedenen Orten, da dies beständige herumziehen nicht nur mit der Würde der Gottesdienstlichen Versammlungen nicht vereinbar ist; sondern auch überdies, so ein herumwandern und herumtragen, der zum Got-

tes-dienst nöthigen Stühle und Requisiten mit Kosten, und Zeit Aufwand verbunden ist: So nimmt die Ewangelische Gemeinde Ihre Zuflucht zu Ew. Gnaden, und bittet Unterthänigst Sie möchten die Gnade haben, Ihr, die in der Herren-gasse befindliche Kapelle, die ohnehin nicht benutzt wird, zum Gottesdienst einzuräumen. Um diese Gnade flehend und sich Ew. Hochwohl Edelgütigsten Huld empfehend, verbleiben wir mit der ausgezeichnetesten Hochachtung und Unterthänigkeit Euer Hochwohl Edelgergebenste Diener Friedrich Wilde und Adam Aartl als Kirchen Vorsteher der Ewangelischen Gemeinde in Alt-Arad.

Hátirat: Visa Makoviae die 29-a aug. 1819. Da die Kapelle zu St.-Florian dem Gottesdienste der Katholischen Alt-Arader Gemeinde zu bestimmten Zeiten fröhnt; so kann dieselbe in keinem Falle dem Gebrauche der Ewangelischen Gemeinde zugestanden werden. Geschehen ut supra Kőszeghy m. p. Bischof zu Csanad.

M. Okmány.

(Lásd 81. lap.)

Aradi Zsidók panasza a minoriták ellen az ünnepek megülése ügyében.¹⁾

Tekintetes Nemes Vármegye nékünk Jó Kegyelmes Uraink. Kivántunk ezen tovább meg nevezett igyünket nagy alázatossággal a Tettes Nemes Varmegyinek meg jelenteni, hogy mi Aradon Lakozó Zsidóság minden Husveti, Karacsony, Pünkösdi és Vásárnapj Ünnepnapokat, az mi regulank Szerint, meg tiszteltük, és a Pálinka főzéstül magunkat tartoztattuk, már mitül wiseltettvén nem tudgyuk, hogy ez maj naptal fogvást minden nimü jeles Ünnepnapokat meg tartsuk többeket is, mellyeket jelentünk a Tettes Nemes Varmegyinek, hogy ha mi többeket is meg fogunk tisztelni és tartani, mi modon nyomorultak kereshettjük kenyerünket, mostanában is, elegendő Szegínységgel élödünk, abban vagyon életünk táplálása, Hanem Iustalunk Tettes N. V. előtt, hogy T. P. Minoritak bennünket ne-Kinszerittsenek többeket meg-

---

¹⁾ L. Minoritá Irattár. C. I. csomó. 8. sz.

tartanyi. Magunkat továbbis. T. N. Varmegyinek oltalmában ajánljuk Maradunk Tettes Nemes Varmegyinek Alázatos Szegény Fejhajtó Szolgáj Aradi Zsidóság Közönségessen 1754. május 9-én.

N. Okmány.

(Lásd 91. lap.)

Mayer János Gábor, olvasó kanonok és csanádi püspöki helynök beleegyezése, Aradon a grammatikai első osztály megnyitására.

Nobiles, Prudentes et Circumspecti Domini.

Ex literis die 13. hujus percipio: Praetitulatas Dominatones Vestras, intuitu Copiosae Iuventutis suae, a Patre Provinciali Minoritarum Religiosum unum ¹⁾ qui Rudimenta Latinitatis traderet expetiisse, ac etiam jam obtinuisse, scholamque cum scitu solum Illustrissimi Domini Ordinarii vel Officii illius, quam primum aperiendam idque etiam meo iudicio pro se bene ac filiis suis provide et sapienter, pro iuribus tamen et praerogativis Episcopalibus minus Competenter vel ejusmodi enim actus non nuda notitia, sed expressus requiritur Antistitis Consensus: quia Praelatorum est inter illa, quae etiam alias sunt salutaria discernere, an pro cunctis locis, et pro omnibus circumstantiis expediant. Et teste ipso sacro eloquio multiplicare Gentem et non magnificare laetitiam est incongruum. Oportuisset proinde prius, antequam saltem Magister advenisset Religiosus, Episcopalis peti et obtineri consensus. Verum quia id, quod intermissum est non ex intentione Violationis Jurium Ordinarii, sed potius ex inadvertentia et incurria illorum qui praetitulatas Dominationes Vestras ex Officio admonere hoc in passu debuissent, contigisse existimem; Salubri provisioni Contrarius minime esse cupio, sed aperiendo vestibulo literario consensum ordinarium in absentia Illustrissimi Domini Episcopi Authoritate Vicaria pro hic et nunc impertior, hac tamen cum expressa reservatione: quod si accedente Divina benedictione (quam cordicitus

---

¹⁾ Uty Imre mesteri borostyánnal díszított apostoli hitküldér.

opto) Pubis literaria succresceret, et plures necessarii forent Vir-
tutum ac Studiorum Moderatores, nullus absque praevio petito et
obtentio Consensu Episcopali introducatur. Dum ego interea omni
propensione et promptitudine maueo etc. Temesvarini 18 No-
vemb. 1745.

O. Okmány.

(Lásd 94. lap.)

Polgármesteri méltánylás az iskolák befoga-
dásáért a kolostor falai közé.

561

849

Országos főigazgató Geringer ö Nagyméltóságának legkö-
zelébb bocsátott abbeli cs. k. parancsát, melynél fogva az egész
honban létező tanodák eltakarítván, a rendes tanítás f. évi
november elején kezdetbe vétessék, — szoros értelme szerint
magam is teljesíteni óhajtottam ugyan, de miután az idevaló
kir. Gynnasiumbéli épület huzamosb idő óta elébb megsebesült
magyar honvédek, jelenleg pedig császári beteg katonák kórodá-
jának használtatik, de továbbá miután jelenleg is abban levő
nagy számu betegeknek átköltözése nemcsak költségek, hanem
egyszersmind nagy nehézségekkel öszszekötve lenne, de főleg
azon oknál fogva, mivel a mindenféle ragályos és veszedelmes
betegségeknek falakbani beszívódása illy későn leendő kiszel-
lesztetés mellett gyöngéd ifjúságra nézve, egészségi szempontból
igen kártékony következéseket vonhatna maga után, — czélszer-
tűsnek találtam, kebelbeli p. p. minorita szerzetes kolostor elnö-
két tiszt. Tisztelendő Kosztka Libor plebános-helyettes urat arra
fölkérni, miszerint e tekintetben segéd kezeit nyujtaná. Ki is a
többi tiszt. szerzetes atyákkal hat osztály számára, ugyananynyi
szobákat lakóikból átengedve, e várost mostani valóban nyo-
masztó körülményekben elősegíteni s a tanuló ifjúság kifejlődés
érdekét előmozdítani készségesek valának, mi végből ezen szabad
királyi Arad város polgármesteri hivatala köszönet szavazása
mellett, elösmérsi zalogául, a fentisztelt kolostor elnökének s a

többi szerzetes atyáknak ez alkalommal is tanusított készségekről s a jóvoltokról, ezen bizonyító levelét kiadta.

Aradon oktob. 16-án 1849. Heim Domokos, s. k. polgármester.

(P. H.)

P. Okmány.

(Lásd 94. lap.)

Arad szab. kir. város és a minorita rendfőnök
közt kötött szerződés.

Szerződés, mely Arad szab. kir. város közönsége és a Minorita-rend közt egy Arad városában VIII. osztályú 12 tanárral ellátandó teljes gymnasium érdemében alulirt napon és évben következő feltételek mellett kötött és pedig:

1-ör. Arad szab. kir. város közönsége, mint a tudományok és műveltség hő pártolója, kötelezi magát az eddigi szokás szerint, a tanintézet épületét épségben tartani, annak belsejét felszerelni s azt jövőre minden kellő szükségletekkel ellátni.

2-or. Örök időkre kötelezi magát az említett közönség az intézeti tanszemélyzetet, jelesen az igazgatót mint tanárt 600 pfor. — 6 felsőbb osztályú tanárt 450 pfor. — 5 alsó osztályú tanárt egyenként 350 pfort., a gymnasiumi két hitszónokot külön-külön 100 pft. pedellust 100 pft; a városi pénztárból évnegyedenként és pedig pontosan előlegezve, fizetéssel ellátni s irószerekre az igazgatónak évenként 6 pftot adni.

3-or. Arad városa közönsége az igazgatót feljogosítja, a tanszemélyzet fizetését pótló, a tanoncok által fizetendő tanpénz beszedésére, melyet rendes kimutatás mellett, a főkamarási pénztárban leteendő. Minek folytán

4-szer. A Minorita-rend kötelezi magát, hogy az Arad városában teljes gymnasiumot, tudományos, művelt és a lehetőségig alkalmas szerzetes egyénekkel ellátandja.

Azon esetben pedig, ha valamelyik tanár, Arad város közönségének várákozását, tün nem helyes bánásmódjával ki nem elé-

gitené, joga leend a többször említett közönségnek az „Entwurf“ 104-ik §. értelmében az olyan tanár elmozdítását, a nagytekintélyű kerületi iskolahatóságnál sürgetni, mely esetben köteles a Minorita-rend az elmozdítottnak helyét, más alkalmas szerzetes egyénnel betölteni.

Mely szerződés három egyenlő példányban elkészítve, az illető felek által aláírva, kinek-kinek egy példányban, ahhoz leendő alkalmazkodás végett kézhez szolgáltatott.

Kelt Aradon 1851. aprilis hó 15-én.

A feljebb elősorolt szerződést szerzetes-rendem részéről minden pontjaira nézve elfogadom, nevem aláírásával s hivatalos pecsétemmel megerősítem. Miskolczon, 1851. aprilis 27-én. Szabó Román s. k. Minorita-rend kormányzója (p. h.) Heim Domokos s. k. polgármester (p. h.)

R. Okmány.

(Lásd 120. lap.)

I. T é r í t v é n y.

Cs. kir. kamarás ezredes és a Santignioni vértés ezred parancsnoka.

Mi Marchio de Ville cs. kir. Ő felsége parancsára és Magyarország nádora nagyméltóságú gr. Pálfi parancsnokló tábornagynagy úr felszólítására jelen sorainkkal bizonyítjuk és megígérjük, hogy hatáskörünk alá tartozó dandárnokság két közlegénye, névszerént Oppenhammer Sebestény és Poschek Ferencz; a kik közül az első a szigetvári bírót megsebesíté, az aradi tisztelendő minorita atyák asylymába befogadtatván, onnan a nevezett ezrednek e ténitvény előmutatása után vissza adattak.

Biztosításunkat adjuk, hogy az említett gyilkossági kísérletből történt megszabásért sem halállal vagy ehhez hasonló büntetéssel, sem tagok csonkításával nem fognak bünhődni.

Mely ígérletünk biztosításául és teljesítése csalhatatlan hite-
léül saját családi pecsétünkkel és nevünk aláírásával jót állunk.
Kelt Batory, 1748. január 16. M. de Ville.
(P. H.)

S. Okmány.

(Lásd 121. lap.)

II. T é r í t v é n y.

Mi tekintetes nemes Arad vármegye főpappjai, bárói, mágná-
sai és nemesei tudtul adjuk mindenkinek a kiket illet, hogy
minekutánna Marjucz a Mia, Komlosan Irimia és Borle
Lup szemlaki lakosok a szemlaki görög kereskedő boltját kira-
bolván, az aradi minorita atyák Conventjébe, most múlt évben
menekültek, térítvényi levelünk közbevetése által azokat az asy-
lumból kikértük, jelen iratunkkal a tisztelendő minorita atyákat
biztosítjuk, hogy ha az azok ellenébe emelendő perfolyam útján
halálbüntetés avagy csonkítást kellene kimondani, azokon halálos
vagy más hasonló ítéletet nem hozandunk. ¹⁾

Azon esetre pedig ha tán ily féle elítélést kellene hozni,
azokat a menedékhelyre hűségesen vissza küldjük.

Minek hiteléül ezen térítvényt közgyűlésünk határozatából
kiadtuk.

Aradon, 1772. október 7. Ötvenes i Lovászi Zsig-
mond, Aradmegye helyettes jegyzője.

(P. H.)

T. Okmány.

(Lásd 121. lap.)

III. T é r í t v é n y.

Mi tek. nemes Arad vármegye büntető törvényszékének
elnöke és bírái, hitelesen bizonyítjuk és tudatjuk mindazokkal, a

---

¹⁾ Aradi minorita okmánytár VI. fasc. 6. sz.

kiket illet, hogy bizonyos *Magyar György*, másként *Bombecz*, büntetés alá esvén, félelemből az aradi minorita atyák asyllumába menekült. ¹⁾

Nehogy a menekvő hosszabb tartózkodás által a tisztelendők terhére essék, *Bombecz György* menekvőt e jelen térítvényünk által a menedékhelyről azon indoknál fogva láttuk jónak kiszabadítandónak, hogy említett, míg bűnügye a megejtett vizsgálatból ki nem fog derülni, valljon megilleti e őt a menedékhely? törvénykezés rendelkezésére kell őt kibocsátani.

Azon esetben, ha asylum jog alá tartoznék, őt azonnal vagy a menedékhelyre bocsátjuk vissza, vagy bizonyos ideig tartó elzárással határoztuk büntetni.

Minek hitelül eme térítvény levelünket, a bűnfenyítő törvényszék üléséből kiadni rendeltük. *Kászonyi András*, tek. nemes Arad vármegye főjegyzője. Aradon, 1773. szeptember 19. (P. H.)

U. Okmány.

(Lásd 177. lap.)

Reck K. Szabadulási levele. ²⁾

Kundschaft für Conrad Reck Metzgers Sohn von Wendelstein gebürtig.

Kund und zu wissen seie hiemit: Dasz bey einem Ehrlöbl. Rüksamt in des Heiligen Römischen Reichs-Stadt Nürnberg, erschienen, des in Ober Ungarn sich befindlichen Mezgers oder Fleischhackers Conrad Recks Vater und Bruder, Hans Georg Reck und Conrad Reck, beiderseitig hiesiger Landzunft incorporirt Metzger Meistere zu Wendelstein, und zu erkennen gegeben haben. Was maszen ihm resp. Sohn und Bruder, obgedachter Conrad Reck, vor ohngefähr 12 bisz 13 Jahren, sich nach Ungarn begeben in der Absicht, ihn Conrad Reck zu Wendelstein, der sich damals in Ungarn aufgehalten zu besuchen, beide aber ei-

---

¹⁾ Aradi minorita okmánytár VI. fasc. 8. sz.

²⁾ L. Aradi I. ipartásulat levéltárában.

inander auf dem Weg, welchen der eine zu Wasser, der andere aber zu Land gemacht, verfehlt hätten, hierauf aber seit dem keine Nachricht von des Conrad Recks aufenthalt ihnen zugekommen wäre, so dasz sie nicht gewust, ob er mehr am Leben wäre oder nicht, und daher auch um solcher Ungewisheit willen, das Ein und Ausschreiben des selben auf dem Handwerk unterlassen hätten. Da nun aber gegenwärtig, wider aller Vermuthen von solch-ihrem Sohn und Bruder an sie geschrieben, und um ein beglaubter Testimonium, dasz er das Metzger oder Fleischhacker Handwerk, als ein Meisters Sohn rechtmässig von Jugend auf erlernt habe, gebeten hätte, indeme er dergleichen zu seinen Fortkommen benöthigt wäre; Als wollten dahero sie beiede Recken geziemend ansuchen, demselben vordersamt ein und auszuschreiben, hernach aber mit einem dergleichen Testimonio an Handen zu gehen.

Wann nun hierauf von amtswegen diese Umstände, für deren Gewisheit Vater und Bruder neml. der Hans Georg und Conrad Reck zu Wendelstein und besonders der letztere, alle Versicherung gelistet hat, für so geartet angesehen worden, dasz dem Conrad Reck als einem wirklich gebohrnen Metzger Meisters Sohn, in seinem Begehren nicht aus Handen zu gehen seye, zumalen auch die Geschwornen Meistere des Handwerks seine eherliche Geburt attestirten und denselben für einen rechtmässigen Meisters Sohn ihrer Profession auerkant haben, mit der Erklärung, dasz derselbe, ihres Wissens von Jugend auf, von seinem Vater oft erwehnten Hanns Georg Reck zu Windelstein, zum Metzger oder Fleischhacker Handwerk gehalten und gezogen worden, ihnen auch, die Zeit seines damaligen Aufenthals über bey seinem Vater, nicht ungleiches oder handwerkswidriger von ihm bekannt seye; Als ist dahero die Verfügung gemacht worden, dasz er Conrad Reck, sogleich, beywesend der Geschwornen Land Metzgere, Namens Johan Philipp Billmeyer zu Peringersdorf, Georg Buchtelder zu Buch, und Christopf Joachim Lades zu Birnthon, als ein Meisters Sohn unter heutigen dato, nemlich den 17-en Januarii 1783, ein und zugleich aus geschrieben worden, so dasz er nunmehr in den diesamt Lehrjunge Protocoll Lit: B. Fol. 38—39. ein und ausgeschrieben zu finden -- aus und somit für einen rechtmässigen Meisters-Sohn und Metzger Knecht, überall anzusehen und zu achten ist. Zu Beglaubigung dessen, ist gegenwärtig

tige Urkund und hierüber, unter dem gewöhnlichen und grösseren Amts Sigill erheilt worden. So geschehen Nürenberg den 17 Monats Tag Januarii, dieser mit Gott angetretenen Ein Tausend Siebenhundert drey und achtzigsten Jahrs.

V. Okmány.

(Lásd 191. lap.)

A csizmadia cõh kormenetek alkalmával régi helyét kéri vissza. ¹⁾

An Ihro Excellenz dem hoch und Wohlgebohrnen Grafen Engel de Vagrein etc. etc, Bischoffen zu Csanad und Temcsvar.

Euer Excellenz wollen gnädigst geruhen unsere in tiefester Submission verfasste Suplique nach Höchst deroselben angebohrner Clemenz unterthänig gehorsambst sich vortragen zu lassen, und dasz hierin enthaltene bittvolle anersuchen Mildreichst zuerwegen. Demnach ein Ehrsame zunfft des zishsmen machers Löblichen Handwercks ihr in der alt demolirten Arrader Festung bereiths durch 40 Jahr bey denen Erwürdigen P. P. Franciscanern gehabtten zunfft-Fahn zuerneuern und frischzumehlen, dem daselbten Mahler übergeben hatten, als ereignete sich, dasz die in der Alt-Stadt Arad die Pfarr Administrirende P. P. Minoriten in abwesenheit des Mahlers und ohne Vorwissen desselben unseren erwehten zunfft Fahn demselben aus dem Hausz endtfrembden, gleichwie um Euer Bischöfflichen Excellenz bereits durch den P. Quardian diese unternehmung ist vorgetragen worden, und auch von denen PP. Franciscanern die übrige Requisita von Holtz und Eisen verabfolget sind mit bedeuten, unser Fahn ummehro in Alt-Arad und zwar bey denen A. R. P. P. Minoriten zu belassen, als haben auch wir zu folge dieses Hohen Befehls dasselbige bewerkstattet, und unseren Fahn in die daselbte Kirch depositiret; Nun aber bey eingefallenen Hohen Fromleichnahmest, wurde uns angedeutet Vor anderen zunfften allen vorauszu gehen, und als die jüngste den Vortritt zunehmen, da wir nun fast die älteste zunfft uns dessen schämeten, auch Fast alle Jahr unseren Rang beobachteten, als Verlangten wir in allmallich

---

¹⁾ L. Aradi min. Törzsk. III.

gebräulich gewester ordnung auch dermahlen zu gehen, da aber etwau ein streit- und wort-Wexel weiters entstehen hätte können, als liessen wir diesesmahl unser Fahn in der Kirchen, und wohnen mitselben den Umgang nicht bey. Nun unterfangen wir uns Euer Bischöflichen Exsellenz unterthänigst anzugehen und gehorsambst zu bitten, womit dero Hohe Willens-Meinung, und hohe befehl hieher erlassen werden mächte, uns dem Vorigen Rang zubelassen, gleich wie wir dem Ehrames Handwercks geringer noch weniger halten, dann uns so ist dannoch stäts üblich, und gebräulich gewesen der älteren zunfft den Rang zulassen; da nun künftigen donerstag die octava mit feuerlichen Umgang beschlossen wird, als wollen Ihero Hochgräfliche Gnaden gütigst geruhen uns so ehender unsere demüthige bitt zugewehren, da wir in allen unterhänigkeit uns verlassen, uns zu hohen Hulden und Gnaden tiefst empfelende Beharren.

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
I. Arad Földrajzi leírása	1
1. Arad sz. kir. város fekvése. (Virágh Lajos főmérnök után).	3
2. Arad város éghajlati viszonyai. (Dr. Posgay Lajos főorvostól).	9
3. 1752-ik térkép magyarázata	12
II. Mizeriák	15
A felszabadulási ünnepélyek rendsora	26
III. Egyházak	39
I. Ó-aradi róm. kath. egyház	41
II. Kápolnák	48
1. Sz. Flórián kápolna	48
2. Megyeházban levő kápolna	49
3. Kórház kápolna	49
4. Temető kápolna	50
5. Gáji kápolna	50
Arad városi plébános-helyettesek névsora	53
1782-iki táblás kimutatás	55
III. Kolostorok	57
1. A bencék monostora	57
2. A minoriták kolostora	57
3. A ferenciek kolostorai	58
IV. Gör. kath. egyház	59
V. Görög keleti egyház. (Russu János után).	60
VI. Ágosta hitv. evang. egyház. (Stiegler Gusztáv	67
VII. Az evang. protestáns egyház. (Ferenczy Gedeontól).	73
VIII. Izraelita egyház története. (Steinhardt Jakabtól).	79
IV. Iskolák	85
I. Főiskola. A görög keleti román papnevelő intézet és tanárai	87
II. Középsiskolák. 1. Gymnasium	89
2. Aradi gymnasium igazgatói és tandrai	97
3. Állami főreáliskola és tandrai	102
III. Népisiskolák. 1. Állami tanítóképző-intézet	108.

2. Görög keleti román tanítóképző-intézet	104
3. Községi polgári iskola	106
4. Aradi minorita elemi iskola	106
5. Arad város szabadalmazott elemi iskolája	168
6. Az aradi községi népiskolák	108
7. Görög keleti román népiskolák	110
8. Görög keleti szerb népiskolák	111
9. Az aradi ágosta vallású népiskola	111
10. Aradi izraelita népiskolák	112
Magán kisdedővő-intézet	112
V. Asylum. (Menedékhely).	115
VI. Mirigyvész és Szent-Háromság-szobor	125
Aradi Szent-Háromság-szobor története	134
VII. Elemi csapások és légtüneti események	143
I. A Maros kiöntései	145
II. Jégzajlás	149
III. Zivatarok, szélvészek, felhőszakadások	150
IV. Fénytünetemények	152
V. Földrengés	154
VI. Tüzesetek	154
VII. Vegyes bajok és események	157
VIII. Büntények és igazságszolgáltatás	159
IX. Céhek és társulatok	164
I. Aradi első ipartársulat	169
1. Asztalos és lakatos egyesült-céh	170
2. Bognár és kovács egyesült-céh	171
3. Fésűs, rostás, reszelővágó és esztergályos-céh	172
4. Gömbkötő-céh	172
5. Kötélverő-céh	173
6. Magyar szabó másként vékony és szűrszabó egyesült-céh	174
7. Magyar szijgyártó-céh	175
8. Magyar timár-céh	176
9. Mészáros-céh	177
10. Német szabó-céh	177
11. Német timár-céh	178
12. Süítő, bábsütő és nyereggyártó-céh	178
II. Második ipartársulat	179
1. Borbély-céh	179
2. Fazekas-céh	179
3. Görög-keleti szűcs-céh	179
4. Görög-keleti vékony-szabó, paplanos és szűrszabó egye- sült-céh	180
5. Kalapos-céh	180
6. Lepénysütő (Simisiás)-céh	181
7. Magyar szűcs-céh	181
8. Német-szűcs-céh	182
9. Takács-céh	183

III. Önálló társulatok	184
Kereskedelmi társulat	185
1. Ács-céh	187
2. Cipész-céh	188
3. Csizmadia-céh	190
4. Hentes-céh	193
5. Kádár-céh	194
6. Kőműves, ács és kőfaragó egyesült-céh	195
7. Molnár-céh	195
IX. Arad kamarai város összeírása	199
I. Arad kamarai uradalom összeírása 1715-ből	203
II. Arad kam. város polgárainak összeírása 1720-ból	207
III. Arad kir. kamarai uradalom összeírása 1774-ből	215
Arad kamarai mezőváros polgárainak névsora. A) Háztulajdonosok 1774-ből	221
B) Zsellérek	231
X. Okmányok	235

